UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA / MOLDOVA STATE UNIVERSITY
CENTRUL DE ARHEOLOGIE „ION NICULIȚĂ” / ”ION NICULIȚĂ” CENTER FOR ARCHAEOLOGY

Podoabe și vestimentație

în arheologia preistorică și antică din spațiul tiso-nistrean

Clothing and body ornaments

in Prehistoric and Ancient Archaeology in the Tisza-Dniester area

CHIŞINĂU 2025

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA / MOLDOVA STATE UNIVERSITY
CENTRUL DE ARHEOLOGIE „ION NICULIȚĂ” / ”ION NICULIȚĂ” CENTER FOR ARCHAEOLOGY

Podoabe și vestimentație
în arheologia preistorică și antică din spațiul tiso-nistrean

Culegere de articole ştiinţifice
(materialele colloquium-ului de vară de la Saharna, 24-27 iulie 2025)

Clothing and body ornaments
in Prehistoric and Ancient Archaeology in the Tisza-Dniester area

Proceedings of the Saharna Summer Colloquium
(Saharna, July 24th - July 27th 2025)

Editori / Editors

Aurel Zanoci & Mihail Băț & Dumitru Condrea

SSC
SAHARNA SUMMER COLLOQUIUM

CHIŞINĂU 2025

SSC
SAHARNA SUMMER COLLOQUIUM

Proceedings of the Saharna Summer Colloquia

X

Colegiul de redacție / Editorial Board

Dr. Aurel Zanoci
Dr. Mihail Băț
Drd. Dumitru Condrea
Dr. Claudia Cemârtan

Recenzenți / Reviewers:

Dr. hab. Eugen Sava
(Muzeul Național de Istorie a Moldovei)
Dr. Andrei Asăndulesei
(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, România)

Descrierea CIP a Camerii Naționale a Cărții din Republica Moldova
„Podoabe şi vestimentație în arheologia preistorică şi antică din spațiul tiso-nistrean”, colloquium de vară (2025 ; Saharna).
Podoabe şi vestimentație în arheologia preistorică şi antică din spațiul tiso-nistrean : Culegere de articole ştiințifice : (materialele colloquium-ului de vară de la Saharna) = Clothing and body ornaments in Prehistoric and Ancient Archaeology in the Tisza-Dniester area : Proceedings of the Saharna Summer Colloquium, Saharna, 24-27 iulie 2025 / editori: Aurel Zanoci & Mihail Băț & Dumitru Condrea ; colegiul de redacție: Aurel Zanoci [et al.]. – Chişinău : [S. n.], 2025 (Bons Offices). – 308, [1] p. – (Saharna Summer Colloquium, ISBN 978-9975-87-746-6 ; 10).
Antetit.: Universitatea de Stat din Moldova = Moldova State University, Centrul de Arheologie "Ion Niculiță" = "Ion Niculiță" Center for Archaeology. – Texte, rez. paral.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârşitul art. – [50] ex.
ISBN 978-5-36241-683-6.
Text : nemediat.
902/904"63/652"(082)=111=135.1
P 73

Lucrarea a fost recomandată pentru editare de către Consiliul ştiințific al Universității de Stat din Moldova din 26 noiembrie 2025.

Editare şi tipar: Bons Offices

Volum editat prin subprogramul 01.15.01 „ArHe: Patrimoniul arheologic preistoric şi antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară şi valorificare ştiințifică” în cadrul Centrului de Arheologie „Ion Niculiță” (Universitatea de Stat din Moldova).

CC BY

https://doi.org/10.59295/paatd2025

Copertă: Podoabe şi piese vestimentare descoperite la Ordăşei, Saharna Mare şi Parcani (foto D. Topal, S. Popovici, I. Foca; colaj M. Băț)

ISBN 978-9975-87-746-6
ISBN 978-5-36241-683-6

In honorem reverendissimi magistri
et optimi amici nostri,
professoris VALERII SÎRBU,
septuagesimo quinto anno!

Cuprins
Contents

6 **Aurel Zanoci, Mihail Băț, Dumitru Condrea**
Nota editorilor
Editor's Note

12 **Sebastian Matei**
Valeriu Sîrbu la 75 ani
Valeriu Sîrbu on His 75th Anniversary

19 **Ghenadie Sîrbu**
În lumea *modei vestimentare* preistorice: podoabe și reprezentări vestimentare de la finele mileniului IV a. Chr. din interfluviul Prut-Nistru
In the world of prehistoric *clothing fashion:* adornments and clothing representations from the end of the 4th millennium BC from the Prut-Dniester interfluve

45 **Liviu Marta**
Pandantivele semicirculare și semilunare din epoca bronzului, descoperite în așezări din nord-vestul României
Bronze Age semicircular and lunular pendants in settlements in north-western Romania

73 **Denis Topal, Lavinia Grumeza**
Oglinzi din secolele VII-IV a. Chr. din colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei: tipologie, cronologie și contexte funerare
Mirrors from the 7th to the 4th centuries BC in the collection of the National Museum of History of Moldova: typology, chronology, and funerary contexts

117 **Alexandru Berzovan**
Podoabe şi accesorii vestimentare în necropolele perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului din spațiul est-carpatic al României (sec. V-III a. Chr.)
Jewelry and clothing accessories in the necropoleis of the early phase of the Late Iron Age in the East-Carpathian region of Romania (5th-3rd centuries BC)

137 **Mihail Băț**
Modă și identitate în zona fortificațiilor din a doua epocă a fierului în bazinul Nistrului de Mijloc
Fashion and identity around Late Iron Age fortifications in the Middle Dniester area

171 **Aurel Zanoci, Mihail Băț**
Piese de podoabă și port din siturile getice din microzona Hansca
Clothing and adornment items from the Getic sites in the Hansca microregion

207 **Andrei Corobcean**
Piese de port și podoabă din incinta fortificată Stolniceni „Cetate”
(raionul Hâncești, Republica Moldova)
Dress and adornment items from the fortified enclosure of Stolniceni “Cetate”
(Hâncești District, Republic of Moldova)

223 **Iosif Vasile Ferencz, Dorel Micle, Florin Cazan**
Accesorii ale unui costum descoperite la Ardeu
Costume accessories discovered at Ardeu

243 **Vasile Iarmulschi**
„Haina îl face pe om”: cu privire la „costumul” defunctei din mormântul 31 din necropola
de epocă preromană recentă a fierului de la Otveržiči (Bielorusia)
„Kleider machen Leute”: einige Bemerkungen zur „Kleidung” der Frauengrab 31
von dem späteisenzeitlichen Gräberfeld von Otveržiči (Weißrussland)

263 **Sebastian Matei, Valeriu Sîrbu**
Podoabe și piese de vestimentație la dacii din Curbura Carpaților (sec. II a. Chr. - I p. Chr.).
Fibulele de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*
Ornaments and clothing items of the Dacians from the Carpathian Curvature (2nd century BC - 1st century AD).
The fibulae from Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*

295 **Artur Cotruță**
Când banii devin podoabe: încadrarea juridică a infracțiunii prevăzute la art. 199[1]
din Codul Penal al Republicii Moldova
When coins become adornments: the legal classification of the offense provided for in Art. 199[1]
of the Criminal Code of the Republic of Moldova

Nota editorilor

Alături de tradiționalul apel de abordare a unei tematici arheologice, *Colloquium*-ul de vară de la Saharna din anul 2025 a fost organizat sub semnul ocaziei festive de omagiere a cercetătorului Valeriu Sîrbu, la împlinirea celor 75 de ani. Totodată, evenimentul a celebrat calitatea conexiunilor umane și durabilitatea rețelelor științifice create de emeritul profesor de-a lungul ultimilor trei decenii.

Editor's Note

Along with the traditional call to undertake an archaeological theme, the *Saharna Summer Colloquium* of year 2025 was organized under the sign of a festive occasion, that of rendering homage to the researcher Valeriu Sîrbu on his 75th anniversary. At the same time, the event celebrated the quality of the human connections and durability of the scientific networks created by the distinguished professor over the last three decades.

În acest sens, buna colaborare dintre generațiile de arheologi a fost definită de către omagiat – într-un mod simplu, dar plin de profunzime – în cadrul unei discuții serale ce încheia o lungă zi de comunicări și dezbateri din programul colocviului: „Oricât de departe ați fi, oricare ar fi locația întrunirii științifice, cât timp voi avea puterea să ajung la voi, să știți că voi veni de fiecare dată...".

Cadrul solemn al întrunirii a fost fortificat și de participarea secretarului de stat al Ministerului Culturii al Republicii Moldova, dr. Vlad Vornic, a rectorului Universității de Stat din Moldova, prof. dr. Igor Șarov, a secretarului științific general al Academiei de Științe a Moldovei, dr. hab. Liliana Condraticova, și a decanului Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, dr. Igor Bercu, care i-au adus omagii profesorului Valeriu Sîrbu.

Subiectele discutate în cadrul ediției din acest an a *Colloquium*-ului de vară de la Saharna și-au focalizat aria tematică pe descoperirile de podoabe și piese de vestimentație din spațiul tiso-nistrean. De-a lungul timpului, grație trăsăturilor morfologice și tipologice deosebite, aceste artefacte au fost mereu în centrul atenției indivizilor și grupurilor din regiunea tiso-nistreană. La rândul ei, comunitatea științifică a manifestat interes continuu pentru acest domeniu al modei preistorice și antice, mai ales datorită contactelor sociale și mobilității asociate, precum și pentru reperele cronologice oferite cercetării. Din această perspectivă, urmărind decelarea semnificației unor asemenea categorii de piese în context regional și supraregional, organizatorii colocviului au invitat

In this way, the propitious collaboration between different generations of archaeologists was defined by the honored symposiast in a simple, yet profound way during an evening discussion that concluded a long colloquium day full of presentations and deliberations: "No matter how far you may be, whatever the location of the scientific gathering, know that I will come every time, for as long as I will have the strength to reach you...".

The meeting's convivial character was also fortified by the participation of Dr. Vlad Vornic, state secretary of the Ministry of Culture of the Republic of Moldova,

specialiști din România, Germania și Republica Moldova, care au reprezentat centre academice și universitare din București, Buzău, Deva, Iași, Timișoara, Berlin și, respectiv, Chișinău.

Volumul de față cuprinde 11 lucrări, care au făcut obiectul dezbaterilor din cadrul conferinței. În linii generale, registrul cronologic al cercetărilor inserate în culegere cuprinde subiecte atribuite fenomenelor culturale, începând cu finele mileniului IV a. Chr.

Prof. Dr. Igor Șarov, rector of Moldova State University, Dr. hab. Liliana Condraticova, general scientific secretary of the Academy of Sciences of Moldova, Dr. Igor Bercu, dean of Moldova State University's Faculty of History and Philosophy, all who rendered homage to Professor Valeriu Sîrbu.

The subjects discussed in this year's edition of the *Saharna Summer Colloquium* focused thematically on adornment and clothing item discoveries in the Tisza-

până în secolul I p. Chr. Epocilor cuprului și bronzului îi revin câte un articol, în timp ce tematica epocii fierului are cea mai însemnată pondere în economia lucrării. Baza de date a descoperirilor prezentate este deosebit de diversă, acoperind zone din teritoriul actual al Europei Centrale și de Sud-Est. Acestea provin, de regulă, din contexte de habitat și funerare, precum și descoperiri fortuite. Privind în ansamblu, constatăm că majoritatea studiilor converg spre ideea că prezența pieselor de podoabă și port, de regulă de proveniență străină, precum și a ideologiei asociate documentează existența unor elite comunitare, interesate în afișarea, legitimarea și păstrarea statutului lor social. Prin urmare, cercetările au confirmat faptul că accesul indivizilor la piesele de prestigiu din diverse medii culturale atestă existența unor rețele de schimb pe distanțe mari. În cele din urmă, structura lucrării este întregită cu o contribuție dedicată cadrului normativ contemporan privind distrugerea și deteriorarea bunurilor culturale.

Dniester area. Over time, these artefacts ended up in the center of attention of the Tisza-Dniester region's individuals and groups, by virtue of their distinct morphological and typological features. For their part, the scientific community displayed an unceasing interest in this branch of prehistoric and ancient fashion, principally due to the associated social contacts and mobilities, as well as to the chronological markers which it offers

to research. From this viewpoint, in their pursuit to decipher the purpose of these kinds of item categories in a regional or supraregional context, the colloquium organizers invited specialists from Romania, Germany and Republic of Moldova, representing academic centers and universities based in Bucharest, Buzău, Deva, Iași, Timișoara, Berlin and Chișinău, respectively.

The present volume encompasses 11 works that served as the focus of debates during the conference. Generally speaking, the chronological range of the inserted studies covers subjects attributed to cultural phenomena that start from the end of the 4th millennium BC and finish with the 1st century AD. The Copper and Bronze Ages each received an article, while matters concerning the Iron Age benefitted from the bulk of the volume's output. The dataset of the presented discoveries is markedly diverse, covering areas of present-day Central and Southeastern Europe. Usually, they originated in dwelling and funerary contexts, as well as chance finds. We note that most of the studies converge toward the idea that the presence of adornments and clothing items, often of foreign origin, together with the ideology behind them, attest to the existence of community elites, interested in displaying, legitimizing and preserving their social status. Following this line of thought, the committed research confirmed the fact that the access of individuals to prestige items from various cultural milieus testifies to the existence of long-distance exchange networks. Finally, the structure of the work is complemented by a contribution dedicated to the contemporary normative framework regarding the destruction and deterioration of cultural goods.

Colloquium-ul a fost organizat de Centrul de Arheologie „Ion Niculiță" în cadrul subprogramului 01.15.01 „ArHe: Patrimoniul arheologic preistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică", finanțat de Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova. Buna organizare a ediției din 2025 a colocviului a fost facilitată de suportul logistic oferit de Universitatea de Stat din Moldova și Stațiunea arheo-muzeală „Saharna-Țiglău", față de care ne manifestăm profunda noastră gratitudine.

Editorii

The *Colloquium* was organized by the Ion Niculiță Center for Archaeology as part of the 011501 subprogram "ArHe: Prehistoric and Ancient Archaeological Heritage in the Forest-Steppe of the Republic of Moldova: interdisciplinary research and scientific development", funded by the Ministry of Education and Research of the Republic of Moldova. The smooth organization of the 2025 colloquium edition was facilitated by the logistic support offered by Moldova State University and the "Saharna-Țiglău" Archaeo-Museological Complex, to whom we are deeply grateful.

Editors

https://doi.org/10.59295/paatd2025.01

Valeriu Sîrbu la 75 de ani

Au trecut 30 de ani de când l-am cunoscut pe Valeriu Sârbu, eu – tânăr student, el – un cercetător în plină afirmare. Parcă mai ieri, în anul 1995, desfășuram practica arheologică pe șantierul Grădiștea Coslogeni, jud. Călărași, unde Valeriu Sîrbu era responsabil științific. Au fost primele mele contacte cu arheologia geto-dacică, cu stilul de lucru riguros, cu ideile, de multe ori nonconformiste la acea vreme, pe care le avea Valeriu Sîrbu. În anii studenției și ai masteratului, colaborarea mea cu Valeriu Sîrbu a continuat. În 1997 am făcut parte din echipa româno-ucraineană, coordonată de Valeriu Sîrbu, care a săpat în premieră la Novoselskoe, în Ucraina, și între anii 1998-1999 am participat la cercetările din cetatea dacică de la Covasna-*Cetatea Zânelor*.

Din 2001 colaborarea dintre noi a trecut la un alt nivel. Ca recent angajat al Muzeului Județean Buzău (1999), am reluat, împreună cu Valeriu Sîrbu, cercetările arheologice în situl de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*, unde timp de 23 de campanii am săpat și am documentat împreună vestigiile geto-dacice de aici. Deși pe acest sit s-au făcut săpături arheologice

Valeriu Sîrbu on His 75th Anniversary

Thirty years have passed since I first met Valeriu Sîrbu: I was a young student then, and he was a researcher in full professional ascent. It feels like it was only yesterday, back in 1995, when we carried out archaeological fieldwork at the Grădiștea Coslogeni site in the county of Călărași, where Valeriu Sîrbu was the scientific coordinator. Those were my first encounters with Geto-Dacian archaeology, with the rigorous working style and the often-nonconformist ideas, for the time, that Valeriu Sîrbu embraced. During my undergraduate and master's years, my collaboration with Valeriu Sîrbu continued. In 1997, I was part of the Romanian-Ukrainian team coordinated by Valeriu Sîrbu, which undertook the first excavations at Novoselskoe in Ukraine. Between 1998 and 1999, I participated in the research carried out at the Dacian fortress of Covasna-*Cetatea Zânelor*.

Beginning in 2001, our collaboration moved to another level. As a newly hired employee of the Buzău County Museum (since 1999), I resumed, together with Valeriu Sîrbu, the archaeological excavations at the Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* site, where we excavated and documented, over 23 campaigns, the Geto-Dacian

Valeriu Sîrbu și Sebastian Matei în discuții cu vizitatorii în cadrul evenimentului „Zilele porților deschise" la situl de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* (august 2025).
Valeriu Sîrbu and Sebastian Matei talking with visitors during the "Open Days" event at the Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* site (August 2025).

anterioare de către Universitatea din București și vestigiile de aici au fost văzute de importanți cercetători, Valeriu Sîrbu a fost primul care a înțeles importanța sitului de la Gruiu Dării pentru manifestările religioase ale geto-dacilor. Având în spate neobosita muncă din timpul doctoratului, care

remains found there. Although previous archaeological excavations had been conducted at this site by the University of Bucharest and the remains had been seen by important researchers, Valeriu Sîrbu was the first to understand the significance of the *Gruiu Dării* site for the religious practices of the Geto-Dacians. Drawing

s-a concretizat, în 1993, prin publicarea volumului *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor,* a intuit și a demonstrat cu argumente credibile că la Gruiu Dării se află o incintă sacră, un important centru religios al dacilor din sec. I p. Chr.

Rezultatele cercetărilor de la Gruiu Dării s-au materializat în apariția a două volume, a numeroase studii și articole scrise împreună, precum și în prezentarea acestora la numeroase sesiuni de rapoarte arheologice, conferințe și colocvii interne sau internaționale.

În toți acești ani, Valeriu Sîrbu mi-a facilitat de multe ori deplasări la conferințe internaționale sau documentări în centre de cercetare, unde am avut ocazia să văd muzee, depozite și să cunosc cercetători renumiți. Ultimele deplasări au fost în martie 2020 la Institutul de Arheologie din Kiev și în 2024 la Institutul de Arheologie din Sofia, unde, timp de mai multe zile, am putut lua contact cu arheologia și arheologii din Ucraina și Bulgaria. Desigur, toate acestea nu ar fi fost posibile, daca Valeriu Sîrbu nu avea mijloacele, cunoștințele și anvergura științifică necesară. Ca membru în cele mai importante asociații ale lumii arheologice mondiale (World Archaeological Congres din 2003, Comitetul Permanent al U.I.S.P.P. din 2006 și al Comitetului Executiv al U.I.S.P.P. din 2011, președinte al Comisiei IV a UISPP din 2002), Valeriu Sîrbu a organizat numeroase sesiuni în cadrul congreselor mondiale, cum ar fi la Dublin, în 2008, Florianopolis, în 2011, Marea Moartă – Iordania, în

on the extensive work carried out during his doctoral studies, which culminated in 1993 with the publication of the volume *Beliefs and Funerary, Religious, and Magical Practices in the Geto-Dacian World*, he intuited and convincingly demonstrated that *Gruiu Dării* contains a sacred enclosure, an important religious center for the Dacians of the 1st century AD.

The results of the research at *Gruiu Dării* were reflected by the publication of two volumes, numerous studies and articles written together, as well as their presentation at many archaeological report sessions, conferences, and both national and international colloquia.

Over all these years, Valeriu Sîrbu often made it possible for me to travel to international conferences or to conduct research visits in major academic centers, where I had the chance to see museums, storage collections, and to meet renowned scholars. The most recent trips were in March 2020 to the Institute of Archaeology in Kyiv and in 2024 to the Institute of Archaeology in Sofia, where for several days I was able to experience firsthand the archaeology and archaeologists of Ukraine and Bulgaria. Of course, none of this would have been possible if Valeriu Sîrbu did not have the required means, knowledge, and scientific stature. As a member of some of the world's most important archaeological associations, such as the World Archaeological Congress since 2003, the Permanent Committee of UISPP since 2006, its Executive Committee since 2011, and president of Commission IV of UISPP since 2002, he has organized numerous sessions within major world congresses, including those in Dublin (2008), Florianópolis (2011), Dead See – Jordan (2013), Burgos (2014), Kyoto (2016), and Paris (2018).

2013, Burgos, în 2014, Kyoto, în 2016, sau în Paris, în 2018.

În anul 2023 a fost principalul „motor" în organizarea celui de-al XX-lea Congres mondial al UISPP – (International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences), care a avut loc la Timișoara.

Valorificarea științifică a muncii de cercetare a lui Valeriu Sîrbu în cei 50 de ani de activitate în domeniul arheologiei este una impresionantă. A prezentat peste 90 de comunicări științifice la reuniuni internaționale în 29 de țări de pe trei continente și tot atâtea – în România. A scris – singur sau în colaborare – 32 de cărți și 264 de studii și articole, din care peste 50 – în reviste sau volume din afara țării. La o privire sumară asupra activității tuturor arheologilor care au activat în România în ultimii 75 de ani, cu greu găsești un cercetător care să depășească opera scrisă a lui Valeriu Sîrbu.

A efectuat, de asemenea, cercetări arheologice, în calitate de responsabil științific sau de membru în colectiv, în peste 40 de șantiere arheologice, ocazie cu care a putut documenta așezări, cetăți, necropole sau incinte sacre din preistorie și, în special, din epoca fierului.

Toată această impresionantă muncă de cercetare și valorificare a fost făcută prin trudă, migală și răbdare. Din 1975 până în 2018 a activat ca muzeograf, apoi ca cercetător în cadrul Muzeului Brăilei, pe care l-a și condus în calitate de director adjunct mai bine de 20 ani.

In 2023, he was the driving force behind the organization of the 20th World Congress of UISPP (International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences), which took place in Timișoara.

The scholarly output resulting from Valeriu Sîrbu's fifty years of activity in archaeology is truly remarkable. He has delivered over 90 scientific presentations at international meetings in 29 countries across three continents, as well as a similar number in Romania. He has authored or co-authored 32 books and 264 studies and articles, more than 50 of which were published in journals or volumes abroad. When looking broadly at the work of all archaeologists who have been active in Romania over the past 75 years, it is difficult to find a researcher whose written contribution surpasses his.

He has also carried out archaeological research as a scientific coordinator or team member at more than 40 archaeological sites, where he documented settlements, fortresses, necropolises, and sacred enclosures dating from prehistory and especially from the Iron Age.

All this impressive research and scholarly contribution was carried out through hard work, meticulousness, and patience. From 1975 to 2018, Valeriu Sîrbu worked as a museum curator and later as a researcher at the Brăila Museum, which he also led as deputy director for more than 20 years.

An important step in his career took place in 2003, when he began working as a researcher at the Vasile Pârvan Institute of Archaeology in Bucharest, where, starting in 2011, he became a PhD supervisor, an opportunity that

Un pas important în cariera lui Valeriu Sîrbu a avut loc în anul 2003 când a început să activeze ca cercetător în cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din București, unde, din 2011, a devenit conducător de doctorate, ocazie cu care și-a putut pune în aplicare și latura didactică a personalității sale.

În calitate de director de proiect, Valeriu Sîrbu a gestionat, între 2018-2022, cel mai important proiect de arheologie montană de pe teritoriul României, datorită tehnologiilor utilizate, metodelor implicate și rezultatelor obținute. Proiectul *Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LIDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de Sud-Est (HiLands)* și-a propus o abordare sistematică a coridoarelor de circulație din zona Carpaților de Curbură, care legau Transilvania de Marea Neagră și stepele nord-pontice.

O parte importantă din activitățile acestui proiect s-au desfășurat pe teritoriul județului Buzău, unde, în calitate de membru de proiect, am avut o colaborare excelentă și fructuoasă cu Valeriu Sîrbu.

Dincolo de anvergura științifică dovedită, de calitățile manageriale pe care le-a dovedit ca director de muzeu, director al unor proiecte de cercetare sau îndrumător de doctoranzi, Valeriu Sîrbu rămâne un om simplu, de o calitate umană deosebită, corect și sincer cu oamenii din jurul lui și devotat față de prietenii apropiați.

În cele trei decenii de când ne cunoaștem, pot să afirm fără dubii că relația dintre mine și Valeriu

allowed him to fully express the educational side of his personality.

As project director, Valeriu Sîrbu managed, between 2018 and 2022, the most important mountain-archaeology project ever conducted in Romania, thanks to the technologies used, the methods applied, and the results obtained. The project *Hidden Landscapes: Exploratory Remote Sensing for the Archaeology of the Lost Roads, Borders ans Battlefields of South-Eastern Carpathians (HiLands)* aimed to provide a systematic approach to the circulation corridors in the area of the Curvature Carpathians, which connected Transylvania to the Black Sea and the North Pontic steppes.

A significant part of this project's activities took place in the Buzău County, where, as a project member, I had an excellent and fruitful collaboration with Valeriu Sîrbu.

Beyond his demonstrated scientific stature, his managerial abilities as museum director, research project coordinator, and doctoral supervisor, Valeriu Sîrbu remains a modest man, with exceptional human qualities, honest and sincere with those around him, and deeply loyal to his close friends.

In the three decades since we have known each other, I can say without any doubt that the relationship between Valeriu Sîrbu and me has been one of genuine friendship, which has grown over time through the many events and experiences we have shared, experiences that have often put us to the test.

Omagierea profesorului Valeriu Sîrbu în cadrul sesiunii inaugurale a colocviului de vară de la Saharna (28 iulie 2025). În stânga – cu Igor Șarov, în dreapta – cu Liliana Condraticova.
Honoring ceremony for Professor Valeriu Sîrbu during the opening session of the Saharna Summer Colloquium (July 28th, 2025). On the left – with Igor Șarov; on the right – with Liliana Condraticova.

Sîrbu a fost una de prietenie autentică, care a crescut în timp grație acumulărilor de evenimente și întâmplări prin care am trecut împreună și care, de multe ori, ne-au pus la grea încercare.

Acum, la ceas aniversar, îi doresc din tot sufletul să fie sănătos, pentru că, în esență, Valeriu Sîrbu este un om care *nu poate sta locului* și, dacă are sănătate, va fi la fel de activ și implicat ca până acum – atât în relațiile cu prietenii, cât și în meseria de cercetător.

Cu multă considerație și prietenie
Sebastian Matei

Now, on this anniversary, I wholeheartedly wish him good health, because at his core, Valeriu Sîrbu is a man *who cannot sit still*, and as long as he remains healthy, he will continue to be just as active and engaged as always, in both his friendships and his career as a researcher.

With deep respect and friendship,
Sebastian Matei

SSC
SAHARNA SUMMER
COLLOQUIUM

https://doi.org/10.59295/paatd2025.02

În lumea *modei vestimentare* preistorice: podoabe și reprezentări vestimentare de la finele mileniului IV a. Chr. din interfluviul Prut-Nistru

In the world of prehistoric *clothing fashion:* adornments and clothing representations from the end of the 4th millennium BC from the Prut-Dniester interfluve

Ghenadie Sîrbu

Acest articol a fost elaborat în cadrul subprogramului 011501 „ArHe: Patrimoniul arheologic preistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică”.

This article was elaborated as part of the 011501 subprogram “ArHe: Prehistoric and Ancient Archaeological Heritage in the Forest-Steppe of the Republic of Moldova: interdisciplinary research and scientific development”.

Cuvinte-cheie: cultura Cucuteni-Trypillia, mileniul IV a. Chr., interfluviul Prut-Nistru, podoabe, vestimentație.

Rezumat: Studiul abordează un subiect legat de podoabele și reprezentările vestimentare ale comunităților aparținând culturii Cucuteni-Trypillia din zona interfluviului Prut-Nistru, în a doua jumătate a mileniului IV a. Chr. În lipsa unor surse scrise și a unor contexte funerare bine documentate, podoabele și imaginile vestimentare conservate pe suport arheologic constituie principala cale de investigare a raportului dintre corp, statut și spiritualitate în aceste comunități preistorice. Artefactele descoperite (mărgele, pandantive, coliere din cochilii, dinți de animale, piatră sau lut) demonstrează existența unei game diversificate de accesorii corporale, realizate prin tehnici variate și utilizate atât în contexte cotidiene, cât și ritualice. Prezența imitațiilor unor piese rare sau importate reprezintă un indiciu privind ierarhiile sociale și rețelele de schimb pe distanțe mari. Vestimentația, greu accesibilă arheologic, din cauza perisabilității textilelor, a fost reconstituită, în principal, prin analiza decorului aplicat pe figurine antropomorfe și pe vase ceramice. Reprezentările indică practica țesutului și utilizarea atât a materialelor textile, cât și a pieilor, existând diferențe semnificative între costumele feminine, mai bogate decorativ, și cele masculine, mai sumare. Numeroase decoruri pot reflecta însă un port ritualic, rezervat entităților sacralizate, și nu neapărat comunității în ansamblu.

Keywords: Cucuteni-Trypillia culture, 4th Millennium BC, the Prut-Dniester interfluve, adornments, clothing.

Abstract: The study focuses on the subject of adornments and clothing representations of communities belonging to the Cucuteni-Trypillia culture in the Prut-Dniester interfluve, during the second half of the 4th millennium BC. In the absence of written sources and well-documented funerary contexts, the adornments and images of clothing preserved on archaeological objects constitute the main means of investigating the relationship between body, status, and spirituality in these prehistoric communities. The artifacts discovered (beads, pendants, necklaces made of shells, animal teeth, stone, or clay) demonstrate the existence of a diverse range of body accessories, made using various techniques and used in both everyday and ritual contexts. The presence of imitations of rare or imported items is an indication of social hierarchies and long-distance trade networks. Clothing, which is difficult to study archaeologically due to the perishable nature of textiles, has been reconstructed mainly through the analysis of the decoration applied to anthropomorphic figurines and ceramic vessels. The representations indicate the practice of weaving and the use of both textiles and skins, with significant differences between the more richly decorated female costumes and the more modest male ones. However, many decorations may reflect ritual clothing, reserved for sacred entities and not necessarily for the community as a whole.

Introducere

În arheologia preistorică, podoabele și reprezentările vestimentare, de rând cu celelalte componente ale culturii materiale, constituie elemente-cheie pentru înțelegerea raportului dintre om și comunitate. În lipsa dovezilor scrise, cea mai bună sursă de informație sunt vestigiile arheologice, indiferent de starea de conservare a acestora, iar pentru a avea o imagine, mai mult sau mai puțin detaliată, se recurge la diferite metode de reconstituire.

Atât în interfluviul Prut-Nistru, bogat în descoperiri arheologice, cât și în alte regiuni, aceste artefacte oferă indicii despre identitatea culturală, statutul social și simbolismul corpului în societățile preistorice. Cultura Cucuteni-Trypillia, una dintre cele mai complexe manifestări din preistoria Europei de Sud-Est, oferă un cadru esențial pentru studierea acestor aspecte, prin varietatea și expresivitatea plasticii antropomorfe, a elementelor de decor pictat și a ansamblului pieselor de podoabă.

Prin demersul nostru, ne propunem să aducem în discuție tema podoabelor și a elementelor vestimentare din cultura Cucuteni-Trypillia, cu accent pe descoperirile de la sfârșitul mileniului IV a. Chr. din interfluviul Prut-Nistru. Vom trece în revistă informații generale, fără a ne adânci în problematică, dat fiind faptul că sunt expuse diverse opinii în care tematica dată este abordată mai mult sau mai puțin complex.

Introduction

In prehistoric archaeology, adornments and representations of clothing, along with other components of material culture, are key elements for understanding the relationship between humans and their communities. In the absence of written evidence, archaeological remains are the best source of information, regardless of their state of preservation, and in order to obtain a more or less detailed picture, various methods of reconstruction are used.

Both in the Prut-Dniester interfluve, rich in archaeological discoveries, and in other regions, these artifacts provide insights into cultural identity, social status, and body symbolism in prehistoric societies. The Cucuteni-Trypillia culture, one of the most complex manifestations of prehistory in Southeast Europe, provides an essential framework for studying these aspects, through the variety and expressiveness of anthropomorphic art, painted decorative elements, and the ensemble of adornments.

Our aim is to discuss the topic of adornments and clothing items in the Cucuteni-Trypillia culture, with a focus on discoveries from the end of the 4th millennium BC in the Prut-Dniester interfluve. We will review general information without delving too deeply into the issue, given that there are various opinions on the subject, some more complex than others.

Pentru a înțelege rolul jucat de piesele de podoabă în gândirea și comportamentul comunităților Cucuteni-Trypillia, în lipsa unor analize detaliate, susținute de descoperiri clare (de ex., complexe funerare), imaginea apare incompletă și, în acest caz, multe expuneri la tema dată sunt, în mare parte, superficiale și ambigue.

Piese de podoabă – accesoriu sau simbol al statutului social?

Podoabele, odată purtate, exprimă un limbaj pe care fiecare membru al unei sau altei comunități îl poate percepe și înțelege. Cercetătorii care se preocupă de această categorie de piese, corelând datele arheologice cu cele din domenii conexe ale științelor sociale, sunt de părerea că ele constituie obiecte de înfrumusețare a corpului și reprezintă cele mai semnificative simboluri sociale, având multiple funcții – de la cele practice până la cele ceremoniale. Sunt și cazuri când acestea jucau un rol economic, constituind instrumente de comerț sau obiecte de schimb, ca rezultat al influențelor generate de contactul dintre comunități, și ilustrând, astfel, existența unor rețele sau unelte de tranzacție cu bunuri de schimb într-un sistem simbolic, multe dintre ele cu zone aflate la distanțe mari (Маркевич 1981, 168; Monah 2003, 135; Țurcanu 2013, 61; Țurcanu 2023, 296).

Această temă a servit ca subiect pentru diverse întruniri științifice, unde s-au adus în discuție caracterul pieselor (originale sau imitații), fiind publicat și un volum în care aceasta a fost conectată

In order to understand the role played by adornments in the thinking and behavior of the Cucuteni-Trypillia communities, in the absence of detailed analyses supported by clear discoveries (e.g., burial complexes), the picture appears incomplete, and in this case, many assessments on this topic are largely superficial and ambiguous.

Adornments – accessories or symbols of social status?

Once worn, adornments express a language that every member of a community can understand and perceive. Researchers who study this category of items, correlating archaeological data with data from the related fields of social sciences, believe that they are objects used to adorn the body and represent the most significant social symbols with multiple functions, from practical to ceremonial. There are also cases where they played an economic role, serving as instruments of trade or objects of exchange as a result of the influences generated by contact between communities, thus illustrating the existence of networks or tools for trading goods in a symbolic system, many of them with areas located at great distances (Маркевич 1981, 168; Monah 2003, 135; Țurcanu 2013, 61; Țurcanu 2023, 296).

This topic has been the subject of various scientific meetings where the nature of the pieces (original or imitations) has been discussed, and a volume has been published in which it has been linked to the issue of imports (Biehl, Rassamakin 2008). Rare items or their imitations, which have a non-economic role, have been

cu problematica importurilor (Biehl, Rassamakin 2008). Piesele rare sau imitația lor, care au un rol non-economic, au fost interpretate de specialiști ca reprezentând un marker de prestigiu (Țurcanu 2019, 28).

Oprindu-ne puțin la acest aspect, merită să menționăm abordarea cercetătoarei Alice M. Choyke privind analiza pieselor imitate după original, dar folosindu-se materie primă de altă natură, în care au fost evidențiate cinci tipuri de imitație (Choyke 2008, fig. 1). Schema propusă permite o cercetare mai în detaliu a acestui fenomen, care este un fapt social, manifestat atât în cadrul comunităților preistorice, cât și în cele contemporane. În încercarea de clasificare a tipurilor de imitații utilizate de către comunitățile Cucuteni-Trypillia, Senica Țurcanu, în unul din studiile sale, prin *imitație*, în cazul obiectelor de podoabă și a accesoriilor vestimentare, desemnează artefactele produse local, cu forme identice sau extrem de apropiate de piesele originale, dar fiind utilizate alte tipuri de materii prime decât cele ale pieselor prototip (Țurcanu 2019, 28).

Diversitatea tipurilor de obiecte de podoabă și de port constituie descoperiri care ilustrează existența unei game variate, conținând indicatori ce ne pot oferi informații suplimentare despre viața spirituală a comunităților preistorice din regiunea aflată în discuție.

Executate din materiale și în tehnici diferite, având funcționalități și semnificații complexe, obiectele aflate în atenția noastră, provin atât din straturi de

interpreted by specialists as representing a marker of prestige (Țurcanu 2019, 28).

Focusing briefly on this aspect, it is worth mentioning the approach proposed by Alice M. Choyke regarding the analysis of items imitated from the original using raw materials of a different nature, in which she highlighted five types of imitation (Choyke 2008, fig. 1). The proposed scheme allows for a more detailed approach to this phenomenon, which is a social fact manifested in both prehistoric and contemporary communities. In an attempt to classify the types of imitations used by the Cucuteni-Trypillia communities, Senica Țurcanu, in one of her studies, refers to locally produced artifacts with shapes identical or extremely similar to the original items as imitations, in the case of adornments and clothing accessories, but using different types of raw materials than those of the prototype items (Țurcanu 2019, 28).

The diversity of types of adornments and clothing constitutes discoveries that illustrate the existence of a varied range, containing indicators that can provide us with additional information about the spiritual life of prehistoric communities in the region in question.

Made from different materials and using different techniques, with complex functions and meanings, the objects we are interested in come from cultural layers or settlement complexes as well as from accidental discoveries (deposits), and more recently, with the research of burial complexes, we can also reflect on the position of these pieces of clothing on the human body. As a compensative clue, in the Cucuteni-Trypillia culture,

cultură sau complexe de locuit, cât și din descoperiri întâmplătoare (depozite), iar mai nou, odată cu cercetarea complexelor funerare, se poate reflecta și despre poziția acestor piese pe corpul uman. Ca un indiciu compensator, în cultura Cucuteni-Trypillia, sunt surse care ne pot oferi date suficient de cuprinzătoare despre tipurile de obiecte de podoabă și poziționarea lor pe corp – aici ne referim, în primul rând, la figurinele antropomorfe și reprezentările plastice sau pictate de pe vase.

Cele mai multe din descoperiri sunt componente ale unor coliere compuse din cochilii de scoici sau de melci, perforate sau transformate prin prelucrare (fig. 1/10, 11, 36), din molari (fig. 1/14-19) sau dinți de animale (fig. 1/20-25), care, de fapt, pot fi considerate componente de bază în confecționarea colierelor și a brățărilor. Mărgelele, întâlnite cel mai des, sunt modelate din lut, de formă cilindrică (fig. 1/8, 9, 12) sau alungită (fig. 1/13), confecționate din piatră (fig. 1/1-7), și provin atât din depozite (de ex., Chetroșica) (Сергеев 1969, 86), cât și din așezări (de ex., Gordinești II-*Stînca goală*) (Sîrbu et al. 2022, 19-20). De rând cu aceasta, ansamblul pieselor de podoabă poate fi completat cu piese modelate din lut, jucând rolul unor pandantive (fig. 1/32-35). La fel, din categoria pandantivelor pot face parte piese mai puțin specifice, cum ar fi vertebre ale unor specii de pește (de ex., așezarea Costești IV) (fig. 1/30, 31). Valoarea mare a mărgelelor din molari de cerb este indicată atât de găurirea secundară, cât și de prezența, în unele depozite (de ex., Cărbuna), a exemplarelor realizate din piatră, care serveau, probabil, ca monedă în preistorie (Маркевич 1981, 168).

there are sources that can provide us with enough comprehensive data about the types of adornments and their position on the body, here we refer primarily to anthropomorphic figurines and plastic or painted representations on vessels.

Most of the finds are components of necklaces made of shells or snail shells, perforated or transformed by processing (fig. 1/10, 11, 36), molars (fig. 1/14-19) or animal teeth (fig. 1/20-25), which can actually be considered basic components in the manufacture of necklaces and bracelets. The most common beads are molded from clay into a cylindrical (fig. 1/8, 9, 12) or elongated shape (fig. 1/13) or made of stone (fig. 1/1-7), which come from both deposits (e.g., Chetroşica) (Сергеев 1969, 86) and from settlements (e.g. Gordinești II-*Stînca goală*) (Sîrbu et al. 2022, 19-20). Along with this, the set of adornments can be complemented with items molded from clay, playing the role of pendants (fig. 1/32-35). Less specific items, such as vertebrae from fish species (e.g. Costești IV site) (fig. 1/30, 31), can also be included in the category of pendants. The high value of deer molar beads is indicated both by secondary drilling and by the presence, in some deposits (e.g. Cărbuna), of specimens made of stone, which probably served as currency in prehistory (Маркевич 1981, 168).

On late Eneolithic anthropomorphic figurines, necklaces and various amulets/pendants that are part of their composition are represented in the form of an incised line around the neck, modeled in relief, through a painted strip or dot prints. On some female anthropomorphic figurines discovered at the Brînzeni VIII site, the incised necklace

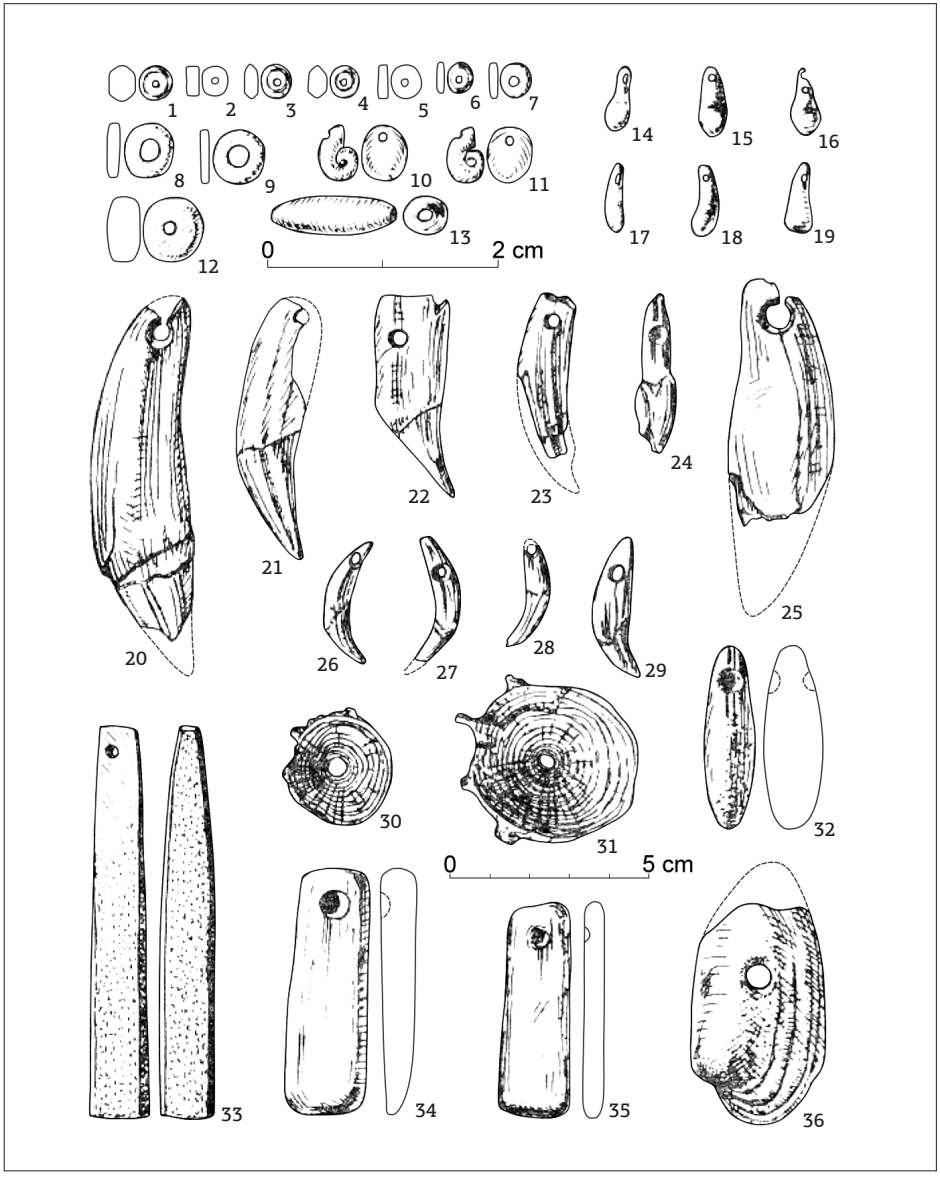

Fig. 1. Piese de podoabă din faza târzie a culturii Cucuteni-Trypillia (după Маркевич 1981).
Fig. 1. Adornments from the late phase of the Cucuteni-Trypillia culture (after Маркевич 1981).

Pe figurinele antropomorfe eneolitice târzii, colierele și diversele amulete/pandantive, care fac parte din componența acestora, sunt redate sub formă de linie incizată în jurul gâtului, modelat în relief, printr-o fâșie pictată ori prin imprimeuri punctiforme. Pe unele figuri antropomorfe feminine, descoperite în situl Brînzeni VIII, colierul incizat formează un unghi cu vârful în jos, acest tip de colier fiind cel mai răspândit în complexul culturii Cucuteni-Trypillia (Погожева 1983, 122-123). Colierele pictate prin dungi negre pe piesele de la Brînzeni VIII sunt dispuse pe gât și la baza lui. Figurinele menționate de A.P. Pogojeva (Погожева 1983, 122-123) și D. Monah (Monah 1997, fig. 132/2, 3, 7, 8; 146/8; 167/1) au colierele dispuse, de regulă, la baza gâtului și pe piept.

Importanța *colierelor* realizate din canini de cerb este subliniată și de prezența falsurilor, o metodă mai ușoară și accesibilă de a spori prestigiul posesorului (Monah 2003, 134).

Conform inventarului, depozitele descoperite în mediul culturii Cucuteni-Trypillia pot fi împărțite în două categorii: a) depozite care conțin obiecte de prestigiu și b) depozite care conțin obiecte sacre. Cu excepția depozitului de la Hăbăşeşti, toate comorile descoperite se aflau în vase de ceramică; unele dintre ele (Cărbuna, Ariuşd, Chetroşica și Horodnica II) aveau chiar și capace care protejau conținutul (Monah 2003, 129).

forms a downward-pointing angle; this type of necklace is the most widespread in the Cucuteni-Trypillia culture complex (Погожева 1983, 122-123). The necklaces with black stripes on the pieces from Brînzeni VIII are arranged on the neck and at its base. The figurines mentioned by A.P. Pogojeva (Погожева 1983, 122-123) and D. Monah (Monah 1997, fig. 132/2, 3, 7, 8; 146/8; 167/1) usually have necklaces arranged at the base of the neck and on the chest.

The importance of *necklaces* made from deer teeth is also highlighted by the presence of false ones, an easier and more accessible method of enhancing the prestige of the owner (Monah 2003, 134).

According to the inventory, the deposits discovered in the Cucuteni-Trypillia culture can be divided into two categories: a) deposits containing prestigious objects and b) deposits containing sacred objects. With the exception of the deposit at Hăbăşeşti, all the treasures discovered were found in ceramic vessels; some of them (Cărbuna, Ariuşd, Chetroşica, and Horodnica II) even had lids to protect their contents (Monah 2003, 129).

In all the deposits, except for the one at Horodnica II, necklaces made of perforated deer teeth have been found. These necklaces, sometimes particularly sumptuous, made of deer teeth, copper beads, limestone, marble, and ceramics, can be found in all discoveries; only at Chetroşica is the necklace made exclusively of deer teeth (Monah 2003, 132, fig. 5/2).

În toate depozitele, cu excepția celui de la Horodnica II, se găsesc coliere realizate din canini de cerb perforați. Aceste coliere, uneori deosebit de somptuoase, confecționate din canini de cerb, perle de cupru, piatră calcaroasă, marmură și ceramică, pot fi găsite în toate descoperirile; numai la Chetroșica colierul este realizat exclusiv din canini de cerb (Monah 2003, 132, fig. 5/2).

Despre vestimentație în baza elementelor de decor aplicat pe figurine antropomorfe și pe vase

Pentru majoritatea comunităților preistorice, cu excepția câtorva cazuri de conservare a textilelor, este dificil de reconstituit îmbrăcămintea sau anumite elemente vestimentare. În cazul culturii Cucuteni-Trypillia, informații, mai mult sau mai puțin detaliate, sunt furnizate de o serie de materiale, cum ar fi figurinele antropomorfe modelate într-un stil realist, decorul pictat aplicat pe o serie de vase, precum și amprentele de țesătură de pe fundul unor recipiente. Dezvoltarea tendinței realiste, în special în faza Cucuteni B - Trypillia CI, a favorizat producția de îmbrăcăminte și ornamente corporale.

Materialul utilizat pentru confecționarea hainelor erau pieile de animale, iar prezența fusaiolelor și a greutăților de lut de la războiul de țesut indică practicarea țesutului în cadrul comunităților Cucuteni-Trypillia pe toată durata de evoluție a acestei culturi (Новицкая 1960, 33-35; Маркевич 1981). Amprentele firelor textile pe ceramică

About clothing based on decorative elements applied to anthropomorphic figurines and vessels

For most prehistoric communities, with the exception of a few cases of textile preservation, it is difficult to reconstruct clothing or any clothing elements. In the case of the Cucuteni-Trypillia culture, more or less detailed information is supplied by a series of materials such as anthropomorphic figurines modeled in a realistic style, painted decoration applied to a series of vessels, as well as textile imprints on the bottom of some vessels. The development of the realistic trend, especially in the Cucuteni B - Trypillia CI phase, favored the production of clothing and body ornaments.

The material used for making clothes was animal skins, and the presence of spindle whorls and clay weights from the loom indicates that weaving was practiced among the Cucuteni-Trypillia communities throughout the evolution of this culture (Новицкая 1960, 33-35; Маркевич 1981). The imprints of textile threads on pottery allow us to reconstruct the ornaments and texture of the material, however, the discussion about the costumes of that period is possible largely due to the decorative elements on the pottery. There is a view that, in this case, it is more likely to be a special, possibly ritual costume than an everyday one (Палагута 2012, 123). The similarity of the costumes of representatives of different Neo-Eneolithic cultures in Southeast Europe is an important argument in favor of interpreting the images on ceramics primarily as ritual, special costumes (Митина 2014, 338).

It is self-evident that the gods and idols venerated by the prehistoric mankind were usually represented as real

permit reconstituirea ornamentelor și a texturii materialului, cu toate acestea, discuția despre costumele din acea perioadă este posibilă, în mare măsură, datorită elementelor decorative de pe ceramică. Există opinia că, în acest caz, este vorba mai degrabă de un costum special, posibil ritualic, decât de unul de zi cu zi (Палагута 2012, 123). Asemănarea costumelor reprezentanților diferitor culturi neo-eneolitice din Europa de Sud-Est este un argument important în favoarea interpretării imaginilor de pe ceramică, în primul rând, ca fiind costume rituale, speciale (Митина 2014, 338).

Este de la sine înțeles că zeitățile și idolii veneraţi de omul preistoric erau reprezentați, de regulă, asemănător ființelor reale, în îmbrăcăminte, însă sunt și excepții, cum ar fi figurinele din Paleolitic sau unele sculpturi din antichitate. O a doua caracteristică a figurinelor antropomorfe feminine eneolitice Cucuteni-Trypillia este lipsa, în multe cazuri, a brațelor și a capului. Orice reprezentare antropomorfă, fie schematizată sau realistă, redă, în primul rând, una din cele mai semnificative părți ale corpului – capul și fața. Atunci când figurina antropomorfă este modelată din lut, de regulă, capul și brațele sunt redate masiv, iar contururile și detaliile sunt evidențiate prin vopsea (Грязнов 1964, 72).

În ciuda faptului că, în literatura de specialitate, sunt expuse multiple opinii despre ornamentul de pe figurinele antropomorfe Cucuteni-Trypillia, unii cercetători sunt de părerea că decorul aplicat pe statuete reprezenta tatuaje (Грязнов 1964;

beings, in clothing, but there are exceptions, such as Paleolithic figurines or some sculptures from antiquity. A second characteristic of the Eneolithic Cucuteni-Trypillia female anthropomorphic figurines is the absence, in many cases, of arms and heads. Any anthropomorphic representation, whether schematic or realistic, primarily depicts one of the most significant parts of the body – the head and face. When the anthropomorphic figurine is modeled from clay, the head and arms are usually rendered as solid forms, and the contours and details are highlighted with paint (Грязнов 1964, 72).

Despite the fact that there are multiple opinions in the specialized literature about the ornamentation on the Cucuteni-Trypillia anthropomorphic figurines, some researchers believe that the decoration applied to the statuettes represented tattoos (Грязнов 1964; Погожева 1983, 121), while others consider them to be a ritual covering of the deceased's body (Gheorghiu 2010, 61-72).

The realism of anthropomorphic figurines must be viewed in the context of the evolution of this category of items. Some prehistoric craftsmen, in the modeling process, paid particular attention not always to the whole body but to a part of it, such as the head, arms, bust, waist, etc. At the same time, however, it was important for the craftsman to model the shape of the body, while clothing was represented only briefly (Мовша 1969, 15-34). The decoration of the surface of anthropomorphic figurines emphasized the figure of the body, the clothing did not hide the body or transform it, retaining only its decorative form, the costume being a thin covering that enveloped the body (Палагута 2012, 229).

Погожева 1983, 121), în timp ce alții le consideră ca ritual de învelire a corpului defunctului (Gheorghiu 2010, 61-72).

Naturaleța figurinelor antropomorfe trebuie urmărită în contextul evoluției acestei categorii de piese. Unii meșteri preistorici, în procesul de modelare, acordau o atenție mai deosebită nu întotdeauna întregului corp, dar unei părți a acestuia, cum ar fi, capul, brațele, bustul, talia etc. Dar, în același timp, pentru meșter era importantă modelarea formei corpului, în timp ce îmbrăcămintea era reprezentată sumar (Мовша 1969, 15-34). Decorul suprafeței figurinelor antropomorfe evidenția figura corpului, haina nu ascundea corpul și nu îl transforma, păstrând doar forma decorativă, costumul fiind un înveliș subțire care acoperă corpul (Палагута 2012, 229).

În timp ce modelele de țesătură Cucuteni-Trypillia ne sunt cunoscute datorită amprentelor lăsate pe fundul vaselor, unii cercetători au evidențiat două tipuri de țesături (Новицкая 1960), alții – mai multe (Маркевич 1981, 116), iar sistemul ritmic al unei astfel de împletituri ar fi putut servi drept bază pentru apariția liniilor în decorul figurinelor, redând chiar și structura țesăturii, și particularitățile împletiturii (Митина 2013, 338-340). Costumul feminin este variat, situație care poate fi remarcată în decorul de pe figurinele antropomorfe descoperite în situl Dumești-*La Iaz*. Reprezentările feminine indică un model de țesătură, compus din trei romburi mari în centru, subliniate de linii diagonale pe părțile laterale, iar pe pieptul statuetei se află un

While Cucuteni-Trypillia textiles are known to us from the imprints left on the bottoms of vessels, some researchers have identified two types of textiles (Новицкая 1960), others more (Маркевич 1981, 116), and the rhythmic system of such weaving may have served as the basis for the appearance of lines in the decoration of figurines, even reproducing the structure of the fabric and the particularities of the weave (Митина 2013, 338-340). Women's clothing is varied, a situation that can be seen in the decoration on the anthropomorphic figurines discovered at the Dumești-*La Iaz* site. The female representations show a fabric pattern composed of three large rhombuses in the center, highlighted by diagonal lines on the sides, and on the chest of the statuette there is an open rectangle, highlighted by a sharp narrowing towards the bottom and two elongated ovals in its center (Alaiba 1987, 269-286). Despite the diversity, however, the basis of the women's costume during this period is the dress decorated with an ornamental, geometric pattern, sometimes complemented with fringes.

The male costume is simpler and features similar elements throughout the entire area covered by this culture. It is mainly represented by a belt, a strap, or a cord with a strip of cloth thrown over the shoulder. In its canonical form, this type of decoration is best represented on six figurines from the Dumești-*La Iaz* site (Alaiba 1987, 269-286).

The affirmation, especially in the Cucuteni B - Trypillia CI phase, of the realistic trend led to the addition of paintings depicting clothing and adornments on anthropomorphic representations of deities to the stylistic ensemble applied to vessels (Monah 2012, 219).

dreptunghi deschis, evidențiat printr-o îngustare ascuțită spre partea de jos și două ovale, alungite, în centrul acestuia (Alaiba 1987, 269-286). În ciuda diversității, totuși baza costumului feminin din această perioadă o constituie rochia decorată cu un model ornamental, geometric, uneori completat cu franjuri.

Costumul masculin este mai simplu și prezintă elemente similare pentru întreg arealul acestei culturi, în mare parte fiind reprezentat prin centură, o curea sau un șnur cu o fâșie de pânză aruncată peste umăr. În forma sa canonică, un asemenea decor este cel mai bine reprezentat pe șase figurine din situl Dumești-*La Iaz* (Alaiba 1987, 269-286).

Afirmarea, în special în faza Cucuteni B - Trypillia CI, a curentului realist, a dus la completarea ansamblului stilistic aplicat pe vase cu picturi ce redau veșminte și podoabe pe reprezentări antropomorfe ale unor zeități (Monah 2012, 219).

Primele mențiuni despre o reconstituire a vestimentației purtate de comunitățile Cucuteni-Trypillia, lipsite de comentarii detaliate, au fost făcute de H. Schmidt (Schmidt 1932, 65-66, pl. 33/2) și C. Matasă (Matasă 1946, 79-81, fig. 29, pl. LV/407). Cu timpul, datele s-au acumulat și au permis formularea unor opinii mai ample, tratând diverse aspecte ale vestimentației Cucuteni-Trypillia. Șt. Cucoș, în urma analizei unor figurine antropomorfe, a observat detalii ale decorului aplicat pe acestea, ce l-a determinat să facă constatări despre încălțăminte (Cucoș 1971, 65-77), o temă abordată ulterior și de

The first mentions of a reconstruction of the clothing worn by the Cucuteni-Trypillia communities, without detailed comments, were made by H. Schmidt (Schmidt 1932, 65-66, pl. 33/2) and C. Matasă (Matasă 1946, 79-81, fig. 29, pl. LV/407). Over time, data accumulated and allowed for more comprehensive opinions to be formed, addressing various aspects of the Cucuteni-Trypillia clothing. Șt. Cucoș, after analyzing anthropomorphic figurines, observed details of the decoration applied to them, which led him to make observations about shoes (Cucoș 1971, 65-77), a topic later addressed by other researchers (Popușoi 1971, 89-94). A more extensive study dealing with the materials used in the manufacture of clothing and shoes was carried out by V. Marchevici, limiting himself only to the last phase of the Cucuteni-Trypillia culture, with an emphasis on the discoveries in the northern part of the Prut-Dniester interfluve (Маркевич 1981, 113-114; рис. 88/1-16).

Female representations, being the most numerous both in *ronde-bosse* plastic art and in painting, naturally provide the most data on specific female clothing. The most common female clothing item is the *apron*, first attested in the Cucuteni A phase. Sometimes, the representation of the apron is confused with the marking of the pubis (Monah 2012, 220, fig. 99/6, 101/6; 102/6).

On the anthropomorphic figurines from the Cucuteni B - Trypillia CI phase, in its classic form, the apron is no longer represented, although it probably did not disappear from clothing; the rendering through incisions and impressions (fig. 2/1-4) is replaced by painted elements. On an anthropomorphic figurine from Costești IV, the apron is shown as a network of black lines, fastened at

alți cercetători (Popușoi 1971, 89-94). Un studiu mai amplu, care tratează materialele utilizate la confecționarea îmbrăcămintei și încălțămintei, este realizat de V. Marchevici, care se limitează doar la ultima fază a culturii Cucuteni-Trypillia, cu accent pe descoperirile din partea de nord a interfluviului Prut-Nistru (Маркевич 1981, 113-114; рис. 88/1-16).

Reprezentările feminine, fiind cele mai numeroase atât în plastica în *ronde-bosse,* cât și în pictură, este firesc să ofere cele mai multe date privind îmbrăcămintea specific feminină. Cea mai întâlnită piesă vestimentară feminină este *șorțul*, atestat pentru prima dată în faza Cucuteni A. Uneori reprezentările șorțului sunt confundate cu marcarea pubisului (Monah 2012, 220, fig. 99/6, 101/6; 102/6).

Pe figurinele antropomorfe din faza Cucuteni B - Trypillia CI, în forma sa clasică, șorțul nu mai este reprezentat, deși, probabil, nu dispăruse din vestimentație, iar redarea prin incizii și imprimări (fig. 2/1-4) este înlocuită cu elemente pictate (fig. 2/5, 7). Pe o figurină antropomorfă de la Costești IV, șorțul este redat printr-o rețea de linii de culoare neagră, fiind fixat pe talie cu un brâu format din două linii orizontale, întretăiate de linii scurte verticale (Маркевич 1981, 116, рис. 88/16; Monah 2012, fig. 171/8). Fustele sau șorțurile din tulpini vegetale reprezentau veșminte de port curent sau puteau sugera o imagine stilizată, simbolică, rezervată doar zeităților (Маркевич 1981) deși acest lucru este pus sub semnul întrebării de unii specialiști (Monah 2012, 221). E. Comșa, studiind problema veșmintelor cucuteniene, este de părerea

the waist with a belt made up of two horizontal lines intersected by short vertical lines (Маркевич 1981, 116, рис. 88/16; Monah 2012, fig. 171/8). Skirts or aprons made of plant stems were everyday clothing or could suggest a stylized, symbolic image reserved only for the deities (Маркевич 1981), although this is questioned by some specialists (Monah 2012, 221). E. Comșa, studying the issue of the Cucuteni clothing, believes that aprons reflect older traditions (Comșa 1989, 45). The most common figurines with fringed aprons were found in the settlements in the Prut-Dniester basin (Сорокин 1990, 53-54; Sorochin, Borziac 2001, 135).

A rare piece of clothing is the scarf worn around the neck or draped around the waist, depicted through incisions (fig. 2/1-4) or painting (fig. 2/5, 7) (*see* Sorochin, Borziac 2001, fig. 3/5), placed on the left shoulder, right shoulder, or both shoulders. The statuettes with a scarf on the right shoulder also have some additional decorative elements, where two parallel strips of dots were made (fig. 3/1). On specimens where the scarf is represented on both shoulders and on the chest, a cruciform decoration has been formed (fig. 3/2), and on the back, both rounded shoulders are marked by a vertical arched incision, and the slender waist is emphasized by incised lines.

A more distinctive decoration was applied to an anthropomorphic figurine discovered at the Iablona I site, where black stripes are drawn on the thighs, and the pubic triangle is also marked with black lines. Two spiral heads are painted on the abdomen. Spiral loops were drawn on the lower back and on both buttocks. The upper part of the back was painted with black stripes arranged in a cross shape (fig. 2/5). D. Monah argues

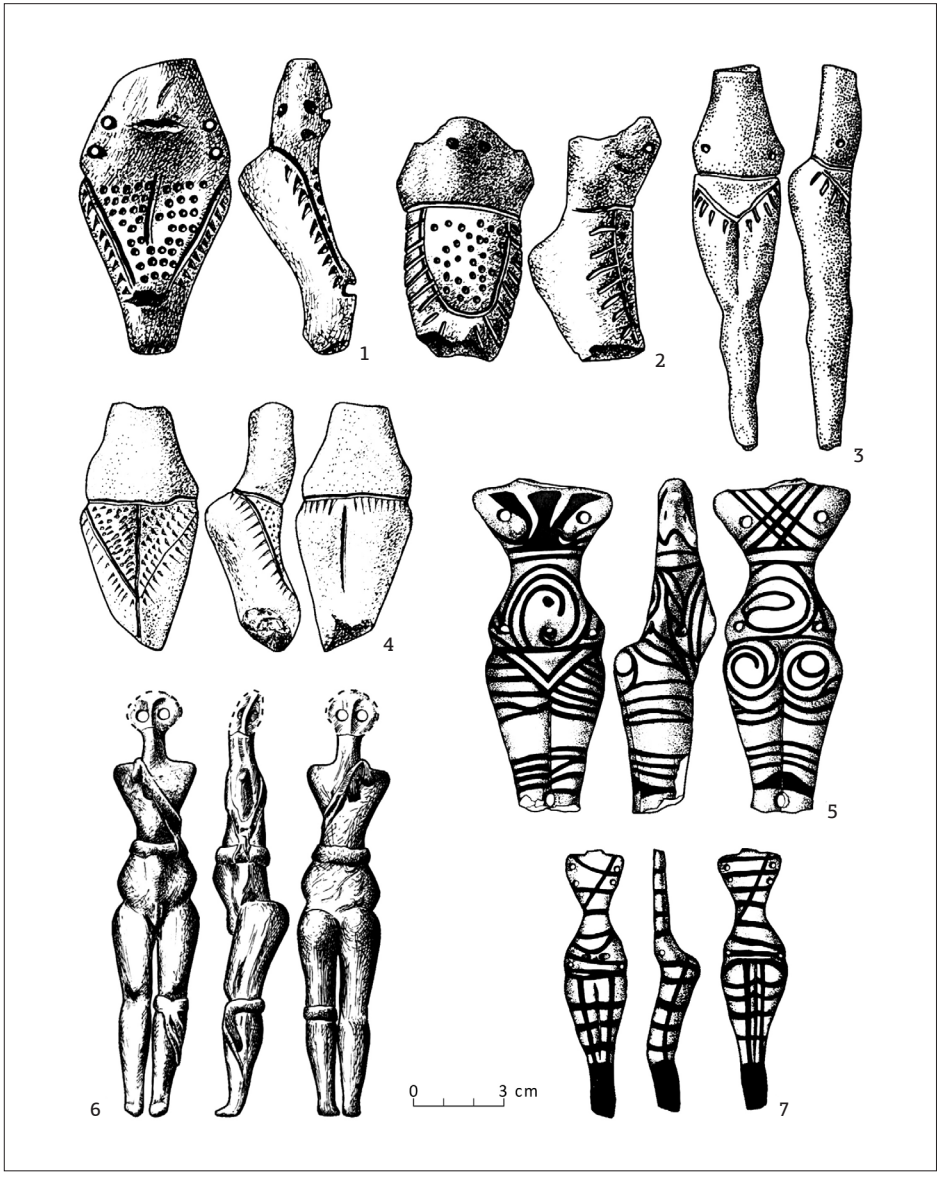

Fig. 2. Reprezentări vestimentare în decorul figurinelor antropomorfe: 1-7 - situl Iablona I (după Sorochin, Borziac 2001).
Fig. 2. Representations of clothing in the decoration of anthropomorphic figurines: 1-7 - Iablona I site (after Sorochin, Borziac 2001).

că șorțurile oglindesc tradiții mai vechi (Comșa 1989, 45). Cel mai frecvent, figurinele cu șorț cu franjuri au fost descoperite în așezările din bazinul pruto-nistrean (Сорокин 1990, 53-54; Sorochin, Borziac 2001, 135).

O piesă vestimentară rar întâlnită este *eșarfa,* purtată la gât sau drapată în jurul mijlocului, fiind redată prin incizii sau pictură (*vezi* Sorochin, Borziac 2001, fig. 3/5), dispuse pe umărul stâng, drept sau pe ambii. Statuetele cu eșarfă pe umărul drept mai au unele elemente decorative suplimentare, unde, paralel, au fost realizate două fâșii de puncte (fig. 3/1). Pe exemplarele unde eșarfa este reprezentată pe ambii umeri și pe piept s-a format un decor cruciform (fig. 3/2), iar pe spate, ambii umeri rotunjiți sunt marcați de câte o incizie arcuită, dispusă vertical, și talia suplă este subliniată de linii incizate.

Un decor mai deosebit a fost aplicat pe o figurină antropomorfă, descoperită în situl Iablona I, unde pe coapse sunt trasate dungi negre, triunghiul pubian este marcat, de asemenea, cu linii de culoare neagră. Pe abdomen sunt pictate două capete de spirale îmbucate. Bucle de spirale au fost desenate pe partea inferioară a spatelui și pe ambele fese. Partea superioară a spatelui a fost pictată cu dungi de culoare neagră, dispuse cruciform (fig. 2/5). D. Monah susține că între sâni este pictată o imagine care sugerează un copil cu brațele înălțate (Monah 1997, 100). După opinia expusă de V. Sorochin și I. Borziac, motivul respectiv reprezintă așa-numitele apexuri trifurcate, care, cu unele modificări, se întâlnesc în toate fazele culturii Cucuteni-Trypillia și sunt

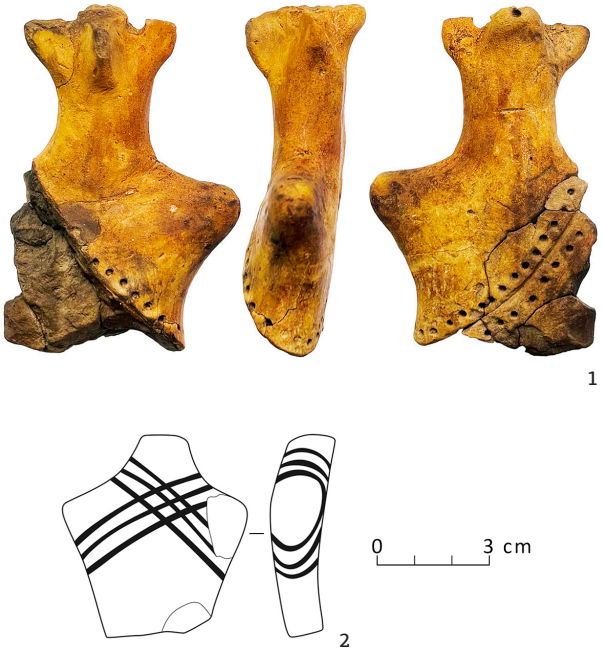

Fig. 3. Reprezentări vestimentare în decorul figurinelor antropomorfe: 1 - Brînzeni VIII, descoperire întâmplătoare; 2 - Pruteni I-*Budăi* (după Țerna, Popovici, Zabolotnîi 2014).
Fig. 3. Representations of clothing in the decoration of anthropomorphic figurines: 1 - Brînzeni VIII, a chance discovery; 2 - Pruteni I-*Budăi* (after Țerna, Popovici, Zabolotnîi 2014).

that between the breasts there is an image suggesting a child with raised arms (Monah 1997, 100). According to V. Sorochin and I. Borziac, this motif represents the so-called trifurcate apexes, which, with some modifications, are found in all phases of the Cucuteni-Trypillia culture and are interpreted as stylized snakes (Sorochin, Borziac 2001, 129). This ornamental motif is documented on

interpretate ca șarpe stilizat (Sorochin, Borziac 2001, 129). Acest motiv ornamental este documentat pe ceramică și pe statuetele antropomorfe (Збенович 1991, 20-34).

Tot de la Iablona I provine o figurină antropomorfă masculină, unică și ea pentru complexul cultural Cucuteni-Trypillia. Reprezintă un bărbat cu talie zveltă și cu picioarele puternice, modelate separat. Este ornamentată cu o eșarfă în relief, de la umărul drept pe ambele părți ale torsului, care se leagă pe talie sub umărul stâng, formând un nod. Talia este decorată cu o centură. Pe piciorul stâng are înnodată, mai jos de genunchi, o eșarfă, de la care atârnă capetele ei, dispuse oblic (fig. 2/6) (Sorochin, Borziac 2001, fig. 7/3).

Prezența unui număr redus de figurine antropomorfe întregi în așezările timpurii este interpretată de E.V. Antonova prin faptul că sacralitatea în epoca respectivă nu era permanentă (Антонова 1987), ceea ce constituie o trăsătură caracteristică a comunităților preistorice (Sorochin, Borziac 2001, 133). După A.P. Pogojeva, prezența absolută a figurinelor antropomorfe feminine și diversitatea lor demonstrează că imaginea femeii era cu mult mai complexă decât cea a bărbatului (Погожева 1983, 132).

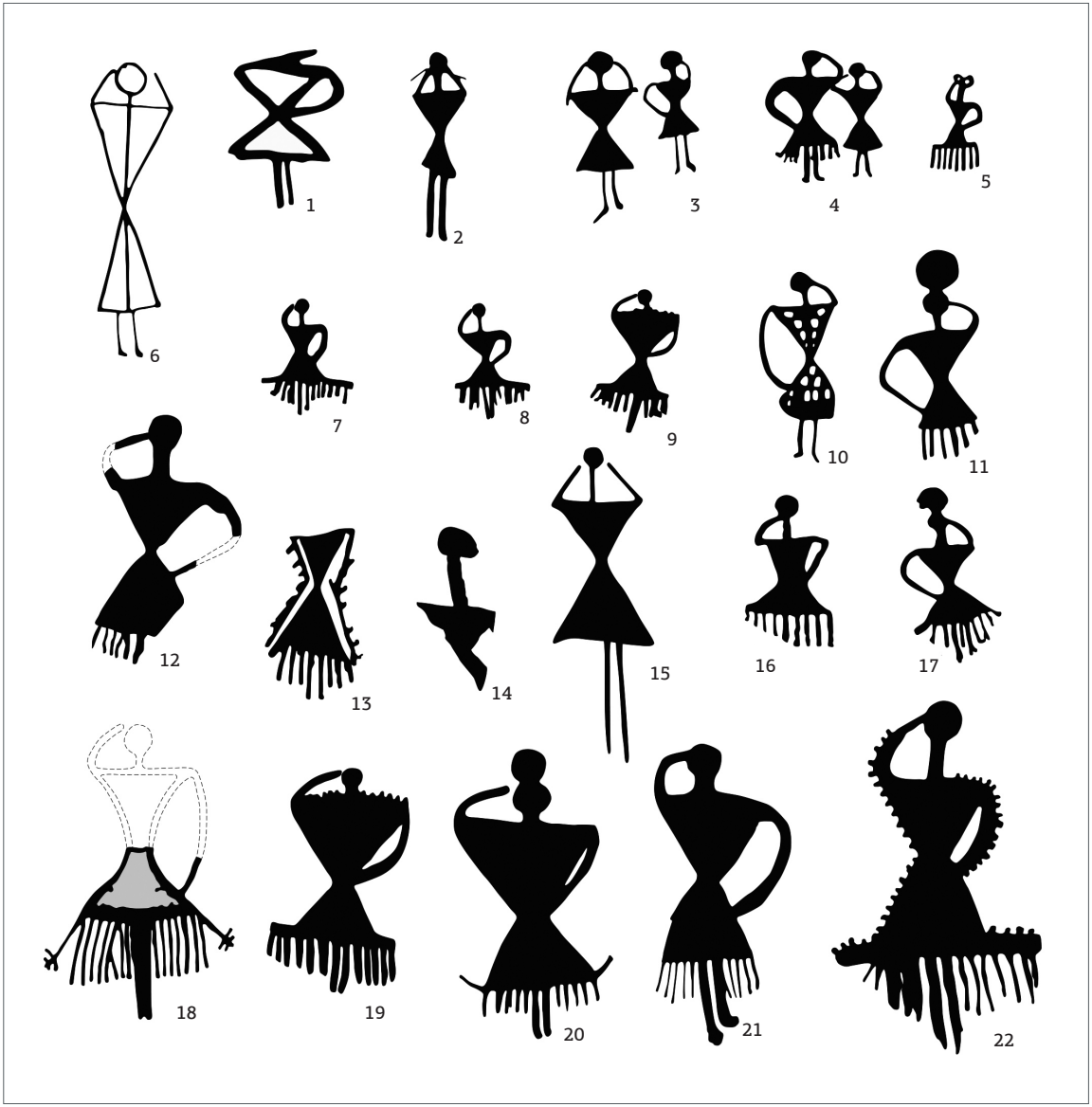
pottery and anthropomorphic statuettes (Збенович 1991, 20-34).

Also, from Iablona I comes a unique male anthropomorphic figurine, also belonging to the Cucuteni-Trypillia cultural complex. It represents a man with a slender waist and strong legs, modeled separately. It is decorated with a scarf in relief, from the right shoulder on both sides of the torso, which ties at the waist, under the left shoulder, forming a knot. The waist is decorated with a belt. On the left leg, below the knee, there is a scarf tied in a knot, from which its ends hang obliquely (fig. 2/6) (Sorochin, Borziac 2001, fig. 7/3).

The presence of a small number of complete anthropomorphic figurines in early settlements is interpreted by E.V. Antonova as evidence that sacredness in that era was not permanent (Антонова 1987), which is a characteristic feature of prehistoric communities (Sorochin, Borziac 2001, 133). According to A.P. Pogojeva, the absolute presence of female anthropomorphic figurines and their diversity demonstrate that the image of women was much more complex than that of men (Погожева 1983, 132).

Fig. 4. Reprezentări vestimentare în decorul pictat pe vase: 1, 2, 5, 13, 18 - Costești IV; 3, 4, 7-12, 17, 19-22 - Brînzeni III-*Țiganca*; 6 - Văratic V-*Holm*; 14 - Drăgănești IV; 15 - Vărvăreuca XV; 16 - Cârniceni-*Holm* (1-5, 7-13, 18-22 - după Маркевич 1981; 14, 15 - după Бикбаев 2016; 16 - după Nițu, Chirica 1989).

Fig. 4. Representations of clothing in the painted decoration on vessels: 1, 2, 5, 13, 18 - Costești IV; 3, 4, 7-12, 17, 19-22 - Brînzeni III-*Țiganca*; 6 - Văratic V-*Holm*; 14 - Drăgănești IV; 15 - Vărvăreuca XV; 16 - Cârniceni-*Holm* (1-5, 7-13, 18-22 - after Маркевич 1981; 14, 15 - after Бикбаев 2016; 16 - after Nițu, Chirica 1989).

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22

Aproape toate reprezentările feminine, pictate sau incizate pe vase, înfățișează rochia strânsă în talie și evazată la poale (fig. 4). Vestimentația mai multor personaje feminine de pe ceramica descoperită în situl Brînzeni III-*Țiganca* (fig. 4/4, 5, 7-9, 11, 12, 17, 19-22), Costești IV (fig. 4/13, 18) și Cârniceni-*Holm* (fig. 4/16) au la poale franjuri. Acest mod de ornamentare, precum și motivul în *pieptene,* au fost interpretate ca reprezentând ploaia sau ca o idiogramă (Gimbutas 1976, 81-82; Черныш 1982, 117). V. Marchevici remarca faptul că, la unele reprezentări (fig. 4/4, 5, 7-9, 11-13, 16-22), poalele fustei sunt extinse dincolo de linia de contur, căpătând forma unui *pieptene*. Această observație îi permite să presupună reprezentarea a două tipuri de rochii: una cu franjuri, folosită în mod curent, și alta specială, de ceremonie, cu pieptene (Маркевич 1981, 117-118). În imaginea de la Costești IV (fig. 4/18), fusta scurtă și evazată se termină cu franjuri lungi, iar extremitățile laterale au două linii oblice, terminate la capete cu motive vegetale stilizate.

Este posibilă existența unor rochii cu forme și accesorii specifice, utilizate de persoane, desemnate la ceremonii rituale să reprezinte divinitatea feminină. Din categoria veșmintelor rituale pare să facă parte o rochie confecționată din blană. V. Marchevici semnalează câteva reprezentări feminine de la Costești IV (fig. 4/13) și Brînzeni III-*Țiganca* (fig. 4/22), care au pe marginea rochiei un șir de linii scurte, perpendiculare, ce pot indica haine de blană (Маркевич 1981, 118). D. Monah susține opinia lui V. Marchevici, când interpretează rochiile de blană ca îmbrăcăminte rituală, însă nu exclude folosirea lor și în viața obișnuită (Monah 2012, 222).

Almost all female representations painted or incised on vessels show dresses that are tight at the waist and flared at the hem. The clothing of several female characters on pottery discovered at the Brînzeni III-*Țîganca* (fig. 4/4, 5, 7-9, 11, 12, 17, 19-22), Costești IV (fig. 4/13, 18) and Cârniceni-*Holm* (fig. 4/16) sites has fringes at the hem. This type of ornamentation, as well as the motif in the comb, has been interpreted as representing rain or as an ideogram (Gimbutas 1976, 81-82; Черныш 1982, 117). V. Marchevici notes that in some representations (fig. 4/4, 5, 7-9, 11-13, 16-22) the hems of the skirt extend beyond the contour line, taking the shape of a comb. This observation allows him to assume the representation of two types of dresses: one with fringes, used on a daily basis, and another special one, for ceremonies, with a comb (Маркевич 1981, 117-118). In the image from Costești IV (fig. 4/18), the short, flared skirt ends with long fringes, and the side edges have two oblique lines ending at the ends with stylized plant motifs.

It is possible that there were dresses with specific shapes and accessories, used by people designated to represent the female divinity in ritual ceremonies. A dress made of fur seems to belong to the category of ritual clothing. V. Marchevici points out several female representations from Costești IV (fig. 4/13) and Brînzeni III-*Țîganca* (fig. 4/22), which have a series of short, perpendicular lines on the edge of the dress, which may indicate fur clothing (Маркевич 1981, 118). D. Monah supports V. Marchevici's opinion when he interprets fur dresses as ritual clothing, but does not exclude their use in everyday life (Monah 2012, 222).

Până la momentul de față, sunt documentate peste 130 de reprezentări antropomorfe, întregi sau parțiale, păstrate pe vase de tip amfore întregi sau pe fragmente de la ele. Dintre acestea, cca 30 au fost descoperite în șase așezări din România, 20 provin din șase puncte cercetate în Ucraina și cca 80 fac parte din decorul identificat pe vase în 11 situri din interfluviul Prut-Nistru (fig. 5). Toate au fost depistate în zona locuită din cadrul așezărilor și doar în cazuri rare – în sectorul cu cuptoare de ars ceramică de la limita sitului (Бикбаев 2016, 246).

În loc de concluzie

Subiectul privind interpretarea decorului plasticii antropomorfe și a picturii de pe o serie de vase din cadrul culturii Cucuteni-Trypillia rămâne deschis pentru argumentări. Soluționarea acestei probleme va permite dezvoltarea direcțiilor de cercetare ulterioară fie în domeniul reconstituirii costumului real și identificării varietăților sale, fie în identificarea legăturilor dintre decorul figurinelor antropomorfe și ornamentarea ceramicii, fie în studierea componentelor sale simbolice. În paralel cu opinia privind caracterul figurativ al decorului figurinelor antropomorfe (Новицкая 1960, 33-35; Погожева 1983, 199), există și alte opinii (Грязнов 1964, 72-78; Gheorghiu 2010, 61-72).

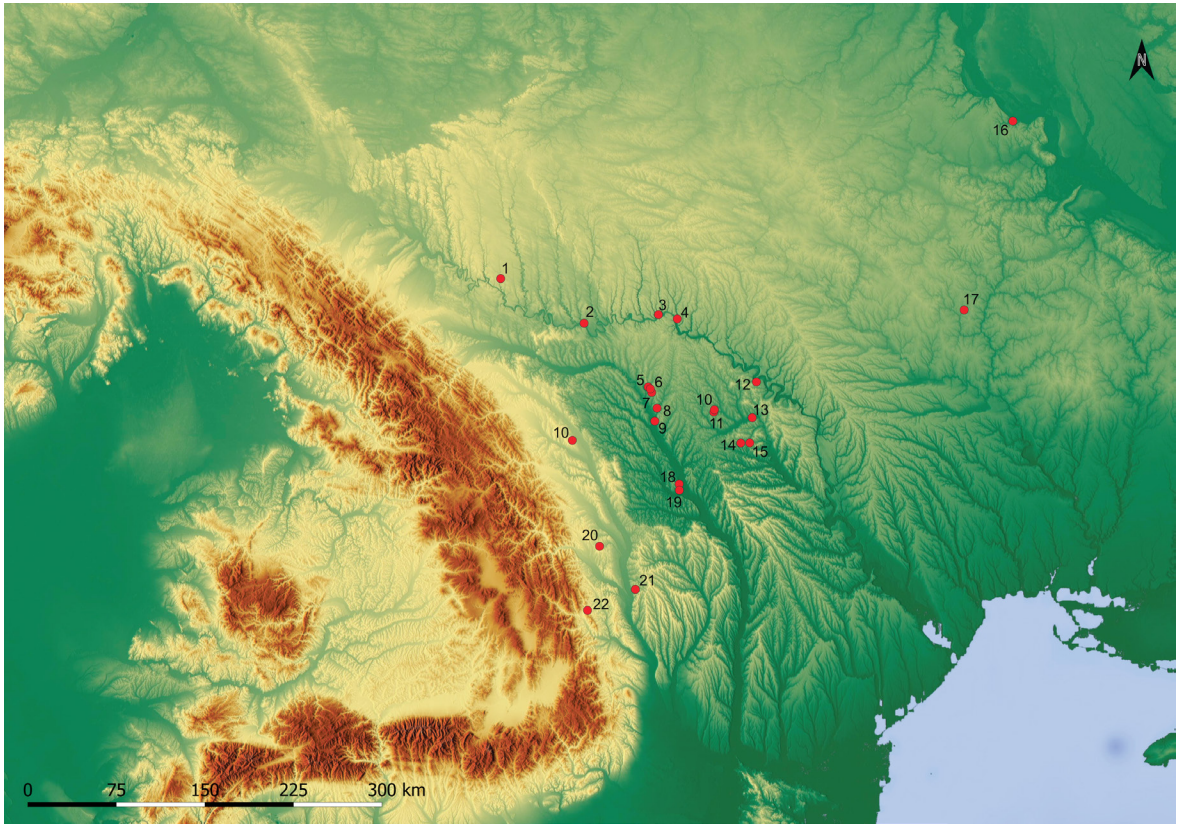
Interpretarea sau încercarea de a explica destinația obiectelor puse în legătură cu portul vestimentar este una dintre problemele-cheie ale artei preistorice. Este oportună utilizarea unei abordări artistice în studiul

To date, over 130 anthropomorphic representations, whole or partial, have been documented, preserved on whole amphorae or fragments of them. Of these, about 30 were discovered in six settlements in Romania, 20 come from six sites investigated in Ukraine, and about 80 are part of the decoration identified on vessels in 11 sites in the Prut-Dniester interfluve (fig. 5). All were found in the inhabited area of the settlements and only in rare cases in the sector with pottery kilns, at the edge of the site (Бикбаев 2016, 246).

Instead of a conclusion

The question regarding the interpretation of anthropomorphic plastic art and painting on a series of vessels from the Cucuteni-Trypillia culture remains open for discussion. Resolving this issue will allow for the development of further research directions, either in the field of reconstructing the actual costume and identifying its varieties, or in identifying the links between the decoration of anthropomorphic figurines and the ornamentation of ceramics, or in studying its symbolic components. Alongside the opinion regarding the figurative nature of the decoration of anthropomorphic figurines (Новицкая 1960, 33-35; Погожева 1983, 199), there are other opinions (Грязнов 1964, 72-78; Gheorghiu 2010, 61-72).

The problem of interpretation or attempting to explain the purpose of objects associated with clothing is one of the key issues in prehistoric art. It is appropriate to use an artistic approach in the study of anthropomorphic figures, applying a three-level analysis of these works:

1 - Koshilivtsi-Oboz (Кошилівці-Обоз) (Hadaczek 1914, tab. VI); 2 - Zhvanets-Shovb (Жванець-Щовб) (Мовша 1980, рис. 1); 3 - Neporotove I-Ferma (Непоротове I-Ферма) (Крушельницкая, Мовша 1977); 4 - Bernashivka (Бернашівка) (Ткачук 1993, рис. 8/5); 5 - Brînzeni III-Ţiganca (Маркевич 1981, рис. 103); 6 - Brînzeni X-La Iivada din deal (sau Brînzeni XI-Valea Bucşei) (Бикбаев 2016, рис. 10/11); 7 - Hancăuţi I-La Frasin (Бикбаев 1990, рис. 1/1); 8 - Văratic V-Holm; 9 - Costeşti IV (Маркевич 1981, рис. 103); 10 - Sofia VIII-La Moină (Бикбаев 2016, рис. 10/8); 11 - Petreni (Штерн 1907, таб. II); 12 - Soroca-Ozero (Сорока XII-Пояна луй Штефан / Пояна язулуй) (Черныш 1970, рис. 82); 13 - Vărvăreuca XV-Cucuieţ (Маркевич 1971, 357); 14 - Chirileni III (Бикбаев 2016); 15 - Drăgăneşti IV-Starîi deal/Rădăi (Бикбаев 2016, рис. 11/1); 16 - Rzhishchiv (Ржищів) (Хвойко 1904, таб. III/2, 5); 17 - Nebelivka (Небелівка) (Чепмен и др. 2010); 18 - Bălţeni-Dealul Unchetea (Zaharia 1964, fig. 1); 19 - Cîrniceni-Holm (Niţu, Chirica 1989, fig. 9); 20 - Ghelăieşti-Nedea (Cucoş 1973); 21 - Traian-Dealul Fântânilor (Думитреску 1960); 22 - Poduri-Dealul Ghindarului (Monah 2012).

Fig. 5. Reprezentări vestimentare în decorul pictat pe vase din arealul Cucuteni-Trypillia.
Fig. 5. Representations of clothing in the painted decoration on vessels from the Cucuteni-Trypillia area.

figurilor antropomorfe, aplicarea unei analize pe trei niveluri a acestor opere: formal (stilistic), iconografic și iconologic (simbolic) (Митина 2014, 338).

Din punctul de vedere al analizei formale, este necesară examinarea sistemului de expresivitate artistică și figurativă – forma, ritmul, linia, proporțiile etc. În unele cazuri, textura plastică evidențiază imaginea schematică a îmbrăcămintei. Caracterul liniilor decorative ale statuetelor, dinamica ornamentației, ritmul compoziției decorative fac trimitere la analogii în modelele țesăturilor. În cazul dat, cel mai bun exemplu îl constituie elementele decorative aplicate pe figurinele antropomorfe sau picturile de pe vasele Cucuteni-Trypillia.

Diversitatea categoriilor de ornamente corporale, descoperite în contextul depozitelor sau în contextul complexelor de locuințe și realizate din materiale neperisabile, au permis delimitarea tipurilor de piese cu diferite grade de stilizare. Reconstituirea ornamentelor corporale sau a îmbrăcămintei aplicate pe plastic antropomorf sau pictate pe vase depinde de dimensiunea reprezentărilor și de gradul de conservare.

Reconstituirea meșteșugului producerii textilelor preistorice, numit metaforic *invisible handicraft*, permite accesul la detalii de ordin cultural, social și economic, care completează datele oferite de alte vestigii arheologice (Mazăre 2010, 9).

Vestigiile textilelor descoperite în săpăturile arheologice de către unii cercetători sunt văzute ca *rămășițele unuia dintre cele mai intime artefacte ale*

formal (stylistic), iconographic, and iconological (symbolic) (Митина 2014, 338).

From the point of view of a formal analysis, it is necessary to examine the system of artistic and figurative expressiveness – form, rhythm, line, proportions, etc. In some cases, the plastic texture highlights the schematic image of the clothing. The character of the decorative lines of the statuettes, the dynamics of the ornamentation, and the rhythm of the decorative composition refer to analogies in fabric patterns. In this case, the best example is the decorative elements applied to anthropomorphic figurines or paintings on Cucuteni-Trypillia vessels.

The different categories of body ornaments discovered in the context of deposits or in the context of housing complexes, made of non-perishable materials, have made it possible to distinguish between types of items with varying degrees of stylization. The reconstruction of body ornaments or clothing applied to anthropomorphic plastic art or painted on vessels depends on the size of the representations and the degree of preservation.

The reconstruction of the craft of prehistoric textile production, metaphorically called *invisible handicraft*, provides access to cultural, social, and economic details that complement the data provided by other archaeological remains (Mazăre 2010, 9).

The textile finds discovered in archaeological excavations are seen by some researchers as *the remains of one of man's most intimate artifacts* (Walton, Eastwood 1983, 1).

omului (the remains of on of man's more intimate artifacts) (Walton, Eastwood 1983, 1).

Astfel, cu riscul de a oscila între multitudinea de opinii expuse, în care unii cercetători consideră că decorul reprezintă strict îmbrăcămintea, în timp ce alții îl atribuie tatuajelor sau unor simboluri cu funcție magică ori religioasă, costumul purtat de comunitățile Cucuteni-Trypillia poate fi reconstituit, în mod vizual, pe baza elementelor decorative, aplicate pe figurinele antropomorfe, și a compozițiilor pictate, aplicate pe vase. Analiza formală și iconologică sugerează legături cu stilul și ritmul țesăturilor, confirmate și de amprentele textile, identificate pe unele vase. În acest context, textilele și podoabele devin manifestări vizibile ale identității colective și reflectă complexitatea rolurilor de gen și a structurilor sociale. Iar aprofundarea cercetărilor interdisciplinare va permite să se distingă între costumele reale și reprezentările simbolice, precum și să se integreze vestigiile materiale într-un cadru interpretativ mai larg privind spiritualitatea și comunicarea vizuală în preistoria Europei de Sud-Est.

Thus, at the risk of oscillating between the multitude of opinions expressed, in which some researchers consider that the decoration strictly represents clothing, while others attribute it to tattoos or symbols with magical or religious functions, the costume worn by the Cucuteni-Trypillia communities can be visually reconstructed based on the decorative elements applied to anthropomorphic figurines and the painted compositions applied to vessels. A formal and iconological analysis suggests links with the style and rhythm of the textiles, which are also confirmed by the textile imprints identified on some vessels. In this context, textiles and adornments become visible manifestations of a collective identity and reflect the complexity of gender roles and social structures. The need for further interdisciplinary research will make it possible to distinguish between real costumes and symbolic representations, as well as to integrate material remains into a broader interpretative framework concerning spirituality and visual communication in the prehistory of Southeast Europe.

Bibliografie / Bibliography

Alaiba 1987: R. Alaiba, Le complexe de culte de la phase Cucuteni A3 de Dumeşti (dép. Vaslui). In: (Eds. M. Petrescu-Dîmbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica) La civilisation de Cucuteni en contexte Européen. Session scientifique dédiée au centenaire des premières découvertes de Cucuteni (Iaşi-Piatra Neamț, 24-28 septembre 1984) (Iaşi 1987), 269-286.

Biehl, Rassamakin 2008: P.F. Biehl, Y.Ya. Rassamakin, Import and Imitation in Archaeology. Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichten des Schwarzmeerraumes, 11 (Langenweißbach 2008).

Choyke 2008: A. Choyke, Shifting Meaning and Value through Imitation in the European Late Neolithic. In: P.F. Biehl, Y.Ya. Rassamakin, Import and Imitation in Archaeology. Schriften des Zentrums für Archäologie

und Kulturgeschichten des Schwarzmeerraumes, 11 (Langenweißbach 2008), 5-21.

Comșa 1989: E. Comșa, Unele date despre îmbrăcămintea din epoca neolitică pe teritoriul României. Hierasus VII-VIII, 1989, 39-56.

Cucoș 1971: Șt. Cucoș, Reprezentări de încălțăminte în plastica cucuteniană de la Ghelăiești (jud. Neamț). Memoria Antiquitatis III, 1971, 65-77.

Cucoș 1973: Șt. Cucoș, Un complex ritual cucutenian descoperit la Ghelăieşti (jud. Neamț). Studii și cercetări de istorie veche 24/2, 1973, 207-215.

Gheorghiu 2010: D. Gheorghiu, Ritual Technology: An Experimental Approach to Cucuteni-Tripolye Chalcolithic Figurines. In: (Eds. D. Gheorghiu, A. Cyphers) Anthropomorphic and Zoomorphic Miniature Figures in Eurasia, Africa and Meso-America. Morphology, materiality, technology and context. British Archaeological Report International Series, 2138 (Oxford 2010), 61-72.

Gimbutas 1976: M. Gimbutas, Ideograms and Symbolic Design on Ritual Objects of Old Europe (Neolithic and Chalcholitic South-East Europe). In: (Ed. J.W.S. Megaw) To Illustrate the Monuments (London 1976), 78-98.

Hadaczek 1914: K. Hadaczek, Osada przemysłowa w Koszylowcach z epoki eneolitu (Lwow 1914).

Matasă 1946: C. Matasă, Frumuşica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord Roumanie (Bucureşti 1946).

Mazăre 2010: P. Mazăre, Metodologia de investigare a textilelor arheologice preistorice. Terra Sebus 2, 2010, 9-45.

Monah 1997: D. Monah, Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie. Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, III (Piatra-Neamț 1997).

Monah 2003: D. Monah, Quelques réflexions sur les trésors de la culture Cucuteni. Studia Antiqua et Archaeologica X, 2003, 129-140.

Monah 2012: D. Monah, Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie. Ediția a 2-a, revăzută și adăugată. Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, XXVII (Piatra-Neamț 2012).

Nițu, Chirica 1989: A. Nițu, V. Chirica, Două vase cucuteniene cu caractere antropomorfe recent descoperite. Hierasus VII-VIII, 1989, 17-37.

Popușoi 1971: E. Popușoi, Aspecte ale elementelor vestimentare în plastica de la Igești, com. Blăgești, jud. Vaslui. Carpica IV, 1971, 89-94.

Schmidt 1932: H. Schmidt, Cucuteni, in der oberen Moldau, Rumänien. Die befestigte Siedlung mit bemalter Keramik von der Steinkupferzeit bis in die vollentwickelte Bronzezeit (Berlin und Leipzig 1932).

Sîrbu et al. 2022: Gh. Sîrbu, M. Rybicka, D. Król, L. Sîrbu, V. Burlacu, S. Heghea, Cercetări arheologice în situl eneolitic final Gordineşti II-*Stînca goală* din anul 2021. In: (Ed. V. Vornic) Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2021. Sesiunea Națională de Rapoarte, 20 aprilie 2022 (Chișinău 2022), 19-20.

Sorochin, Borziac 2001: V. Sorochin, I. Borziac, Plastica antropomorfă a așezării cucuteniene Iablona I, jud. Bălți. Memoria Antiquitatis XXII, 2001, 115-135.

Țerna, Popovici, Zabolotnîi 2014: S. Țerna, S. Popovici, R. Zabolotnîi, Noi date despre siturile Tripolye BII/CI, CI şi CII din Republica Moldova. Memoria Antiquitatis XXIX-XXX, 2014, 31-88.

Țurcanu 2013: S. Țurcanu, Cucutenian body ornamenting items: from the row materials perspective. Arheologia Moldovei XXXVI, 2013, 61-78.

Țurcanu 2019: S. Țurcanu, Original și imitație. O perspectivă asupra obiectelor de podoabă Ariușd-Cucuteni-Tripolie. Cercetări Istorice (serie nouă) XXXVIII, 2019, 27-47.

Țurcanu 2023: S. Țurcanu, Arta ornamentării corpului. Podoabele culturii Cucuteni-Tripolie din perspectiva reprezentărilor plastice. In: (Eds. V. Cotiugă, F.-A. Tencariu, A. Asăndulesei) Fontes Perennitatis. Studia in honorem magistri Nicolae Ursulescu octogesimum annum peragentis (Târgoviște 2023), 295-352.

Zaharia 1964: E. Zaharia, Două vase pictate din grupul Horodiștea-Folteşti descoperite în raionul Iași. Arheologia Moldovei II-III, 1964, 439-444.

Walton, Eastwood 1983: P. Walton, G. Eastwood, A brief guide to the cataloguing of archaeological textiles (York 1983).

Антонова 1987: Е.В. Антонова, К исследованию семантики антропоморфных статуэток первобытных земледельцев (на материале ануской культуры). Вестник древней истории 4 (183), 1987, 49-60.

Бикбаев 1990: В.М. Бикбаев, Данные к ритуалу, связанному с оставлением кукутень-трипольских гончарных печей. В сб.: (ред. В.Г. Збенович) Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине. Тальянки, Веселый Кут, Майданецкое. Тезисы докладов I полевого семинара (Киев 1990), 146-152.

Бикбаев 2016: В.М. Бикбаев, Расписная амфора со сценами ритуальных танцев из позднетрипольского поселения у села Кирилень (район Сынжерей, Молдова). В сб.: (ред. С. Церна, Б. Говедарица) Культурные взаимодействия. Динамика и смыслы. Сборник статей в честь 60-летия И.В. Манзура (Кишинев 2016), 227-253.

Грязнов 1964: М.И. Грязнов, О так называемых женских статуэтках трипольской культуры. Археологический сборник Государственного Эрмитажа 6, 1964, 72-78.

Думитреску 1960: В. Думитреску, Антропоморфные изображения на сосудах из Троян. Dacia IV, 1960, 31-52.

Збенович 1991: В.Г. Збенович, Дракон в изобразительной традиции культуры Кукутени-Триполье. В сб.: (от. ред. В.Ф. Генинг) Духовная культура древних обществ на территории Украины (Киев 1991), 20-34.

Крушельницкая, Мовша 1977: Л.И. Крушельницкая, Т.Г. Мовша, Исследования в Непоротово. В сб.: Археологические открытия 1976 года (Москва 1977), 317-318.

Маркевич 1971: В.И. Маркевич, Итоги работ молдавской неолитической экспедиции. В сб.: Археологические открытия 1970 года (Москва 1971), 356-358.

Маркевич 1981: В.И. Маркевич, Позднетрипольские племена Северной Молдавии (Кишинев 1981).

Митина 2013: М.Н. Митина, К проблеме реконструкции костюма эпохи энеолита (по материалам мелкой пластики культуры Триполье-Кукутени). В сб.: Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии. Материалы XVI международной научной конференции (Санкт-Петербург 2013), 37-39.

Митина 2014: М.Н. Митина, Антропоморфная пластика Триполья-Кукутени: тело и костюм. Историческая и социально-образовательная мысль 2/24, 2014, 338-340.

Мовша 1969: Т.Г. Мовша, Об антропоморфной пластике трипольской культуры. Советская археология 2, 1969, 15-34.

Мовша 1980: Т.Г. Мовша, Новые данные по идеологии трипольско-кукутенских племен. В сб.: (отв. ред. И.И. Артёменко) Первобытная археология – поиски и находки (Киев 1980), 185-198.

Новицкая 1960: М.А. Новицкая, Узорные ткани трипольской культуры (по материалам раскопок у с. Стена). Краткие сообщения Института Археологии, Академия Наук Украинской ССР., вып. 10, 1960, 33-35.

Палагута 2012: И.В. Палагута, Мир искусства древних земледельцев Европы (культуры балкано-карпатского круга в VII-III тыс. до н.э.) (Санкт-Петербург 2012).

Погожева 1983: А.П. Погожева, Антропоморфная пластика Триполья (Новосибирск 1983).

Сергеев 1969: Г.П. Сергеев, Позднетрипольский клад женских украшений из с. Кетрошика. В: Труды Государственного историко-краеведческого музея МССР, вып. II (Кишинев 1969), 84-87.

Сорокин 1990: В.Я. Сорокин, Результаты классификации антропоморфной пластики трипольского населения Яблона 1. Реконструкция древних верований: источники, метод, цель (Ленинград 1990), 53-54.

Ткачук 1993: Т. Ткачук, Знакова система Трипільської культури. Археологія 3, 1993, 91-100.

Хвойко 1904: В. Хвойко, Раскопки 1901 г. вь области трипольской культуры (Санкт-Петербургъ 1904).

Чепмен и др. 2010: Дж. Чепмен, Б. Гейдарьска, Р. Виллис, Н. Сванн, Н.Б. Бурдо, Н.С. Котова, М. Беленко, М.Ю. Відейко, Дослідження на поселенні трипільської культури біля с. Небелівка 2009 р. В: Археологічні дослідження в Україні 2009 р. (Київ-Луцьк 2010), 458-460.

Черныш 1970: Е.К. Черныш, Отчет о работе Молдавской экспедиции ИА АН Молдовы в 1969 г. (Кишинёв 1970). Arhiva MNIM, nr. inv. 52.

Черныш 1982: Е.К. Черныш, Энеолит Правобережной Украины и Молдавии. В: (глав. ред. Б.А. Рыбаков) Энеолит СССР. Археология СССР (Москва 1982).

Штерн 1907: Э. Штерн, Доисторическая греческая культура на юге России. Труды XIII АС в Екатеринославе в 1905 г., т. I (Москва 1907), 9-94.

Dr. Ghenadie Sîrbu

Centrul de Arheologie „Ion Niculiță”,
Universitatea de Stat din Moldova
0000-0002-4525-1239
e-mail: ghena.sirbu2014@gmail.com

SSC
SAHARNA SUMMER
COLLOQUIUM

https://doi.org/10.59295/paatd2025.03

Pandantivele semicirculare și semilunare din epoca bronzului, descoperite în așezări din nord-vestul României

Bronze Age semicircular and lunular pendants in settlements in north-western Romania

Liviu Marta

Cuvinte-cheie: epoca bronzului, spațiul carpatic, pandantive, amulete, reprezentări zoomorfe, simboluri religioase.

Rezumat: Așezările și depozitele de bronzuri din nord-vestul României relevă contexte arheologice expresive, ce pun în relief cadrul în care a fost utilizat numărul mare de reproduceri de bovidee sau a reprezentărilor simbolice ale acestora, prin protome și perechi de coarne, purtate sub formă de amulete sau ornate pe ceramică. Intensitatea utilizării și cadrul ceremonial de care se leagă, în mai multe cazuri, vin să evidențieze apelul frecvent la simbolistica taurului și a perechii de coarne, cu referire la atributele sau epifania unei divinități, pe care contextele arheologice o prezintă a fi cel mai intens adorată.

Keywords: Bronze Age, Carpathian lands, pendants, amulets, zoomorphic representations, religious symbols.

Abstract: Settlements and bronze hoards in north-western Romania reveal eloquent archaeological contexts that illuminate the settings in which the large number of bovid representations – or their symbolic renderings as protomes and paired horns – were employed, worn as amulets, or applied as ornaments on pottery. The intensity of their usage and, in many cases, their association with ceremonial context highlight the frequent recourse to the symbolism of the bull and the one of the horn-pair, both referring to the attributes or the epiphany of a deity – a deity which is presented in archaeological contexts as the most intensely venerated.

Preliminarii

Podoabele și accesoriile vestimentare ocupă un loc semnificativ între obiectele de bronz ce au fost descoperite de-a lungul timpului în așezările din bazinul Tisei, atât în cazul obiectelor ce provin din săpături arheologice, cât și în cazul descoperirilor întâmplătoare. Ponderea ridicată a podoabelor în cadrul obiectelor de metal, recuperate cu detectorul de metale la suprafața așezărilor de la Baks (V. Szabo 2011, 97-98, fig. 2), Sântana (Gogâltan, Sava, Mercea 2013, 40) și Căuaș (inedit, colecția muzeului sătmărean), arată că nu este un joc al întâmplării, ci o reflectare a unor practici legate fie de o utilizare mai intensă a acestor obiecte, fie de anumiți factori ce determinau scoaterea din folosință mai frecventă a acestor categorii de obiecte. Evaluarea acestor

Preliminaries

Ornaments and dress accessories occupy a significant place among the bronze objects recovered over time from settlements in the Tisa Basin, both those originating from archaeological excavations and those recorded as stray-finds. The high proportion of ornaments among the metal-detector discoveries coming from surfaces of the settlements at Sântana (Gogâltan, Sava, Mercea 2013, 40), Baks (V. Szabo 2011, 97-98, fig. 2), and Căuaș (unpublished, collection of Satu Mare County Museum) indicates that this is not a matter of chance, but reflects practices linked either to more intensive use or to certain customs that led to the more frequent removal from usage of these categories of objects.

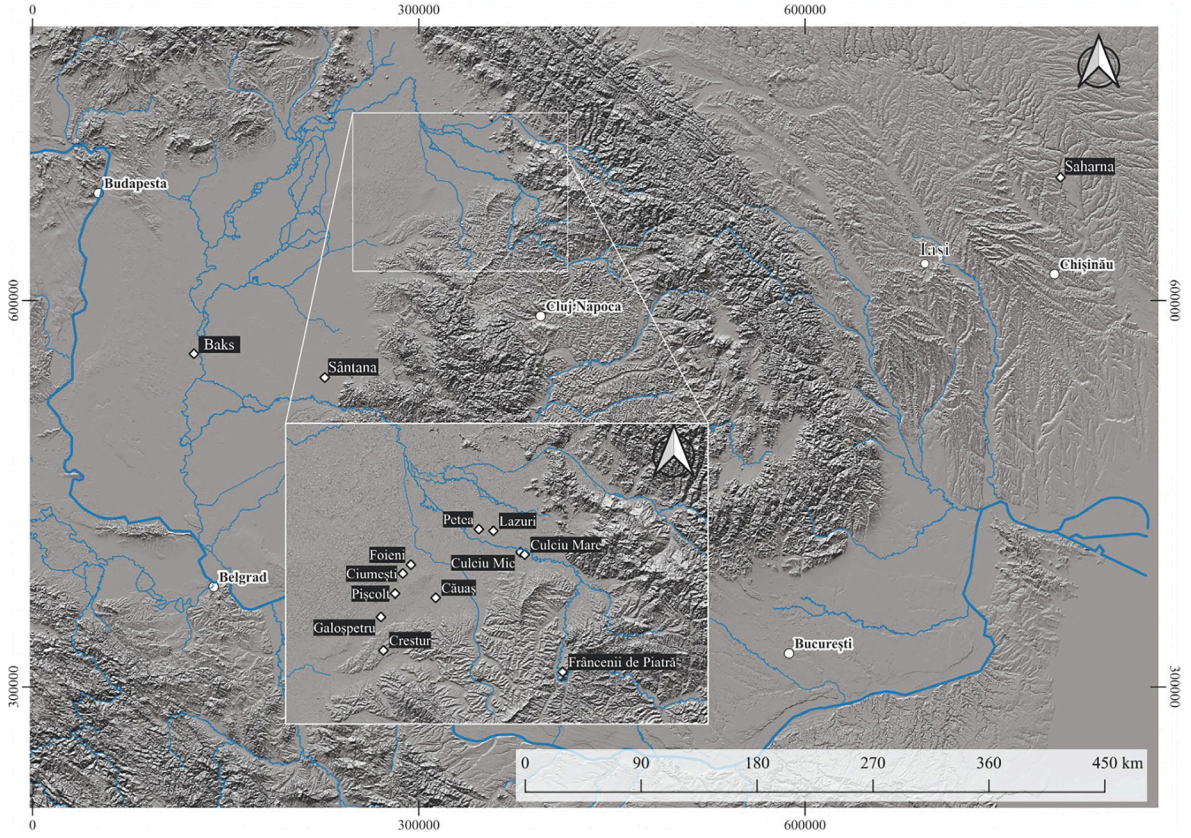

Fig. 1. Descoperiri ale unor pandantive/tipare ce redau simbolic perechea de coarne de bovideu: 1 - Pir; 2 - Crestur; 3 - Culciu Mic; 4 - Foieni; 5 - Culciu Mare; 6 - Pișcolt; 7 - Lazuri; 8 - Căuaș.

Fig. 1. Finds of pendants/moulds that symbolically depict a pair of bovine horns: 1 - Pir; 2 - Crestur; 3 - Culciu Mic; 4 - Foieni; 5 - Culciu Mare; 6 - Pișcolt; 7 - Lazuri; 8 - Căuaș.

practici de utilizare și pierdere/abandon a unui tip de podoabe – pandantivele semicirculare/semilunare – va fi realizată în acest studiu pentru zona de nord-vest a României, o zonă în care cercetările arheologice au

The assessment of the use and abandonment practices relating to a particular type of ornament – semicircular/lunular pendants – will be undertaken in this study for north-western Romania, a region where archaeological

scos la lumină un număr semnificativ de podoabe și accesorii vestimentare. După categoria acelor, piese ce au jucat un rol preponderent de accesoriu vestimentar, pandantivele, obiecte asociate mai degrabă categoriei podoabelor, ocupă un rol proeminent. Între pandantive, cea mai numeroasă categorie o prezintă în așezările din nord vestul României (fig. 1) cele de formă semicirculară/semilunară:

1. Pir. Fragment de pandantiv semicircular, ce a aparținut, foarte probabil, unui exemplar cu prelungirea mediana în forma de dorn. Înălțimea – 4,1 cm, lățimea – 3,4 cm, greutatea – 9,9 gr, nr. inv. 23574 (fig. 2/1). A fost descoperit la suprafața *tell*-ului din epoca mijlocie a bronzului din punctul Cetate/Vár (Marta, Németi 2011, 92).

2. Crestur. Pandantiv ce provine, probabil, dintr-un tell. Semicircular, cu apofiză în formă de ancoră, prevăzut cu perforație (fig. 2/2). Pe una din fețe este prezent un ornament bogat, cu spirala ca element principal, reprezentată în zona centrală prin două metope, intercalate de o înlănțuire de spirale, terminate la capete prin desene în forma literei „U" (Ghemiș 2012; Ghemiș 2014, 78).

3. Culciu Mic. Tipar de pandantiv semicircular, cu apofiza în formă de ancoră, realizată pe ambele fețe ale unei bucăți de gresie (fig. 2/3). Nr. inv. 3281. Fața 1 – lățimea 7,2 cm (Bader 1978, 196, Taf. 46/1a); fața 2 – lățimea 7,4 cm (Bader 1978, 196, Taf. 46/1b).

4. Foieni. Pandantiv semilunar, cu capetele terminate în spirale (fig. 2/4). Înălțimea – 4,6 cm,

research has yielded a significant number of ornaments and dress accessories. Following the category of pins, which are primarily dress accessories, the pendants occupy a prominent place, them being objects more properly belonging to the category of personal ornaments. Among pendants, in settlements of north-western Romania (fig. 1), the most numerous category is represented by semicircular/lunular forms:

1. Pir. Fragment of a semicircular pendant that most likely belonged to a specimen with a median extension shaped as a tang. Height – 9.0 cm, width – 11.9 cm, weight – 9.9 g, inv. no. 23574 (fig. 2/1). Found on the surface of the Middle Bronze Age tell settlement at Cetate/Vár site (Marta, Németi 2011, 92).

2. Crestur. Pendant, probably from a tell. Semicircular, with an anchor-shaped projection furnished with a perforation (fig. 2/2). One face bears rich ornamentation dominated by the spiral motif, rendered in the central zone as two metope-like panels, separated by a chain of interlocking spirals that terminate at the ends in U-shaped designs (Ghemiș 2012; Ghemiș 2014, 78).

3. Culciu Mic. Two-sided mould for a horseshoe-shaped pendant, cut on both faces of a sandstone block (fig. 2/3). Face 1 – width 7.2 cm (Bader 1978, 196, pl. 46/1a); face 2 – width 7.4 cm (Bader 1978, 196, pl. 46/1b), inv. no. 3281.

4. Foieni. Lunular pendant with spiral terminals (fig. 2/4). Height – 4.6 cm, width – 7.4 cm, weight – 13.4 g, inv. no. 1306. It was deposited in a portable hearth/vessel, together with a bronze dagger blade and two amber beads. Nearby, a cup was also found – an element

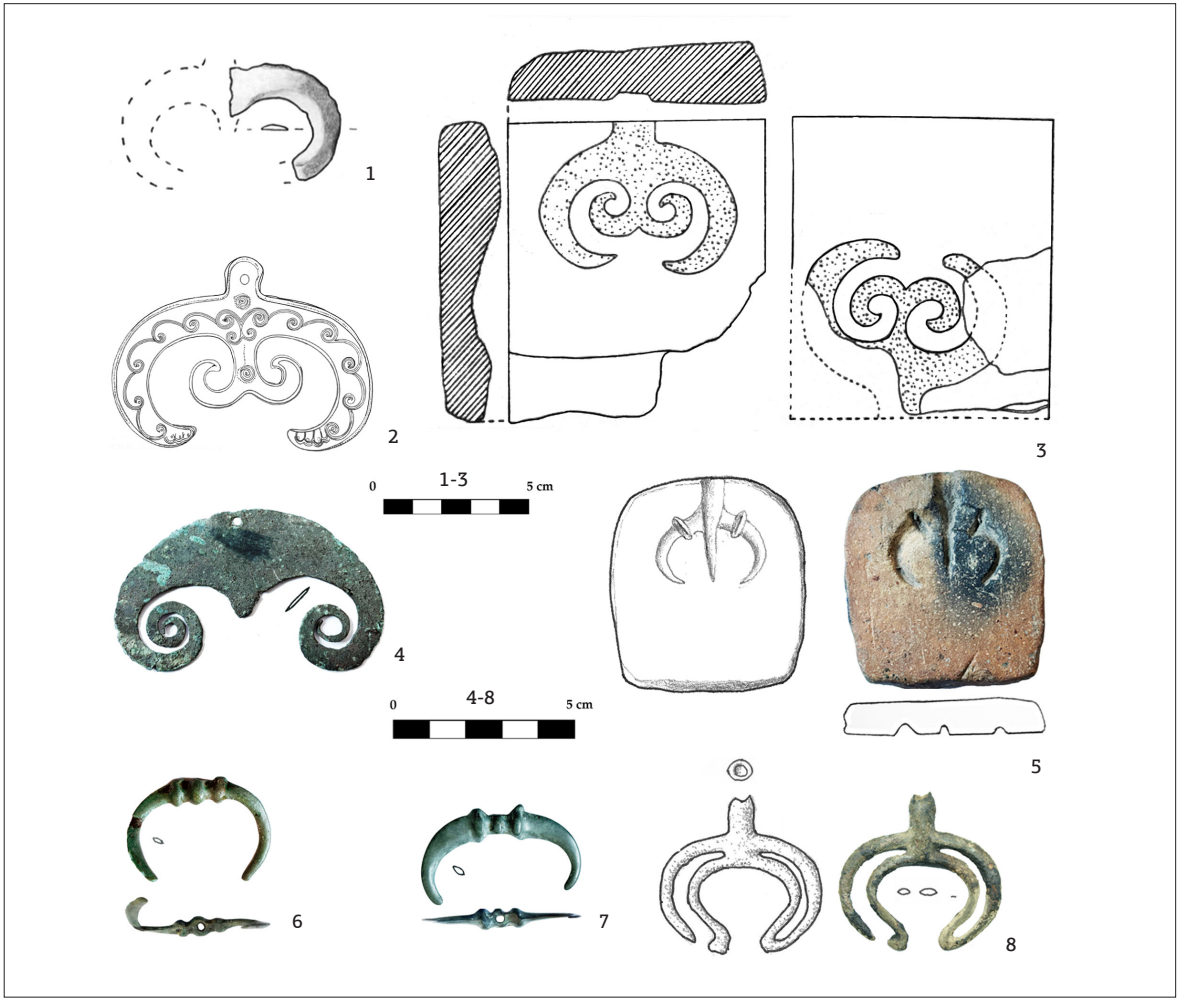

Fig. 2. Pandantive de bronz/tipare de gresie din nord-vestul României ce redau simbolic perechea de coarne de bovideu: 1 - Pir (după Marta 2011); 2 - Crestur (după Ghemiș 2012); 3 - Culciu Mic (după Bader 1978); 4 - Foieni (după Németi 1978); 5 - Culciu Mare (după Kacsó 1999); 6 - Pișcolt; 7 - Lazuri; 8 - Căuaș.

Fig. 2. Bronze pendants/sandstone moulds from north-western Romania that symbolically render a pair of bovine horns: 1 - Pir (after Marta 2011); 2 - Crestur (after Ghemiș 2012); 3 - Culciu Mic (after Bader 1978); 4 - Foieni (after Németi 1978); 5 - Culciu Mare (after Kacsó 1999); 6 - Pișcolt; 7 - Lazuri; 8 - Căuaș.

lățimea – 7,4 cm, greutatea – 13,4 g, nr. inv. 1306. A fost descoperit depus într-un vas/vatră portativă, împreună cu o lamă de pumnal din bronz și cu două perle de chihlimbar. În apropierea depunerii a mai fost descoperită o ceașcă, element ce poate indica existența unei așezări din epoca târzie a bronzului (Németi 1978, 104, fig. 4/5).

5. Culciu Mare. Tipar de pandantiv în formă de potcoavă, realizată pe una din fețele unei bucăți de gresie (fig. 2/5). A fost descoperit prin cercetările lui T. Bader în stratul unei așezări, în care sunt prezente vestigii cu ceramică aparținând stilului ceramic Suciu de Sus (faza IIb) și ale stilului ceramic Lăpuș II - proto-Gáva. Înălțimea – 5,6 cm, lățimea – 5,1 cm. Amprenta piesei turnate: înălțimea – 3,1 cm, lățimea – 3,2 cm, nr. inv. 32502.

6. Pișcolt. Pandantiv în formă de potcoavă, ce are capetele îndoite cu trei îngroșări în zona centrală, cea din mijloc fiind perforată (fig. 2/6). Înălțimea – 3,2 cm, lățimea – 4,2 cm, greutatea – 4,5 g, nr. inv. 8347. A fost descoperit într-o groapă dintr-o așezare, împreună cu ceramică atribuită grupului cultural Hajdúbagos-Cehăluț (Kacsó 1999, 107, Abb. 1/1).

7. Lazuri. Pandantiv în formă de potcoavă, cu trei îngroșări în zona centrală, cea din mijloc fiind perforată (fig. 2/7). Înălțimea – 2,8 cm, lățimea – 2,8 cm, greutatea – 6,8 g, nr. inv. 52573. A fost descoperit printre fragmentele de pereți arși ai unei locuințe (L30) dintr-o așezare atribuită culturii Suciu de Sus. Înălțimea – 2,8 cm, lățimea – 2,8 cm, greutatea – 6,8 g, nr. inv. 52573,

that may indicate the presence of a Late Bronze Age settlement (Németi 1978, 104, fig. 4/5).

5. **Culciu Mare.** Horseshoe-shaped pendant mould, made on one side of a piece of sandstone (fig. 2/5). It was discovered by T. Bader's research in the layer of a settlement where there are pottery fragments of the Suciu de Sus ceramic style (phase IIb) and the Lăpuș II-proto-Gáva ceramic style. Height – 5.6 cm, width – 5.1 cm. Impression of the cast piece: height – 3.1 cm, width – 3.2 cm, inv. no. 32502.

6. Pișcolt. Horseshoe-shaped pendant with the terminals bent and three central bosses, the middle one perforated (fig. 2/6). It was found in a pit within a settlement, together with pottery attributed to the Hajdúbagos-Cehăluț cultural group (Kacsó 1999, 107, 1/1). Height – 3.2 cm, width – 4.2 cm, weight – 4.5 g, inv. no. 8347.

7. Lazuri. Horseshoe-shaped pendant with three central bosses, the middle one perforated (fig. 2/7). Found among a dwelling's fragments of burnt wall daub (L30) in a settlement attributed to the Suciu de Sus culture. Height – 2.8 cm, width – 2.8 cm, weight – 6.8 g, inv. no. 52573.

8. Căuaș. Crescent pendant with vertically perforated shanks (fig. 2/8). Found on the surface of the fortified settlement at Căuaș-Sighetiu, attributed to the Gáva culture (phases I-II), together with several ornaments and dress accessories. Height – 4.1 cm; width – 4.2 cm, weight – 8.4 g, inv. no. 58986.

8. Căuaș. Pandantiv semilunar ajurat, cu tub (fig. 2/8). Înălțimea – 4,1 cm, lățimea – 4,2 cm, greutatea – 8,4 g, nr. inv. 58986. A fost descoperit la suprafața așezării fortificate de la Căuaș-Sighetiu, atribuită fazelor I și II ale culturii Gáva, împreună cu mai multe piese de podoabă și accesorii vestimentare.

Arie de răspândire și datare

Dintre pandantivele de formă semicirculară/semilunară/în formă de potcoavă prezentate, cele mai timpurii sunt piesele de la Pir și Crestur. Dat fiind că pandantivul de la Pir păstrează doar un „corn" al semilunii (fig. 2/1), nu poate fi stabilită forma pe care a avut-o prelungirea zonei mediane, care ar putea fi în formă de dorn sau de ancoră. Aflarea fragmentului de pandantiv la suprafața tell-ului din punctul Cetate (Vár) îi asigură o încadrare în epoca mijlocie a bronzului. Descoperirile de acest fel se grupează în partea de nord și nord-est a bazinului carpatic, iar piese izolate sunt prezente și în zonele învecinate. Pandantivele semicirculare sunt datate în regiune începând cu perioada recentă a epocii mijlocii a bronzului (Mozsolics 1967, 87; Hänsel 1968, 116, lista 124; Furmánek 1980, 24; Kacsó 1998, 15). Pandantivul de la Crestur (fig. 2/2) este încadrat în categoria pandantivelor semilunare cu apofiza în formă de ancoră, varianta Nagyrozvágy (David 2002, 236-237; Ghemiș 2012, 49). Evaluat în contextul asocierilor cu alte piese metalice (în morminte și depozite), al asocierii directe cu topoarele de disc de tip B1, datarea categoriei de

Chronology and distribution

Among the presented semicircular/lunular/horseshoe-shaped pendants presented, the earliest are the ones from Pir and Crestur. Since the pendant from Pir preserves only one "horn" of the crescent (fig. 2/1), the shape of the median extension cannot be determined; it may have taken the form of a tang or an anchor-shaped projection. The discovery of the pendant fragment on the surface of the tell at the Cetate (Vár) site secures its attribution to the Middle Bronze Age. Finds of this kind are grouped in the northern and northeastern part of the Carpathian Basin, with isolated objects also occurring in the adjacent areas. Semicircular pendants in the region are dated from the late phase of the Middle Bronze Age (Mozsolics 1967, 87; Hänsel 1968, 116, list 124; Furmánek 1980, 24; Kacsó 1998, 15). The pendant from Crestur (fig. 2/2) belongs to the category of lunular pendants with an anchor-shaped projection, the Nagyrozvágy variant (David 2002, 236-237; Ghemiș 2012, 49). Taking into account their associations with other metal objects (in graves and hoards), and especially their direct association with B1-type disc axes, these objects are dated to stage Bz B1 (Kacsó 1998, 14-15; David 2002, 236-237). C. Ghemiș considers that the pendant may originate from the Bronze Age tell at the Vár site (Ghemiș 2014, 78), which would link the Crestur pendant to the Otomani III phase. The pendant reproduced in the mould from Culciu Mic (fig. 2/3) was discovered in a settlement assigned to the Suciu de Sus IIA phase, corresponding to Late Bronze I (Marta 2009, 48-52, 97-99).

podoabe este legată de etapa Bz B1 (Kacsó 1998, 14-15; David 2002, 236-237). C. Ghemiș ia în considerare posibilitatea provenienței din tell-ul de epoca bronzului, situat în punctul Vár (Ghemiș 2014, 78), ceea ce ar lega pandantivul de la Crestur de faza Otomani III (Bronz Mijlociu III). Pandantivul reprodus în tiparul de la Culciu Mic (fig. 2/3) a fost descoperit într-o așezare încadrată în faza Suciu de Sus IIA, ce corespunde etapei Bronz Târziu I (Marta 2009, 48-52, 97-99).

Pandantivul semilunar, cu capetele terminate în spirale (numit și pandantiv în formă de ancoră), de la Foieni (fig. 2/4) a fost descoperit depus într-un vas/vatră portativă împreună cu două perle din chihlimbar de formă bitronconică și cu o lamă de pumnal. Piesele au fost atribuite unui depozit sau unui mormânt (Németi 1978, 104, 120-121, fig. 4/5-8). Având în vedere că din apropiere a mai fost recuperată o ceașcă din epoca târzie a bronzului (Németi 1978, fig. 5/1), este de luat în calcul și varianta unei depuneri în așezare sau la marginea unei așezări, care, după cele două vase, se încadrează în cultura Hajdúbagos-Cehăluț. Pandantive în formă de ancoră sunt prezențe rare în depozitele de tip Uriu-Ópályi (Mozsolics 1973, pl. 77A/9) și sunt bine reprezentate în două din marile depozite transilvănene – Uioara de Sus (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 269/1-25) și Dipșa (Ciugudean, Luca, Georgescu 2006, 41, pl. XXXIII/4-6). Pentru marile depozite transilvănene, este de luat în calcul o acumulare începută în orizontul Uriu-Ópályi sau chiar o depunere în acest orizont, în cazul depozitului de la Band (Soroceanu, Rezi, Németh 2017, 63-68).

The lunular pendant with spiral terminals (also referred to as an anchor-shaped pendant) from Foieni (fig. 2/4) was found deposited in a portable hearth/vessel, together with two biconical amber beads and a dagger blade. The finds have been interpreted as either a hoard deposit or a grave (Németi 1978, 104, 120-121, fig. 4/5-8). Given that a cup from the Late Bronze Age was also recovered nearby (Németi 1978, fig. 5/1), the possibility should be considered that this was a deposition within a settlement or at its edge – one which, on the basis of the two vessels, can be assigned to the Hajdúbagos-Cehăluț culture. Anchor-shaped pendants are rare occurrences in Uriu-Ópályi-type hoards (Mozsolics 1973, pl. 77A/9), yet they are well represented in two of the major Transylvanian hoards, Uioara de Sus (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 269/1-25) and Dipșa (Ciugudean, Luca, Georgescu 2006, 41, pl. XXXIII/4-6). For the major Transylvanian hoards, one should consider an accumulation beginning in the Uriu-Ópályi horizon – or even a deposition within this horizon, as in the case of the Band hoard (Soroceanu, Rezi, Németh 2017, 63-68). As for the use of Foieni type pendants in the area north of Transylvania during Ha A, the frequent occurrences of such objects in Kurd-type hoards located in north-eastern Hungary should be taken into account[1]. Their use in north-western Romania during Ha A is indicated, in addition to the three objects from Dipșa, by the specimens present in the Galoșpetreu (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 146/5) and Frâncenii de Piatră

[1] Regöly (Mozsolics 1985, pl. 30/1), Kék (Mozsolics 1985, pl. 191, 192), Rétközberencs (Mozsolics 1985, pl. 193/7), Pátroha (Mozsolics 1985, pl. 195/16-17), Tákos (Mozsolics 1985, pl. 211/11-12), Jszkarajenö (Mozsolics 1985, pl. 251/15), Napkor (Mozsolics 1985, pl. 258/7), Debrecen II (Mozsolics 1985, pl. 259/9).

Pentru utilizarea pandantivelor de felul aceluia de la Foieni în zona situată la nord de Transilvania în perioada Ha A, sunt de luat în calcul prezențele frecvente ale acestui tip de piese în depozitele de tip Kurd, localizate în zona de nord-est a Ungariei[1]. Utilizarea lor în zona de nord-vest a României pentru perioada Ha A este indicată, pe lângă cele trei piese de la Dipșa, de exemplarele prezente în depozitele Galoșpetreu (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 146/5) și Frâncenii de Piatră (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 143/18) și de tiparul prezent în depozitul de valve de la Ciumești (Bader 1978, 84, pl. LXIV/19).

Pandantivele în formă de potcoavă (fig. 2/5-7) au ca arie principală de răspândire partea de est a Bazinului Carpatic, fiind utilizate un timp îndelungat, din perioada recentă a bronzului mijlociu până în perioada veche a câmpurilor de urne, cu mențiunea că frecvența maximă a utilizării lor se situează în perioada tumulară mijlocie şi evoluată (Kemenczei 1967, 292; Mozsolics 1967, 153, pl. 70-71; Furmánek 1980, 39; Schumacher-Matthäus 1985, 93). În regiunea Câmpiei Tisei, cele mai timpurii exemplare sunt prezente în depozitul de la Zsádany-Orosipuszta, fiind legate de orizontul Koszider (Mozsolics 1967, 93, pl. 70/4-6; David 2002, pl. 151/17-19). Cele mai târzii contexte în care apar în regiune sunt exemplarele prezente în depozitul de la Fizeșu Gherlii (nord-vestul Transilvaniei),

[1] Regöly (Mozsolics 1985, pl. 30/1), Kék (Mozsolics 1985, pl. 191, 192), Rétközberencs (Mozsolics 1985, pl. 193/7), Pátroha (Mozsolics 1985, pl. 195/16-17), Tákos (Mozsolics 1985, pl. 211/11-12), Jszkarajenö (Mozsolics 1985, pl. 251/15), Napkor (Mozsolics 1985, pl. 258/7), Debrecen II (Mozsolics 1985, pl. 259/9).

(Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 143/18) hoards, as well as by the mould found in the hoard of valves from Ciumești (Bader 1978, 84, pl. LXIV/19).

The horseshoe-shaped pendants (fig. 2/5-7) have their main area of distribution in the eastern part of the Carpathian Basin and were in use over a long time span – from the late Middle Bronze Age through the early Urnfield period – with their peak frequency in the Middle and Late Tumulus periods (Kemenczei 1967, 292; Mozsolics 1967, 153, pls. 70-71; Furmánek 1980, 39; Schumacher-Matthäus 1985, 93). Tied to the Tisza Plain region, the earliest specimens occur in the Zsádany-Orosipuszta hoard, associated with the Koszider horizon (Mozsolics 1967, 93, pl. 70/4-6; David 2002, pl. 151/17-19). The latest contexts in which they appear in the region are the objects from the Fizeșu Gherlii hoard (north-western Transylvania), attributed to the Moigrad-Tăuteu series (Petrescu-Dîmbovița 1977, 307/10-13).

A possible Late Bronze Age I dating can be considered for the Pișcolt pendant (fig. 2/6), as it was discovered in a settlement of the Hajdúbagas-Cehăluț culture in which there is a massive presence of ceramic imports of the Suciu de Sus IIA type (Marta 2009, 497-592). The pendant from the Lazuri-Lubi Tag settlement was discovered among the remains of a dwelling that yielded pottery of the Suciu de Sus IIB phase, corresponding to a date within Late Bronze Age II (Marta 2009, 48-54, 99-102). Being discovered in a broader datable context, the settlement layer with pottery belonging to the Suciu de Sus II and Lăpuș II-proto Gáva ceramic styles, the Culciu Mare mould (fig. 2/5) is dated to the Late Bronze Age II-III periods.

atribuit seriei Moigrad-Tăuteu (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 307/10-13). O datare în etapa Bronz Târziu I poate fi luată în calcul pentru pandantivul de la Pișcolt (fig. 2/6), deoarece a fost descoperit într-o așezare a culturii Hajdúbagas-Cehăluț, cu o prezență masivă a importurilor ceramice de tip Suciu de Sus IIA (Marta 2009, 48-52, 97-99). Pandantivul din așezarea Lazuri-Lubi Tag (fig. 2/7) a fost găsit între resturile unei locuințe în care era prezentă ceramică din faza Suciu de Sus IIB, ceea ce ar corespunde unei datări corespunzătoare etapei Bronz Târziu II (Marta 2009, 48-54, 99-102). Fiind identificat într-un context databil mai larg, stratul așezării cu ceramică, ce ține de stilurile ceramice Suciu de Sus II și Lăpuș II-proto Gáva, tiparul de la Culciu Mare (fig. 2/5) se datează mai larg, în etapele Bronz Târziu II-III.

Pandantivele semilunare ajurate (fig. 2/8), cu tub, sunt piese definitorii pentru depozitele de tip Arpășel și, în același timp, sunt prezențe obișnuite în așa-numitele depozite turnătorii din centrul Transilvaniei (Kacsó 1995, 100-101, lista 4; Kacsó 2009, 168-169). Pandantivele semilunare ajurate, cu tija perforată vertical, sunt considerate creații ale centrului metalurgic din vestul Transilvaniei, începând cu epoca Bronz târziu II. Se apreciază că prototipul lor îl constituie pandantivele în formă de potcoavă, perforate, care au ajuns în regiunea de nord-vest a Transilvaniei în urma unor influențe Piliny (Kacsó 1995, 100). În epoca Bronz târziu III, corespunzătoare cu perioada veche a câmpurilor de urne (ältere Urnenfelderzeit), aria de răspândire a acestor pandantive s-a extins mult, ajungând până în Bavaria, Baden-Württemberg, Silezia, în nord,

The crescent pendants with vertically perforated shanks (fig. 2/8) are typical for Arpășel-type hoards and are likewise common in the so-called foundry hoards of central Transylvania (Kacsó 1995, 100-101, list 4; Kacsó 2009, 168-169). The crescent pendants with vertically perforated shanks are regarded as products of the western Transylvanian metallurgical centers starting in Late Bronze II. It is generally held that their prototypes are perforated horseshoe-shaped pendants that reached north-western Transylvania under Piliny influence (Kacsó 1995, 100). In Late Bronze III – corresponding to the Early Urnfield period (*ältere Urnenfelderzeit*) – the distribution area of these pendants expanded considerably, extending to Bavaria, Baden-Württemberg, and Silesia to the north and north-west, to Croatia in the south (Kacsó 1995, 115, list 4; Kacsó 2009, 168-169), and to the Republic of Moldova in the east (Zanoci 2021, 278-281, fig. 3/3-4).

Almost all the objects can be dated to Late Bronze II and III, the sole exception being the fragmentary specimen from a grave at Libochovany, dated to Ha B. Given that the Căuaș settlement shows traces of occupation from the Gáva culture phases I and II, the Căuaș pendant can be placed in a transitional interval – between the terminal phase of the pendants' use (Late Bronge Age III) and the onset of the Gáva culture – corresponding to a time span, centered on the Ha A-Ha B transition (Marta 2021, 370-371). This dating takes into account that Căuaș is a settlement located at the north-eastern edge of the concentration zone of the crescent pendants with vertically perforated shanks, and here, at the Căuaș site, other objects have also been recovered that occur frequently in Arpășel-, Uriu-Ópályi-, and Cincu-Suseni/

nord-vest, și Croația, în sud (Kacsó 1995, 115, lista 4; Kacsó 2009, 168-169) și Republica Moldova, în est (Zanoci 2021, 278-281, fig. 3/3-4).

Aproape toate piesele se datează în perioadele Bronz târziu II și III, o excepție din acest punct de vedere reprezentând-o doar piesa fragmentară din mormântul de la Libochovany, datată în Ha B. Având în vedere că în așezarea de la Căuaș sunt prezente urme de locuire din faza I și II a culturii Gáva, se poate aprecia că pandantivul de la Căuaș este legat la un interval de întâlnire între faza finală a perioadei de utilizare a pieselor (Bronz Târziu III) și acela al începutului culturii Gáva, ce ar corespunde unui interval de timp centrat pe trecerea de la Ha A la B (Marta 2021, 370-371). Această datare ține cont că la Căuaș, așezare situată în zona nord-estică a ariei de concentrare a pandantivelor lunare ajurate, au fost descoperite și alte obiecte cu apariții frecvente în depozitele de tip Arpășel, Uriu-Ópály și Cincu-Suseni/Kurd, respectiv cu apariții rare/singulare în tipurile de depozite datate mai recent. Descoperirea piesei de la Căuaș în mediul cultural Gáva face ca datarea pandantivelor ajurate semilunare înainte de/la limita de început a datării mediului cultural în care a fost descoperită să fie similară cu situația pandantivului semilunar ajurat, recuperat în așezarea de la Saharna „Rude" (Zanoci 2021, 278-281, fig. 3/3-4). Evaluarea acestei piese și a altor piese de origine vestică, databile în perioada Bz D și Ha A1, din aria grupului Holercani-Hansca (Zanoci 2021) a fost efectuată în corelare cu datele C14, realizate pentru grupul Holercani-Hansca, în care datările timpurii corespund intervalului

Kurd-type hoards, while these pendants occur only rarely or as single finds in later-dated hoard types. The discovery of the Căuaș piece in a Gáva cultural milieu – i.e., the type being dated to a horizon just prior to or at the very beginning of the cultural context in which it was found – parallels the situation of the crescent pendants with vertically perforated shanks from the settlement of Saharna "Rude" (Zanoci 2021, 278-281, fig. 3/3-4). The assessment of this piece and of other western-origin items datable to Bz D and Ha A1 within the Holercani-Hansca group area (Zanoci 2021) has been undertaken in correlation with the 14C dates obtained for the Holercani-Hansca group, whose earliest determinations fall within 1100-1000 BC (Zanoci, Băț 2024, 375, fig. 5). It has been highlighted that the dating and attribution of the numerous western-origin items from the east-Carpathian area (Levițki 2016, 84-97) can no longer be tied strictly to the classic phase of the Chișinău-Corlăteni culture, but must take into account a more recent cultural phenomena, such as the beginnings of the Holercani-Hansca group in the first half of the 12th century BC (Zanoci, Băț 2024, 375), or, from the perspective of Cincu-Suseni-type objects in a Gáva milieu, the penetration of this culture into northern Moldova and the upper Dniester basin. The cultural picture in which these western-origin objects were used in the later period in the Moldavian area becomes even more complex in light of data which support the persistence of the Chișinău-Corlăteni culture in the north-western sector of its distribution (László 2024, 357-358).

1100-1000 a. Chr. (Zanoci, Băț 2024, 375, fig. 5). S-a evidențiat că datarea și atribuirea numeroaselor piese de origine vestică din spațiul est-carpatic (Levițki 2016, 84-97) nu mai poate fi legată strict de perioada clasică a culturii Chișinău-Corlăteni, ci trebuie să țină cont de fenomene culturale mai recente, cum ar fi începutul grupului Holercani-Hansca către prima jumătate a sec. XII a. Chr. (Zanoci, Băț 2024, 375) sau, din perspectiva pieselor de tip Cincu-Suseni din mediul Gáva, de pătrunderea acestei culturi în nordul Moldovei și în bazinul superior al Nistrului. Tabloul cultural în care sunt utilizate, în perioada recentă, aceste piese de origine vestică din spațiul moldav devine și mai complex, din perspectiva datelor ce susțin o supraviețuire a culturii Chișinău-Corlăteni în aria sa de răspândire nord-vestică (László 2024, 357-358).

Funcționalitate, mod de utilizare

Pandantivele semicirculare, la apariția lor în orizontul Koszider, erau depuse, de obicei, în mai multe exemplare, iar aflarea lor împreună cu *saltaleonii* sunt indicii pentru utilizarea lor în cadrul unor șiraguri purtate la gât (David 2002, 235-236, pl.147-152). În două depozite de orizont Koszider (Zsádany-Orosipuszta și Včelínce), pandantivele semicirculare sunt prezente în asociere cu pandantive semilunare. Ultimele, în ambele depozite, au apariții multiple în trei și, respectiv, 19 exemplare (David 2002, pl. 151/17-19). Aceeași prezență multiplă se constată și în depozitele de la Blažice (6 exemplare) și Maleý Horeš (21 exemplare) (Furmánek 1980, 37-

Use and function

At their earliest appearance in the Koszider horizon, multiple semicircular pendants were usually deposited, and their occurrence together with *saltaleoni* provides indications that they were worn as strings around the neck (David 2002, 235–236, pls. 147-152). In two Koszider-horizon hoards (Zsádany-Orosipuszta and Včelínce), semicircular pendants occur in association with lunular pendants. The latter item appears multiple times in both hoards – three and nineteen specimens, respectively (David 2002, pl. 151/17-19). The same multiplicity is observed in the hoards from Blažice (6 specimens) and Malý Horeš (21 specimens) (Furmánek 1980, 37-38). The consistent presence in hoards of lunular pendants alongside *saltaleoni* and other pendants or dress elements tends to support their interpretation as components of necklaces/strings. Particularly suggestive is the composition of the grave/hoard from Zsádany-Orosipuszta, in which the two pendant categories occur together with pendants reproducing concentric circles, two miniature weapons (an axe and a spearhead), and perforated teeth. The composition of the deposit suggests a complex set of symbolically charged objects that were strung together in one or more assemblages (David 2002, 236). The discovery of semicircular pendants together with horseshoe-shaped pendants and *saltaleoni* in several graves from Slovakia and Hungary confirms that the two types of objects were used in the making of strings/necklaces (Furmánek 1980, 22-23). Horseshoe-shaped pendants occur frequently in funerary contexts in northern Hungary and Slovakia. Whereas the graves at Tiszafüred, Orosipuszta, and Tapé yielded multiple items (3 to 6 specimens), lunular

38). Aflarea constantă în depozite a pandantivelor semilunare alături de *saltaleoni* și de alte pandantive sau piese de port tinde să le asigure imaginea de piese ce compun șiraguri. Sugestivă este compoziția mormântului/depozitului de la Zsádany-Orosipuszta, în care cele două categorii de pandantive se asociază cu cele ce reproduc cercuri concentrice, cu două arme miniaturale (un topor și un vârf de lance) și colți perforați. Compoziția depunerii sugerează o complexitate de obiecte cu valoare simbolică, ce erau înșirare în unul sau mai multe ansambluri (David 2002, 236). Descoperirea unor pandantive semicirculare împreună cu pandantive în formă de potcoavă și *saltaleonii* în câteva morminte din Slovacia și Ungaria confirmă utilizarea celor două tipuri de obiecte la confecționarea de șiraguri (Furmánek 1980, 22-23). Pandantivele în formă de potcoavă apar frecvent în descoperirile funerare din nordul Ungariei și din Slovacia. Dacă în mormintele de la Tiszafüred, Orosipuszta și Tapé au fost constatate apariții multiple (de la 3 la 6 exemplare), pandantivele lunare sunt depuse cel mai frecvent în unul și două exemplare, împreună cu ele fiind prezente alte podoabe de metal și perle de chihlimbar (Furmánek 1980, 37-38; Schumacher-Matthäus 1985, 92-93).

Pandantivele ajurate au apariția cea mai frecventă în depunerile de podoabe, recuperate la vest de Transilvania. Adesea au fost depuse împreună cu *saltaleoni*, ceea ce sugerează tot purtarea înșirată pe un șnur, mascat de tuburile din sârmă răsucite, ca podoabe de gât sau piept, având, foarte probabil, o semnificație religioasă (Kacsó 2009, 168-169).

pendants are most often deposited in one or two examples, accompanied by metal ornaments and amber beads (Furmánek 1980, 37-38; Schumacher-Matthäus 1985, 92-93).

Pendants with openwork occur most frequently in deposits of jewels in the western part of Transylvania. They were often deposited together with *saltaleoni*, which likewise suggests that they were strung on a cord – concealed by the coiled wire tubes – and worn as neck- or chest-ornaments, very likely with a religious significance (Kacsó 2009, 168-169). Multiple-find occurrences of openwork pendants are known in Transylvania and in the immediately adjacent region to the west, both in hoards and in cave finds, the latter being interpreted as votive or funerary deposits (or a mixture of the two). In most discoveries in the west of Transylvania, openwork pendants are represented by single specimens, in many cases they are part of grave inventories; nevertheless, there are also several multiple occurrences, especially in Arpășel-type hoards and in a few Transylvanian finds (Kacsó 1995, 115-116, list 4; Kacsó 2009, 168-169).

Unlike the preceding types, semicircular pendants with an anchor-shaped projection and lunular pendants are absent from funerary finds. They come from settlements – as intentional deposits or as lost items – or from hoards of metal objects. Lunular pendants with spiral terminals are most often found in composite bronze hoards. They occur in one or two specimens together with other types of ornaments (especially bracelets), weapons (axes, swords, spearheads), tools

Pandantive ajurate cu apariții multiple se găsesc în Transilvania și în regiunea situată imediat la vest, în depozite și în interiorul unor peșteri, acestea din urmă fiind interpretate ca depuneri votive sau funerare (fie o mixtură a celor două motivații). În majoritatea descoperirilor aflate la vest de Transilvania, pandantivele ajurate sunt reprezentate de câte un exemplar, în multe cazuri făcând parte din inventarul unor morminte, însă există și mai multe apariții multiple, mai ales în depozitele de tip Arpășel și în câteva dintre cele transilvănene (Kacsó 1995, 115-116, lista 4, 168-169).

Spre deosebire de tipurile precedente, pandantivele semicirculare cu apofiză în formă de ancoră și pandantivele semilunare lipsesc din depunerile funerare. Ele provin din așezări, ca depuneri sau piese pierdute, sau din depozite constituite din obiecte de metalice. Pandantivele semilunare cu capetele terminate în spirale au fost găsite cel mai adesea în depozite de bronzuri compozite. Apar în unul sau două exemplare împreună cu alte tipuri de podoabe (în special brățări), arme (topoare, spade, vârfuri de lănci), unelte (celturi și seceri) și fragmente de turte[2].

[2] Dipșa (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 140/12), Galoșpetreu (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 146/5), Frâncenii de Piatră (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 143/18), Penészlek (Mozsolics 1973, pl. 77A/9), Regöly (Mozsolics 1985, pl. 30/1), Kék (Mozsolics 1985, pl. 191, 192), Rétközberencs (Mozsolics 1985, pl. 193/7), Pátroha (Mozsolics 1985, pl. 195/16-17), Tákos (Mozsolics 1985, pl. 211/11-12), Jszkarajenő (Mozsolics 1985, pl. 251/15), Napkor (Mozsolics 1985, pl. 258/7), Debrecen II (Mozsolics 1985, pl. 259/9), Zsáka (V. Szabó 2011a, 340, pl. 4/3). O compoziție similară are și depozitul descoperit în anul 2024 la Chilia (inedit, depozitul Muzeului Județean Satu Mare).

(socketed axes and sickles), and fragments of bronze ingots[2].

Function and symbolism

The first question regarding the pendants from north-western Romania is whether their frequent occurrence in settlements can be attributed to a particular significance that entailed a mode of use likely to result in their frequent loss or abandonment?

The manner of wearing pendants in the Carpathian Basin has been studied on the basis of discovery contexts and their representation in clay figurines (Schumacher-Matthäus 1985). It has been observed that each of the pendant types discussed was used as a votive object. Simple semicircular pendants, horseshoe-shaped pendants, and the crescent pendants with vertically perforated shanks, occur either as single or paired items, but were frequently deposited in multiple compositions. By contrast, semicircular pendants with an anchor-shaped projection and lunular pendants with spiral terminals were deposited in one or two specimens and do not appear as multiple sets. For the other pendant types as well, a higher frequency of single or paired deposits is

[2] Dipșa (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 140/12); Galoșpetreu (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 146/5); Frâncenii de Piatră (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 143/18); Penészlek (Mozsolics 1973, pl. 77A/9); Regöly (Mozsolics 1985, pl. 30/1); Kék (Mozsolics 1985, pl. 191, 192); Rétközberencs (Mozsolics 1985, pl. 193/7); Pátroha (Mozsolics 1985, pl. 195/16-17); Tákos (Mozsolics 1985, pl. 211/11-12); Jászkarajenő (Mozsolics 1985, pl. 251/15); Napkor (Mozsolics 1985, pl. 258/7); Debrecen II (Mozsolics 1985, pl. 259/9), Zsáka (V. Szabó 2011a, 340, pl. 4/3). A similar composition characterizes the hoard discovered in 2024 at Chilia (unpublished, Satu Mare County Museum deposit).

Funcționalitate, simbolistică

O primă întrebare ce se pune în legătură cu pandantivele din nord-vestul României este aceea dacă frecvența descoperirii lor în așezări poate fi pusă pe seama unei semnificații aparte ce le asigură o utilizare care să genereze o pierdere/abandonare frecventă.

Modul de purtare a pandantivelor din bazinul carpatic a fost studiat pornindu-se de la contextul de descoperire și modul de reprezentare în plastica de lut (Schumacher-Matthäus 1985). S-a constatat că fiecare din tipurile de pandantive prezentate aici a fost utilizat ca obiect votiv. Pandantivele semicirculare simple, pandantivele în formă de potcoavă și pandantivele semilunare ajurate sunt fie prezențe singulare sau în exemplare duble, fie, mai frecvent, depuneri în compoziții multiple. Pandantivele semicirculare cu apofiza în formă de ancoră și pandantivele cu capete spiralate au fost depuse în unul sau două exemplare și nu apar ca depuneri multiple. La celelalte tipuri de pandantive o frecvență sporită a depunerilor în unul sau două exemplare se constată atunci când sunt utilizate ca inventar funerar. Astfel, împreună cu alte obiecte aranjate lângă defunct, depunerea pandantivelor singulare și duble capătă o valoare simbolică în ritualul funerar.

Purtarea ca amulete cu valoare simbolică a pandantivelor din vestul Transilvaniei a fost evidențiată pe baza reprezentării lor în costumele somptuoase ale unor statuete antropomorfe sau

noted when they form part of grave inventories. Thus, alongside other objects arranged near the deceased, the deposition of single or paired pendants takes on a symbolic value within funerary practice.

These pendants discovered in western Transylvania were worn as amulets with a symbolic value, as it has been highlighted on the basis of their depiction in the sumptuous costumes of anthropomorphic figurines, as well as by their representation on Transylvanian belts and on white-incrusted pottery from the Middle Danube region (Kossak 1954, 15-18; Kilian-Dirmeier 1975, 122-124; Schumacher-Matthäus 1985, 68-74, 91-95). The singular occurrence of pendants with an anchor-shaped projection has been linked to their wear as part of a woman's ceremonial costume on the basis of plastic representations (Furmánek 1980, 18). Within this context, the sets of pendants (often as components of complex chains), dress accessories, and ornaments present in Arpășel-type hoards – among which openwork pendants, horseshoe-shaped pendants, and (simple) lunular pendants also appear – have likewise been evaluated (Kacsó 1995). Starting from the observation that weapons are present in these hoards, ceremonial costumes have been attributed not only to women but also to men (Gogâltan, Sava 2014, 200-201).

The significance of the sacred symbol borne by horseshoe-shaped pendants and by the crescent pendants with vertically perforated shanks has been explained on the premise that they constitute abstracted horn symbols (Furmánek 1980, 39; Schauer 1995, 306). This imagery has been classified among sacred insignia (Kreutle 2007, 208). The interpretation starts from descriptions in Near

prin reprezentarea lor pe centurile transilvănene și pe ceramica încrustată în alb din regiunea Dunării Mijlocii (Kossak 1954, 15-18; Kilian-Dirlmeier 1975, 122-124; Schumacher-Matthäus 1985, 68-74, 91-95). Prezența singulară a pandantivelor cu apofiză în formă de ancoră a fost legată, pe baza reprezentărilor plastice, de purtarea în cadrul unui costum ceremonial de femeie (Furmánek 1980, 18). În acest context, au fost evaluate și seturile de pandantive (adesea ca parte a unor lanțuri complexe), accesorii vestimentare și podoabe, prezente în depozitele de tip Arpășel, în care apar și pandantivele ajurate, pandantivele în formă de potcoavă și pandantivele semilunare (simple) (Kacsó 1995). Pornind de la constatarea prezenței unor arme în aceste depozite, costumele ceremoniale au fost atribuite nu doar femeilor, ci și bărbaților (Gogâltan, Sava 2014, 200-201).

Semnificația simbolului purtat de pandantivele în formă de potcoavă și de pandantivele semilunare ajurate a fost atribuită pornind de la considerarea lor ca simboluri abstractizate de coarne (Furmánek 1980, 39; Schauer 1995, 306). Reprezentarea a fost încadrată în categoria însemnelor sacre (Kreutle 2007, 208). Interpretarea pornește de la descrierile din textele orientale din mileniul II a. Chr. și de la evidențierea circulației unor simboluri cu înțelesuri religioase similare pe relația Egipt – Palestina – Canaan – Anatolia – spațiul Egeean – Europa Centrală (Müller-Karpe 1980; Kristianson, Larsson 2005, 142-168). Simbolul lunar redat a fost pus în legătură cu imaginea unei perechi de coarne, care, împreună cu protomele de bovideu/reprezentările

Eastern texts of the second millennium BC and from highlighting the circulation of religious symbols with similar meanings along the Egypt – Palestine – Canaan – Anatolian – Aegean – Central European axis (Müller-Karpe 1980; Kristianson, Larsson 2005, 142-168). The rendered lunular symbol has been linked to the image of a horn pair which, together with bovid protomes and full-bodied bovid representations, has been interpreted as possible symbolic representations of a Sky Deity, acting as a Supreme Divinity, basing on the symbolism of Near Eastern cultures (Müller-Karpe 2003, 147-148; Müller-Karpe 2006, 23). A series of finds from north-western Romania further substantiates the association of lunular pendants with bovid imagery and the symbolic reading of these elements in relation to a deity that enjoyed intense veneration.

Bovid representations on pottery and in clay

In the region from which the semicircular/lunular pendants discussed here originate, the bovid representations constitute the most numerous figurative motifs, complemented by abstract renderings of paired horns. They outnumber other depictions – of waterbirds, horses, wild boar, and an animal-like being executed in a manner that does not permit attribution to a specific species.

The richness of animal representations in the eastern Carpathian Basin can be linked to a distinctive manner of figurative expression within the Urnfield cultural sphere, in which depictions of the human body are avoided. This general absence has been interpreted as a deliberate

unor bovidee întregi, au fost interpretate, pornind de la simbolistica culturilor orientale, ca posibile reprezentări simbolice ale unei Zeități a Cerului, cu rol de Divinitate Supremă (Müller-Karpe 2003, 147-148; Müller-Karpe 2006, 23). O serie de descoperiri din zona de nord-vest a României vin să fundamenteze interpretarea asocierii pandantivelor lunare cu reprezentările de bovidee și a interpretării simbolice a acestora în legătură cu o divinitate ce beneficiază de o adorație intensă.

Reprezentări de bovidee în ceramică și lut

În regiunea din care prezentăm pandantivele semicirculare/lunare, bovideele sunt animalele cel mai adesea reprezentate figurativ, completate fiind de imaginile abstractizate ale perechilor de coarne. Ele surclasează celelalte reprezentări, ce redau păsări acvatice, berbeci, cai, mistreți, alături de care este descoperită adesea imaginea unei ființe animaliere, realizată într-o manieră ce nu permite o atribuire la o anumită specie.

Amploarea reprezentărilor animaliere din regiunea de est a bazinului carpatic poate fi pusă în legătură cu o manieră specifică a reprezentărilor figurative din spațiul câmpurilor de urne, în care este evitată redarea imaginilor corpului uman. Această lipsă generală a fost pusă pe seama unei decizii deliberate, ce atestă un tabu religios (Metzner-Nebelsick 2018, 43). Este o situație ce se poate extinde pe spații largi, situate la est de câmpurile de urne, care favorizează ca apelul la divinitate să fie realizat prin elemente simbolice.

decision reflecting a religious taboo (Metzner-Nebelsick 2018, 43). A similar situation can be traced across wide areas east of the Urnfield zone, one that favored recourse to the divine through symbolic elements.

The settlements of Lazuri, Culciu Mare, and Căuaș provide a direct association of lunular pendants – and of ceramic ornaments that replicate them – with bovid representations. In the first two settlements of the Suciu de Sus culture, bovid protomes are present (fig. 3). It is a representational model taken over by the Suciu de Sus culture from the Middle Bronze Age (Palincaș 2018, 87, 90-91). It is a takeover that takes place in this conservative environment together with numerous other cultural elements from the Middle Bronze Age (Vulpe-Lazăr 1997; Vachta 2008; Marta 2023). The protome discovered at Lazuri in a pit together with a large quantity of Suciu de Sus pottery has its decoration highlighted by the application of a white inlay pressed into the ornament (fig. 3/1). Clay representations of bovids – extremely numerous among the animal figurines from Căuaș (fig. 4) – have also been found in the north-west Romanian settlements of Berveni and Călinești-Oaș. These are settlements with occupations attributed to the Gáva culture, a culture in which such figurative representations are abundant (László 1994, 90; Mareș et al. 2008), forming part of a phenomenon that extends beyond this cultural framework and is attested across a broad area stretching from Central Europe to the Don steppe (Metzner-Nebelsick 1998, fig. 27; 413).

Drawing on cases documented in the great Near Eastern civilizations, the bovid horns depicted on metal objects and the lunular ornament on Middle Bronze Age pottery

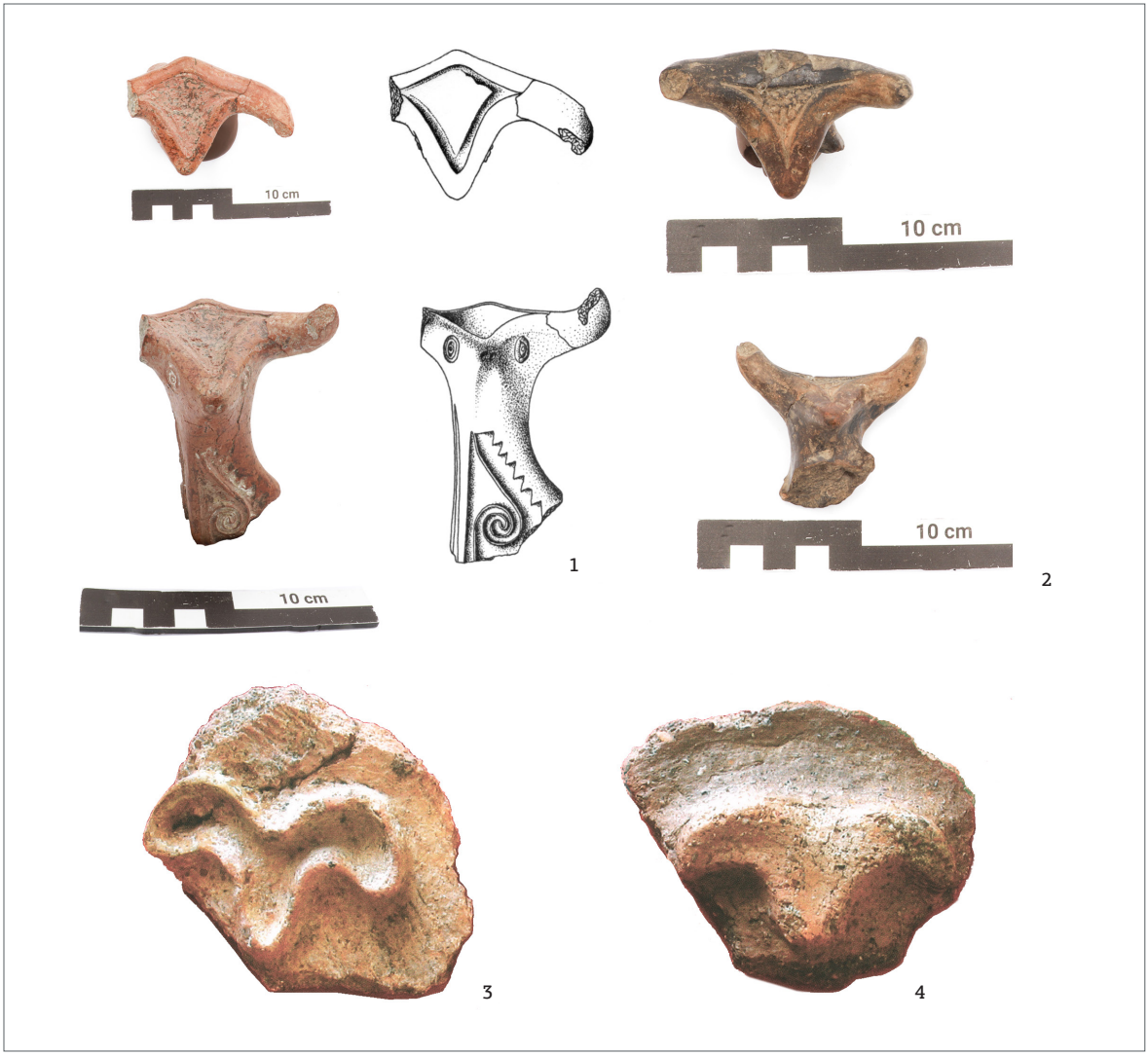

Fig. 3. Reprezentări în lut ale unor protome de bovideu: 1 - Lazuri; 2 - Culciu Mare; 3, 4 - Lăpuș (după Kacsó 2004).
Fig. 3. Clay representations of bovine protomes: 1 - Lazuri; 2 - Culciu Mare; 3, 4 - Lăpuș (after Kacsó 2004).

Așezările de la Lazuri, Culciu Mare și Căuaș asigură o asociere directă a pandantivelor semilunare sau a tiparelor acestora cu ornamentele ceramice care reproduc aceste pandantive și cu reprezentări de bovidee. În primele două așezări ale culturii Suciu de Sus sunt prezente protome de bovidee (fig. 3), model de reprezentare preluat de cultura Suciu de Sus din epoca mijlocie a bronzului (Palincaș 2018, 87, 90-91). Este o preluare ce are loc în acest mediu conservator împreună cu numeroase alte elemente culturale din epoca mijlocie a bronzului (Vulpe, Lazăr 1997; Vachta 2008; Marta 2023). Protoma descoperită la Lazuri într-o groapă, împreună cu o cantitate mare de ceramică a culturii Suciu de Sus, are decorul evidențiat prin imprimarea în ornamentație a unei paste albe (fig. 3/1). Reprezentări din lut ale bovideelor, prezente în număr extrem de mare printre figurinele animaliere din Căuaș (fig. 4), au mai fost descoperite în așezările din nord-vestul României de la Berveni și Călinești Oaș. Sunt așezări cu locuiri atribuite culturii Gáva, în care astfel de reprezentări figurative sunt numeroase (László 1994, 90; Mareș et al. 2008), făcând parte dintr-un fenomen ce depășește cadrele acestei culturi, fiind evidențiat pe un spațiu larg, ce se întinde între Europa Centrală și stepele Donului (Metzner-Nebelsick 1998, 413, fig. 27).

Pornind de la situații documentate în marile civilizații orientale, coarnele de bovidee redate pe obiectele de metal și decorul lunar de pe ceramica din epoca mijlocie a bronzului pot fi puse în legătură cu un cult al cerului (David 2010). Prezența acestuia devine și mai expresivă în epoca târzie a bronzului din zona Tisei Superioare.

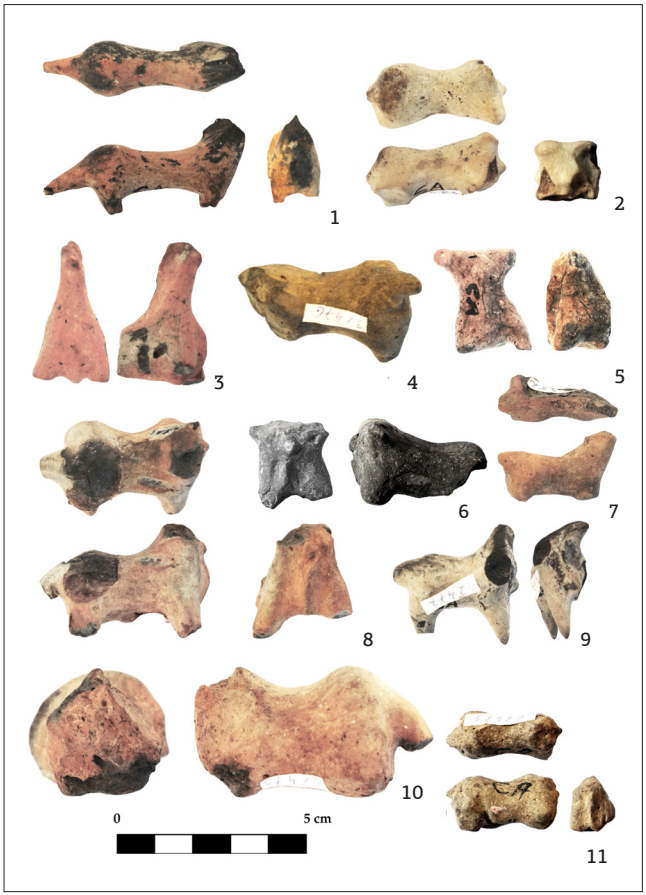

Fig. 4. Căuaș. Figurine animaliere din lut.
Fig. 4. Căuaș. Clay animal figurines.

La Lăpuș și în numeroase alte situri ale culturii Suciu de Sus/grupul Lăpuș/stilul ceramic proto-Gáva, sunt prezente decoruri ce redau ornamente lunare/perechi de coarne de bovideu. O referință explicită se constată în cazul vaselor care conțin reproduceri ale pandantivelor semicirculare cu capete spiralate (fig. 5/3) sau cu apofize în formă de ancore (fig. 5/1, 2) (Marta 2009, 36, ornament BD, pl. 65/5). Această reprezentare a pandantivelor semilunare/semicirculare este prezentă nu doar pe vasele din epoca târzie a bronzului, ci poate fi urmărită până în epoca mijlocie a bronzului (de ex., mormântul 929 din necropola Dunaujváros: Vicze 2011, 141). Este epoca în care apar pandantivele semilunare cu apofiza în formă de ancoră, faza recentă a epocii mijlocii a bronzului fiind o perioadă de strânse contacte cu regiunile orientale, în care sunt adoptate în spațiul carpatic o seamă de simboluri religioase (Kristiansen, Larsson 2005, 142-170). Pandantivul lunar cu apofiza în formă de ancoră este redat adesea cu o proeminență în zona superioară (fig. 5/1, 2), pe care, de obicei, piesa metalică are plasată perforația. Tot cu proeminențe apar și ornamentele ce redau doar apofiza sau ceea ce poate fi considerată o manieră simplificată de redare a unei perechi de coarne arcuite (Marta 2009, 36, ornament BC). Două reprezentări naturale de protome, aflate pe vase descoperite în necropolă de la Lăpuș (Kacsó 2001, Abb. 7, 9), evidențiază legătura dintre reprezentările de pandantive lunare de pe vase și simbolistica bovideelor (fig. 3/3, 4).

can be linked to a sky cult (David 2010). Its presence becomes even more expressive in the Late Bronze Age of the Upper Tisza area.

At Lăpuș, as well as at numerous other sites of the Suciu de Sus culture/the Lăpuș group/the proto-Gáva ceramic style, ornamental motifs depicting lunular signs/paired bovid horns are present. An explicit reference is seen on vessels that bear renderings of semicircular pendants – either with spiral terminals (fig. 5/3) or with anchor-shaped projections (fig. 5/1, 2) (Marta 2009, 36, ornament BD; pl. 65/5). This depiction of lunular/semicircular pendants is found not only on Late Bronze Age vessels but can be traced back to the Middle Bronze Age (e.g., grave 929 in the Dunaújváros cemetery: Vicze 2011, 141). This is the period when lunular pendants with anchor-shaped projections appear; the later phase of the Middle Bronze Age was a time of close contacts with eastern regions, during which a series of religious symbols were adopted across the Carpathian area (Kristiansen, Larsson 2005, 142-170). The lunular pendant with an anchor-shaped projection is often shown with a prominence at the top (fig. 5/1, 2), in the spot where the metal piece usually has its perforation. Motifs are also rendered with prominences that depict only the projection – or what may be regarded as a simplified way of depicting a pair of arched horns (Marta 2009, 36, ornament BC). Two natural representations of protome rendered on vessels discovered in the Lăpuș necropolis (Kacsó 2001, Abb. 7, 9) highlight the connection between the renderings of lunular pendants on vessels and the symbolism of bovids (fig. 3/3, 4).

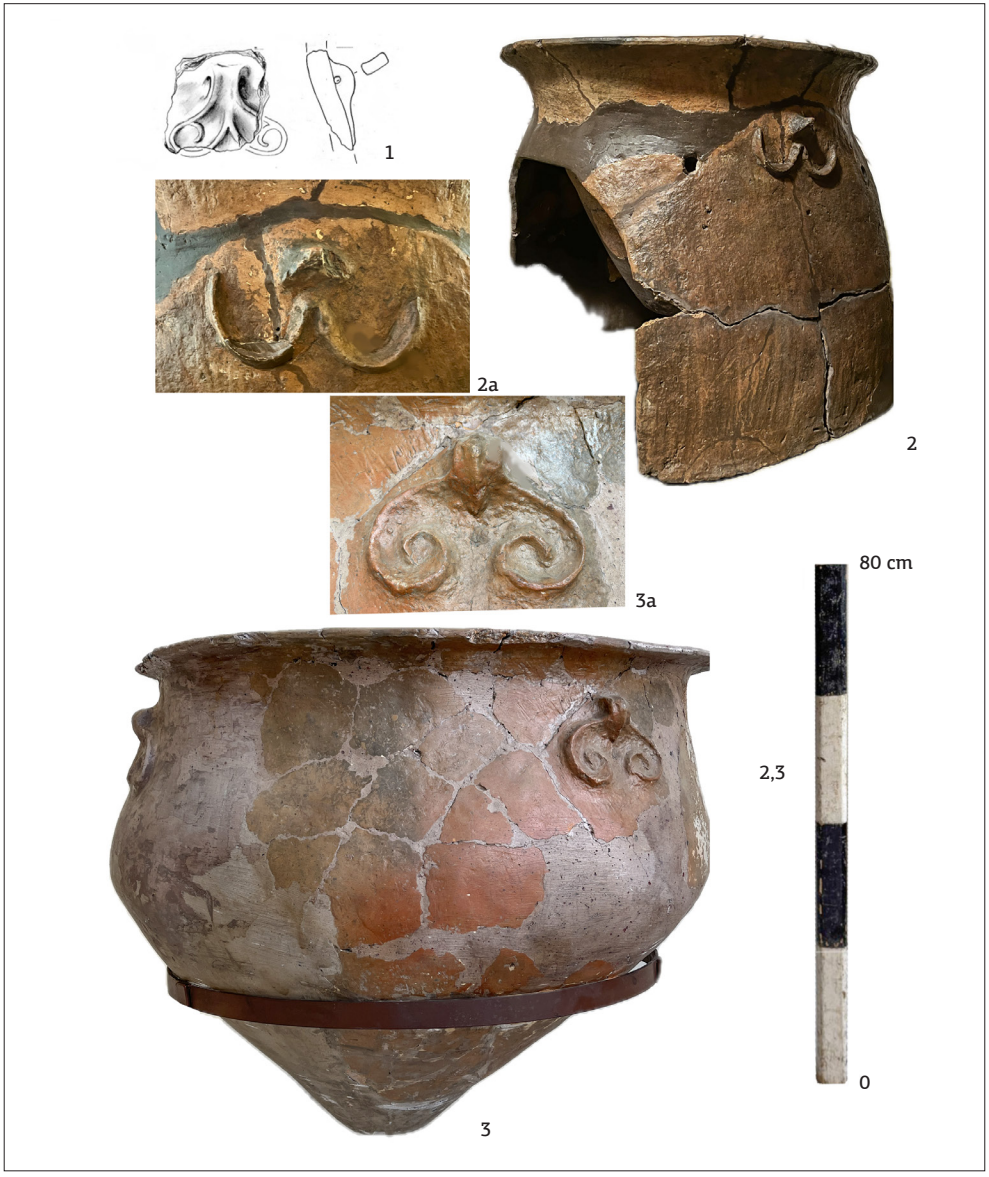

Fig. 5. Ceramică cu ornamente reliefate: 1 - Petea-Csengersima; 2 - Lazuri; 3 - Culciu Mare.

Fig. 5. Pottery with relief ornaments: 1 - Petea-Csengersima; 2 - Lazuri; 3 - Culciu Mare.

Contexte ceremoniale și ofrande

Câteva contexte arheologice din nord-vestul României ilustrează expresiv valoarea simbolică cu semnificație religioasă a reprezentărilor de coarne, evidențiind o dublare de sensuri, cu mesaje din sfera social-identitară. Utilizarea în context ceremonial, în tumulii de la Lăpuș, a recipientelor prevăzute cu protome de bovideu este subliniată de aflarea lor în legătură cu construcțiile somptuoase, ridicate în scopul unor festivități cu largă participare comunitară (Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010, 221-222, 224-225; Metzner-Nebelsick et al. 2023, 99, 105, 109). Contextul de descoperire evidențiază o legătură strânsă între simbolistica protomelor de bovideu, decorul exuberant și capacitatea mare a vaselor. La o utilizare în context ceremonial/consumul în comun a unor lichide fac trimitere o serie de vase descoperite în așezarea de la Culciu Mare și Petea, în așezarea de la Culciu Mare fiind găsită și o protomă de bovideu (fig. 3/2). Vasul de la Culciu Mare are o capacitate de cca 200 l (fig. 5/3), iar utilizarea sa în context ceremonial este susținută de prezența a patru ornamente reliefate, ce reproduc amulete lunare cu capete spiralate (Bader, Lazin 1980, 46, fig. 15). Asupra rolului specific pe care vasele de mari dimensiuni l-au avut în contextele ceremoniale cu care sunt frecvent asociate face referire o descoperire din așezarea de la Lazuri. Un vas de mare capacitate a fost găsit în cadrul unei depuneri rituale, în care, alături de ofrande de carne, au fost recuperate obiecte puse în legătură cu consumul ceremonial și cu producția de bere (Marta 2007, 9).

Ceremonial contexts and offerings

Several archaeological contexts from north-western Romania vividly illustrate the symbolic – religious – significance of horn representations, while also highlighting a doubling of meanings with social-identity connotations. The ceremonial use of vessels from the tumuli at Lăpuș, that bear bovid protomes is highlighted by their discovery in the area of sumptuous/monumental constructions erected for festivities with broad community participation (Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010, 221-222, 224-225; Metzner-Nebelsick et al. 2023, 99, 105, 109). The discovery context underscores a close link between the symbolism of bovid protomes, exuberant decoration, and the large capacity of the vessels. A ceremonial use – specifically the communal consumption of liquids – is indicated by a series of vessels from the settlements of Culciu Mare and Petea; at Culciu Mare a bovid protome was also found (fig. 3/2). The vessel from Culciu Mare has a capacity of c. 200 litres (fig. 5/3), and its use in a ceremonial setting is supported by the four relief ornaments on its upper part that replicate lunular amulets with spiral terminals (Bader, Lazin 1980, 46, fig. 15). A find from the settlement of Lazuri speaks to the specific role played by large vessels in the ceremonial contexts with which they are frequently associated. A large-capacity vessel was discovered within a ritual deposit in which, alongside meat offerings, objects connected with ceremonial consumption and with beer production were also recovered (Marta 2007, 9).

The symbolic value of the various pendants that reproduce horn protomes is amplified by the way these

Valoarea simbolică a diferitor pandantive ce reproduc protome de coarne este amplificată de modul în care aceste piese sunt prezente în depozitele de bronzuri din Bazinul superior al Tisei. Fără a intra într-o analiză amănunțită a compoziției de depozite, ce necesită un spațiu larg, frecventa depunere a unui exemplar (sau a unei perechi) de pandantive semilunare induce posibilitatea unei prezențe cu rol simbolic, sugerată de reprezentarea similară, prin unul/două obiecte, în context funerar. Caracterul simbolic al acestor obiecte în cadrul depunerilor este sugerată de repetarea compozițiilor în care se prezintă piesele însoțitoare (topor/spadă, celturi, un număr mare de seceri și brățări)[3], fapt ce aduce în fața noastră un model de depunere, constituit după anumite precepte. În câteva din aceste depozite, pandantivele lunare se asociază cu topoare cu disc, ce îmbracă forma unor obiecte lipsite de valoare practică, funcționalitatea lor fiind doar una simbolică. Este cazul asocierii cu toporul miniatural din depozitul de la Zsádany-Orosipuszta (Mozsolics 1967, 154, pl. 70/1, David 2002, pl. 151/3), dar și cu câte un exemplar deteriorat/defect de topoare de tip B4, în depozitele de bronzuri Penészlek (Mozsolics 1973, pl. 77A/3), Tákos (Mozsolics 1985, pl. 211/3) și Chilia (inedit, depozitul Muzeului Județean Satu Mare). Simbolismul topoarelor cu disc din aceste depuneri

[3] Dipșa (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 140/12), Galoșpetreu (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 146/5), Frâncenii de Piatră (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 143/18), Penészlek (Mozsolics 1973, pl. 77A/9), Regöly (Mozsolics 1985, pl. 30/1), Kék (Mozsolics 1985, pl. 191, 192), Rétközberencs (Mozsolics 1985, pl. 193/7), Pátroha (Mozsolics 1985, pl. 195/16-17), Tákos (Mozsolics 1985, pl. 211/11-12), Jszkarajenő (Mozsolics 1985, pl. 251/15), Napkor (Mozsolics 1985, pl. 258/7), Debrecen II (Mozsolics 1985, pl. 259/9), Zsáka (V. Szabó 2011a, 340, pl. 4/3). O compoziție similară are și depozitul descoperit în anul 2024 la Chilia (jud. Satu Mare).

items occur in bronze hoards from the Upper Tisza Basin. Without entering into a detailed analysis of hoard composition – which would require ample space – the frequent deposition of single (or paired) lunular pendants suggests a symbolic presence, likewise indicated by their occurrence as one or two items in funerary contexts. A symbolic presence of these objects within deposits is suggested by the repeated compositions of accompanying items (axe/sword, socketed axes, a large number of sickles, and bracelets)[3]. This points to a deposition pattern deliberately constituted according to certain precepts. In several of these hoards, lunular pendants are associated with disc axes that take the form of objects devoid of practical value, their function being purely symbolic. This is the case with the association with a miniature axe in the Zsádany-Orosipuszta hoard (Mozsolics 1967, 154, pl. 70/1; David 2002, pl. 151/3), as well as with a damaged/defective specimen of a B4-type axe in the bronze hoards from Penészlek (Mozsolics 1973, pl. 77A/3), Tákos (Mozsolics 1985, pl. 211/3), and Chilia (unpublished, collection of Satu Mare County Museum).

The symbolic presence of disc axes in these deposits also reflects indirectly on the pendants that reproduce paired horns. The idea that such deposits relate to ceremonial costumes (Gogâltan, Sava 2014, 200-201) can no longer

[3] Dipșa (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 140/12), Galoșpetreu (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 146/5), Frâncenii de Piatră (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 143/18), Penészlek (Mozsolics 1973, pl. 77A/9), Regöly (Mozsolics 1985, pl. 30/1), Kék (Mozsolics 1985, pl. 191, 192), Rétközberencs (Mozsolics 1985, pl. 193/7), Pátroha (Mozsolics 1985, pl. 195/16-17), Tákos (Mozsolics 1985, pl. 211/11-12), Jászkarajenő (Mozsolics 1985, pl. 251/15), Napkor (Mozsolics 1985, pl. 258/7), Debrecen II (Mozsolics 1985, pl. 259/9), Zsáka (V. Szabó 2011a, 340, pl. 4/3). A similar composition characterizes the hoard discovered in 2024 at Chilia (Satu Mare County).

se răsfrânge indirect și asupra pandantivelor ce reproduc perechea de coarne. Ideea unor depuneri legate de costume ceremoniale (Gogâltan, Sava 2014, 200-201) nu mai poate fi susținută în aceste depozite, în care aparițiile singulare/duble de pandantive se asociază, printre altele, cu topoare simbolice masive. Luând în considerare evidențierea purtării ca amulete atât a topoarelor, cât și a pandantivelor-perechi de coarne (Mülller-Karpe 2003, 148, 151-152), aparițiile singulare/duble a topoarelor și a pandantivelor-pereche de coarne nu sunt întâmplătoare, ci capătă o semnificație simbolică. Sunt elemente care, asociate, trimit spre legarea acestor obiecte de adresanții divini ai ofrandelor sau de o identificare a deponenților cu simboluri ale divinității[4]. Sunt interpretări ce justifică numeroasele reprezentări ale perechii de coarne (uneori chiar a pandantivelor ce le reproduc) în lut și în ornamentica ceramicii realizate pe vase din așezări și necropole.

În final, apreciem că depozitele de bronzuri și așezările din nord-vestul României asigură contexte arheologice expresive, ce evidențiază cadrul în care a fost utilizat un număr mare de reproduceri simbolice a coarnelor de bovideu sub formă de amulete și de reprezentări decorative pe ceramică. Intensitatea utilizării și cadrul ceremonial în care apar frecvent vin să evidențieze utilizarea simbolisticii taurului și a perechii de coarne în legătură cu atributele/epifania unei divinități, pe care contextele arheologice o prezintă a fi cel mai intens adorată.

[4] Convergența prezenței a unu sau două obiecte simbolice în depuneri și legătura cu concepțiile cosmologice ce implică dualitatea divină și dualitatea puterii la: Kristiansen, Larsson 2005, 271-282.

be upheld in cases where single or paired pendants occur together with massive symbolic axes. Considering the cases where both axes and horn-pair pendants were used as amulets (Müller-Karpe 2003, 148, 151-152), the single or paired occurrences of axes and horn-pair pendants are not accidental but acquire a symbolic significance. Taken together, these elements point to a linkage between the objects and the divine addressees of the offerings, or to an identification of the depositors with symbols of the deity[4]. These interpretations also account for the numerous representations of paired horns (and at times the pendants that reproduce them) in clay and in ceramic ornamentation on vessels from settlements and necropolises.

In conclusion, we consider that the bronze hoards and settlements of north-western Romania provide eloquent archaeological contexts that highlight the settings in which the large number of symbolic renderings of bovid horns – worn as amulets and depicted as decorative motifs on pottery – were used. The intensity of their use and their frequent appearance in ceremonial contexts highlight the employment of the symbolism of the bull and the horn pair in connection with the attributes/epiphany of a deity – one that the archaeological contexts present as the most intensely venerated.

[4] On the convergence of one or two symbolic objects in deposits and the connection with cosmological conceptions involving divine duality and the duality of power, see Kristiansen, Larsson 2005, 271-282.

Bibliografie / Bibliography

Bader 1978: T. Bader, Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică. Die Bronzezeit in Nordwest Siebenburgen (Bucureşti 1978).

Bader, Lazin 1980: T. Bader, G. Lazin, Marturii arheologice din judeţul Satu Mare (Satu Mare 1980).

Ciugudean, Luca, Georgescu 2006: H. Ciugudean, S.A. Luca, A. Georgescu, Depozitul de bronzuri de la Dipşa (Sibiu 2006).

David 2002: W. David, Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson - Apa - Ighiel - Zajta (Alba Iulia 2002).

David 2010: W. David, Die Zeichen auf der Scheibe von Nebra und das altbronzezeitliche Symbolgut des Mitteldonau-Karpatenraumes. In: (Eds. H. Meller, F. Bertemes) Der Griff nach den Sternen. Internationales Symposium in Halle (Saale) 16.-21. Februar 2005. Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle, 5.1 (Hale 2010), 439-486.

Furmánek 1980: V. Furmánek, Die Anhänger in Slowakei. PBF XI, 3 (München 1980).

Ghemiş 2012: C. Ghemiş, Contribuţii la cunoaşterea artei preistorice în Crişana – pandantivul de la Crestur [Contributions to the knowledge of the prehistoric art in Crişana – Pendent from Crestur]. In: (Eds. B. Ştefănescu, I. Goman) Interferenţe culturale. Studia in honorem Aurel Chiriac sexagenarii (Oradea 2012), 47 -53.

Ghemiş 2014: C. Ghemiş, Crestur "Cetăţuie = Várhegy", Bihor County. In: (Eds. Fl. Gogâltan, C. Cordoş, A. Ignat) Bronze Age tell, tell-like and mound-like settlements at the eastern frontier of the Carpathian Basin. History of research (Cluj-Napoca 2014), 177-185.

Gogâltan, Sava 2014: Fl. Gogâltan, V. Sava, Depozitul de bronzuri de la Lipova, jud. Arad. The Bronze Hoard from Lipova, Arad County, Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis 6, 2014, 183-209.

Gogâltan, Sava, Mercea 2013: Fl. Gogâltan, V. Sava, L. Mercea, Sântana "Cetatea Veche". Metal and power. Ziridava. Studia Archaeologica 27, 2013, 21-72.

Hänsel 1968: B. Hänsel, Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken. In: Beiträge zur Ur-und Frühgeschichtlichen Archaeologie des Mittelmeer-Kulturraumes, Band 7 (Bonn 1968).

Kacsó 1995: C. Kacsó, Der Hortfund von Arpăşel, Kr. Bihor. In: (Ed. T. Soroceanu) Bronzefunde aus Rumänien (Berlin 1995), 81-130.

Kacsó 1998: C. Kacsó, Das Depot von Satu Mare. A Nyiregyhazái. Jósa András Múzeum Évkönyve, 1998, 11-31.

Kacsó 1999: C. Kacsó, Die Endphase der Otomani-kultur und die Darauffolgende Kulturelle Entwicklung im Nordwesten Rumäniens. In: (Ed. J. Gancarski) Kultura Otomani-Füzesabony – rozwój, chronologia, gospodarka. Materialy z konferencji archeolognicznej (Dukla, 27-28.11.1997) / Die Otomani-Füzesabony-Kultur – Entwicklung, Chronologie, Wirtschaft. Materialen der archäologischen Konferenz (Dukla, 27-28.11.1997). Muzeum Okręgowe w Krośnie (Krosno 19989), 85-113.

Kacsó 2001: C. Kacsó, Zur chronologischen und kulturellen Stellung des Hügelgräberfeldes von Lăpus. In: (Ed. C. Kacsó) Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7.-10. Oktober 1998 (Baia Mare 2001), 231-278.

Kacsó 2004: C. Kacsó, Mărturii arheologice (Baia Mare 2004).

Kacsó 2009: C. Kacsó, Depozitul de bronzuri de la Sânnicolau de Munte (jud. Bihor, România). Analele Banatului S.N. 17, 2009, 167-173.

Kemenczei 1967: T. Kemenczei, Die Zagyvapálfalva Gruppe der Pilinyer Kultur. Acta Archaeologia Hungaricae 19, 229-305.

Kilian-Dirlmeier 1975: I. Kilian-Dirlmeier, Gürtelhaken, Gürtelbleche und Blechgürtel der Bronzezeit in Mitteleuropa (Ostfrankreich, Schweiz, Süddeutschland, Österreich, Tschechoslowakei, Ungarn, Nordwest-Jugoslawien) (München 1975).

Kossak 1954: G. Kossack, Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas (Berlin 1954).

Kreutle 2007: R. Kreutle, Die Urnenfelderkultur zwischen Schwarzwald und Iller. Südliches Württemberg, Hohenzollern und südöstliches Baden. Arbeiten zur Archäologie Süddeutschlands, 19 (Bücherbach 2007).

Kristiansen, Larsson 2005: K. Kristiansen, T.B. Larsson, The Rise of Bronze Age Society: Travels, Transmissions and Transformations (Cambridge 2005).

László 1994: A. László, Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva-Holihrady și Corlăteni-Chișinău pe teritoriul Moldovei. Bibliotheca Thracologica, 6 (București 1994).

László 2024: A. László, Cultura Gáva din Bazinul Someșului și evoluția culturii Gáva-Holihrady din Podișul Sucevei. Aspecte noi ale unor probleme mai vechi. In: (Ed. V. Sava, F. Gogâltan) Epoca bronzului de-o parte și de alta a Carpaților. Studii în onoarea lui Tudor Soroceanu la 80 de ani / The Bronze Age on both sides of the Carpathians. Studies in honor of Tudor Soroceanu at 80 years (Cluj-Napoca 2024), 329-366.

Levițki 2016: O. Levițki, Considerații cu privire la limita cronologică inferioară a culturii hallstattului canelat Chișinău-Corlăteni din spațiul est-carpatic. Revista arheologică s.n. XII/1-2, 2016, 80-105.

Mareș et al. 2008: I. Mareș, A. László, B. Niculică, M. Ignat, La plastique zoomorphe et anthropomorphe de l'habitat Hallstattien Ancien de Siret (Dép. de Suceava). Studia antiqua et archaeologica 13-14, 2007-2008, 81-111.

Marta 2007: L. Marta, Groapa 154 din așezarea de la Lazuri. O depunere de obiecte aflată în legătură cu producerea berii preistorice? Satu Mare. Studii și comunicări XXII-XXIV/1, 2007, 111-129.

Marta 2009: L. Marta, The Late Bronze Age settlements of Petea-Csengersima (Satu Mare, 2009)

Marta 2020: L. Marta, The Disc-Butted Axe Hoards: The Votive Offering of Personal Possessions and the Materialization of Social Collective Practices. In: (Eds. J. Maran, R. Băjenaru, S.-C. Ailincăi, A.-D. Popescu, S. Hansen) Objects, Ideas and Travelers Contacts between the Balkans, the Aegean and Western Anatolia during the Bronze and Early Iron Age. Volume to the memory of Alexandru Vulpe. Proceedings of the Conference in Tulcea, 10-13 November, 2017 (Bonn 2020), 187-204.

Marta 2021: L. Marta, Tell Sites in Satu Mare County: History of Research, Reconstruction of the Natural Environment and Archaeology. In: (Eds. T.L. Kienlin, A. Găvan) Bronze Age Tell Settlements in North-Western Romania. Current Approaches and Recent Investigation. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie (Bonn 2021), 277-316.

Marta 2023: L. Marta, Pottery styles from the Upper Tisza River Basin during the Late Bronze Age. In (Eds. A. Bălărie, B. Heeb, C. Metzner-Nebelsick, L. Nebelsick) Local Traditions, Culture Contact or Migration? The Pottery of Cruceni - Belegiš - Gáva Type as a Cultural Marker in Southeast Europe during the Late Bronze Age (Cluj-Napoca 2023), 79-98.

Marta, Németi 2011: L. Marta, J. Németi, Descoperiri de bronzuri din Sătmar / Bronze findings from Sătmar. Satu Mare. Studii și comunicări XXVII/1, 2011, 89-102.

Marta, Kienlin, Rung 2021: L. Marta, T.L. Kienlin, E. Rung, Late Bronze Age Settlement in the Ier Valley. The

Large Fortified Site of Căuaş-Sighetiu in Context. In: (Ed. T.L. Kienlin, A. Găvan) Bronze Age Tell Settlements in North-Western Romania. Current Approaches and Recent Investigation. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie (Bonn 2021), 339-380.

Metzner-Nebelsick 1998: C. Metzner-Nebelsick, Abschied von den "Thrako-Kimmeriern?". Neue Aspekte der Interaktion zwischen karpatenländischen Kulturgruppen der späten Bronze- und frühen Eisenzeit mit der osteuropäischen Steppe. In: (Eds. B. Hänsel, J. Machnik) Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000-500 v. Chr.) (München: Rahden/Westf. 1998), 361-422.

Metzner-Nebelsick 2000: C. Metzner-Nebelsick, Early Iron Age Pastoral Nomadism in the Great Hungarian Plain – Migration or Assimilation? The Thraco-Cimmerian Problem Revisited. In: (Eds. D. Kimball, E.M. Murphy, L. Koryakova, L.T. Yablonsky) Kurgans, Ritual Sites and Settlements. Eurasian Bronze and Iron Age. British Archaeological Reports, International Series 890 (Oxford 2000), 160-184.

Metzner-Nebelsick 2018: C. Metzner-Nebelsick, Creativity versus Taboo in Late Bronze Age Central and Southeast Europe. In: (Ed. J. Sofaer) Considering Creativity: Creativity, Knowledge and Practice in Bronze Age Europe (Oxford 2018), 39-54.

Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010: C. Metzner-Nebelsick, C. Kacsó, L.D. Nebelsick, A Bronze Age ritual structure on the edge of the Carpathian Basin. In: (Ed: L. Marta) Amurgul mileniului II a. Chr. în Câmpia Tisei şi Transilvania / Das Ende des Jahrtausendes v. Chr. auf der Theiss-Ebene und Siebenburgen. Simpozion Satu Mare 18-19 iulie 2008. Satu Mare. Seria Arheologie 26/1 (Satu Mare 2010), 219-233.

Metzner-Nebelsick et al. 2023: C. Metzner-Nebelsick, K. Massy, L.D. Nebelsick, C. Kacsó, A Bronze Age feasting hall in Lăpuş, jud. Maramureş – channelled pottery and its chronology seen from northwest Romania. In: (Eds. A. Bălărie, B. Heeb, C. Metzner-Nebelsick, L. Nebelsick) Local Traditions, Culture Contact or Migration? The Pottery of Cruceni - Belegiš - Gáva Type as a Cultural Marker in Southeast Europe during the Late Bronze Age (Cluj-Napoca 2023), 99-126.

Mozsolics 1967: A. Mozsolics, Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás (Budapest 1967).

Mozsolics 1973: A. Mozsolics, Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi (Budapest 1973).

Mozsolics 1985: A. Mozsolics, Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely (Budapest 1985).

Müller-Karpe 1980: H. Müller-Karpe, Bronzezeitliche Heilszeichen. Jahresbericht des Instituts für Vorgeschichte der Universität Frankfurt am Main, 1978-79 (München 1980), 9-28.

Müller-Karpe 2003: H. Müller-Karpe, Zur religiösen Symbolik von bronzezeitlichem Trachtschmuck aus Mitteleuropa. In: Anados. Studies of the Ancient World, 3 (Trnava 2003), 145-154.

Müller-Karpe 2006: H. Müller-Karpe, Himmel und Sonne als bronzezeitliche Gottheitssymbole. Germania 84/1, 2006, 19-26.

Németi 1978: I. Nemeti, Descoperiri de la sfîrşitul epocii bronzului in zona Careiului. Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 29/1, 1978, 99-122.

Palincaș 2018: N. Palincaș, Creativity and the Making of a Pottery Decoration Style in Middle Bronze Age Transylvania: The Building of a Theory of Movement. In: (Ed. J. Sofaer) Considering Creativity: Creativity, Knowledge and Practice in Bronze Age Europe (Oxford 2018), 83-104.

Petrescu-Dîmbovița 1977: M. Petrescu-Dîmbovița, Depozitele de bronzuri din România. Bibliotheca de Arheologie XXX (București 1977).

Schauer 1995: P. Schauer, Eine späturnenfelderzeitliche Wagenbronze aus der Maas zwischen Montcy-Saint Pierre, com. Charleville-Mézières und Charleville Mézières, dép. Ardennes, Champagne. In: (Ed. A. Jockenhövel) Festschrift für Hermann Müller-Karpe zum 70. Geburtstag (Bonn 1995), 297-309.

Schumacher-Matthäus 1985: G. Schumacher-Matthäus, Studien zu bronzezeitlichen Schmucktrachten im Karpatenbecken (Mainz 1985).

Soroceanu, Rezi, Németh 2017: T. Soroceanu, B. Rezi, R. Németh, Der Bronzedepotfund von Bandul de Câmpie, jud. Mures/Mezőbánd, Maros-Megye. Beiträge zur Erforschung der spätbronzezeitlichen Metallindustrie in Siebenbürgen. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, 307 (Bonn 2017).

V. Szabó 2011: G. V. Szabó, Ahol a bronz terem... Előzetes jelentés a Baks-temetőparti késő bronzkori lelőhelyen végzett fémkereső műszeres kutatásokról. MFMÉ, StudArch 12, 2011, 91-126.

V. Szabó 2011a: G.V. Szabó, Spätbronzezeitliche Bronzehortfunde im Siedlungskontext – Neue Forschungsergebnisse aus Ostungarn. In: (Eds. S. Berecki, R. Németh, B. Rezi) Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș. 8-10 October 2010 (Târgu Mureş 2011), 335-356.

Vachta 2008: T. Vachta, Studien zu den bronzezeitlichen Hortfunden des oberen Theissgebietes. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, 159 (Bonn 2008).

Vulpe, Lazăr 1997: A. Vulpe, V. Lazăr, Die Nackenscheibenaxt von Bogata in Mittelsiebenbürgen (Rumänien). In: (Eds. C. Becker, M.L. Dunkelmann, C. Metzner-Nebelsick, H. Peter-Röcher, M. Roeder, B. Teržan) Χρόνος. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa (Espelkamp 1997), 303-311.

Zanoci 2021: A. Zanoci, Two bronze objects of Western origin in the Saharna microregion, Rezina district, Republic of Moldova. Studia Antiqua et Archaeologica 27/2, supplementum, 2021, 276-297.

Zanoci, Băț 2024: A. Zanoci, M. Băț, Transformări și conexiuni la cumpăna erelor. Un model de evoluție bazat pe descoperirile din bazinul Nistrului de Mijloc la sfârșitul mileniului II a. Chr. In: (Eds. V. Sava, Fl. Gogâltan) Epoca bronzului de-o parte și de alta a Carpaților. Studii în onoarea lui Tudor Soroceanu la 80 de ani / The Bronze Age on both sides of the Carpathians. Studies in honor of Tudor Soroceanu at 80 years (Cluj-Napoca 2024), 367-386.

Dr. Liviu Marta

Muzeul Județean Satu Mare,
Satu Mare, România
e-mail: liviumarta@yahoo.com

https://doi.org/10.59295/paatd2025.04

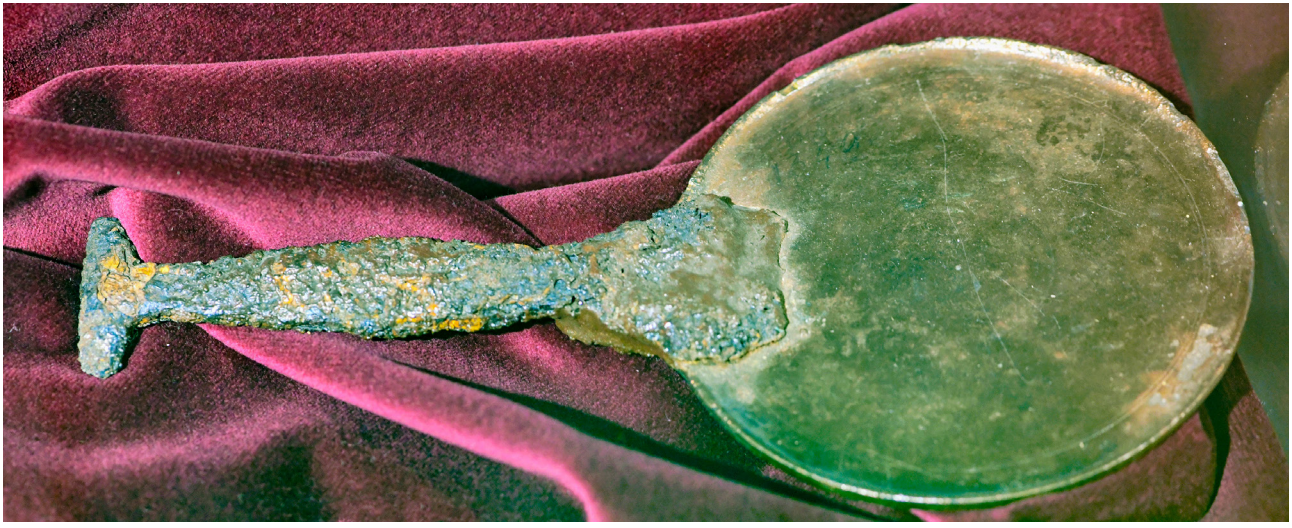
Oglinzi din secolele VII-IV a. Chr. din colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei: tipologie, cronologie și contexte funerare

Mirrors from the 7th to the 4th centuries BC in the collection of the National Museum of History of Moldova: typology, chronology, and funerary contexts

Denis Topal
Lavinia Grumeza

Lucrarea a apărut sub egida proiectului intitulat „Peisaje funerare în zona dintre Carpați și Nistru la începutul epocii târzii a fierului", cod PN-IV-P2-2.1-TE-2023-0015 din PNCDI IV.

The work appeared under the aegis of the project entitled "Funerary landscapes in the Carpatho-Dniestrian area at the beginning of the Late Iron Age", Code PN-IV-P2-2.1-TE-2023-0015 from PNCDI IV.

Cuvinte-cheie: oglindă din bronz, Hallstatt, La Tène, morminte scitice, nomazi timpurii.

Rezumat: Acest studiu examinează oglinzile din bronz datând din secolele VII-IV a. Chr. din colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei, contextualizate în peisajul cultural mai larg al regiunii nord-vestice a Mării Negre. Bazându-se pe ansambluri funerare, asociate cu grupuri nomade scitice și comunități getice, lucrarea analizează tipologia, cronologia și semnificația culturală a oglinzilor din perioada scitică timpurie până în cea clasică. Cele mai vechi piese, datate nu mai devreme de mijlocul secolului al VII-lea a. Chr., aparțin tradițiilor scitice timpurii de origine caucaziană și, posibil, sud-siberiană. De la mijlocul secolului al VI-lea a. Chr., oglinzile produse în atelierele grecești (în special tipurile Olbia-Borysthenes, Argos și, mai târziu, Peloponez) au pătruns în mediul barbar, urmate, în perioadele clasică și elenistică, de variante modificate local, inspirate de prototipuri grecești. Analiza contextuală demonstrează o schimbare semnificativă a rolului social și simbolic al oglinzilor de-a lungul timpului. Dacă în perioada scitică timpurie oglinzile puteau însoți atât înmormântările masculine, cât și cele feminine, din perioada scitică mijlocie încoace, acestea au devenit un atribut exclusiv feminin, strâns asociat cu statutul social înalt, practicile rituale și ideologia elitei. Amplasarea frecventă a oglinzilor lângă cap sau piept, poziția lor sub corp și urmele evidente de utilizare pe termen lung și de reparare subliniază valoarea lor excepțională și încărcătura simbolică. Colecția furnizează, astfel, dovezi esențiale privind schimburile culturale, mecanismele de constituire a elitelor și persistența tradițiilor rituale, reliefând rolul oglinzilor ca obiecte-cheie ale subculturii feminine, ale statutului social și ale practicilor magice în societățile barbare din regiunea carpato-nistreană în secolele VII-IV a. Chr.

Keywords: bronze mirror, Hallstatt, La Tène, Scythian burials, early nomads.

Abstract: This study examines bronze mirrors dating from the 7th to the 4th centuries BC from the National Museum of History of Moldova's collection, contextualized within the broader cultural landscape of the Northwestern Black Sea region. Drawing on funerary and settlement assemblages associated with Scythian nomadic groups and Getic communities, the paper analyses the typology, chronology, and cultural significance of mirrors from the Early Scythian to the Classical period. The earliest items, appearing no earlier than the mid-7th century BC, belong to Early Scythian traditions of Caucasian and possibly South Siberian origin. From the mid-6th century BC onward, mirrors produced in Greek workshops – most notably the Olbian-Borysthenes, Argive, and later Peloponnesian types – entered the barbarian milieu, followed in the Classical and Hellenistic periods by locally modified variants inspired by Greek models. The contextual analysis demonstrates a marked shift in the social and symbolic role of mirrors over time. While in the Early Scythian period mirrors could accompany both male and female burials, from the Middle Scythian period onward, they became an exclusively female attribute, closely associated with high social status, ritual practices, and elite ideology. The frequent placement of mirrors near the head or chest, their occasional positioning beneath the body, and evident traces of long-term use and repair underscore their exceptional value and symbolic charge. The collection thus provides essential evidence for cultural exchange, mechanisms of elite formation, and the persistence of ritual traditions, highlighting mirrors as key objects in the construction of gender, status, and sacred authority in barbarian societies of the Carpathian-Dniester region during the 7th-4th centuries BC.

Introducere

În plan etnografic, oglinda este un obiect cu încărcătură simbolică excepțională, asociată nu doar cu imaginea și frumusețea, ci și cu forțe supranaturale. Numeroase surse antice și paralele etnografice atestă atribuirea oglinzilor a unor puteri magice, capabile să protejeze, să vindece sau, dimpotrivă, să provoace rău. Ritualurile și practicile de divinație care implicau oglinzi erau considerate printre cele mai periculoase și mai eficiente (Baiduzh 2018, 78), ceea ce conferă acestor obiecte o dublă valență: apotropaică și mistică. În preistorie și în epocile clasice, deținerea unei oglinzi a constituit un privilegiu accesibil unui număr restrâns de indivizi. Dincolo de funcționalitatea lor practică, oglinzile simbolizau un anumit grad de rafinament cultural și de interiorizare, sugerând „luxul" conștiinței de sine și al reflecției asupra propriei imagini – un concept esențial pentru definirea identității personale și sociale (Moyer 2012, 387). În mediile din *Barbaricum*, oglinzile apar frecvent, mai ales în inventarele funerare ale comunităților nomade, unde, pe lângă rolul lor utilitar, par să fi avut o funcție identitară și rituală importantă.

Rolul oglinzilor depășește cu mult sfera obiectelor de toaletă și trebuie analizat în raport cu sistemele de credințe ale comunităților care le-au produs și utilizat. În numeroase societăți de tip șamanic, din preistorie și până în epoci istorice recente, oglinda a avut o semnificație centrală, fiind considerată un instrument de mediere între lumea celor vii și cea a spiritelor. În spațiile nomade ale Asiei

Introduction

In ethnographic terms, the mirror is an object with exceptional symbolic charge, associated not only with image and beauty, but also with supernatural forces. Numerous ancient sources and ethnographic parallels attest to the attribution of magical powers to mirrors, capable of protecting, healing or, on the contrary, causing harm. Rituals and divination practices involving mirrors were considered among the most dangerous and effective (Baiduzh 2018, 78), which gives these objects a double valence: apotropaic and mystical. In prehistory and classical times, owning a mirror was a privilege reserved for a select few. Beyond their practical functionality, mirrors symbolized a certain degree of cultural refinement and interiorization, suggesting the "luxury" of self-awareness and reflection on one's own image – a concept essential for defining personal and social identity (Moyer 2012, 387). In the *Barbaricum*, mirrors are frequently found, especially among the grave goods of nomadic communities, where, in addition to their utilitarian role, they appear to have had an essential identity and ritual function.

The role of mirrors goes far beyond the sphere of toilet objects and must be analyzed in relation to the belief systems of the communities that produced and used them. In numerous shamanic societies, from prehistory to the recent past, the mirror held central significance, serving as an instrument of mediation between the world of the living and the world of spirits. In the nomadic spaces of Central Asia, mirrors were integrated into rituals related to the cult of the sun and fire (Хайрединова 2002, 72). According to some

Centrale, oglinzile erau integrate în ritualuri legate de cultul soarelui și al focului (Хайрединова 2002, 72). Conform unor interpretări simbolice, partea reflectantă a oglinzii aparținea proprietarului și lumii vizibile, în timp ce reversul era rezervat spiritelor și lumii de dincolo, ceea ce le conferea un rol liminal și sacru. În spațiul nord-pontic și în nordul Caucazului, oglinzile sunt frecvente în mormintele comunităților nomade, devenind un element recurent în inventarele funerare din epoca scitică și, ulterior, sarmatică. În aceste contexte, oglinzile apar aproape exclusiv în mormintele de femei, ceea ce sugerează nu doar o asociere cu practicile de înfrumusețare, ci și un rol identitar, de statut, posibil, chiar cu valențe religioase. În mediile est-germanice, influențate de cultura hunică, persistența acestui obicei evidențiază continuitatea simbolismului oglinzilor ca obiecte de prestigiu, cu valențe protectoare și funcții rituale, până în Antichitatea târzie.

Oglinzile în lumea scitică

În mediul scitic, oglinzile reprezintă un element al inventarelor funerare bogate și se disting prin caracteristicile lor formale: sunt piese de dimensiuni mari, cu discuri masive, de obicei prevăzute cu mâner, adesea decorat. Această morfologie le face ușor recognoscibile și le conferă o prezență impozantă în contextul funerar. Preponderența lor în morminte de femei, mai ales în cele de rang înalt, confirmă asocierea lor atât cu sfera feminină, cât și cu un statut social privilegiat.

symbolic interpretations, the reflective side of the mirror belonged to the owner and the visible world. In contrast, the reverse side was reserved for spirits and the afterlife, endowing them with a liminal and sacred role. In the North Pontic region and the North Caucasus, mirrors are standard in the tombs of nomadic communities, becoming a recurring element in the funerary inventories of the Scythian and later Sarmatian eras. In these contexts, mirrors appear almost exclusively in the tombs of women, suggesting not only an association with beauty practices but also an identity, status, and possibly even religious valences. In East Germanic environments, influenced by the Hunnic culture, the persistence of this custom underscores the enduring symbolism of mirrors as objects of prestige, protection, and ritual practice throughout Late Antiquity.

Mirrors in the Scythian context

In the Scythian milieu, mirrors are an element of rich grave goods and are distinguished by their formal characteristics: they are large, with massive discs, usually provided with a handle, and often decorated. This morphology makes them easily recognizable and gives them an imposing presence in the funerary context. Their preponderance in women's graves, especially in those of high rank, confirms their association with both the feminine sphere and a privileged social status.

Greco-Scythian mythological scenes often depict women holding mirrors in solemn gestures, suggesting that these objects played an essential role in religious ceremonies. A relevant example is the scene in which

Fig. 1. Reprezentări ale femeilor cu oglinzi: 1 - placă de aur din tumulul Ohuz, Ucraina (Muzeul Tezaurelor Istorice din Ucraina); 2 - inelul de aur al lui Skyles de la Vadu (Muzeul Național de Istorie a României); 3 - skyphos cu glazură neagră (Muzeul din Palermo).
Fig. 1. Representations of women with mirrors: 1 - gold plaque from Ohuz Barrow, Ukraine (Museum of Historical Treasures of Ukraine); 2 - gold ring of Skyles from Vadu (National Museum of Romanian History); 3 - black-glazed skyphos (Palermo Museum).

Scenele mitologice greco-scitice redau adesea femei care țin oglinzi în mâini, într-un gest solemn, sugerând că aceste obiecte jucau un rol esențial în ceremonialuri religioase. Un exemplu relevant este scena în care o femeie de rang înalt, așezată pe tron, primește ofrande din partea unui tânăr ce ține un riton (fig. 1/1). Compoziția subliniază superioritatea femeii: tronul pe care stă sugerează autoritate și putere, iar postura sa relaxată contrastează cu atitudinea umilă a tânărului, accentuând caracterul de act de venerare. Ritonul, asociat libațiilor și ofrandelor aduse divinității, indică faptul că scena are o semnificație sacră, probabil, legată de un ritual a high-ranking woman, seated on a throne, receives offerings from a young man holding a rhyton (fig. 1/1). The composition emphasizes the woman's superiority: the throne on which she sits suggests authority and power, and her relaxed posture contrasts with the young man's humble posture, underscoring the act of worship. The rhyton, associated with libations and offerings to the divinity, suggests that the scene has a sacred meaning, likely related to a religious ritual (Васильков 2021, 69). In this context, the mirror becomes more than a simple object of personal use – it functions as an attribute of a Scythian goddess associated with fertility, beauty and magic.

religios (Васильков 2021, 69). În acest context, oglinda devine mai mult decât un simplu obiect de uz personal – ea funcționează ca atribut al unei zeițe scitice, asociate fertilității, frumuseții și magiei.

Prin capacitatea ei de a reflecta, oglinda simbolizează nu doar frumusețea și feminitatea, ci și introspecția, autocunoașterea și contactul cu lumea spiritelor. Astfel, în lumea scitică, oglinda este, simultan, obiect utilitar, marker de statut, simbol al puterii feminine și instrument de mediere între sacru și profan. Funcția sa este complexă și plurivalentă, iar apariția sa în scene de oferire de daruri sau libații subliniază legătura dintre autoritatea religioasă, puterea politică și rolul central al femeii în ritualurile colective. Femeile care dețineau oglinzi ocupau poziții dominante în comunitățile lor, fapt confirmat și de arta greco-romană, unde matroanele și tinerele aristocrate sunt adesea reprezentate în ipostaze de putere: așezate, înconjurate de sclavi, servitoare sau divinități (fig. 1/2, 3). Personajele secundare țin oglinzi, piepteni sau podoabe, subliniind nu doar privilegiile, ci și autoritatea acestor femei. În această lumină, obiectele din inventarul funerar nu trebuie interpretate exclusiv ca bunuri acumulate în timpul vieții, ci și ca simboluri materiale ale unei ierarhii sociale bine definite, care se perpetua și la moarte.

Oglinzile în Muzeul Național de Istorie a Moldovei

Majoritatea oglinzilor din colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei (MNIM) aparțin tipului grecesc. Totuși, cu mult înainte de răspândirea acestora,

Through its ability to reflect, the mirror symbolizes not only beauty and femininity, but also introspection, self-knowledge and contact with the spirit world. Thus, in the Scythian world, the mirror is simultaneously a utilitarian object, a status marker, a symbol of feminine power and a tool of mediation between the sacred and the profane. Its function is complex and multivalent, and its appearance in scenes of gift-giving or libation emphasizes the connection between religious authority, political power, and the central role of women in collective rituals. Women who held mirrors occupied dominant positions in their communities, a fact confirmed by Greco-Roman art, where matrons and young aristocrats are often represented in positions of power: seated, surrounded by enslaved people, maids or divinities (fig. 1/2, 3). Secondary characters hold mirrors, combs, or ornaments, emphasizing not only their privileges but also their authority. In this light, the objects from the funerary inventory should not be interpreted exclusively as goods accumulated during life, but rather as material symbols of a well-defined social hierarchy that is also perpetuated in death.

Mirrors in the National Museum of History of Moldova

The majority of the mirrors in the National Museum of History of Moldova (NMHM) collection are of the Greek type. Still, long before their widespread use, early nomads used their own products. Items from the burials at Strășeni and Cioburciu are associated with the earliest types.

nomazii timpurii utilizau propriile variante. Piesele provenite din mormintele de la Străşeni şi Cioburciu pot fi asociate acestor tipuri timpurii.

Tipul caucazian-siberian

Străşeni, 1980. Complexul funerar de la Străşeni a fost descoperit în anul 1980, ca urmare a unor lucrări care au distrus movila (Левицкий, Демченко 1995, 48; Levițki 1996, 166-167, fig. 2/1-4). Aceasta reprezenta „o înmormântare în poziție de decubit dorsal, cu capul spre sud și brațele întinse pe lângă corp". Împreună cu defunctul, au fost descoperite o oglindă din bronz (fig. 2/1), un cuțit din fier corodat (nepăstrat) și 12 vârfuri de săgeți din bronz (doar trei au fost transferate muzeului) (Topal, Dermenji 2023, 156, fig. 2/B). Oglinda discoidală, cu diametrul de 9,5 cm și grosimea de 0,15 cm, era prevăzută cu o bordură proeminentă (0,3 cm înălțime) și cu o buclă centrală pe partea dorsală; cealaltă față fiind ornamentată cu linii în relief (Levițki 1996, 167, fig. 2/1). Pe baza setului de tolbă, care cuprinde atât vârfuri de săgeți biconice, cât și triconice, mormântul de la Străşeni poate fi datat la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului al VII-lea a. Chr. Seturi similare în nordul Mării Negre sunt încadrate cronologic în același interval, în pofida unor tentative de datare mai timpurie (Hellmuth 2010, 323, Taf. 66; Daragan, Didenko 2021, 175). Totuși, pe baza oglinzii, datarea cea mai probabilă a înmormântării de la Străşeni este în prima jumătate a secolului al VII-lea a. Chr. (Бруяко 2005, 152, 245).

Caucasian-Siberian type

Străşeni, burial, 1980. The burial near Străşeni was discovered in 1980 as a result of construction works that destroyed its mound (Левицкий, Демченко 1995, 48; Levițki 1996, 166-167, fig. 2/1-4) and represented "a burial performed in an extended supine position, head to the south, with arms extended alongside the body". A bronze mirror (fig. 2/1), a corroded iron knife (not preserved) and 12 bronze arrowheads (only three were transferred to the museum) were found with the buried person (Topal, Dermenji 2023, 156, fig. 2/B). The disc-shaped mirror, 9.5 cm in diameter and 0.15 cm thick, was equipped with a vertical rim (0.3 cm high) and a central loop on the back; the other side was ornamented with relief lines (Levițki 1996, 167, fig. 2/1). Judging by the quiver set, which contains both two-bladed and three-bladed barbed arrows, the Străşeni burial dates back to the middle or the second half of the 7th century BC. Similar sets from the Northern Black Sea region are dated within the same range, despite some efforts to date them earlier (Hellmuth 2010, 323, Taf. 66; Daragan, Didenko 2021, 175). However, based on the mirror, the most likely dating of the Străşeni burial is from the first half of the 7th century BC (Бруяко 2005, 152, 245).

Cioburciu II, barrow 1, burial 5, 1968. Another mirror with a loop on the back was found during the excavations of barrow 1 of the Cioburciu II burial ground, on the left bank of the Dniester, in burial 5 (Дергачев 1970, 2-3; Levițki 1996, 167, fig. 2/5-7). This burial had a rectangular pit with rounded corners. The deceased, lying on his back (with straight legs and arms along the body), was oriented with his head to the west, face up, and covered

Fig. 2. Oglinzi de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei: 1 - mormântul de la Strășeni; 2, 3 - Cioburciu II, movila 1, mormântul 5; 4, 5 - Butor I, movila 8, mormântul 2; 6, 7 - cetatea Saharna Mare; 8, 9 - Mereni, movila 1, mormântul 7.

Fig. 2. Mirrors from the National Museum of History of Moldova: 1 - Strășeni burial; 2, 3 - Cioburciu II, barrow 1, burial 5; 4, 5 - Butor I, barrow 8, burial 2; 6, 7 - Saharna Mare hillfort; 8, 9 - Mereni, barrow 1, burial 7.

Cioburciu II, movila 1, mormântul 5, 1968. Un alt tip de oglindă, cu toartă pe partea dorsală, a fost descoperit în timpul cercetării movilei 1 a necropolei Cioburciu II, pe malul stâng al Nistrului, în mormântul 5 (Дергачев 1970, 2-3; Levițki 1996, 167, fig. 2/5-7). Acest mormânt avea o groapă rectangulară, cu colțuri rotunjite. Defunctul, întins pe spate (picioarele drepte și brațele prelungite de-a lungul corpului), era orientat cu capul spre vest, cu fața în sus, și acoperit cu crengi subțiri, așezate una lângă alta. Corpul a fost, probabil, așezat pe un planșeu de scânduri, fiind găsit cărbune în apropierea oaselor (fig. 2/3). În spatele craniului, întors ușor spre stânga, se afla un vas ceramic de mari dimensiuni, cu corp sferic și gât înalt, care nu s-a păstrat integral. Vasul era realizat din lut omogen, fără impurități vizibile, ars neuniform, cu un colorit al suprafeței variind de la roșu deschis la gri închis. O oglindă din bronz (FB-29342-19) a fost așezată pe partea stângă a defunctului, în apropierea craniului. Oglinda, sub forma unui disc plat, ușor concav, cu diametrul de 15 cm și grosimea de 0,2 cm (fig. 2/2), avea pe partea dorsală o „buclă pentru prinderea unui mâner de lemn", ale cărei urme au fost consemnate de autorul săpăturilor (Дергачев 1970, 3, таб. 3). Această înmormântare este, de regulă, inclusă în rândul celor de tip scitic timpuriu, în timp ce oglinda de la Cioburciu se remarcă prin originalitate. Deși prezintă toartă pe partea dorsală, discul oglinzii este subțire, concav și lipsit de margine. Această formă sugerează o apropiere de oglinzile din sudul Siberiei, însă, în opinia noastră, piesa datează dintr-o perioadă mai târzie decât secolul al VII-lea a. Chr., când oglinzile tipice with thin branches stacked next to each other. The body, apparently, was laid on a flooring of wooden boards; charcoal was found near the bones (fig. 2/3). A large, molded vessel with a spherical body and a high neck, which has not been completely preserved, was placed at the back of the skull, slightly to the left. The vessel was made of homogeneous clay, free of visible impurities, unevenly fired, with a surface color ranging from light red to dark gray. A bronze mirror (FB-29342-19) was placed on the deceased's left side, near the skull. The mirror, in the form of a flat, slightly concave disk with a diameter of 15 cm and a thickness of 0.2 cm (fig. 2/2), had a "loop for attaching a wooden handle" at the back, the traces of which were recorded by the author of the excavations (Дергачев 1970, 3, табл. 3). This burial is usually included in the list of early Scythian ones, while the mirror from Cioburciu is quite original, and despite the loop on the back, its disk is thin, concave and has no rim. This design may bring it closer to the South Siberian mirrors, but, in our opinion, it points to a later time than the 7th century BC, when typical mirrors of the early Scythian Caucasian-Siberian type disappear from the region around the middle of the 6th century BC. And at this time, mirrors made in Greek workshops or their imitations enter the Scythian area in large numbers. Such products include mirrors of the Olbian-Borysthenes type from the mid-6th century BC, which, however, are almost unknown in burials on the territory of the Republic of Moldova or eastern Romania[1].

[1] However, such mirrors are known from stray finds near the villages of Rădenii Vechi (Ungheni Museum) and India (on the left bank of the Dniester; information by V. Sinika).

scitice de tip caucaziano-siberian încep să dispară din regiune, până către mijlocul secolului al VI-lea a. Chr. În această perioadă, spațiul scitic este populat de oglinzi realizate în ateliere grecești sau de imitații ale acestora, printre care se numără și oglinzile de tip Olbia-Borysthenes din mijlocul secolului al VI-lea a. Chr., care însă rămân aproape necunoscute în înmormântările de pe teritoriul Republicii Moldova și al estului României[1].

Tipul Argos

Mereni, movila 1, mormântul 7, 1987. Răspândirea rapidă a oglinzilor de tip grecesc în rândul nomazilor timpurii este legată de apariția oglinzilor cu mânere și turnate integral, de tip Argos și peloponesiac. Unul dintre cele mai relevante complexe funerare care conține o oglindă de tip Argos este mormântul 7 din tumulul 1 de la Mereni, raionul Anenii Noi, cercetat în 1987 (Дергачев, Постикэ, Савва 1988, 3-5; Дергачев, Сава 2001-2002, 526-542)[2]. Defuncta, o femeie în vârstă (după observațiile de teren ale arheologilor), era așezată întinsă pe spate, cu craniul orientat spre vest. Pe fundul gropii au fost identificate urme de rogojină putrezită și cenușă (fig. 2/8; 3). În colțul de nord-est al camerei au fost identificate resturi osteologice aparținând

[1] Asemenea oglinzi sunt cunoscute doar din descoperirile întâmplătoare de lângă satele Rădenii Vechi (Muzeul Ungheni) și India (pe malul stâng al Nistrului; informație V. Sinika).

[2] Cea mai apropiată analogie a fost descoperită recent în estul României, în satul Gura Văii, și va fi publicată în curând de autorii acestui articol. Este posibil ca una dintre oglinzile descoperite în cetatea de la Saharna Mare (fig. 2/6) să aparțină, de asemenea, tipului Argos.

Argive type

Mereni, barrow 1, burial 7, 1987. The rapid spread of Greek types of mirrors among the early nomads is associated with solid-cast mirrors with handles of the Argive and Peloponnese types. One of the most relevant assemblages with a mirror of the Argive type is burial 7 of barrow 1 near Mereni in the Anenii Noi district, excavated in 1987 (Дергачев, Постикэ, Савва 1988, 3-5; Дергачев, Сава 2001-2002, 526-542)[2]. The buried older woman (according to the observations of the excavators) lay in an extended supine position, with her skull to the west. The remains of decayed bedding and ash were traced throughout the bottom of the chamber (fig. 2/8; 3). In the northeastern corner of the chamber were the bones of an animal's tail, coiled in a ring. In the central part of the chamber, closer to the southern wall, at the level of the skull and *sternum*, were horse bones, including the *scapula* and bones of one foreleg, as well as ribs arranged in anatomical order. The remains of an iron knife with a straight blade, a humped back, and a short handle were found on the horse bones. Small fragments of a wooden bowl, covered with a double zigzag band of bronze, were found near the animal bones; a similar double zigzag band of gold was found south of the bowl (probably part of a whip). At the feet of the deceased person, the fragments of three iron awls and a flattened, hemispherical bronze bowl were found. In the northeastern corner of the chamber, a triangular bronze arrowhead with a poorly defined socket was discovered in the clay fill. Two gold

[2] The closest analogy was recently discovered in eastern Romania, in the village of Gura Văii, and will soon be published by the authors of this article. It is possible that one of the mirrors found at the Saharna Mare hillfort (fig. 2/6) also belongs to the Argive type.

cozii unui animal, dispuse într-o poziție chircită. În zona centrală, mai aproape de peretele sudic, la nivelul craniului și al sternului, au fost depuse oase de cal – *scapula*, oasele unui membru anterior și coaste dispuse anatomic. Pe aceste oase s-au găsit resturile unui cuțit din fier, cu lamă dreaptă, cu marginea arcuită și mâner scurt. Fragmente mici dintr-un bol de lemn, decorat cu o bandă dublă în zig-zag din bronz, au fost descoperite în apropierea oaselor de animal; o bandă similară, dar din aur, a fost găsită la sud de vas (probabil, parte a unui bici). La picioarele defunctei s-au identificat fragmente din trei străpungătoare din fier și un bol hemisferic din bronz, turtit. În colțul nord-estic al camerei, în umplutura de lut, a fost recuperat un vârf de săgeată triunghiular, din bronz, cu manșon slab conturat. Două aplicații din foiță de aur, reprezentând animale (pantere?), ovale ca formă și dimensiuni, au fost găsite pe coastele hemitoracelui stâng. Sub peretele sudic, lângă resturile bolului de lemn, a fost descoperit un grup de 29 de astragale, vizibil prelucrate. În colțul sud-vestic se afla un mic ulcior.

La sud de oasele animalului sacrificat, imediat sub peretele camerei, a fost depusă o oglindă mare din bronz, cu mâner din același material (FB-27778-95). Discul, concavo-convex în secțiune, are 0,2 cm grosime, 19 cm în diametru și marginile rotunjite. Mânerul, lung de 12,4 cm și lat de 2,5-3,4 cm, este alungit în formă trapezoidală, terminându-se într-un medalion rotund cu diametrul de 4 cm (Дергачев, Сава 2001-2002, 537, рис. 10/1). Medalionul are o reprezentare în relief a Medusei-Gorgona, cu elemente dăltuite fin. Pe revers se află un ornament

Fig. 3. Mormântul 7 din movila 1 de la Mereni (foto E. Sava, arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei).
Fig. 3. Burial 7 of barrow 1 from Mereni (photo by E. Sava, National Museum of History of Moldova archive).

foil appliqués depicting animals (panthers?) of an oval shape were found on the ribs of the left rib cage. Beneath the southern wall, next to the remains of a wooden bowl, a cluster of 29 knuckle bones was discovered, bearing clear traces of processing. In the southwestern corner of the chamber, a small jug was placed.

To the south of the bones of the sacrificial animal, just beneath the chamber wall, lay a large bronze mirror with a bronze handle (FB-27778-95). The disc, concave-convex in cross-section, was 0.2 cm thick, 19 cm in diameter, and rounded. The handle, 12.4 cm long and 2.5-3.4 cm wide, is of an elongated trapezoidal form, tapering into a round medallion of 4 cm in diameter (Дергачев, Сава 2001-2002, 537, рис. 10/1). The round medallion was engraved with a relief image of Medusa Gorgon with

solar incizat sumar, compus dintr-un cerc din care pornesc raze (fig. 2/9). Oglinda a fost deteriorată în antichitate, probabil, în timpul vieții defunctei, apoi reparată: mânerul se desprinsese de disc, fracturile au fost șlefuite, iar discul a fost prins cu două nituri de fier, distruse până la momentul descoperirii acesteia. După restaurare, s-a observat că de-a lungul marginii discului a fost aplicat un decor în relief de tip „împletitură", delimitat de două cercuri concentrice. Sub oglindă s-a găsit o pungă de piele, ce conținea 300 g de praf de cretă (pentru lustruirea oglinzii?) și boabe de cereale; lângă resturile punguței au fost descoperite mici fragmente textile.

Se pare că mormântul scitic de la Mereni, judecând după inventar, poate fi atribuit perioadei scitice mijlocii. Totuși, acesta nu poate fi încadrat în niciuna dintre cele trei grupe identificate de I. Bruyako: „războinici", „călăreți" și „incinerați"[3]. Chiar însuși I. Bruyako a propus datarea complexului în a doua jumătate a secolului al VI-lea - începutul secolului al V-lea a. Chr., pe baza bolului și a oglinzii – ambele din bronz (Бруяко 2005, 164). E. Teleagă, care a atribuit bolul la sfârșitului secolului al V-lea a. Chr. (Teleagă 2008, 454), este însă mai rezervat în privința cronologiei propuse. Aceste datări sunt nuanțate și de plăcuțele ovale din aur, de tip

chased elements. On the reverse side, there was a roughly scratched solar ornament consisting of a circle with rays extending from it (fig. 2/9). In Antiquity, most likely during the lifetime of the buried woman, the mirror was broken and then repaired: the handle was separated from the disk, the fractures were ground down, and the disk was fastened with two iron rivets, which had disintegrated by the time of the excavations. After restoration, it was discovered that a relief "wicker" ornament, limited by two concentric circles, had been knocked out along the edge of the disk. Under the mirror, there was a leather pouch containing 300 g of chalk powder (for polishing the mirror?) and cereal grains. Small fabric pieces were discovered next to the remains of the leather pouch.

It would seem that the Scythian burial from Mereni, judging by the inventory, can be attributed to the Middle Scythian period. However, it cannot be assigned to any of the three characteristic groups, such as "warriors", "riders" and "cremated", according to I. Bruyako[3]. Indeed, I. Bruyako himself proposed dating this assemblage to the late 6th - early 5th centuries BC based on a bronze bowl and a bronze mirror (Бруяко 2005, 164). E. Teleagă, who attributed the bronze bowl to the late 5th century BC (Teleaga 2008, 454), is less certain of the proposed chronology. These datings are also slightly refined by the gold oval plaques of the Nymphaeum-Lyubymivka

[3] Propunem identificarea mormântului 7 ca reprezentând o identitate socială distinctă. Mormântul de la Mereni conține un ansamblu unic de artefacte – o oglindă cu mâner în formă de Medusa, un set de divinație, un bici ceremonial, un cal și alte obiecte rituale – indicând că persoana îngropată a fost, probabil, un specialist în ritualuri. Fața Gorgonei de pe oglindă ar fi putut proteja simbolic proprietarul, iar combinația de artefacte sugerează funcții preoțești sau șamanice, dincolo de utilizarea personală. Acest mormânt va fi re-publicat de autorii acestei lucrări în 2026.

[3] We propose identifying Burial 7 as representing a distinct Scythian social role. The Mereni grave contains a unique assemblage of artefacts: a mirror with a Medusa handle, a divination set, a ceremonial whip, a horse, and other ritual items – indicating that the interred individual likely served as a ritual specialist. The Gorgon face on the mirror may have symbolically protected its owner, and the combination of artefacts suggests priestly or shamanic functions beyond mere personal use. This grave will be re-published by the authors of this paper in 2026.

Nymphaeum-Lyubymivka (după A. Kantorovich), răspândite începând cu al doilea sfert al secolului al V-lea a. Chr. (Канторович 2022, 30) sau încadrate între sfârșitul secolului al V-lea și primul sfert al secolului al IV-lea a. Chr. (Бабенко 2012, 105-107, 113). Din păcate, cele mai multe oglinzi de tip Argos nu dispun de un context arheologic clar – de exemplu cele din muzeul Universității din Leipzig, Muzeul Pușkin din Moscova sau Olbia (Oberländer 1967, 37-41; Treister 2003, Abb. 1-6). Totuși, analogiile provenite sigur din morminte sunt datate, cel puțin, în prima parte a secolului al V-lea a. Chr., precum oglinzile din mormântul 10/1913 al necropolei Olbia (Скуднова 1988, 127-128, cat. 199), din tumulul 3 al necropolei Staykin Verkh de lângă Oksyutintsi, în zona de silvostepă de pe malul stâng al Niprului (Древности 1900, pl. 46/351), sau din tumulul de lângă satul Opalchenets din Bulgaria (Дякович 1932, обр. 3). De asemenea, ținând cont și de vârsta înaintată a femeii înhumate, precum și de repararea și folosirea îndelungată a oglinzii, se poate presupune o datare mai timpurie a mormântului 7 de la Mereni. Un argument suplimentar în favoarea acestei interpretări îl oferă mormântul vecin, nr. 3, care, potrivit stratigrafiei, construcției și orientării, a fost realizat aproape simultan cu mormântul 7. Inventarul acestuia include vârfuri de lance din fier, ofrande alimentare și un cuțit din fier cu mâner de os, precum și 62 de vârfuri de săgeată triunghiulare din bronz. Majoritatea vârfurilor sunt trilobate, iar unele prezintă semne turnate sau zgâriate. Conform lui M. Daragan, aceste vârfuri aparțin orizontului săgeților cu semne turnate în formă de cruce, datat în a doua jumătate a secolului al V-lea a. Chr.

type (according to A. Kantorovich), which were widespread from the second quarter of the 5th century BC (Канторович 2022, 30) or within the late 5th - first quarter of the 4th century BC (Бабенко 2012, 105-107, 113). Unfortunately, most of the Argive type mirrors lack a reliable archaeological context – from the University of Leipzig Museum, the Pushkin Museum in Moscow, and Olbia (Oberländer 1967, 37-41; Treister 2003, Abb. 1-6). Nevertheless, analogies coming from burials are dated at least to the early 5th century BC, for example, the mirrors from burial 10 1913 of the Olbia necropolis (Скуднова 1988, 127-128, cat. 199), burial mound 3 of the Staykin Verkh burial ground near Oksyutintsi in the Left-bank Ukrainian forest-steppe (Древности 1900, pl. 46/351) and the burial mound near Opalchenets village in Bulgaria (Дякович 1932, обр. 3). Furthermore, given the venerable age of the buried woman, as well as the repair and prolonged use of the mirror, a much later dating of burial 7 at Mereni can be assumed. Additional evidence in favor of this assumption is the neighboring burial 3, which, judging by its stratigraphy, construction, and orientation, was made practically simultaneously with burial 7. It was accompanied by iron spearheads, funerary food with an iron knife with a bone handle and 62 bronze triangular arrowheads. The majority of the arrowheads are trilobate; some of them were equipped with cast or scratched marks. According to M. Daragan, the arrowheads from this set belong to the horizon of "cross-shaped marks" of the second half of the 5th century BC (Дараган 2019, 161-168; Полин, Дараган 2021, 273). In addition, a small number of arrowheads are of the "tower-shaped" form of the first-third quarter of the 5th century BC (Topal, Dermenji 2023, 134). Furthermore, both Scythian burials in the mound near Mereni are an entirely original type of

(Дараган 2019, 161-168; Полин, Дараган 2021, 273). Un număr redus de săgeți aparțin formei de tip „turn", caracteristică primului - celui de-al treilea sfert al secolului al V-lea a. Chr. (Topal, Dermenji 2023, 134). În plus, ambele morminte scitice din tumulul de la Mereni prezintă o trăsătură funerară cu totul originală – o catacombă cu două intrări (Синика 2007a, 15; Полин, Дараган 2021, 254-258). Potrivit observațiilor lui S. Polin și M. Daragan, mormintele amenajate în catacombe cu două sau mai multe intrări se datează între mijlocul secolului al V-lea și al treilea sfert al secolului al IV-lea a. Chr. (Полин, Дараган 2021, 289). Având în vedere sincronitatea relativă a mormintelor 3 și 7 (în decurs de câțiva ani, maximum un deceniu, după Бруяко 2005, 164) și cronologia majorității pieselor de inventar, cea mai probabilă datare a mormântului cu oglindă este în a doua jumătate a secolului al V-lea a. Chr. Probabil, chiar spre sfârșitul acestuia.

Tipul peloponesiac

Patru oglinzi aparțin, fără îndoială, tipului peloponesiac: cele din mormântul 2 din tumulul 6 de lângă Balabanu; din mormântul 6 din tumulul 1 de lângă Purcari; din mormântul 1 din tumulul 18 de lângă Dubăsari; și din mormântul 1 din tumulul 14 de lângă Nicolscoe.

Balabanu, movila 6, mormântul 2, 1971. Tumulul 6 de lângă Balabanu (raionul Taraclia) era înconjurat de un șanț de până la un metru și jumătate adâncime și aproximativ doi metri

burial feature – a catacomb with two entrances (Синика 2007a, 15; Полин, Дараган 2021, 254-258). According to the observations of S. Polin and M. Daragan, the dating of burials in catacombs with two or more entrances falls within the range of the mid-5th century BC - the third quarter of the 4th century BC (Полин, Дараган 2021, 289). Considering the relative synchronicity of burials 3 and 7 (within a few years, maximum one decade, according to Бруяко 2005, 164) and the chronology of the majority of the grave goods, the most likely dating of the burial with the mirror is the second half of the 5th century BC or, rather, the end of the century.

Peloponnesian Type

Four mirrors undoubtedly belong to the Peloponnesian type: burial 2 of mound 6 near Balabanu; burial 6 of mound 1 near Purcari; burial 1 of mound 18 near Dubăsari; and burial 1 of mound 14 near Nicolscoe.

Balabanu, mound 6, burial 2, 1971. Mound 6 near Balabanu (Taraclia district) was surrounded by a ditch up to one and a half meters deep and about two meters wide (Чеботаренко 1972, 13-19, рис. 8/9-12; Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989, 29-37). Before constructing the mound, the surface was covered with a thin layer of clay. Two burial pits were found in the center of the mound, oriented lengthwise from east to west and spaced 1.5 meters apart. One of them (the southern one) contained a Greek amphora and parts of a horse, while the other (the northern one) contained the skeleton of a "warrior" with weapons and jewelry. Both pits were identical in design: after burial and the sacrificial ritual, the pits were

lățime (Чеботаренко 1972, 13-19, рис. 8, 9-12; Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989, 29-37). Înainte de construirea movilei, suprafața a fost acoperită cu un strat subțire de lut. În centrul tumulului au fost identificate două gropi funerare, orientate longitudinal de la est la vest și distanțate între ele cu 1,5 metri. Una dintre ele (cea sudică) conținea o amforă grecească și fragmente de oase de cal, iar cealaltă (cea nordică) – scheletul unui „războinic" cu arme și bijuterii. Ambele gropi aveau același tip de amenajare: după înmormântare și ritualul sacrificiului, gropile au fost acoperite cu scânduri, peste care s-a ridicat tumulul. Fundul gropii ce conținea scheletul a fost căptușit cu fetru, iar defunctul a fost așezat pe el, întins pe spate, cu capul orientat spre vest, acoperit cu bucăți de scoarță de copac (fig. 4/2). Scheletul, păstrat fragmentar, a fost presărat cu ocru roșu, ceea ce a conferit oaselor o nuanță aproape purpurie. În apropierea craniului a fost descoperită o oglindă din bronz, iar în colțul sud-vestic al gropii funerare se aflau două sulițe din fier, împreună cu o tolbă ce conținea peste 150 de săgeți. Lângă coapsa stângă au fost găsite un astragal și o amuletă realizată din mandibula unui prădător mic (probabil, vulpe). La nivelul picioarelor, s-au descoperit un vas de lut cu capac (afumătoare?), fragmente de fus din os, două greutăți de fus din plumb, fragmente de pumnal și două vârfuri de suliță. Cerceii din aur, în formă de semilună, au fost găsiți lângă tâmpla stângă și dreaptă.

Oglinda este un disc din bronz, cu diametrul de 20 cm și grosimea de 0,3 cm (fig. 4/1). Mânerul alungit, terminat cu un buton oval (4,5×5,3 cm), a

covered with wooden planks, over which a mound was erected. The bottom of the pit containing the skeleton was lined with felt, and the deceased was laid on it, lying outstretched on his back, his head facing west, covered with pieces of tree bark (fig. 4/2). The poorly preserved skeleton was sprinkled with red ochre, giving the bones an almost purple hue. A bronze mirror was found near the head, and two iron spears were in the southwest corner of the burial pit, along with a quiver containing over 150 arrows. A knuckle bone and an amulet made from the jaw of a small predator (apparently a fox) were found near the left thigh. A clay vessel with a lid (incense burner?), bone spindle parts, two lead spindle whorls, dagger fragments, and two spear ends were found at the feet. Gold crescent-shaped earrings were found near the left and right temples. The mirror is a bronze disk 20 cm in diameter and 0.3 cm thick (fig. 4/1). The elongated handle, ending in an oval pommel (4.5×5.3 cm), was cast together with the disk. One side was polished to a mirror finish; the other was carefully finished (with no ornamentation).

The mirror, apparently, was kept in a case with a thin wooden base covered with white linen fabric, which was partially preserved (Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989, 34, рис. 12/2). An amphora was found in the pit accompanying the burial, which the authors of the first publication identified as a Chian amphora[4] with a cap-shaped foot (Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989, 29, рис. 11, 3). According to N. Serova, this is a Chian straight-necked amphora of the 5th century BC (Серова

[4] Unfortunately, this amphora is not listed in the collection of the National Museum of History of Moldova.

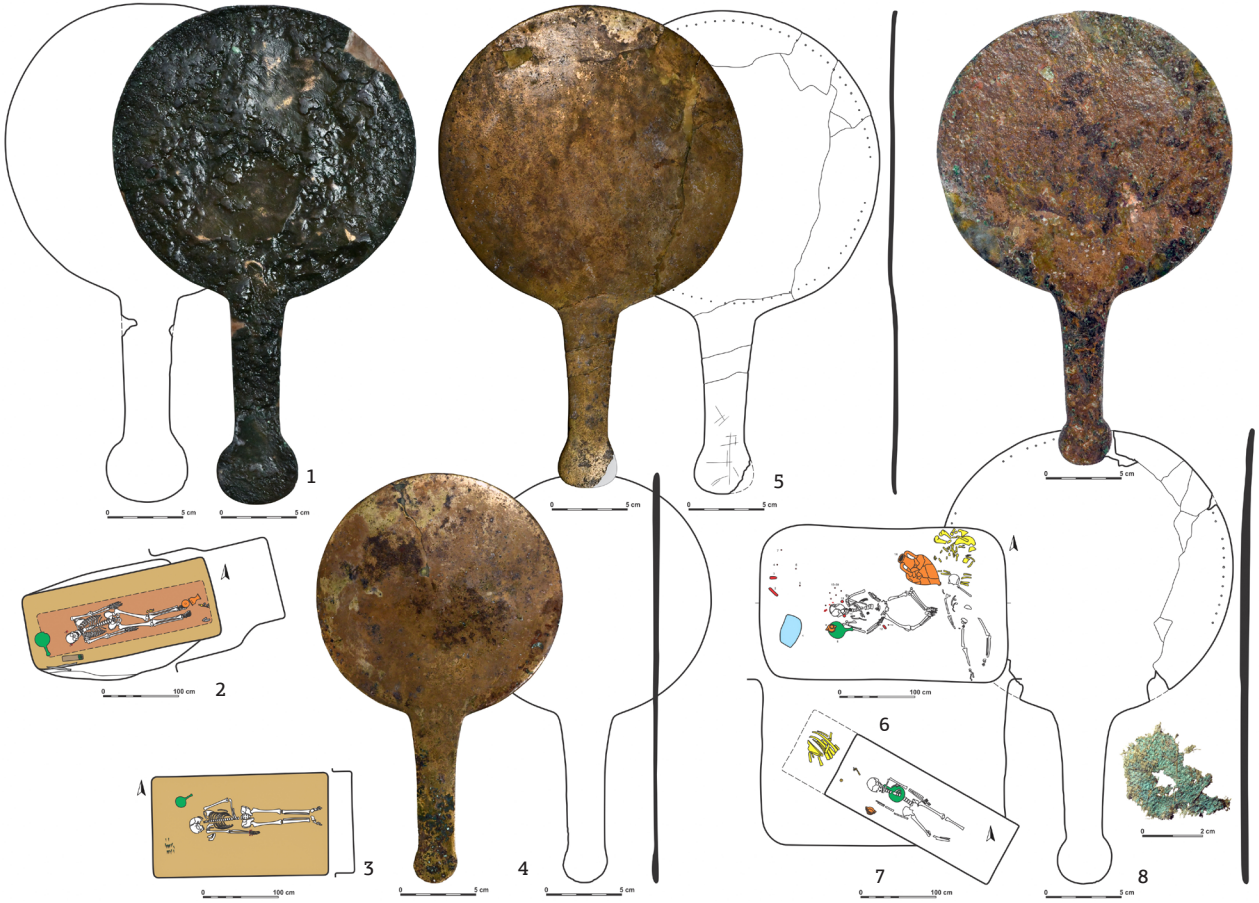

Fig. 4. Oglinzi de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei: 1, 2 - Balabanu, movila 6, mormântul 2; 2, 3 - Nicolscoe, movila 14, movila 1; 5, 6 - Dubăsari, movila 18, mormântul 1; 7, 8 - Purcari, movila 1, mormânt 6.

Fig. 4. Mirrors from National Museum of History of Moldova: 1, 2 - Balabanu, barrow 6, burial 2; 2, 3 - Nicolscoe, barrow 14, barrow 1; 5, 6 - Dubăsari, barrow 18, burial 1; 7, 8 - Purcari, barrow 1, burial 6.

fost turnat împreună cu discul. O față era lustruită, pentru a obține efectul reflectorizant, iar cealaltă finisată cu atenție, fără ornamentație. Se pare că oglinda era păstrată într-o cutiuță cu bază subțire din lemn, acoperită cu pânză albă de in, păstrată parțial (Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989, 34, рис. 12/2). În groapa care însoțea înmormântarea a fost descoperită o amforă, identificată în prima publicație ca fiind de tip Chios[4], cu picior conic scurt (Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989, 29, рис. 11/3). Conform N. Serova, este vorba despre o amforă de Chios cu gât drept din secolul al V-lea a. Chr. (Серова 1989, 150, рис. 1/5), a cărei datare E. Teleagă o limitează la ultimul sfert al secolului al V-lea a. Chr. (Teleagă 2008, 364).

Nicolscoe, movila 14, mormântul 1, 1988. Mormântul 1 din tumulul 14, de lângă satul Nicolscoe (partea sudică a malului stâng al Nistrului), a fost amenajat într-o groapă funerară dreptunghiulară, cu colțuri rotunjite, orientată pe axa est – vest; în umplutură s-au păstrat fragmente de lemn provenind de la tavan (Агульников, Левинский 1989, 79-82; Агульников, Сава 2004, 124-128). Fundul gropii era acoperit cu resturi închise la culoare de materii organice descompuse, iar defunctul[5] era așezat întins, cu craniul orientat spre vest și fața întoarsă spre dreapta. Brațul drept era întins, cel stâng era îndoit peste corp, picioarele

[4] Din păcate, amfora nu se mai află în colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei.

[5] În publicația autorilor săpăturilor, defunctul a fost identificat ca fiind un bărbat cu vârsta de 18-20 de ani (Агульников, Сава 2004, 124), în timp ce, conform dr. A. Varzari, angajat al MNIM, era vorba de o femeie cu vârsta de 16-20 de ani.

1989, 150, рис. 1/5), the dating of which E. Teleagă limited to the last quarter of the 5th century BC (Teleagă 2008, 364).

Nicolscoe, barrow 14, burial 1, 1988. Burial 1 of burial mound 14 near the village of Nicolscoe (southern part of the left bank of the Dniester River) was made in a rectangular burial pit with rounded corners, oriented along the east-west line. There were fragments of wood from the ceiling in the fill (Агульников, Левинский 1989, 79-82; Агульников, Сава 2004, 124-128). The bottom was covered with dark brown decay, and the deceased[5] lay elongated, with the skull to the west and the face turned to the right. The right arm was straight, the left was bent across the body, the legs were straight, the feet were spread apart (fig. 4/3). 30 cm to the left of the deceased's skull, a solid-cast bronze disc-shaped mirror with a handle (FB-26672-1) was found. The handle ends in a rounded extension, and there is a rim around the mirror's disc (Агульников, Сава 2004, 124, рис. 62/2). The mirror's diameter is 16.5 cm, the handle's length is 11.5 cm. The width at the base is 3.0 cm, at the tip, it is 2.5 cm (fig. 4/4). Near the skull of the deceased, at the southwestern edge of the burial chamber, 114 bronze socketed trilobate arrowheads were found (some of the arrowheads had cast cross marks). On the deceased's right hand, near the wrist, six gold plaques "in the form of fish" with loops for hanging were found. Judging by the quiver set, this burial dates back to the last quarter of the 5th century BC, no later than its end. This is indicated,

[5] In the publication by the authors of the excavations, it was determined as a man of 18-20 years old (Агульников, Сава 2004, 124), while according to Dr A. Varzari, the employee of the NMHM, it was a woman of 16-20 years old.

erau drepte, iar tălpile depărtate (fig. 4/3). La 30 cm de la stânga craniului, a fost descoperită o oglindă din bronz, turnată, masivă, de formă discoidală, cu mâner (FB-26672-1). Mânerul se termină într-o prelungire rotunjită, iar discul oglinzii este prevăzut cu o margine îngroșată (Агульников, Сава 2004, 124, рис. 62/2). Diametrul discului este de 16,5 cm, lungimea mânerului – de 11,5 cm; lățimea la bază este de 3,0 cm, iar la vârf – de 2,5 cm (fig. 4/4). În apropierea craniului, la marginea sud-vestică a camerei funerare, au fost descoperite 114 vârfuri de săgeată trilobate din bronz, cu tubulatură (unele purtau semne în cruce turnate). Pe mâna dreaptă a defunctului, în apropierea încheieturii, s-au găsit șase plăcuțe de aur „în formă de pește", prevăzute cu bucle pentru agățare. Judecând după setul de săgeți și tolbă, mormântul poate fi datat în ultimul sfert al secolului al V-lea a. Chr., cel târziu la sfârșitul acestuia. Această cronologie este susținută, în special, de prezența vârfurilor trilobate și a celor cu trei fețe și canelură.

Purcari, movila 1, mormântul 6, 1979. Mormântul 6 din tumulul 1 de lângă Purcari (raionul Ștefan Vodă) a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului. Groapa era dreptunghiulară, cu colțuri ușor rotunjite, și orientată pe axa nord-vest - sud-est. În umplutură au fost găsite mici fragmente de lemn, provenind de la tavanul transversal (Яровой 1990, 51-53). Scheletul unei femei era așezat întins pe spate, cu capul orientat spre nord-vest și fața în sus, craniul ușor înclinat spre umărul drept. Ambele brațe erau întinse, alăturate corpului; piciorul drept era ușor îndoit, cu genunchiul orientat

in particular, by both the trilobate and the three-sided arrowheads with a cut-off groove.

Purcari, barrow 1, burial 6, 1979. Burial 6 of barrow 1 near Purcari (Ștefan Vodă district) was discovered in the southwestern sector of the mound. The pit was rectangular with slightly rounded corners and oriented northwest-southeast. Small fragments of wood from the transverse ceiling were found in the fill (Яровой 1990, 51-53). The skeleton of a woman lay in an extended position on her back, her head to the northwest, facing upward, the skull slightly inclined toward the right shoulder. Both arms were straight, lying alongside the body; the right leg was slightly bent, with the knee turned to the right. The ribs and shoulder blades of a horse lay in anatomical order near the northwestern wall of the burial chamber, along with the bones of cattle. The animal bones lay on a unique platform located above the burial floor (fig. 4/7). A black-glazed kantharos with a vast, squat body, a broad, curved rim, and massive, rectangular-section handles was found near the woman's right shoulder. A hemispherical clay spindle whorl with a round through-hole lay near the buried woman's skull. A fragmented Greek-type bone spindle was found next to the whorl (fig. 5). A well-preserved bronze mirror cast in one piece with textile remnants on its surface lay beneath the woman's ribcage, the handle beneath her left collarbone, and her lower jaw (fig. 4/8). It consists of a flat disk that transitions into a trapezoidal handle with a circular top. The diameter of the disk is 19.5 cm, the length of the handle is 11.5 cm, the width of the handle at the base is 4 cm, the width of the handle at the top is 2.5 cm, the diameter of the top is 3.5 cm, the thickness of the mirror is 0.2 cm (Яровой 1990, 51-53, рис. 21/2). The chronology of the burial is

spre dreapta. Coastele și omoplații unui cal erau așezate în ordine anatomică lângă peretele nord-vestic al camerei funerare, împreună cu oase de bovine. Oasele animalelor se aflau pe o platformă unică, ridicată deasupra fundului gropii (fig. 4/7). În apropierea umărului drept al femeii a fost descoperit un kantharos atic, cu glazură neagră, cu corp scund și masiv, având buza largă și curbată și mânere robuste, cu secțiune rectangulară. Lângă craniul defunctei se afla o fusaiolă din lut hemisferică, cu orificiu circular, iar alături – un fus fragmentar din os, de tip grecesc (fig. 5). Sub coastele femeii a fost depusă o oglindă din bronz, bine păstrată, turnată într-o singură bucată, cu urme textile pe suprafață; mânerul fiind poziționat sub clavicula stângă și maxilarul inferior (fig. 4/8). Oglinda era alcătuită dintr-un disc plat, care trece într-un mâner trapezoidal cu vârf circular. Diametrul discului are 19,5 cm, lungimea mânerului – 11,5 cm, lățimea la bază – 4,0 cm, lățimea la vârf – 2,5 cm, diametrul vârfului – 3,5 cm, grosimea oglinzii – 0,2 cm (Яровой 1990, 51-53, рис. 21/2). Cronologia mormântului este stabilită cu certitudine, datorită kantharosului atic scund, datat în al doilea sfert al secolului al IV-lea a. Chr. (Sparkes, Talcott 1970, 29, cat. 699).

Dubăsari, movila 18, mormântul 1, 1981. Săpăturile au confirmat faptul că tumulul a fost construit într-o singură etapă, peste mici urme de arsuri ovale, aflate în partea centrală. De-a lungul marginilor acestor urme au fost descoperiți bușteni întregi, dar putreziți, iar în jurul tumulului a fost identificat un șanț format din două arce – nordic și sudic –, între care existau întreruperi pe laturile vestică și

reliably established by the squat Attic kantharos, dated to the second quarter of the 4th century BC (Sparkes, Talcott 1970, 29, cat. 699).

Dubăsari, barrow 18, burial 1, 1981. Excavations revealed that the mound was constructed in a single stage over small oval burn-throughs in the central portion. Along the edges of the burn-through, intact but decayed logs were found, and a ditch consisting of two arcs, northern and southern, was traced around the mound, with gaps between them on the western and eastern sides. Clusters of animal bones (horse and cattle) were found in the ditch's fill, as well as sets of amphora fragments (Кетрару 1982, 31-35; Кетрару и др. 2014, 79-86). Burial 1 was located in the northern portion of the mound and was placed in a rectangular pit, with its long sides oriented west-east. At the bottom of the pit, in the center, though slightly closer to the southern wall, lay the skeleton of a woman, her head facing west and tilted somewhat to the left. The buried figure lay on her back, both arms bent at the elbows, forming a diamond shape; the left hand, like the right, rested on the pelvic bones. The legs were bent at the knees, also creating a diamond shape, with the feet extended and pressed together. The skeleton lay on a skinny layer of bedding – a grayish-crimson layer on top and a brownish layer below (fig. 4/6). In the southwest corner of the pit, a small sandstone slab lay at the bottom. A bone (horn) composite spindle, an iron knife with a curved back, a straight blade and a bone handle were found near the western wall. Further from the wall, three phosphorite balls lay in a row.

A bronze mirror with a handle lay on the right side of the head, with a black-glazed kantharos resting upside down.

Fig. 5. Mormântul 6 din movila 1 de la Purcari (foto E. Iarovoi, arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei).
Fig. 5. Burial 6 of barrow 1 from Purcari (photo by E. Iarovoi, National Museum of History of Moldova archive).

estică. În umplutura șanțului au fost găsite grupuri de oase de animale (cal și bovine), precum și seturi de fragmente de amfore (Кетрару 1982, 31-35; Кетрару и др. 2014, 79-86). Mormântul 1 se afla în partea nordică a tumulului și a fost amenajat într-o groapă dreptunghiulară, cu laturile lungi orientate vest – est. În centrul gropii, la bază, dar ușor mai aproape de peretele sudic, se afla scheletul unei femei, cu capul orientat spre vest și ușor înclinat spre stânga. Defuncta era așezată pe spate, cu ambele brațe îndoite la coate, formând un romb; mâna stângă, la fel ca și cea dreaptă, era așezată

Gold earrings were found on both the right and left sides of the skull, and just below the chin, an amulet made of a round piece of amber, crisscrossed with two gold ribbons. A bronze bead and the remains of an iron bracelet were found near the pelvis, near the right hand. A red clay amphora lay at the left foot of the deceased. Fourteen rectangular gold plaques were found around the skull and humerus: 11 depicted a snake-legged goddess, three depicted gryphons, and triangular plaques with amphora-shaped pendants. Twelve triangular plaques were found with two amphora-shaped pendants, three plaques with one, five triangular plaques without pendants, and two

peste oasele pelviene. Picioarele erau îndoite la genunchi, formând tot un romb, cu tălpile întinse și lipite între ele. Scheletul era așezat pe un strat subțire de rogojină cu partea superioară de culoare gri-cărămizie și cea inferioară – maronie (fig. 4/6). La baza colțului sud-vestic al gropii se afla o mică placă de gresie. Lângă peretele vestic au fost găsite un fus din os, un cuțit din fier, cu lamă dreaptă și spatele curbat, cu mâner de os. Mai departe de perete erau așezate, în șir, trei bile din fosforit.

Pe partea dreaptă a capului se afla o oglindă din bronz cu mâner, iar peste ea era așezat, cu gura în jos, un kantharos cu glazură neagră. Cercei din aur au fost găsiți pe ambele părți ale craniului, iar sub bărbie se afla o amuletă rotundă de chihlimbar, traversată de două panglici aurii. Lângă pelvis, aproape de mâna dreaptă, au fost găsite o mărgea din bronz și resturile unei brățări din fier. La piciorul stâng al defunctei se afla o amforă roșie din lut. În jurul craniului și al humerusului au fost descoperite 14 plăcuțe dreptunghiulare din aur: 11 reprezentau o zeiță cu picioare de șarpe, trei reprezentau grifoni, iar plăcuțele triunghiulare erau prevăzute cu pandantive în formă de amforă. Alte 12 plăcuțe triunghiulare aveau câte două pandantive în formă de amforă (trei plăcuțe câte unul), cinci plăcuțe triunghiulare erau fără atașamente, iar două pandantive în formă de amforă au fost descoperite izolat. În partea estică, peste groapa funerară, se afla scheletul unei tinere având craniul orientat spre nord. Acesta era răsturnat, brațul drept întins de-a lungul corpului, iar brațul stâng – îndoit la cot, în direcția opusă. Picioarele erau ușor îndoite la

amphora-shaped pendants alone. In the eastern part, across the burial pit, lay the skeleton of a young woman with her skull facing north. The skull was turned upside down, the right arm extended along the body, and the left arm bent at the elbow in the opposite direction. The legs were slightly bent at the knees, forming a diamond shape, with the soles of the feet pressed together. It appears that the body was carelessly dumped into the pit on top of a pile of animal bones located in the northeastern corner of the pit.

The solid bronze mirror is a disc with a trapezoidal side handle and an oval top (fig. 4/5). The disc diameter is 20.3 cm, the handle length is 11.4 cm, the handle width at the base is 4.1 cm, the handle width at the top is 2.8 cm, the top dimensions are 4.25×3.3 cm, and the mirror thickness is up to 0.75 cm (Кетрару и др. 2014, 83, рис. 70/9). The amphora's englyphic stamp establishes the burial's chronology, as does the intact amphora and the Attic kantharos. The black-glazed kantharos from the burial, based on an analogy from the Athenian agora, is dated to the second quarter of the 4th century BC (Sparkes, Talcott 1970, pl. 29, cat. 698). The amphora was attributed to Chersonesos in earlier publications (Кетрару, Серова 1987, 123, рис. 6/5; Серова 1989, 157, рис. 3/14; Кетрару, Серова 1992, 134-136, рис. 5/1; Кетрару, Четвериков 2005, 122, рис. 27/2). Later, S. Monakhov classified it as "pseudo-Chersonesos", which was produced by an unidentified Dorian center (Монахов, Кузнецова 2009, табл. 6/1). Currently, such amphoras are considered to be the production of Ikos, and the Dubăsari amphora belongs to the first group (variant). It is dated to the second quarter of the 4th century BC (Монахов, Федосеев 2013, 259-260; Кетрару и др. 2014, 213;

genunchi, formând un romb, cu tălpile lipite între ele. Pare că trupul a fost aruncat neglijent în groapă, deasupra unui morman de oase de animale, aflat în colțul nord-estic al gropii.

Oglinda din bronz turnat este un disc, cu mâner lateral trapezoidal și vârf oval (fig. 4/5). Diametrul discului are 20,3 cm, lungimea mânerului – 11,4 cm, lățimea mânerului la bază – 4,1 cm, lățimea la vârf – 2,8 cm, dimensiunile vârfului – 4,25×3,30 cm, iar grosimea oglinzii ajunge până la 0,75 cm (Кетрару и др. 2014, 83, рис. 70/9). Cronologia mormântului este stabilită de ștampila englifică a amforei, precum și de amfora intactă și kantharosul atic. Kantharosul cu glazură neagră, descoperit în mormânt, pe baza unei analogii din Agora din Atena, este datat în al doilea sfert al secolului al IV-lea a. Chr. (Sparkes, Talcott 1970, pl. 29, cat. 698). Amfora a fost atribuită anterior Chersonesului (Кетрару, Серова 1987, 123, рис. 6/5; Серова 1989, 157, рис. 3/14; Кетрару, Серова 1992, 134-136, рис. 5/1; Кетрару, Четвериков 2005, 122, рис. 27/2). Ulterior, S. Monakhov a clasificat-o ca „pseudo-Chersonesos", produsă de un centru doric neidentificat (Монахов, Кузнецова 2009, табл. 6/1). În prezent, astfel de amfore sunt considerate produse de Ikos, iar amfora de la Dubăsari aparține primei grupe (variante). Aceasta este datată în al doilea sfert al secolului al IV-lea a. Chr. (Монахов, Федосеев 2013, 259-260; Кетрару и др. 2014, 213; Полин 2014, 422). N. Mateevici a citit ștampila heracleeană din șanțul tumulului 18 ca ΔIONY[...] | ΕΠΙ ΘΥ[...] și a sugerat că aparținea fabricantului Dionysios, de la începutul ultimului sfert al secolului al IV-lea a. Chr. Полин 2014, 422). N. Mateevici read the Heraclean stamp from the ditch of mound 18 as ΔIONY[...] | ΕΠΙ ΘΥ[...] and suggested that it belonged to the manufacturer *Dionysios* at the beginning of the last quarter of the 4th century BC (Mateevici 2007, 74). E. Teleagă later read the stamp somewhat differently: ΔIONY[ΣIO] | EPI ONI[...] and dated it to 385-315 BC (Teleaga 2008, 382). S. Polin believes that both readings are incorrect and insists on dating the burial to the second quarter of the 4th century BC, based on the Attic kantharos (Полин 2014, 423). This dating corresponds to an alternative reading that suggests the stamp belonged to the magistrate *Dionysios II* of the third chronological group, or the 360s BC (Кетрару и др. 2014, 211).

Other types from the Classical period

Perhaps mirrors of this type, but modified in Antiquity (disc-shaped with a riveted iron or wooden handle), include specimens from burial 2 of mound 2 near the village of Nicolscoe, burial 1 of mound 21 of the Dubăsari burial ground, and burial 2 of mound 1 near the town of Suvorovo (now Ștefan Vodă)[6].

Nicolscoe, mound 2, burial 2, 1987. Burial 2 of mound 2 near the village of Nicolscoe was entered from the surface of the mound embankment. The trapezoidal burial chamber was oriented east-west. In the fill, consisting of black soil with clay inclusions, fragments of wooden planks were found, installed, judging by their

[6] We can also add the fragments of a mirror from the Saharna Mare hillfort – in ancient times its handle was cut off, and two holes were drilled in its place to attach a handle made of wood or bone (fig. 2/7).

(Mateevici 2007, 74). E. Teleagă a interpretat ulterior ștampila puțin diferit: ΔIONY[ΣIO] | EPI ONI[...] și a datat-o între 385-315 a. Chr. (Teleagă 2008, 382). S. Polin consideră că ambele citiri sunt incorecte și susține datarea mormântului în al doilea sfert al secolului al IV-lea a. Chr., pe baza kantharosului atic (Полин 2014, 423). Această datare corespunde unei lecturi alternative, conform căreia inscripția ar fi aparținut magistratului Dionysios II, din a treia grupă cronologică, adică a anilor 360 a. Chr. (Кетрару и др. 2014, 211).

Alte tipuri ale perioadei clasice

Probabil, în tipul de oglinzi discoidale, cu mâner din fier sau din lemn, fixat prin nituri (dar modificate în Antichitate), pot fi incluse și exemplarele din mormântul 2 al tumulului 2 de lângă satul Nicolscoe, din mormântul 1 al tumulului 21 din necropola Dubăsari și din mormântul 2 al movilei 1 de lângă orașul Suvorovo (astăzi Ștefan Vodă)[6].

Nicolscoe, movila 2, mormântul 2, 1987. Mormântul 2 din movila 2 de lângă satul Nicolscoe a fost accesat de la suprafața terasamentului tumulului. Camera funerară, trapezoidală, era orientată est - vest. În umplutura formată din sol negru cu incluziuni de lut au fost găsite fragmente de scânduri, așezate, după cum sugerează dispunerea arrangement, transversely (Агульников 1988, 13-33; Агульников, Сава 2004, 18-29). The buried person was laid on his back, the skull to the west and the face turned to the right. The arms were bent, the right hand was turned to the pelvis, and the legs were bent to the right. The remains of a light-gray mat were traced under the buried person. The chamber's floor was covered with dark brown decay. In the southwestern corner of the burial chamber were the bones of cattle – the rib cage and leg bones. In the northwestern corner were the bones of small cattle, sheep, and goats. Several bones of cattle – ribs, astragals were found in the fill of the burial chamber (fig. 6/2; 7).

On and around the buried man's skull there were 27 gold plaques depicting a sphinx, apparently from a Scythian headdress (*calathus*). The skull area contained 138 small triangular plaques with plant designs, embossed with a single stamp on gold foil. Two gold, ring-shaped earrings were found to the right and left of the skull. Also concentrated in the skull area were 111 gold plaques depicting a flying gryphon or a lion with two folded forepaws, and in the arm's area there were 29 rectangular plaques depicting a gryphon – a lion with a bird's head and bent legs. Clusters of 1,079 small gold beads and two round plaques with a stylized solar relief image were found near the buried man's humerus, extending up to the elbow. To the west of the skull (near a stone slab), a cluster of round bronze plaques with a convex cone shape was discovered. An iron hook made from a rectangular rod was found near the northeastern wall of the burial chamber. A similar iron hook, but with a broken end, was found to the west of the skull. A pointed iron needle was found to the left of the deceased's feet. To the right of

[6] Putem adăuga și fragmentele unei oglinzi din cetatea de la Saharna Mare – în antichitate, mânerul acesteia fusese tăiat, iar în locul lui au fost făcute două orificii pentru fixarea unui mâner din lemn sau os (fig. 2/7).

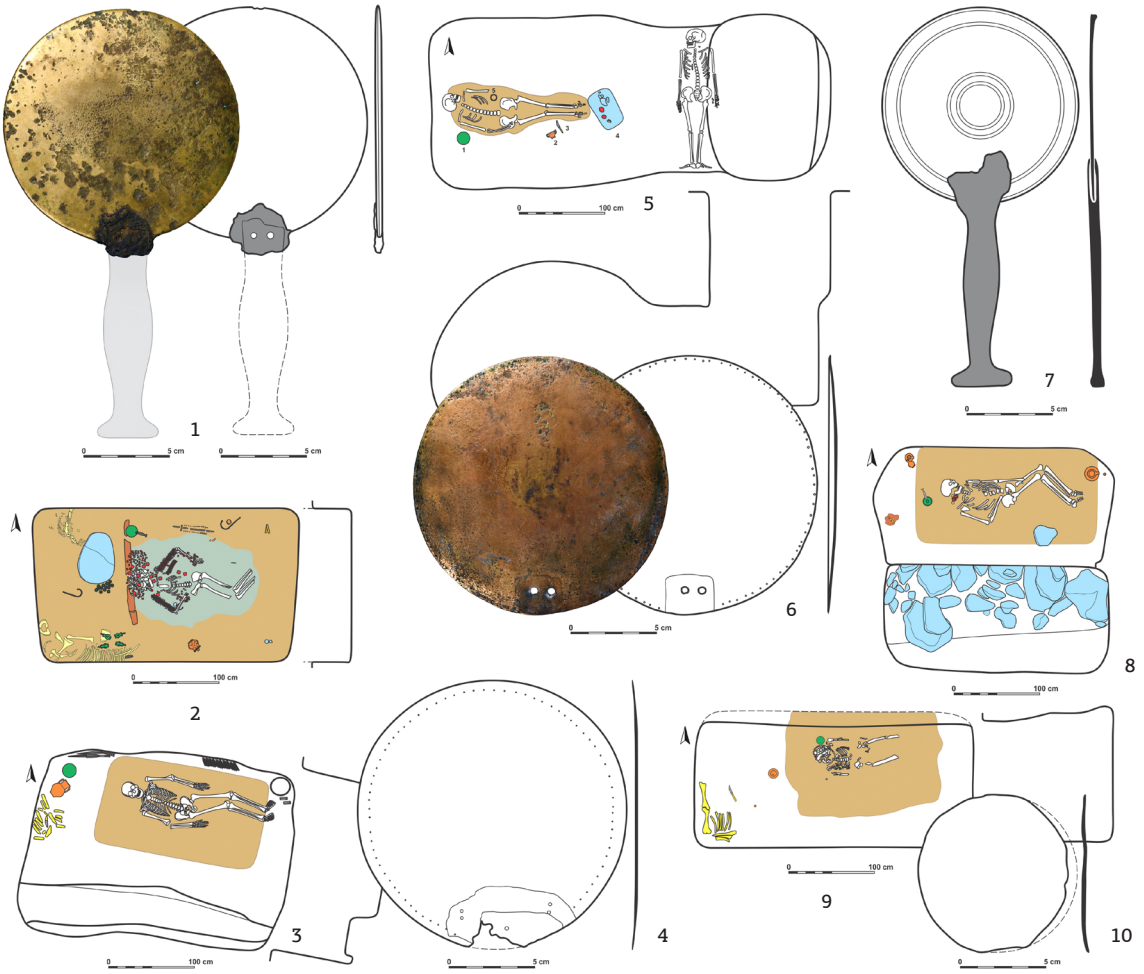

Fig. 6. Oglinzi de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei: 1, 2 - Nicolscoe, movila 2, mormântul 2; 3, 4 - Suvorovo II (Ștefan Vodă), movila 1, mormântul 2; 5, 6 - Dubăsari, movila 21, mormântul 1; 7, 8 - Butor I, movila 2, mormântul 3; 9, 10 - Butor I, movila 4, mormântul 2.

Fig. 6. Mirrors from National Museum of History of Moldova: 1, 2 - Nicolscoe, barrow 2, burial 2; 3, 4 - Suvorovo II (Ștefan Vodă), barrow 1, burial 2; 5, 6 - Dubăsari, barrow 21, burial 1; 7, 8 - Butor I, barrow 2, burial 3; 9, 10 - Butor I, barrow 4, burial 2.

lor, transversal (Агульников 1988, 13-33; Агульников, Сава 2004, 18-29). Persoana îngropată era așezată pe spate, cu craniul spre vest și fața întoarsă spre dreapta. Brațele erau îndoite, mâna dreaptă – sprijinită pe pelvis, iar picioarele – îndoite spre dreapta. Sub schelet se afla un strat subțire de rogojină, cu un nivel superior de culoare gri-cărămizie și unul inferior – maroniu. Fundul camerei era acoperit cu resturi de materii organice de culoare brun-închisă. În colțul sud-vestic al camerei se aflau oase de bovine (cutia toracică și oasele membrelor). În colțul nord-vestic erau oase de animale mici (bovine, oi și capre). În umplutura camerei au fost identificate mai multe oase de bovine, coaste și astragale (fig. 6/2; 7).

Pe craniul bărbatului îngropat și în jurul lui se aflau 27 de plăcuțe din aur reprezentând un sfinx, probabil, provenind de la o podoabă capilară scitică (*calathus*). Zona craniului conținea 138 de plăcuțe triunghiulare de mici dimensiuni, cu motive vegetale, realizate *au repoussé,* cu o singură ștampilă pe foița de aur. Doi cercei din aur, inelați, se aflau în dreapta și stânga craniului. Tot în zona craniului erau 111 plăcuțe de aur reprezentând un grifon zburător sau un leu cu două labe anterioare pliate, iar în zona brațului au fost descoperite 29 de plăcuțe dreptunghiulare reprezentând un grifon – leu cu cap de pasăre și membre îndoite. Lângă humerus, extinzându-se până la cot, au fost găsite 1.079 de mărgele mici de aur și două plăcuțe rotunde cu un motiv solar stilizat în relief. La vest de craniu (lângă o placă de piatră) a fost descoperit un grup de aplici rotunde din bronz, cu formă conică convexă. Lângă peretele nord-estic

Fig. 7. Mormântul 2 din movila 2 de la Nicolscoe (foto S. Agulnicov, arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei).
Fig. 7. Burial 2 of barrow 2 from Nicolscoe (photo by S. Agulnicov, National Museum of History of Moldova archive).

al camerei a fost găsit un cârlig din fier, realizat dintr-o bară rectangulară. Un alt cârlig, similar, cu vârful rupt, a fost descoperit la vest de craniu. Lângă picioarele defunctului se afla un ac din fier ascuțit. În dreapta craniului, lângă un grup de oase de animale, se afla un cuțit de fier, cu spatele curbat și mâner de os. La o distanță de 0,3 m de mâna stângă a fost descoperit un obiect din fier[7], prevăzut cu plăcuțe de os dreptunghiulare, ornamentate cu două linii incizate pe margini. Deasupra craniului se afla o tăbliță prelucrată, de formă ovală neregulată, din calcar gri. În colțul nord-estic al camerei, la picioarele defunctului, au fost găsite două plăcuțe de os dreptunghiulare, dintr-un pieptene compozit. În colțul sud-estic, la 50 cm în dreapta picioarelor, se aflau două pietre rotunde (o altă piatră rotundă, cu urme de foc, a fost descoperită lângă cotul brațului drept). Lângă peretele sud-vestic, la 70 cm de craniul defunctului, lângă oasele de animale, erau patru capete terminale din bronz, dispuse cu tuburile de fixare orientate unele spre altele. Capetele, cu interior gol, erau de formă alungită, bulbiformă, fiind prevăzute cu manșoane de fixare rectangulare și proeminente, în care erau inserate tije din fier. La nord-vest de brațul stâng au fost descoperite trei fusaiole biconice. Lângă peretele nord-estic, lângă cârligul de fier, se afla un lekythos cu figuri roșii pe fond negru, cu gâtul și mânerul rupt. Lângă peretele sudic al camerei, la dreapta defunctului, era un ulcior cenușiu din lut. Pe brațul drept, aproape de cot, se afla o brățară rotundă din fier, cu capete deschise.

[7] În publicația inițială, a fost identificat ca un makhaira (Агульников, Сава 2004, 26), ceea ce nu este plauzibil.

the deceased's skull, next to a cluster of animal bones, was an iron knife with a humped back and a bone handle. An iron object[7] with rectangular bone plates, ornamented with two incised lines along the edges, was discovered 0.3 meters from the deceased's left hand. Above the skull there was a worked slab of an irregular oval shape, made of gray limestone. In the northeast corner of the burial chamber, at the feet of the deceased, two rectangular bone plaques from a composite comb were found. In the southeast corner of the burial chamber, 50 cm to the right of the deceased's feet, two rounded stones were found (another rounded stone with traces of fire on its surface was discovered near the elbow of the right arm). Near the southwest wall of the burial chamber, 70 cm to the right of the deceased's skull, next to animal bones, were four bronze finials, arranged with their sockets facing each other. The finials, hollow inside, had an elongated bulbous shape, with a protruding rectangular socket containing iron nail-like rods. Three biconical spindle whorls were found northwest of the deceased's left arm. Near the northeastern wall of the burial chamber, next to an iron hook, was a red-figure black-glazed *lekythos* with a broken neck and handle. Near the southern wall of the burial chamber, to the right of the deceased, was a gray-clay jug. On the deceased's right arm, near the elbow, was a round iron bracelet with open ends. Near the northeastern wall of the burial chamber, 40 cm to the left of the deceased's skull, was a round bronze mirror with an iron handle (FA-11239-44). The mirror's diameter is 14 cm, and its surface was carefully polished (Агульников, Сава 2004, 29, рис. 14, 5). The

[7] In the publication it is identified as a makhaira (Агульников, Сава 2004, 26), which is not plausible.

Lângă peretele nord-estic, la 40 cm în stânga craniului, a fost descoperită o oglindă rotundă din bronz cu mâner din fier (FA-11239-44). Diametrul oglinzii este de 14 cm, iar suprafața sa era atent lustruită (Агульников, Сава 2004, 29, рис. 14/5). Mânerul este realizat dintr-o singură tijă de fier, cu o lățire în formă de ciupercă la capăt; lungimea sa este de 11,5 cm, lățimea – de 1,8 cm, iar diametrul îngroșării – de 2,5 cm (fig. 6/1). Cronologia acestui complex este susținută de vasul de tip lekytos cu figuri roșii, reprezentând un tânăr în profil, purtând pălărie, principalele analogii încadrându-se în sfârșitul secolului al V-lea - începutul secolului al IV-lea a. Chr.

Suvorovo (Ștefan Vodă), movila 1, mormântul 2, 1990. Mormântul 2 din tumulul 1 de la Suvorovo II (Ștefan Vodă) a fost amenajat într-o groapă cu formă neregulată, cu colțurile rotunjite, orientată pe direcția vest - est, cu o ușoară deviere spre nord; pereții gropii fiind neregulați (Синика 2007б, 172-175). Defunctul a fost depus în poziție întinsă pe spate, cu capul spre vest, craniul fiind ușor înclinat spre umărul stâng (fig. 6/3). Ambele brațe sunt ușor îndoite, mâinile fiind plasate în apropierea pelvisului, iar membrele inferioare sunt, de asemenea, ușor flexate și orientate, într-o oarecare măsură, spre stânga față de axul toracelui. Sub schelet a fost identificat un așternut de origine vegetală. La peretele vestic al gropii, pe o mică platformă situată în spatele capului defunctului, la o distanță de 0,55 m de regiunea parietală a craniului, au fost descoperite oasele unui animal de talie mare, dispuse în conexiune anatomică. Printre

handle is made from a single iron rod with a mushroom-shaped thickening at the end; its length is 11.5 cm, width 1.8 cm, and the diameter of the thickening is 2.5 cm (fig. 6/1). The basis for the chronology of this complex is a painted red-figure lekythos depicting a youth in profile wearing a hat, with the main analogies fitting within the framework of the late 5th - early 4th centuries BC.

Suvorovo (Ștefan Vodă), barrow 1, burial 2, 1990. Burial 2 of the Suvorovo II (Ștefan Vodă) barrow 1 was made in a pit of irregular shape with rounded corners, it was oriented along the west-east line with a slight deviation to the north, the walls of the pit are uneven (Синика 2007б, 172-175). The deceased lay in an extended position on his back, head to the west, the skull inclined toward the left shoulder (fig. 6/3). Both arms are slightly bent, the hands are near the pelvis, and the legs are also slightly bent and turned somewhat to the left relative to the ribcage. Under the skeleton there is a litter of plant origin. At the western wall of the pit, on a ledge behind the deceased's head, 0.55 m from the parietal part of the skull, the bones of a large animal were discovered in anatomical order. Among them lay an iron knife with a bone handle. A gray clay molded jug[8] lay on its side in the immediate vicinity of the sacrificial offering, closer to the northwestern corner of the pit. Behind the deceased's head, two rectangular grooves were found, revealing two iron spearheads resting with their tips against the western end of the groove. The spears were equipped with iron shafts, which were fixed at the northeastern corner of the pit. In addition to the spears, 23 bronze and

[8] The publication states that it was made on a potter's wheel (Синика 2007б, 174), which is not plausible.

acestea se afla un cuțit din fier cu mâner din os. În imediata apropiere a ofrandei, mai aproape de colțul nord-vestic al gropii, se găsea un ulcior cenușiu, modelat din lut[8], depus pe o parte. În spatele capului defunctului au fost identificate două șanțuri rectangulare, în care se aflau două vârfuri de lance din fier, sprijinite cu vârfurile spre extremitatea vestică a șanțurilor. Lăncile erau prevăzute cu cozi de fier, fixate în colțul nord-estic al gropii. Pe lângă lănci, la nivelul șoldului stâng al defunctului, lângă peretele nordic al gropii, au fost descoperite 23 de vârfuri de săgeți din bronz și 39 din os. Vârfurile erau acoperite de o pată rectangulară de materie organică brună, corespunzătoare unei tolbe. La nivelul gâtului individului înhumat a fost identificat un colier, alcătuit din 20 de mărgele din argint și nouă mărgele din sticlă. În apropierea claviculei stângi a fost găsit un perforator din fier. În colțul nord-vestic al gropii se afla o oglindă din bronz (fig. 6/4), sub forma unui disc cu diametrul de 15,8 cm și grosimea de 0,2 cm (din păcate, piesa nu a fost identificată până în prezent în colecția MNIM). În partea inferioară a discului s-au păstrat patru perforații pentru fixarea unui mâner de fier, care nu s-a conservat (Синика 2007б, 175, рис. 3/3). Pe fața reflectorizantă, marginile discului sunt delimitate de un chenar discret, cu înălțimea de până la 0,2 cm. Pe revers, oglinda este decorată cu puncte dispuse de-a lungul întregului perimetru, la o distanță de 0,5 cm de marginea discului. Datarea mormântului în intervalul sfârșitul secolului al V-lea - începutul

[8] În publicația inițială, a fost menționat faptul că vasul era realizat la roată (Синика 2007б, 174), ceea ce nu este plauzibil.

39 bone arrowheads were discovered at the deceased's left hip near the northern wall of the pit. A rectangular stain of brown decay covered the arrowheads from a quiver. A necklace consisting of 20 silver beads and nine glass beads was found on the neck of the buried person. An iron awl was found near the left collarbone. A bronze mirror (fig. 6/4) was discovered in the northwestern corner of the pit. It was a disk with a diameter of 15.8 cm and a thickness of 0.2 cm (unfortunately, it has not yet been found in the NMHM collection). In the lower part of the disk, four holes have been preserved. An iron handle, which did not survive, would have been attached through them (Синика 2007б, 175, рис. 3/3). On the front side, the disk's edges are defined by a low rim (up to 0.2 cm). On the back side, the mirror is decorated with dots along the entire perimeter, spaced 0.5 cm from the edge of the disk. The burial's dating within the late 5th - early 4th century BC was established by V. Sinika based on the quiver set (Синика 2007б, 178).

Dubăsari, mound 21, burial 1, 1985. The investigations of barrow 21 near Dubăsari revealed that the mound's fill was composed of soil taken from a ditch in a single step. An incomplete horse skeleton, laid in anatomical order, was discovered in the ditch's fill, near the bottom of the western section (at the northwestern end of the southern arc). Burial 1 was found in the northeastern sector of the mound, in a catacomb whose roof had collapsed, and the fill contained small, poorly preserved bones (Кетрару 1986, 5-11; Кетрару и др. 2014, 92-97). The burial chamber was adjacent to the entrance pit and was oriented west-east. At the bottom of the chamber, close to the western and southern walls, a poorly preserved coffin made of relatively thin boards

secolului al IV-lea a. Chr. a fost stabilită de V. Sinika pe baza inventarului tolbei (Синика 2007б, 178).

Dubăsari, movila 21, mormântul 1, 1985. Cercetările efectuate în tumulul 21 din apropierea localității Dubăsari au arătat că umplutura movilei a fost realizată într-o singură etapă, din pământ provenit dintr-un șanț periferic. În umplutura acestui șanț, aproape de fundul sectorului vestic (la extremitatea nord-vestică a arcului sudic), a fost descoperit un schelet incomplet de cal, depus în conexiune anatomică. Mormântul 1 a fost identificat în sectorul nord-estic al tumulului, într-o catacombă al cărei plafon se prăbușise, umplutura conținând oase mici, prost conservate (Кетрару 1986, 5-11; Кетрару и др. 2014, 92-97). Camera funerară era adiacentă gropii de acces și orientată pe direcția vest - est. Pe fundul camerei, în apropierea pereților vestici și sudici, a fost introdus un sicriu conservat precar, realizat din scânduri relativ subțiri. Scheletul unui adult (prost conservat), presat ferm pe fundul gropii de un segment prăbușit al bolții catacombei, era depus în poziție întinsă pe spate, cu capul spre vest. Craniul era înclinat spre stânga, cu fața orientată spre nord – nord-est. Brațul drept, ușor îndoit din cot, era așezat pe pelvis; din brațul stâng s-a păstrat doar humerusul. Membrele inferioare erau întinse, genunchii, la fel ca și picioarele, erau strâns apropiate. Sub schelet a fost identificat un strat de descompunere, provenit dintr-un așternut vegetal, de culoare verzuie-gălbuie, care acoperea aproape integral fundul sicriului. Pe acest strat, în jurul scheletului, au fost observate numeroase fragmente mici de cărbune și urme de descompunere ale scândurilor arse ale sicriului, indicând un proces de ardere parțială (fig. 6/5). De asemenea, în sicriu, la

was pushed in. The skeleton of an adult (poorly preserved), pressed firmly to the bottom of the pit by a collapsed section of the catacomb vault, lay in an extended position on its back, head to the west. The skull was tilted to the left, facing north-northeast. The right arm, slightly bent at the elbow, rested on the *pelvis*; of the left arm, only the *humerus* remained. The legs were straight, the knees, like the feet, tightly pressed together. Under the skeleton, decay from greenish-yellowish plant litter was discovered, covering almost the entire bottom of the coffin. On the litter around the skeleton, a large number of small charcoal embers and decay from burnt coffin boards were noted – traces of partial burning (fig. 6/5). Also in the coffin, at the foot of the deceased, there were a stone slab, two burnt pebbles, small bones of sacrificial animals, and charcoal. A black-glazed *kantharos* lay on its side on the coffin lid, facing northwest. A pair of silver earrings, poorly preserved (one of two fragments, the other of four), had been exposed to fire and were found to the right and left of the deceased's skull. An iron knife with a curved back and a straight, slightly concave blade with a poorly preserved bone handle was found to the right of the right *tibia*. Two small fragments of iron rods, wrapped in thin iron wire, lay next to the knife. A bronze bracelet with overlapping ends was found near the left elbow. Two sandstone river pebbles, with their characteristic rounded surfaces and heavily charred, were found on a stone slab. A single sandstone slab, trapezoidal in shape with rounded corners, was discovered at the foot of the deceased. Another skeleton of an adult was found outside the coffin, across the catacomb, under an arched vault. The deceased lay on his back in an extended position, his head facing north, his skull almost touching

picioarele defunctului, au fost descoperite o lespede de piatră, două pietricele arse, oase mici de animale sacrificate și cărbune. Un kantharos atic cu firnis negru era depus pe o parte, pe capacul sicriului, orientat spre nord-vest. O pereche de cercei din argint, slab conservați (un fragment dintr-un cercel și patru din celălalt), prezentau urme de expunere la foc și au fost găsiți de o parte și de alta a craniului defunctului. La dreapta tibiei drepte se afla un cuțit din fier, cu spatele curbat și lama dreaptă, ușor concavă, prevăzut cu mâner din os, slab păstrat. Lângă cuțit au fost identificate două mici fragmente de tije din fier, înfășurate cu sârmă subțire din fier. În apropierea cotului stâng a fost descoperită o brățară din bronz cu capetele suprapuse. Pe lespedea de piatră se aflau două pietricele de râu din gresie, cu suprafețe rotunjite caracteristice, puternic carbonizate. O singură lespede de gresie, de formă trapezoidală, cu colțuri rotunjite, a fost descoperită la picioarele defunctului. Un al doilea schelet de adult a fost identificat în afara sicriului, transversal față de catacombă, sub o boltă arcuită. Defunctul era depus în poziție întinsă pe spate, cu capul orientat spre nord, craniul aproape atingând peretele nordic, iar picioarele sprijinite de peretele sudic. Poziția scheletului în groapă sugerează că trupul a fost aruncat neglijent și doar ulterior ajustat ușor într-o poziție asemănătoare celei a defunctului principal (Кетрару и др. 2014, 92).

În apropierea umărului drept a fost descoperită o oglindă din bronz (FB-27435-2), fără mâner, aflată într-o stare relativ bună de conservare. Discul are un diametru de 15 cm și o grosime de 0,1 cm (fig. 6/6). O față este ușor concavă, cealaltă – ușor convexă. La o distanță de 0,8 cm de marginea discului se află

the north wall, and his feet resting against the south wall. Judging by the skeleton's position in the pit, the corpse was carelessly dumped and only later slightly adjusted to its position, similar to that of the main deceased (Кетрару и др. 2014, 92).

A bronze mirror (FB-27435-2), without a handle, in a reasonably good condition, was found near the right shoulder. Its disk diameter was 15 cm, and its thickness was 0.1 cm (fig. 6/6). One side is slightly concave, the other slightly convex. At a distance of 0.8 cm from the edge of the disk, there are two depressions, 0.4 cm in diameter, apparently traces of rivets, with which a wooden or bone handle, that did not survive, was attached to the mirror. On the surface of the mirror, on both sides, traces of a finely woven fabric made of wool and plant fibers are preserved, apparently the remains of a cover (Кетрару и др. 2014, 94, рис. 79/7). The undisturbed burial of barrow 21 contained an Attic black-glazed kantharos, practically identical to the vessel from burial 1 of barrow 18 described earlier. Therefore, taking into account analogies from the Athenian Agora (Sparkes, Talcott 1970, pl. 29, cat. 698), burial 1 of barrow 21 should also be dated to the second quarter of the 4th century BC.

Butor barrow cemetery. A mirror from burial 3 of mound 2 near Butor, 1972, was also disc-shaped and equipped with an iron handle, but it apparently belongs to a different type. Burial 3 was located in the southern part of the mound and was made in a catacomb with a stone foundation in the northern wall of the entrance pit (Мелюкова 1973, 4-22; Синика, Разумов, Тельнов 2013, 34-39). The chamber contained an undisturbed

două adâncituri cu diametrul de 0,4 cm, interpretate drept urme ale niturilor prin care era fixat un mâner din lemn sau din os, care nu s-a păstrat. Pe suprafața oglinzii, pe ambele fețe, s-au conservat urme ale unei țesături fine, realizate din lână și fibre vegetale, interpretate ca resturi ale unei huse (Кетрару и др. 2014, 94, рис. 79, 7). Mormântul nederanjat din tumulul 21 conținea un *kantharos* atic cu firnis negru, practic, identic cu vasul din mormântul 1 al tumulului 18, descris anterior. Prin urmare, pe baza analogiilor din Agora ateniană (Sparkes, Talcott 1970, pl. 29, cat. 698), mormântul 1 din tumulul 21 poate fi datat în al doilea sfert al secolului al IV-lea a. Chr.

Cimitirul tumular de la Butor. O oglindă din mormântul 3 al tumulului 2 de lângă Butor, cercetat în anul 1972, era, de asemenea, de formă discoidală și prevăzută cu mâner din fier (însă aparține, se pare, unui tip diferit). Mormântul 3 era situat în partea sudică a movilei și a fost amenajat într-o catacombă cu fundație de piatră în peretele nordic al gropii de acces (Мелюкова 1973, 4-22; Синика, Разумов, Тельнов 2013, 34-39). Camera funerară conținea un mormânt nederanjat al unui adult (cel mai probabil, o femeie). Înhumarea a fost realizată într-un sicriu – o ladă rectangulară din scânduri subțiri, cu colțuri rotunjite; capacul lipsea. Defuncta era depusă în poziție întinsă pe spate, cu capul orientat spre vest. Brațul stâng era întins pe lângă corp, cel drept era îndoit și așezat pe pelvis, iar membrele inferioare erau căzute spre stânga. La nivelul tâmplelor se aflau cercei de aur, iar pe mâna dreaptă au fost descoperite cinci inele din argint; în apropierea încheieturii mâinii stângi se găseau alte

Fig. 8. Oglindă de la Butor I, movila 2, mormântul 3, Muzeul Național de Istorie a Moldovei.
Fig. 8. Mirror from Butor I, barrow 2, burial 3, National Museum of History of Moldova.

burial of an adult (most likely a woman). The burial was made in a coffin – a rectangular box made of thin boards with rounded corners; the lid was missing. The deceased lay on her back, her head to the west. The left arm was extended along the body, while the right one was bent and placed on the pelvis, and the legs fell to the left. Gold earrings lay at the temples, and five silver rings were on the right hand; three silver rings and one lead ring were near the wrist of the left hand. A jug was discovered beside the left foot, next to which, but already outside the tomb, lay a clay spindle whorl. In addition to the spindle whorl, the following finds were made

trei inele din argint și unul din plumb. Un ulcior a fost descoperit la piciorul stâng, iar lângă acesta, deja în afara mormântului, se afla o fusaiolă de lut. Pe lângă fusaiolă, în afara sicriului de lemn au fost descoperite și alte piese: lângă peretele vestic, în dreapta capului defunctei, se afla un cuțit din fier cu mâner din os, depus într-un vas de lemn, din care s-au păstrat urme ale lemnului și un singur element de prindere din fier; în colțul nord-vestic al camerei funerare erau depuse două vase de tip lekythos (fig. 6/8). O oglindă din bronz cu mâner din fier se afla la capul defunctei, în partea dreaptă (fig. 6/7; 8). Discul oglinzii este masiv, turnat, cu diametrul de 11 cm (Синика, Разумов, Тельнов 2013, 37-39, рис. 15/3). Pe suprafața interioară se observă un chenar îngust, două cercuri concentrice, trasate prin gravare fină, și un cerc slab marcat în centru. Se pare că oglinda a avut, inițial, un mâner din bronz, turnat împreună cu discul. Această ipoteză este susținută de marginea neregulată și alungită a oglinzii în zona în care a fost atașat ulterior mânerul din fier, după ruperea celui de bronz. Mânerul din fier este ușor deformat; partea sa superioară este alcătuită din două plăci care înconjoară discul oglinzii și sunt fixate atât de disc, cât și între ele cu nituri de fier. Mânerul prezintă o lărgire pronunțată în zona mediană, iar la extremitatea inferioară se termină cu un bloc vertical. Lungimea mânerului este de 13,0-13,5 cm, iar lățimea variază între 2 cm la marginea superioară și 1 cm la nivelul blocului. Înhumarea principală în tumul a fost datată pe baza a patru vârfuri de săgeți de tipul 4, secțiunea 2, conform clasificării realizate de A. Meliukova (Мелюкова 1964, 25, 29), în al doilea sfert al secolului al

outside the wooden box: near the western wall, to the right of the buried woman's head, an iron knife with a bone handle lay in a wooden bowl, of which wood decay and one iron fastener remained; in the northwestern corner of the burial chamber stood two lekythoi (fig. 6/8). A bronze mirror with an iron handle lay at the head of the deceased, to the right (fig. 6/7; 8). The mirror's disk is quite massive, cast, and 11 cm in diameter (Синика, Разумов, Тельнов 2013, 37-39, рис. 15/3). Along the inner surface, there is a narrow, low rim, two concentric circles engraved delicately, and a faint circle in the center. Apparently, the mirror originally had a bronze handle, cast together with the disk. This may be evidenced by the uneven, drawn-out edge of the mirror where the iron handle was attached after the bronze one broke. The iron handle is somewhat deformed. Its upper part consists of two plates encircling the mirror's disk and fastened to the disk and to each other with iron rivets. The handle has a noticeable widening in the middle, and on the bottom, there is a vertical block. The handle is 13.0-13.5 cm long, and the width is 2 cm at the upper edge and 1 cm at the block. The primary burial of barrow 2 was dated based on four arrowheads of type 4, section 2, according to A. Melyukova (Мелюкова 1964, 25, 29) to the second quarter of the 4th century BC (Синика, Разумов, Тельнов 2013, 124). Burial 3, which contained a mirror and, according to the authors of the most recent publication, a more representative inventory, cannot be dated more precisely than the main one. Nevertheless, gold earrings with the image of a female deity, the closest analogies to which come from Tovsta Mohyla, may date from the second quarter of the 4th century BC, "no later than 350 BC" (Бидзиля, Полин 2012, 523).

IV-lea a. Chr. (Синика, Разумов, Тельнов 2013, 124). Mormântul 2, care conținea, de asemenea, o oglindă și, potrivit autorilor celei mai recente publicații, un inventar mai reprezentativ, nu poate fi datat mai precis ca înhumarea principală. Cu toate acestea, cerceii de aur cu reprezentarea unei divinități feminine, ale căror analogii cele mai apropiate provin din Tovsta Mohyla, pot fi datați în al doilea sfert al secolului al IV-lea a. Chr., „nu mai târziu de anul 350 a. Chr." (Бидзиля, Полин 2012, 523).

Alte două oglinzi provenite din tumulul de lângă satul Butor (mormântul 2 din tumulul 4 și mormântul 2 din tumulul 8) se disting prin dimensiunile reduse și au fost, probabil, realizate inițial sub forma unor discuri. Mormântul 2 din movila 8 de lângă satul Butor, cercetat în anul 1972, era situat în sectorul sud-estic al tumulului și a fost amenajat într-o structură complexă, care combina o groapă cu o catacombă (Мелюкова 1973, 32-46; Синика, Разумов, Тельнов 2013, 55-60). Groapa, de formă rectangulară, era orientată pe direcția vest-sud-vest – est-nord-est și era acoperită cu lemn, fapt demonstrat de fragmentele de scânduri descoperite în umplutura deranjată. Se presupune că un stâlp susținea acoperișul, partea sa inferioară fiind înfiptă în fundul gropii, unde a fost identificată o groapă de par. Mormântul a fost jefuit încă în antichitate, oase umane (coaste, vertebre și falange) fiind descoperite la diferite adâncimi. Pe fundul gropii au fost identificate resturile ale doi indivizi. Doar oasele lungi ale membrelor inferioare ale unuia dintre adulți s-au păstrat *in situ*, dispuse pe direcția vest-sud-vest - est-nord-est, ceea ce indică o orientare

Two other mirrors from the burial mound near the village of Butor (burial 2 of mound 4 and burial 2 of mound 8) distinguish themselves by their small size and were likely made initially as disks. Burial 2 of mound 8 near the village of Butor, 1972, was located in the southeastern sector of the mound and was made in a complex structure, combining a pit and a catacomb (Мелюкова 1973, 32-46; Синика, Разумов, Тельнов 2013, 55-60). The rectangular pit was oriented along the west-southwest - east-northeast line and was covered with wood, as evidenced by fragments of boards discovered in the disturbed infill. A pillar likely supported the cover, the lower part of which was sunk into the bottom, where a posthole was discovered. The burial was looted in ancient times, and human bones (ribs, *vertebrae*, and *phalanges*) were found at various depths. The remains of two individuals were discovered at the bottom of the pit. Only the long leg bones of one adult were preserved in situ, lying along a west-southwest - east-northeast line, an argument in favor of a western (with a slight deviation to the south) orientation of this individual. To the left of the legs of the first buried person lay the femur of the second, and the ulna and radius bones of the hand were in the center of the pit. A bark flooring was noted at the bottom of the pit (fig. 2/4). A bronze mirror in the form of a disk, 9.5 cm in diameter, was found near the right thigh of the first buried person (Синика, Разумов, Тельнов 2013, 58-59, рис. 34/5). The disk has two small round holes located opposite each other (fig. 2/5). Between the legs, closer to the left knee, was a glass pendant; there were clusters of glass beads to the right and left of the femurs, most likely comprising two bead bracelets on the right and left wrists; additionally, a silver ring was near the hand bones. The remains of sacrificial food were

vestică a acestui individ, cu o ușoară deviere spre sud. La stânga picioarelor primului defunct se afla femurul celui de-al doilea, iar în centrul gropii au fost identificate ulna și radiusul mâinii. Pe fundul gropii a fost observată și o pardoseală din scoarță de copac (fig. 2/4). În apropierea coapsei drepte a primului defunct a fost descoperită o oglindă din bronz sub formă de disc, cu diametrul de 9,5 cm (Синика, Разумов, Тельнов 2013, 58-59, рис. 34/5). Discul prezintă două mici perforații circulare, dispuse diametral opus (fig. 2/5). Între picioare, mai aproape de genunchiul stâng, se afla un pandantiv din sticlă; la dreapta și la stânga femurelor au fost identificate aglomerări de mărgele din sticlă, care aparțineau, cel mai probabil, unor brățări din mărgele purtate la încheieturile mâinilor dreaptă și stângă; în apropierea oaselor mâinii a fost descoperit un inel din argint. Lângă peretele nordic au fost identificate resturi de ofrandă alimentară – oase de animale mici, depuse într-un bol (?) din lemn, complet descompus. O altă piesă, un cercel din argint, a fost descoperită în umplutura deranjată a gropii. Mormântul de la intrare nr. 2, care conținea oglinda, a fost datat în al doilea sfert al secolului al IV-lea a. Chr., pe baza inelului din argint, analog celui din mormântul 3 al tumulului 2, discutat anterior (Синика, Разумов, Тельнов 2013, 125).

Butor, movila 4, mormântul 2, 1978. Sub movila tumulului 4 de lângă satul Butor au fost identificate un șanț inelar și trei morminte scitice, realizate simultan. În umplutura șanțului a fost descoperit un ospăț funerar, constând din fragmente de amfore dispersate, purtând ștampile englifice (Кетрару,

discovered near the northern wall – the bones of small cattle, which lay in a completely decayed wooden bowl (?). Another find, a silver earring, was made in the displaced fill of the pit. The entrance burial no. 2 with a mirror was dated to the second quarter of the 4th century BC based on the silver ring, as in burial 3 of mound 2, discussed above (Синика, Разумов, Тельнов 2013, 125).

Butor, barrow 4, burial 2, 1978. A ring ditch and three Scythian burials, made simultaneously, were discovered under the mound of barrow 4 near the village of Butor. A funeral feast was found in the ditch, consisting of scattered amphorae with englyphic stamps (Кетрару, Серова 1979, 2-25; Синика, Разумов, Тельнов 2013, 42-48). Lateral burial 2 was located in the southern part of the mound. A one-sided natural deposit adjoined the pit on the south and partially on the eastern sides. The rectangular pit with rounded edges was oriented along the west-east line. The skeleton lay in an outstretched position on its back, with the head to the west. The arms were extended along the body, and the legs were straight. The *ulna* and *radius* bones of the right hand, as well as the *phalanges* of the fingers of the right hand, were not preserved. The *phalanges* of the fingers of the left hand lay on the left wing of the *pelvis* and near the *femur*. The *tibia* and *fibula* of both legs, as well as both feet, were not preserved. At the bottom of the pit, a bark flooring was found, shifted from the center to the eastern wall and pushed closely against the northern one (fig. 6/9). To the left, at the head of the buried woman, lay a bronze mirror (unfortunately, not yet found in the NMHM collection) (Синика, Разумов, Тельнов 2013, 47, рис. 22/2), which was a round disk with a diameter of 9.2 cm and a thickness of 0.1 cm (fig. 6/10). A lead *vorvorka* was

Серова 1979, 2-25; Синика, Разумов, Тельнов 2013, 42-48). Mormântul lateral 2 era situat în partea sudică a tumulului. La sud și, parțial, la est, groapa era mărginită de un depozit natural unilateral. Groapa, de formă rectangulară, cu colțuri rotunjite, era orientată pe direcția vest - est. Scheletul era depus în poziție de decubit dorsal, cu capul orientat spre vest. Brațele erau întinse de-a lungul corpului, iar membrele inferioare erau drepte. Ulna și radiusul mâinii drepte, precum și falangele degetelor mâinii drepte nu s-au păstrat. Falangele degetelor mâinii stângi se aflau pe partea stângă a pelvisului și în apropierea femurului. Tibia și fibula ambelor picioare, precum și ambele labe ale picioarelor nu s-au conservat. Pe fundul gropii a fost identificată o pardoseală din scoarță, deplasată din centrul gropii spre peretele estic și lipită strâns de cel nordic (fig. 6/9). La stânga capului defunctei se afla o oglindă din bronz (din păcate, piesa nu a fost identificată până în prezent în colecția MNIM) (Синика, Разумов, Тельнов 2013, 47, рис. 22/2), sub forma unui disc circular cu diametrul de 9,2 cm și grosimea de 0,1 cm (fig. 6/10). În apropierea umărului drept a fost descoperită o „vorvorka" din plumb, la nivelul tâmplelor se aflau o pereche de cercei de argint, iar în partea superioară a pieptului, sub mandibulă, au fost identificate fragmente ale unui torques din argint. Dincolo de pardoseală, la capul defunctei, au fost descoperite o cupă cu firnis negru și o fusaiolă din lut. În colțul sud-vestic și de-a lungul peretelui vestic se aflau resturi de ofrandă alimentară: un omoplat, șase coaste, un humerus și un radius de cal, lângă care a fost descoperit un cuțit din fier cu mâner din os. În umplutura șanțului tumulului au fost descoperite

found near the right shoulder, a pair of silver earrings were found near the temples, and fragments of a silver torque were found in the upper part of the chest, under the *mandibula*. Beyond the flooring, at the head of the buried woman, a black-lacquered cup and a clay spindle whorl were found. In the southwest corner and along the western wall lay sacrificial food: a shoulder blade, six ribs, a *humerus*, and a *radius* from a horse, near which an iron knife with a bone handle was discovered. The fragments of 17 Heraclean amphorae were found in the fill of the mound's ditch. They belonged to the biconical type 3, variant 2 according to S. Monakhov (Монахов 2003, 142), and out of them, 12 contained two-line englyphic stamps, apparently made with a single stamp: ΙΣΤΙΑΙ ΕΠΙ | ΘΕΜΙΣΤ (Ἰστιαῖ(ος) ἐπὶ Θεμίστ[ο]). At various times, the funeral feast of barrow 4 at the Butor I burial ground was dated to the 320s BC (Монахов 2003, 142; Mateevici 2007, 82, fig. 16/6-11) or even 350-340 BC (Полин 2014, 511). At the same time, V.I. Katz attributed the eponym *Themist(okles)* to the chronological group 5, subgroup A and dated it to the late 320s - early 310s BC (Кац 2007, 430, прил. V-6).

Conclusion and research perspectives

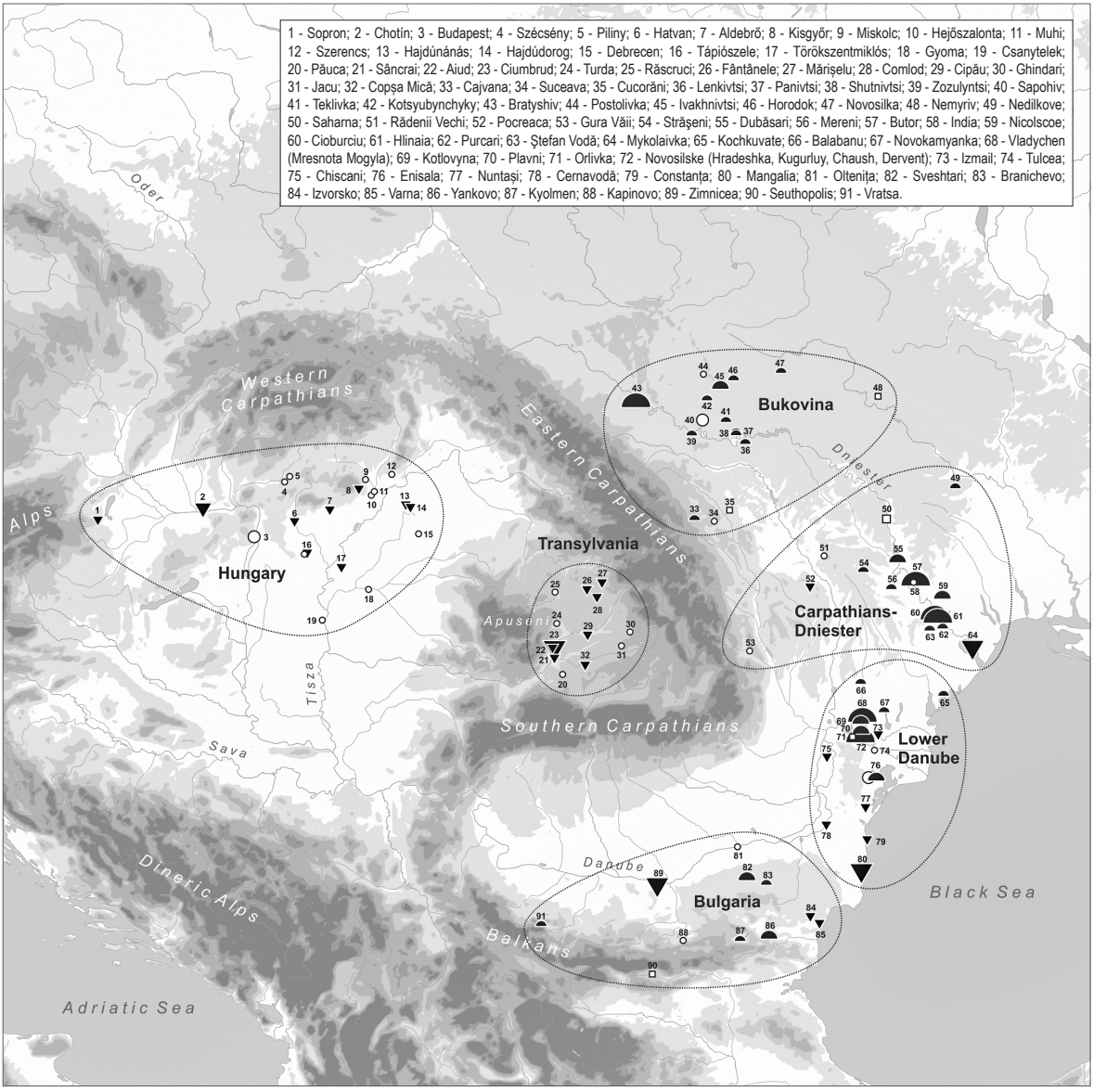
In the Danube region, from the Dniester basin to the eastern Alpine region, at least 152 late Hallstatt – late La Tène mirrors are known (fig. 9), primarily from funerary contexts (76%). About 21% of the mirrors are stray finds (31 items), while another five finds (3%) were associated with settlements. Half of the mirror finds were discovered in burial mounds (76 items), and a quarter (40 items; 26%) were found in flat cemeteries. In

fragmente provenind de la 17 amfore heracleene de tip biconic 3, varianta 2, conform tipologiei lui S. Monakhov (Монахов 2003, 142), dintre care 12 purtau ștampile englifice, dispuse pe două rânduri, aparent realizate cu o singură matriță: ΙΣΤΙΑΙ ΕΠΙ | ΘΕΜΙΣΤ (Ἰστιαῖ(ος) ἐπὶ Θεμίστ[ο]). În literatura de specialitate, ospățul funerar din tumulul 4 al necropolei Butor I a fost datat fie în anii 320 a. Chr. (Монахов 2003, 142; Mateevici 2007, 82, fig. 16: 6-11), fie chiar în intervalul 350-340 a. Chr. (Полин 2014, 511). Totodată, V.I. Katz a atribuit eponimul *Themist(okles)* grupului cronologic 5, subgrupul A, datându-l la sfârșitul anilor 320 - începutul anilor 310 a. Chr. (Кац 2007, 430, прил. V-6).

Concluzii și perspective ale cercetării

În regiunea Dunării, de la bazinul Nistrului până în zona est-alpină, sunt cunoscute, cel puțin, 152 de oglinzi datate între perioadele târzii ale epocii Hallstatt și La Tène (fig. 9), majoritatea provenind din contexte funerare (76%). Aproximativ 21% dintre oglinzi reprezintă descoperiri izolate (31 de piese), în timp ce alte cinci piese (3%) au fost asociate cu așezări. Jumătate dintre descoperirile de oglinzi au fost făcute în tumuli (76 de piese), iar un sfert (40 de piese; 26%) – în cimitire plane. În Bucovina, contextele funerare care includ oglinzi sunt întâlnite exclusiv sub forma movilelor, în timp ce în Transilvania și Pannonia oglinzile apar și în cimitire plane. Cele mai puține oglinzi au fost identificate în vestul regiunii, în Ungaria și Slovacia (14 piese; 9%), puțin mai multe în Transilvania (23 de piese; Bukovina, the funerary assemblages containing mirrors were found exclusively under burial mounds, while in Transylvania and Pannonia, they were discovered in flat cemeteries. The smallest number of mirrors were found in the region's western parts, in Hungary and Slovakia (14 finds; 9%), slightly more in Transylvania (23 finds; 15%) and Bukovina (21 finds; 14%), while almost two thirds were found on the Lower Danube (48 finds; 31%) and in the Carpathian-Dniester region (47 finds; 31%). The first mirrors of the Early Iron Age entered the Carpathian-Dniester region no earlier than the mid-7th century BC and are associated with the Early Scythian types, of Caucasian and possibly even Siberian origin. Beginning in the mid-6th century BC, mirrors of Greek manufacture appeared – for example, the Olbian-Borysthenes and Argive types, and already in the classical period – the Peloponnesian typological form started to spread out. Throughout the Classical and especially the Hellenistic periods, burials increasingly featured local modifications, including those based on Greek models. Over time, from the Early Scythian to the Classical period, the mirror's significance as a material culture artefact apparently shifted. Thus, beginning in the Middle Scythian period, mirrors were exclusively a female accessory, while in the Early Scythian period, they could be part of the inventory of male "warrior" burials.

Fig. 9. Răspândirea oglinzilor în secolele VII-II a. Chr.
Fig. 9. Distribution of mirrors in the 7th-2nd centuries BC.

1 - Sopron; 2 - Chotín; 3 - Budapest; 4 - Szécsény; 5 - Piliny; 6 - Hatvan; 7 - Aldebrő; 8 - Kisgyőr; 9 - Miskolc; 10 - Hejőszalonta; 11 - Muhi; 12 - Szerencs; 13 - Hajdúnánás; 14 - Hajdúdorog; 15 - Debrecen; 16 - Tápiószele; 17 - Törökszentmiklós; 18 - Gyoma; 19 - Csanytelek; 20 - Păuca; 21 - Sâncrai; 22 - Aiud; 23 - Ciumbrud; 24 - Turda; 25 - Răscruci; 26 - Fântânele; 27 - Mărișelu; 28 - Comlod; 29 - Cipău; 30 - Ghindari; 31 - Jacu; 32 - Copșa Mică; 33 - Cajvana; 34 - Suceava; 35 - Cucorăni; 36 - Lenkivtsi; 37 - Panivtsi; 38 - Shutnivtsi; 39 - Zozulyntsi; 40 - Sapohiv; 41 - Teklivka; 42 - Kotsyubynchyky; 43 - Bratyshiv; 44 - Postolivka; 45 - Ivakhnivtsi; 46 - Horodok; 47 - Novosilka; 48 - Nemyriv; 49 - Nedilkove; 50 - Saharna; 51 - Rădenii Vechi; 52 - Pocreaca; 53 - Gura Văii; 54 - Strășeni; 55 - Dubăsari; 56 - Mereni; 57 - Butor; 58 - India; 59 - Nicolscoe; 60 - Cioburciu; 61 - Hlinaia; 62 - Purcari; 63 - Ştefan Vodă; 64 - Mykolaivka; 65 - Kochkuvate; 66 - Balabanu; 67 - Novokamyanka; 68 - Vladychen (Mresnota Mogyla); 69 - Kotlovyna; 70 - Plavni; 71 - Orlivka; 72 - Novosilske (Hradeshka, Kugurluy, Chaush, Dervent); 73 - Izmail; 74 - Tulcea; 75 - Chiscani; 76 - Enisala; 77 - Nuntași; 78 - Cernavodă; 79 - Constanța; 80 - Mangalia; 81 - Oltenița; 82 - Sveshtari; 83 - Branichevo; 84 - Izvorsko; 85 - Varna; 86 - Yankovo; 87 - Kyolmen; 88 - Kapinovo; 89 - Zimnicea; 90 - Seuthopolis; 91 - Vratsa.
Oder
Western Carpathians
Eastern Carpathians
Alps
Hungary
Transylvania
Bukovina
Dniester
Carpathians-Dniester
Apuseni
Tisza
Southern Carpathians
Lower Danube
Sava
Dinaric Alps
Danube
Bulgaria
Black Sea
Balkans
Adriatic Sea

15%) și Bucovina (21 de piese; 14%), în timp ce aproape două treimi au fost descoperite pe cursul inferior al Dunării (48 de piese; 31%) și în regiunea Carpați - Nistru (47 de piese; 31%). Primele oglinzi timpurii ale epocii fierului au pătruns în regiunea dintre Carpați și Nistru nu mai devreme de mijlocul secolului al VII-lea a. Chr. și sunt asociate tipurilor scitice incipiente, de origine caucaziană, posibil, chiar siberiană. Începând cu mijlocul secolului al VI-lea a. Chr., apar produse de proveniență grecească, de exemplu, tipurile Olbia-Borysthenes și Argos, iar deja în perioada clasică – variante peloponesiene. Pe parcursul epocii clasice și, mai ales, a celei elenistice, în morminte apar tot mai frecvent variante locale, inclusiv modele inspirate din prototipurile grecești. De-a lungul timpului, de la etapa scitică timpurie până în cea clasică, semnificația oglinzii ca obiect de cultură materială pare să se fi modificat. Astfel, începând cu perioada scitică mijlocie, oglinzile devin exclusiv un accesoriu feminin, în timp ce în perioada scitică timpurie puteau face parte și din inventarul mormintelor „războinicilor" masculini. Mai mult, oglinzile figurează printre puținele elemente din cultura materială, care continuă să însoțească înhumările nomade în epoca scitică târzie, în secolele III-II a. Chr. (spre deosebire, de exemplu, de *akinakai*, stilul animalier sau cazanele metalice).

Muzeul Național de Istorie a Moldovei deține o colecție reprezentativă de oglinzi provenind din morminte scitice și așezări getice din regiunea nord-vestică a Mării Negre, datate începând cu mijlocul secolului al VII-lea a. Chr. Majoritatea oglinzilor

Furthermore, mirrors are among the few material culture elements that continue to accompany nomadic burials in the Late Scythian period of the 3rd-2nd centuries BC (unlike, for example, *akinakai*, animal style, or metal cauldrons).

The National Museum of History of Moldova houses a representative collection of mirrors originating from Scythian burials and Getic settlements in the northwestern Black Sea region, dated from the mid-7th century BC. The majority of the mirrors are of the Greek type and date from the late 5th and early 4th centuries BC.

Fig. 10. Răspândirea oglinzilor în morminte: A - alte morminte scitice din regiunea nord-pontică (1 - Glinoe-Sad, movila 11, m. 2; 2 - Glinoe-Sad, movila 11, m. 4; 3 - Glinoe-Vodovod, movila 7, m. 4; 4 - Mykolaivka, m. 15; 5 - Mykolaivka, m. 23; 6 - Glinoe-Vodovod, movila 14, m. 3; 7 - Mykolaivka, m. 17; 8 - Glinoe-Vodovod, movila 5, m. 5; 9 - Glinoe-Vodovod, movila 11, m. 1; 10 - Nedilkove, movila 9, m. 1); B - topograma oglinzii în mormintele scitice.

Fig. 10. Spread of the mirrors in burials: A - other Scythian burials of the North Pontic region (1 - Glinoe-Sad, bar. 11, b. 2; 2 - Glinoe-Sad, bar. 11, b. 4; 3 - Glinoe-Vodovod, bar. 7, b. 4; 4 - Mykolaivka, b. 15; 5 - Mykolaivka, b. 23; 6 - Glinoe-Vodovod, bar. 14, b. 3; 7 - Mykolaivka, b. 17; 8 - Glinoe-Vodovod, bar. 5, b. 5; 9 - Glinoe-Vodovod, bar. 11, b. 1; 10 - Nedilkove, bar. 9, b. 1); B - topogram of the mirror in Scythian burials.

1
2
3
A
4
5
6
7
8
9
10
B

sunt de tip grecesc și datează din perioada târzie a secolului al V-lea - începutul secolului al IV-lea a. Chr.

Judecând după aceste repere cronologice, pot fi identificate două etape principale ale pătrunderii oglinzilor în societatea barbară în perioada clasică: prima – la sfârșitul secolului al V-lea - începutul secolului al IV-lea a. Chr., iar a doua – în al doilea sfert al secolului al IV-lea a. Chr. și aproximativ la mijlocul acestuia. În această perioadă, oglinzile erau invariabil asociate subculturii feminine și, de regulă, erau însoțite de cantități considerabile de aur, sacrificii umane, arme (vârfuri de săgeți) sau obiecte cu caracter magic. Statutul special al oglinzilor în societatea barbară este evidențiat, probabil, de atitudinea aparte față de aceste obiecte, demonstrată prin utilizarea îndelungată și urmele de reparații. Mai mult, în morminte oglinzile erau cel mai frecvent depuse în partea superioară a corpului (de regulă, la cap sau la piept) și chiar sub corp (fig. 10/B).

Astfel, colecția prezentată reflectă atât diversitatea morfologică a oglinzilor, cât și dinamica complexă a interacțiunilor culturale dintre centrele grecești și periferia barbară a regiunii nordice a Mării Negre. Luate împreună, aceste materiale permit reconstruirea principalelor procese ale societății antice: rutele de schimb, mecanismele de formare a elitei, transformările practicilor sacre și dinamica subculturilor. Este evident că oglinzile, în acest context, nu funcționau doar ca accesorii sau obiecte de lux, ci și ca instrumente esențiale pentru construcția socială și simbolică, modelând concepțiile despre statut, putere și spiritualitate în comunitățile

Judging by these materials, two main stages in the introduction of mirrors into barbarian society during the classical period can be distinguished. The first dates from the late 5th - early 4th centuries BC, the other from the second quarter of the 4th century BC, around the middle of the century. During this period, mirrors were invariably associated with the female subculture, and as a rule, were accompanied by an abundance of gold, human sacrifices, weapons (arrowheads), or objects associated with magical practices. The special status of mirrors in barbarian society is likely underscored by their special attitude towards them, as evidenced by prolonged use and signs of repair. Furthermore, in burials, mirrors were most often placed near the upper part of the body (usually near the head or chest) and were often placed also under the body (fig. 10/B). Thus, the presented collection reflects both the diversity of mirror morphology and the complex dynamics of cultural interactions between Greek centers and the barbarian periphery of the Northern Black Sea region. Taken together, these materials allow us to reconstruct key processes of ancient society: exchange routes, mechanisms of elite formation, transformations in sacred practices, and the dynamics of subcultures. Clearly, mirrors, in this context, serve not as simple accessories or luxury items, but as essential tools for social and symbolic construction, shaping notions of status, power, and spirituality in barbarian communities of the Carpathian-Dniester region during the 7th-4th centuries BC.

barbare din regiunea Carpați - Nistru între secolele VII-IV a. Chr.

În perspectivă, direcțiile viitoare de cercetare vor viza: 1) realizarea unor analize arheometrice de tip XRF asupra oglinzilor, în vederea stabilirii compoziției aliajelor și a diferențierii între piesele de import și cele de producție locală sau regională; 2) o analiză mai detaliată a inventarelor funerare asociate, cu un accent special asupra pieselor de import grecesc și a obiectelor considerate „atipice", ca potențiali indicatori ai statutului social, ai rolurilor ocupaționale sau ai funcțiilor simbolice (de exemplu, elite, războinici sau personaje cu atribuții rituale/șamani); 3) aplicarea metodelor statistice multivariate (analize de corespondență, clusterizare), inclusiv prin utilizarea programelor dedicate, precum PAST, pentru identificarea unor posibile grupuri funerare, definite prin practici rituale, obiceiuri și modele recurente de asociere a bunurilor.

În concluzie, analiza oglinzilor din secolele VII-IV a. Chr. evidențiază utilizarea lor îndelungată, schimbarea semnificațiilor și asocierea lor puternică cu identitatea feminină în practicile funerare din regiunea Carpați - Nistru. Dincolo de diversitatea tipologică și de originea variată, oglinzile se conturează ca obiecte cu o încărcătură socială și simbolică pronunțată, reflectând tipare de interacțiune culturală, manifestări ale statutului și comportamente rituale în cadrul comunităților barbare din nordul și nord-vestul Mării Negre.

In future research, the following directions will be pursued: 1) the application of archaeometric XRF analyses to the mirrors in order to determine alloy compositions and to distinguish between imported objects and those of local or regional production; 2) a more detailed analysis of the associated funerary inventories, with particular emphasis on Greek imports and so-called "atypical" objects, as potential indicators of social status, occupational roles, or symbolic functions (e.g. elites, warriors, or individuals with ritual responsibilities/ shamans); 3) the application of multivariate statistical methods (correspondence analysis, cluster analysis), including the use of dedicated software such as PAST, to identify possible funerary groups defined by shared ritual practices, customs, and recurrent patterns in the association of grave goods.

In conclusion, the analysis of mirrors from the 7th-4th centuries BC highlights their long-term use, changing meanings, and strong association with female identity in the funerary practices of the Carpathian-Dniester region. Beyond their typological diversity and varied origins, mirrors emerge as socially and symbolically charged objects, reflecting patterns of cultural interaction, status display, and ritual behavior within barbarian communities of the north and north-west of the Black Sea area.

Bibliografie / Bibliography

Baiduzh 2013: M. Baiduzh, The Queen of Spades and her "Sister" Bloody Mary in Russian. Contemporary Legend 3(3), 2013, 78-99.

Daragan, Didenko 2021: M. Daragan, S. Didenko, Scythian quiver sets of the Archaic period: State of the art and the chronological considerations. Tyragetia s.n. XV/1, 2021, 155-188.

Hellmuth 2010: A. Hellmuth, Bogenschützen des Pontischen Raumes in der Älteren Eisenzeit. Typologische Gliederung, Verbreitung und Chronologie der skythischen Pfeilspitzen. UPA 177 (Bonn 2010).

Levițki 1996: O. Levițki, Considerations sur les monuments funéraires du Hallstatt tardif sur le territoire de la Moldavie. In: (Eds. M. Garašanin, P. Roman) Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Sudosteuropa (București 1996), 165-194.

Mateevici 2007: N. Mateevici, Amforele grecești în mediul barbar din nord-vestul Pontului Euxin în sec. VI - începutul sec. II a. Chr. Biblioteca „Tyragetia", 14 (Chișinău 2007).

Moyer 2012: A.C. Moyer, Deep Reflection: An Archaeological Analysis of Mirrors in Iron Age Eurasia. PhD Dissertation (Minnesota 2012).

Oberländer 1967: P. Oberländer, Griechische Handspiegel. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Universität Hamburg (Hamburg 1967).

Sparkes, Talcott 1970: B.A. Sparkes, L. Talcott, Black and plain pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C. The Athenian Agora, 12 (Princeton 1970).

Teleaga 2008: E. Teleaga, Griechische Importe in den Nekropolen an der unteren Donau 6. Jh. - Anfang des 3. Jhs. v. Chr. (Rahden 2008).

Topal, Dermenji 2023: D. Topal, L. Dermenji, Archaeometric study of Early and Middle Scythian arrowheads from the National Museum of History of Moldova. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț) Artifacts, Technology and Raw Material in the Tisza-Dniester region in the Iron Age (Chișinău: Bons Offices 2023), 147-173.

Treister 2003: M. Treister, Ein spätarchaischer Handspiegel des olbischen Typus. Festgabe anläßlich der Winckelmannsfeier des Archäologischen Instituts der Universität Leipzig am 15. Dezember 2003 (Leipzig 2003).

Агульников 1988: С.М. Агульников, Отчет о полевых исследованиях Слободзейской новостроечной археологической экспедиции в 1987 г. (Chișinău 1988). Arhiva MNIM, inv. nr. 266.

Агульников, Левинский 1989: С.М. Агульников, А.Н. Левинский, Отчет о полевых исследованиях Слободзейской новостроечной археологической экспедиции в 1988 г. (Chișinău 1989). Arhiva MNIM, inv. nr. 281.

Агульников, Сава 2004: С.М. Агульников, Е.Н. Сава, Исследования курганов на левобережье Днестра (Кишинэу 2004).

Бабенко 2012: Л.И. Бабенко, Об одном иконографическом варианте образа грифона в греко-скифской торевтике. Древности 11, 2012, 105-116.

Бидзиля, Полин 2012: В.И. Бидзиля, С.В. Полин, Скифский царский курган Гайманова Могила (Киев 2012).

Бруяко 2005: И.В. Бруяко, Ранние кочевники в Европе X-V вв. до Р.Х. (Кишинев 2005).

Васильков 2021: Я.В. Васильков, Индоевропейские мотивы в «Махабхарате»: «испитие славы» и «кубок героя». Этнография 4 (14), 2021, 55-74.

Дараган 2019: М.Н. Дараган, О колчанных наборах скифов первой половины - середины V в. до н.э. (башневидный горизонт). Материалы по археологии и истории античного и средневекового Причерноморья 11, 2019, 146-214.

Дергачев 1970: В.А. Дергачев, Отчет по археологическим раскопкам в 1968-1969 гг. отряда по изучению бронзового века Молдавии (Кишинев 1970). Arhiva MNIM, inv. nr. 49.

Дергачев, Постикэ, Савва 1988: В.А. Дергачев, Г.И. Постикэ, Е.Н. Савва, Отчет о полевых исследованиях Пугаченской археологической экспедиции у сел Мерены и Кирка Новоаненского района в 1987 году (Кишинев 1988). Arhiva MNIM, inv. nr. 275.

Дергачев, Сава 2001-2002: В.А. Дергачев, Е.Н. Сава, Исследование курганов в окрестностях сёл Мерень и Кирка. Stratum plus 2, 2001-2002, 526-562.

Древности 1900: Древности Приднепровья. Собрание Б.Н. и В.И. Ханенко. 3. Эпоха, предшествующая Великому переселению народов 2 (Киев 1900).

Дякович 1932: Б. Дякович, Тракийска гробница при с. Оптълченец. Годишник на Народната библиотека в Пловдив 1930, 1932, 187-193.

Канторович 2022: А.Р. Канторович, Искусство скифского звериного стиля Восточной Европы (классификация, типология, хронология, эволюция) (Москва 2022).

Кац 2007: В.И. Кац, Греческие керамические клейма эпохи классики и эллинизма (опыт комплексного изучения). Боспорские исследования 18 (Симферополь, Керчь 2007).

Кетрару 1982: Н.А. Кетрару, Отчет о работе Дубоссарской новостроечной экспедиции в 1981 г. (Кишинев 1982). Arhiva MNIM, inv. nr. 175.

Кетрару 1986: Н.А. Кетрару, Отчет о полевых исследованиях Дубоссарской археологической экспедиции в 1985 г. (Кишинев 1986). Arhiva MNIM, inv. nr. 225.

Кетрару, Серова 1979: Н.А. Кетрару, Н.Л. Серова, Отчет о работах Первобытной новостроечной экспедиции в 1978 г. (Кишинев 1979). Arhiva MNIM, inv. nr. 132.

Кетрару, Серова 1987: Н.А. Кетрару, Н.Л. Серова, Скифские курганы в Дубоссарском районе. В: (отв. ред. И.А. Борзияк) Молдавское Поднестровье в первобытную эпоху (Кишинёв 1987), 107-131.

Кетрару, Серова 1992: Н.А. Кетрару, Н.Л. Серова, Исследование курганов в Дубоссарском районе. В сб.: (ред. Н.А. Кетрару). Археологические исследования в Молдове в 1986 г. (Кишинев 1992), 141-171.

Кетрару, Четвериков 2005: Н.А. Кетрару, И.А. Четвериков, Курганы скифского времени у г. Дубоссары (публикация материалов раскопок 1980-1987 гг.). Stratum plus 3, 2005, 77-197.

Кетрару и др. 2014: Н.А. Кетрару, В.С. Синика, С.Н. Разумов, Н.П. Тельнов, Дубоссарские курганы (Тирасполь 2014).

Левицкий, Демченко 1995: О.Г. Левицкий, Т.И. Демченко, Памятники скифской архаики на территории Молдовы. Древности Северного Причерноморья и Крыма 5, 1995, 41-53.

Мелюкова 1964: А.И. Мелюкова, Вооружение скифов. Свод археологических источников, выпуск Д1-4 (Москва 1964).

Мелюкова 1973: А.И. Мелюкова, Отчет о работах Западно-Скифской экспедиции ИА АН СССР в 1972 г. (Кишинев 1973). Arhiva MNIM, inv. nr. 77.

Монахов 2003: С.Ю. Монахов, Греческие амфоры в Причерноморье: типология амфор ведущих центров-экспортёров товаров в керамической таре (Москва, Саратов 2003).

Монахов, Кузнецова 2009: С.Ю. Монахов, Е.В. Кузнецова, Об одной серии амфор неустановленного дорийского центра IV века до н. э. (бывшие «боспорские» или «раннехерсонесские»). В: (ред. В.П. Копылов) Международные отношения в бассейне Чёрного моря в скифо-античное и хазарское время (Ростов-на-Дону 2009), 148-161.

Монахов, Федосеев 2013: С.Ю. Монахов, Н.Ф. Федосеев, Заметки по локализации керамической тары. IV: Амфоры Икоса. Античный мир и археология 16, 2013, 255-266.

Полин 2014: С.В. Полин, Скифский Золотобалковский курганный могильник V-V вв. до н.э. на Херсонщине. Курганы Украины 3 (Киев 2014).

Полин, Дараган 2021: С.В. Полин, М.Н. Дараган, Скифские катакомбы с двумя входными ямами. Часть 1. Ритуальные катакомбы. Материалы по археологии и истории античного и средневекового Причерноморья 13, 2021, 254-342.

Серова 1989: Н.Л. Серова, Греческая керамическая тара из скифских курганов Молдавии. В (отв. ред. Н.А. Кетрару) Археологические исследования в Молдавии в 1984 г. (Кишинев 1989), 149-163.

Синика 2007а: В.С. Синика, Погребальные памятники скифской культуры конца VII – начала III вв. до н.э. на территории Днестро-Прутско-Дунайских степей. Автореф. ... канд. ист. наук (Москва 2007).

Синика 2007б: В.С. Синика, Скифский курганный могильник у пгт Суворово на правобережье Нижнего Днестра. Российская археология 4, 2007, 170-179.

Синика, Разумов, Тельнов 2013: В.С. Синика, С.Н. Разумов, Н.П. Тельнов, Курганы у села Бутор (Тирасполь 2013).

Скуднова 1988: В.М. Скуднова, Архаический некрополь Ольвии: публикация одной коллекции (Ленинград 1988).

Хайрединова 2002: Э.А. Хайрединова, Женский костюм варваров Юго-западного Крыма в V - первой половине VI вв. Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии 9 (Симферополь 2002), 53-118.

Чеботаренко 1972: Г.Ф. Чеботаренко, Отчет о раскопках курганов у с. Балабаны Чадыр-Лунгского района МССР 1971 г. (Кишинев 1972). Arhiva MNIM, inv. nr. 66.

Чеботаренко, Яровой, Тельнов 1989: Г.Ф. Чеботаренко, Е.В. Яровой, Н.П. Тельнов, Курганы буджакской степи (Кишинев 1989).

Яровой 1990: Е.В. Яровой, Курганы энеолита – эпохи бронзы Нижнего Поднестровья (Кишинев 1990).

Dr. Denis Topal

Muzeul Național de Istorie a Moldovei,
Chișinău, Republica Moldova
0000-0002-8586-4427
e-mail: denis.topal@gmail.com

Dr. Lavinia Grumeza

Institutul de Arheologie, Academia Română, filiala Iași,
Iași, România
0000-0001-6076-5708
e-mail: lavinia_grumeza@yahoo.com

https://doi.org/10.59295/paatd2025.05

Podoabe şi accesorii vestimentare în necropolele perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului din spațiul est-carpatic al României (sec. V-III a. Chr.)

Jewelry and clothing accessories in the necropoleis of the early phase of the Late Iron Age in the East-Carpathian region of Romania (5th-3rd centuries BC)

Alexandru Berzovan

Acest studiu a fost elaborat în cadrul proiectului de cercetare intitulat „Peisaje funerare în spațiul carpato-nistrean la începutul celei de-a doua epoci a fierului", cod PN-IV-P2-2.1-TE-2023-0015 din PNCDI IV.

This study was carried out within the research project entitled „Funerary Landscapes in the Carpatho-Dniester Region at the Beginning of the Late Iron Age", Code PN-IV-P2-2.1-TE-2023-0015 from PNCDI IV.

Cuvinte-cheie: a doua epocă a fierului, necropole, inventar funerar, podoabe și accesorii vestimentare, mărgele de sticlă, pandantive, brățări.

Rezumat: Prezentul articol își propune să abordeze, într-o manieră sistematică, problema podoabelor și accesoriilor vestimentare, descoperite în necropolele atribuite perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului din spațiul est-carpatic al României. În ce privește piesele cu context indubitabil, în ciuda unei anumite diversități tipologice, ele nu sunt foarte numeroase și provin din următoarele puncte: necropola plană de la Strahotin-*Ponoare* (jud. Botoșani); necropola plană de la Poienești (jud. Vaslui); necropola plană de la Slobozia (jud. Bacău), la care se adaugă și piesele provenite din tumulul nr. 3 al necropolei tumulare de la Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (jud. Iași). Constatăm că, spre deosebire de alte zone dominate de tracii nordici (Dobrogea, Dunărea de Jos), în spațiul est-carpatic, procentul mormintelor din necropolele plane care conțin piese de podoabă și accesorii vestimentare este ceva mai redus.

Keywords: Late Iron Age, necropoleis, funerary inventory, jewelry and clothing accessories, glass beads, pendants, bracelets.

Abstract: The present article aims to systematically address the issue of jewelry and clothing accessories discovered in necropoleis attributed to the early phase of the Late Iron Age in the East-Carpathian region of Romania. Regarding items with unequivocal contexts, despite a certain typological diversity, they are not very numerous and come from the following sites: the flat necropolis at Strahotin-*Ponoare* (Botoșani County); the flat necropolis at Poienești (Vaslui County); the flat necropolis at Slobozia (Bacău County), to which are added the items from tumulus no. 3 of the tumular necropolis at Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (Iași County). We note that, unlike other areas dominated by northern Thracians (Dobrudja, Lower Danube), in the East-Carpathian region, the percentage of graves in flat necropoleis containing jewelry and clothing accessories is somewhat lower.

Introducere

Prin intermediul prezentului studiu, ne-am propus să abordăm, într-o manieră sistematică, problematica podoabelor și a accesoriilor vestimentare, descoperite în necropolele atribuite perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului din spațiul est-carpatic al actualei Românii (fig. 1). Deși inventarele funerare analizate evidențiază o prezență redusă a podoabelor și accesoriilor vestimentare, aceste piese, prin natura, materialul și contextul lor de descoperire, pot

Introduction

Through the present study, we propose to systematically address the issue of jewelry and clothing accessories discovered in necropoleis attributed to the early phase of the Late Iron Age in the East-Carpathian region of present-day Romania (fig. 1). Although the analyzed funerary inventories reveal a limited presence of jewelry and clothing accessories, these items, through their nature, material, and discovery context, can provide information not only regarding the attire but also

furniza informații privind nu doar portul, ci și ritul și ritualul funerar practicat de comunități sedentare ce au viețuit în spațiul dintre Carpați și Prut în urmă cu aproximativ două milenii și jumătate.

Distribuția spațială

În cadrul necropolei de la Strahotin-*Ponoare* (comuna Dângeni, județul Botoșani), au fost identificate 27 de morminte, datate în perioada timpurie a celei de-a doua epoci a fierului (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020). Dintre acestea, numai două morminte conțin, în inventarul funerar, piese de podoabă, ceea ce reprezintă 7,40% din totalul descoperirilor.

Situația este comparabilă cu cea observată în necropola de la Slobozia (Onești, județul Bacău) (Buzdugan 1968), unde, dintre cele 11 morminte publicate, doar într-un singur caz au fost descoperite ornamente, rata fiind de 9%. Un procent similar se observă și în necropola de la Poienești (județul Vaslui), unde prezența podoabelor în inventarele funerare este, de asemenea, foarte redusă[1]. În ceea ce privește celelalte necropole plane, cunoscute, în principal, din descoperiri întâmplătoare sau cercetări arheologice limitate – precum cele de la Bosanci (județul Suceava) (Berzovan, Niculică, Aparaschivei 2025), Tulucești (județul Galați) (Dragomir 1969, 164-166), Vaslui-

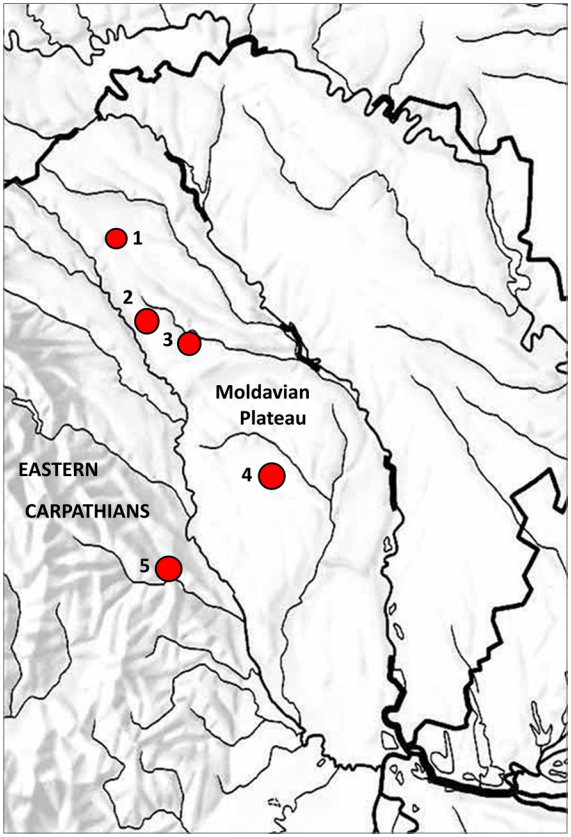

Fig. 1. Harta necropolelor și descoperirilor discutate în studiu: 1 - Strahotin-*Ponoare* (jud. Botoșani); 2 - Probota (jud. Iași); 3 - Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (jud. Iași); 4 - Poienești (jud. Vaslui); 5 - Slobozia (jud. Bacău).
Fig. 1. Map of the necropoleis and discoveries discussed in the study: 1 - Strahotin-*Ponoare* (Botoșani County); 2 - Probota (Iași County); 3 - Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (Iași County); 4 - Poienești (Vaslui County); 5 - Slobozia (Bacău County).

[1] Materialul aferent acestei necropole, publicat doar parțial până acum (vezi, de pildă, Vulpe 1953), se află în curs de prelucrare de către D. Spânu și L. Grumeza.

Curtea Domnească (jud. Vaslui) (Coman 1980, 255), Buhăești-*La Ruptură* (județul Vaslui) (Ciubotaru 1984, 355) –, menționăm absența podoabelor din inventarele documentate. O excepție notabilă este reprezentată de un mormânt singular de incinerație în urnă, descoperit la Probota (județul Iași) (Vrabie 1979), în inventarul căruia a fost identificată o mărgică din sticlă (neilustrată)[2].

În ce privește necropolele tumulare, în spațiul analizat de noi, singura investigată pe cale arheologică a fost cea de la Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (jud. Iași). Aici, podoabe sunt semnalate doar în cadrul așa-numitului Tumul 3 (Dinu, Măgirescu, Boghian 1984).

Privitor la tipurile de piese descoperite, se constată predominanța mărgelelor de sticlă, de diferite forme și culori. Brățările de bronz și pandantivele sunt prezente într-un număr foarte redus. Alte piese precum fibulele, colanele, cerceii deocamdată lipsesc.

Dincolo de descoperirile provenite din context arheologic, multe semne de întrebare continuă să ridice așa-numitul tezaur de la „Epureni-Huși" (fig. 2), compus din podoabe și monede, datat la începutul secolului III a. Chr. Podoabele din cadrul său sunt considerate, în general, ca reprezentând garnitura unui costum ceremonial (Măndescu 2003, 23-26; Spânu 2014). Conform informațiilor oferite de George Severeanu (Severeanu 1928, 21;

[2] Nu am putut accesa până la data scrierii acestui articol materialul aferent acestei descoperiri; întrucât desenul din articolul Mariei Vrabie este greu lizibil, am ales să nu-l reproducem.

the funerary rite and ritual practiced by sedentary communities that lived in the area between the Carpathians and the Prut approximately two and a half millennia ago.

Spatial distribution

In the necropolis at Strahotin-*Ponoare* (Dângeni Commune, Botoșani County), 27 graves dated to the early phase of the Late Iron Age have been identified (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020). Of these, only two graves contain jewelry pieces in the funerary inventory, representing 7.40% of the total discoveries.

The situation is comparable to that observed in the necropolis at Slobozia (Onești, Bacău County) (Buzdugan 1968), where, out of the 11 published graves, ornaments were discovered in only one case, the percentage being 9%. A similar percentage is observed in the necropolis at Poienești (Vaslui County), where the presence of jewelry in funerary inventories is also very limited[1]. Regarding the other flat necropoleis, known mainly from chance discoveries or limited archaeological investigations – such as those at Bosanci (Suceava County) (Berzovan, Niculică, Aparaschivei 2025), Tulucești (Galați County) (Dragomir 1969, 164-166), Vaslui-*Curtea Domnească* (Vaslui County) (Coman 1980, 255), Buhăești-*La Ruptură* (Vaslui County) (Ciubotaru 1984, 355) – we note the absence of jewelry from the documented inventories. A notable exception is represented by a singular urn

[1] The material from this necropolis, published only partially until now (see, for example, Vulpe 1953), is currently processed by D. Spânu and L. Grumeza.

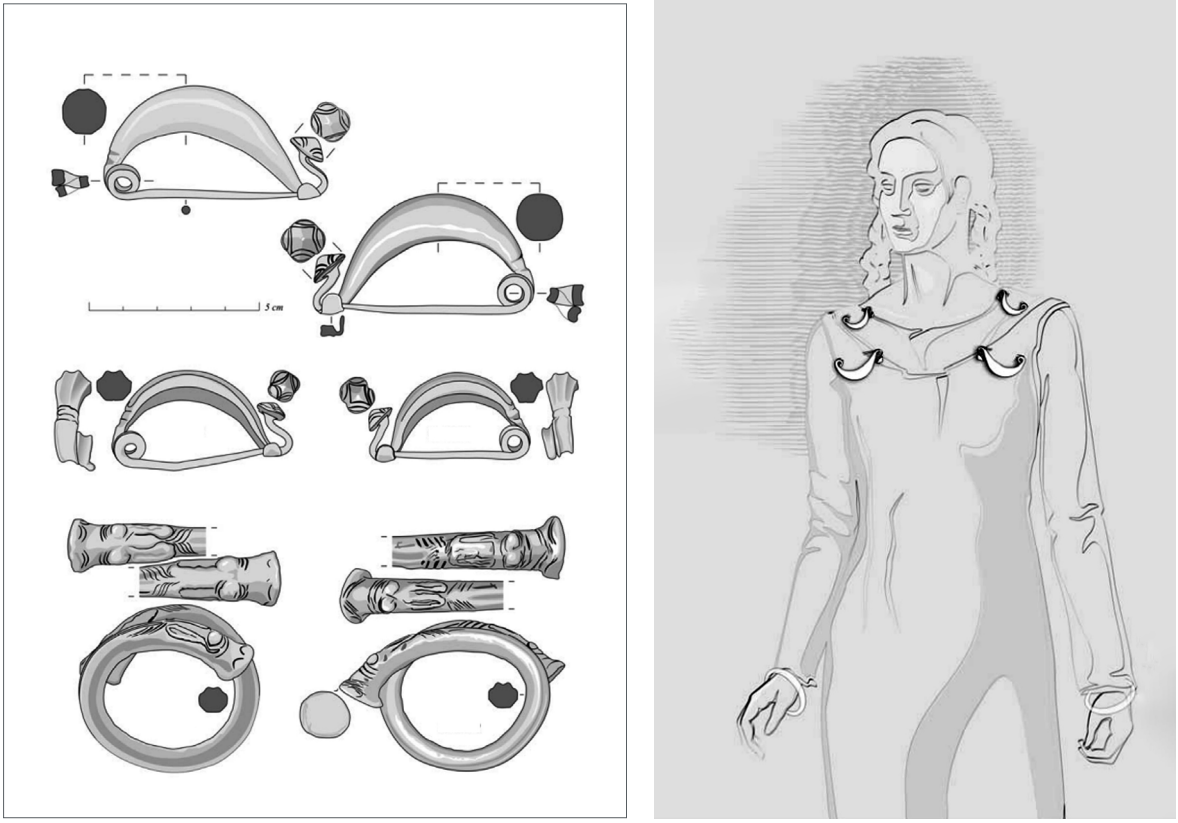

Fig. 2. Tezaurul de la Epureni-Huși (după Spânu 2014). Piese de podoabă și reconstituirea costumului.
Fig. 2. The hoard from Epureni-Huși (after Spânu 2014). Jewelry pieces and reconstruction of the costume.

Severeanu 2005, 91), tezaurul a fost achiziționat în 1925, prin intermediul unui zaraf din București, de la un argintar din Iași, care, la rândul său, l-ar fi obținut de la un țăran ce l-a descoperit accidental într-un tumul de la Epureni (actualmente, în comuna Duda-Epureni, jud. Vaslui). Dacă analizele

cremation grave discovered at Probota (Iași County) (Vrabie 1979), in whose inventory a glass bead was identified (not illustrated)[2].

[2] I was unable to access, up to the date of writing this article, the material pertaining to this discovery; since the drawing in Maria Vrabie's article is hardly legible, I chose not to reproduce it.

compoziționale confirmă caracterul coerent și unitar al tezaurului (Spânu 2014), iar analogiile vădite în descoperirile din cetatea de la Bunești-Averești-*Dealul Bobului* (Spânu 2014) indică originea sa în spațiul est-carpatic, în ce privește condițiile descoperirii, persistă numeroase semne de întrebare. Avem de-a face cu un inventar funerar sau cu o depunere a unui costum ceremonial (feminin) cu monede de la începutul secolului III a. Chr., ce „anticipează" fenomenele depoziționale similare (costum feminin cu podoabe de argint și monede) (Spânu 2012, *passim*) din perioada clasică a Daciei Preromane? Varianta a doua este, în mod evident, cu mult mai plauzibilă, ținând cont de absența, în general, a monedelor din „mormintele fastuoase" specifice secolelor IV-III a. Chr. Pe de altă parte însă, trebuie să ținem cont că întreaga ramă de vest a Văii Prutului – inclusiv zona actualei comune Duda-Epureni – este punctată de numeroși tumuli (Coman 1980, 121-123; mult mai mulți vizibili pe scanările LiDAR), o bună parte dintre ei afectați de diverse „intervenții" mai mult sau mai puțin recente, astfel că datele oferite de George Severeanu și informatorii săi, chiar și așa vagi cum sunt, nu trebuie respinse aprioric.

Semne de întrebare persistă și asupra mormintelor de inhumație, documentate în situl de la Poiana-*Piroboridava* (jud. Galați) (Teodor 1999, 36-38); după părerea noastră, este puțin probabil ca ele să reprezinte vestigiile unei necropole.

Regarding tumular necropoleis, in the area analyzed by us, the only one investigated archaeologically was that at Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (Iași County). Here, jewelry is reported only in the context of the so-called Tumulus 3 (Dinu, Măgirescu, Boghian 1984).

As for the types of items discovered, glass beads of various shapes and colors predominate. Bronze bracelets and pendants are present in very limited numbers. Other items, such as fibulae, torcs, or earrings are, for the time being, absent.

Beyond discoveries from archaeological contexts, many questions continue to be raised by the so-called hoard from "Epureni-Huși" (fig. 2), consisting of jewelry and coins, dated to the early 3rd century BC. The jewelry items within it are generally considered to represent the fittings of a ceremonial costume (Măndescu 2003, 23-26; Spânu 2014). According to the information provided by George Severeanu (Severeanu 1928, 21; Severeanu 2005, 91), the hoard was acquired in 1925 through a middleman in Bucharest from a silversmith in Iași, who in turn had obtained it from a peasant who accidentally discovered it in a tumulus at Epureni (currently in Duda-Epureni commune, Vaslui County). If compositional analyses confirm the coherent and unitary character of the hoard (Spânu 2014), and evident analogies in discoveries from the fortress at Bunești-Averești-*Dealul Bobului* (Spânu 2014) indicate its origin in the East-Carpathian region, numerous questions persist regarding the discovery conditions. Are we dealing with a funerary inventory or the deposition of a (female) ceremonial costume with early 3rd-century BC coins, anticipating similar depositional phenomena (female costume with

Mărgele și „perle”

Între podoabele cunoscute, cele mai numeroase sunt mărgelele realizate din pastă sticloasă. Dincolo de incontestabilele lor valențe estetice, nu poate fi exclus ca unele din aceste piese – mai ales, cele care prezintă „ochi” – să fi deținut, din punctul de vedere al purtătorilor lor, și anumite valențe magico-religioase (Столба 2009, 109-128; Dzneladze, Symonenko 2010, 204). Astfel de superstiții sunt bine atestate din antichitate și până în zilele noastre (Dundes 1992, *passim*).

În tumulul nr. 3 din necropola de la Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie*, în cadrul mormântului principal, au fost descoperite cinci mărgele sferice, dintre care patru întregi și una păstrată doar pe jumătate (Dinu, Măgirescu, Boghian 1985, 19); mărgelele au fost realizate, conform autorilor, dintr-un „fel de faianță alb-gălbuie și cu angobă galben-verzuie”, aceasta din urmă datorată arderii secundare. Pe mărgelele rotunde au fost sesizați „ochi” de formă rotundă, cu pastă de sticlă albă, delimitați de cercuri de culoare albastră și care conțin mai multe puncte (de regulă, câte șapte) de culoare albastră (Dinu, Măgirescu, Boghian 1985, 22) (vezi fig. 3/1-5). Din zona mormântului nr. 2, aflat în cadrul aceluiași tumul, provine o mărgică de culoare maronie, alungită, în formă de butoiaș (Dinu, Măgirescu, Boghian 1985, 19) (fig. 3/6).

silver jewelry and coins) (Spânu 2012, passim) from the classical period of pre-Roman Dacia? The second variant is evidently far more plausible, given the general absence of coins from “prestigious graves” specific to the 4th-3rd centuries BC. On the other hand, we must consider that the entire western bank of the Prut Valley – including the area of the present-day Duda-Epureni commune – is dotted with numerous tumuli (Coman 1980, 121-123; many more visible on LiDAR scans), a good portion of which have been affected by various more or less recent “interventions,” such that the data provided by George Severeanu and his informants, vague as they are, should not be dismissed a priori.

Questions also persist regarding the inhumation graves documented at the site of Poiana-*Piroboridava* (Galați County) (Teodor 1999, 36-38); in our opinion, it is unlikely that they represent the remains of a necropolis.

Beads and “pearls”

Among the known jewelry items, the most numerous are beads made of glass paste. Beyond their undeniable aesthetic value, it cannot be excluded that some of these items – especially those featuring “eyes” – may have held a certain magico-religious significance from the wearers’ perspective (Столба 2009, 109-128; Dzneladze, Symonenko 2010, 204). Such superstitions are well attested from Antiquity to the present day (Dundes 1992, passim).

Din cadrul necropolei de la Poienești, din zona mormântului nr. 1344 provine o mărgică din pastă sticloasă, cu ochi, puternic afectată de ardere secundară (vezi fig. 3/14).

Un interes deosebit prezintă resturile unui colier cu mărgele și „perle" din pastă sticloasă, descoperit în urna nr. 4 din cadrul mormântului colectiv nr. 6 al necropolei de la Strahotin-*Ponoare* (jud. Botoșani) (fig. 3/7-11). „Perlele" din pastă sticloasă, de formă romboidală, de culoare verde-gălbuie, au fost puternic afectate de trecerea prin foc. Se remarcă, de asemenea, și prezența unor resturi de mărgele sferice (fig. 3/10). Doar câteva dintre piese s-au păstrat mai bine: „perla" nr. 1 (fig. 3/7) prezintă o lungime de 2,5 cm, lățimea de 1 cm, diametrul perforației de cca 0,1 cm; „perla" nr. 2 (fig. 3/8) are lungimea de 2,2 cm, lățimea de 0,8 cm, diametrul perforației 0,1 cm; perla nr. 3 (fig. 3/9), cu lungimea de 1,7 cm, lățimea – de 0,4 cm, diametrul perforației fiind de 0,1 cm (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020, 64). Piese de acest tip își găsesc numeroase analogii, la nivelul secolelor V-III a. Chr., atât în lumea tracică, cât și în lumea scitică (cf. Ильинская 1968, табл. XL/1; XLV/20, 21 etc.).

Tot din necropola de la Strahotin-*Ponoare* (jud. Botoșani), din inventarul mormântului nr. 24 (înhumație) provin două mărgele din pastă sticloasă (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020, 75). Cea dintâi (fig. 3/12), păstrată parțial, prezintă o formă circulară și o culoare gălbuie; are un diametru de 0,5 cm, grosimea de 0,4 cm și diametrul orificiului de 0,3 cm. Cea de-a doua mărgea (fig. 3/13) are o formă

In Tumulus no. 3 from the necropolis at Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie*, in the main grave, five spherical beads were discovered, of which four are intact and one preserved only halfway (Dinu, Măgirescu, Boghian 1985, 19); according to the authors, the beads were made of a "kind of yellowish faience with yellow-greenish glaze," the latter due to secondary burning. On the round beads, "eyes" of round shape were observed, with white glass paste, delimited by blue circles and containing multiple (usually seven) blue dots (Dinu, Măgirescu, Boghian 1985, 22) (see fig. 3/1-5). From the area of grave no. 2, located within the same tumulus, comes a brownish elongated bead in the shape of a barrel (Dinu, Măgirescu, Boghian 1985, 19) (fig. 3/6).

From the necropolis at Poienești, from the area of grave no. 1344, comes a glass paste bead with eyes, severely affected by secondary burning (see fig. 3/14).

Of particular interest are the remains of a necklace with beads and "pearls" made of glass paste discovered in urn no. 4 from the collective grave no. 6 of the necropolis at Strahotin-*Ponoare* (Botoșani County) (fig. 3/7-11). The "pearls" of glass paste, rhomboidal in shape and yellowish-green in color, were severely affected by passage through fire. The presence of remains of spherical beads is also notable (fig. 3/10). Only a few items are better preserved: "pearl" no. 1 (fig. 3/7) has a length of 2.5 cm, width of 1 cm, perforation diameter of ca. 0.1 cm; "pearl" no. 2 (fig. 3/8) – length 2.2 cm, width 0.8 cm, perforation diameter 0.1 cm; pearl no. 3 (fig. 3/9) – length 1.7 cm, width 0.4 cm, perforation diameter 0.1 cm (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020, 64). Items of this type find numerous analogies in the 5th-3rd

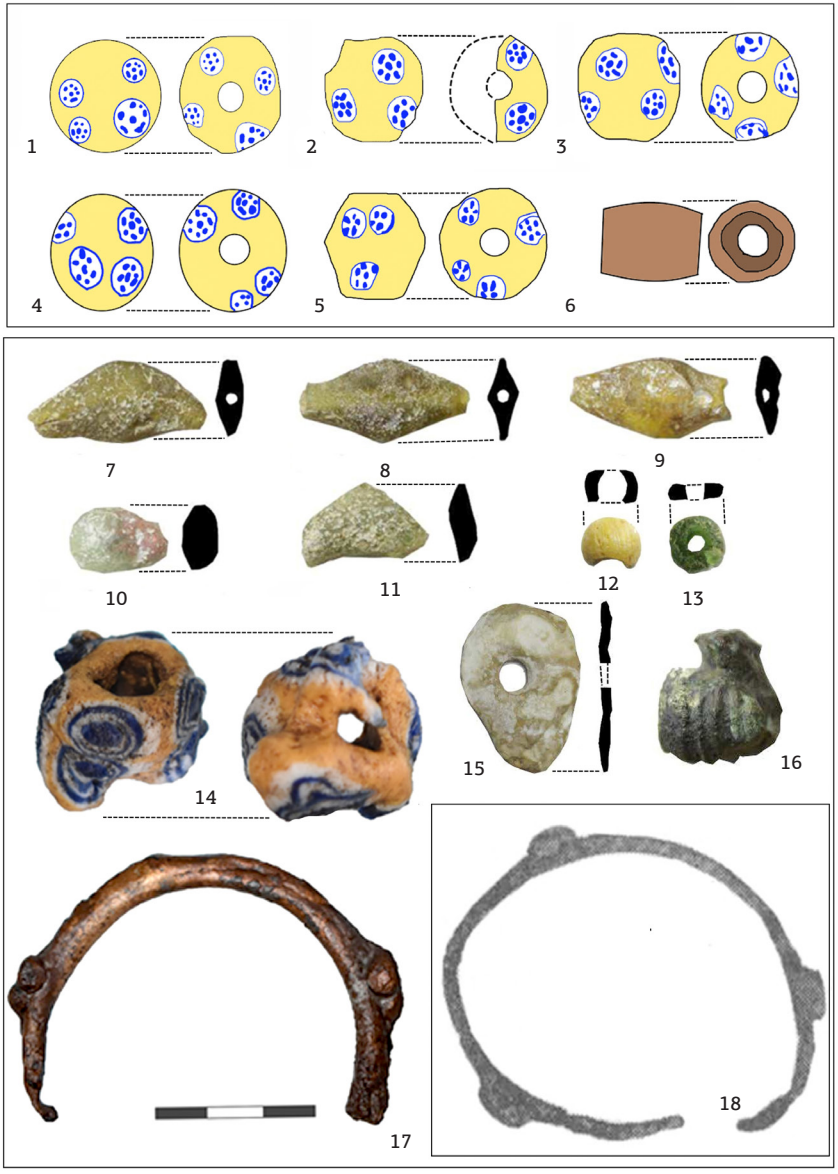

Fig. 3. Mărgele, pandantive și brățări: 1-6 - mărgele din tumulul 3 al necropolei de la Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (redesenate A. Berzovan, după Dinu, Măgirescu, Boghian 1985); 7-11 - „perle" și mărgele din necropola de la Strahotin-*Ponoare*, mormânt 6, urna nr. 4; 12, 13 - mărgele din necropola de la Strahotin-*Ponoare*, mormânt nr. 24; 14 - mărgică din necropola „getică" de la Poienești, mormântul 1344; 15, 16 - pandantive din necropola de la Strahotin-*Ponoare*, mormânt 6, urna nr. 4; 17 - brățară de bronz din necropola „getică" de la Poienești, mormântul 1344; 18 - brățară de bronz din necropola „getică" de la Slobozia, mormântul VI (fără scară, după Buzdugan 1968).

Fig. 3. Beads, pendants, and bracelets: 1-6 - beads from Tumulus 3 of the necropolis at Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (redrawn by A. Berzovan, after Dinu, Măgirescu, Boghian 1985); 7-11 - "pearls" and beads from the necropolis at Strahotin-*Ponoare*, grave 6, urn no. 4; 12, 13 - beads from the necropolis at Strahotin-*Ponoare*, grave no. 24; 14 - bead from the "Getic" necropolis at Poienești, grave 1344; 15, 16 - pendants from the necropolis at Strahotin-*Ponoare*, grave 6, urn no. 4; 17 - bronze bracelet from the "Getic" necropolis at Poienești, grave 1344; 18 - bronze bracelet from the "Getic" necropolis at Slobozia, grave VI (not to scale, after Buzdugan 1968).

tubulară, de culoare verde; prezintă un diametru de 0,5 cm, o grosime de 0,3 cm și un diametru al orificiului de 0,1 cm.

Pandantive

Poate, cele mai reprezentative piese de podoabă din spațiul și intervalul cronologic analizate de noi sunt pandantivele de argint aurit, descoperite cu ocazia cercetării tumulului nr. 3 din necropola de la Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (jud. Iași). Patru dintre pandantive au fost descoperite în mormântul principal (Dinu, Măgirescu, Boghian 1984, 117; vezi și Boghian, Enea 2018, 156-158), celelalte apărând în așa-numitele „morminte secundare". Astfel, în mormântul 1, situat în dreapta „porții" de intrare în camera funerară, s-a descoperit un alt pandantiv, iar din inventarul mormântului 2 provin, de asemenea, trei pandantive de același tip (Dinu, Măgirescu, Boghian 1984, 118).

Din punct de vedere morfologic, pandantivele descoperite în tumulul 3 de la Cucuteni se prezintă sub forma unor „bivalve" goale pe interior, lucrate din foaie subțire de argint aurit, perforate la unul dintre capete și lipite cu argint (fig. 4/4). Decorul constă din ceea ce pare a fi un model floral. Piesele au fost lucrate prin ștanțare sau presare pe forme; ulterior, cele două jumătăți obținute au fost decupate, lipite și perforate. Piesele prezintă o lungime de cca 2,6 cm și o lățime maximă de cca 1,9 cm. Diferențele de mărime nesemnificative dintre piese arată că au fost produse în același atelier, cu aceleași ștanțe, probabil,

centuries BC, both in the Thracian and Scythian worlds (cf. Ильинская 1968, табл. XL/1; XLV/20, 21 etc.).

Also from the necropolis at Strahotin-*Ponoare* (Botoșani County), from the inventory of grave no. 24 (inhumation), come two glass paste beads (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020, 75). The first (fig. 3/12), partially preserved, has a circular shape and yellowish color; it has a diameter of 0.5 cm, thickness of 0.4 cm, and perforation diameter of 0.3 cm; the second bead (fig. 3/13) is tubular in shape, green in color; it has a diameter of 0.5 cm, thickness of 0.3 cm, and perforation diameter of 0.1 cm.

Pendants

Perhaps the most representative jewelry pieces from the analyzed area and chronological interval are the gilded silver pendants discovered during the investigation of Tumulus no. 3 from the necropolis at Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (Iași County). Four of the pendants were discovered in the main grave (Dinu, Măgirescu, Boghian 1984, 117; see also Boghian, Enea 2018, 156-158), the others appearing in the so-called "secondary graves". Thus, in grave 1, located to the right of the "entrance gate" to the funerary chamber, another pendant was discovered, while from the inventory of grave 2 come three more pendants of the same type (Dinu, Măgirescu, Boghian 1984, 118).

From a morphological perspective, the pendants discovered in Tumulus 3 at Cucuteni present themselves as hollow "bivalves" on the interior, worked from thin gilded silver sheet, perforated at one end and soldered

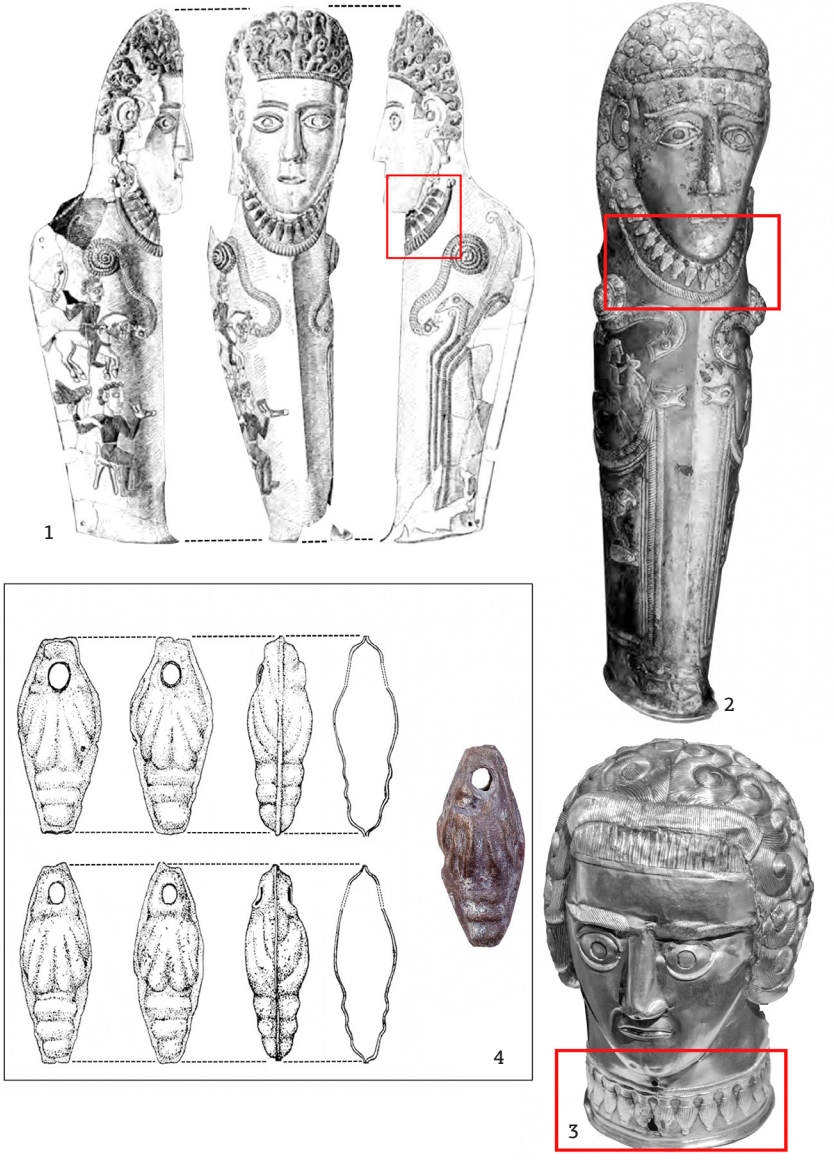

Fig. 4. 1 - Cnemidă din tezaurul de la Agighiol (după Boteva 2011); 2 - cnemida de la Malomirovo-*Zlatinitsa* (după Boteva 2011); 3 - cap de argint aurit (idol?) din tezaurul de la Peretu; 4 - pandantive din argint aurit descoperite în tumulul 3 al necropolei de la Cucuteni-*Dealul Gosan* / *La Pietrărie* (după Dinu, Măgirescu, Boghian 1985).

Fig. 4. 1 - Greave from the Agighiol hoard (after Boteva 2011); 2 - greave from Malomirovo-*Zlatinitsa* (after Boteva 2011); 3 - gilded silver head (idol?) from the Peretu hoard; 4 - gilded silver pendants discovered in Tumulus 3 of the necropolis at Cucuteni-*Dealul Gosan* / *La Pietrărie* (after Dinu, Măgirescu, Boghian 1985).

simultan. Piesele au fost trecute prin foc; două dintre ele sunt păstrate doar fragmentar.

Este mai dificil de spus *ce anume* a urmărit să redea meșterul orfevru care a realizat aceste pandantive. În ce ne privește, apreciem că ar putea fi vorba de modelul „mugurelui". Fără a intra în discuții foarte detaliate, ne mărginim să spunem că în orfevrăria greacă a secolelor V-III a. Chr. se cunosc numeroase exemple de pandantive de formă alungită, care redau, în formă mai realistă sau stilizată, elemente vegetale precum muguri, ghinde, alteori amfore (Deppert-Lippitz 1996, 197). Astfel de tipuri de pandantive au cunoscut o circulație destul de largă în epocă, nu doar în lumea mediteraneeană, ci și în lumea tracică și în stepele nord-pontice. Dacă în lumea scitică acest tip de pandantive apare, de regulă, atașat unor verigi, reprezentând părți din ansamble ornamentale complexe (vezi, de ex., Петренко 1978, таб. 18/16, 25; 20/1-3; 21; 24/8, etc.; alte exemple la Jacobson 1995, *passim*), în lumea tracică ele par că erau așezate direct pe lanț, la gât, după cum se vede, de pildă, pe unele reprezentări antropomorfe, precum cele de pe una din cnemidele de la Agighiol (jud. Tulcea) (fig. 4/1), dar și pe cea de la Malomirovo-*Zlatinitsa* (Bulgaria) (fig. 4/2), precum și pe capul din argint aurit (idol?) de la Peretu (fig. 4/3).

La Strahotin-*Ponoare* (jud. Botoșani), din mormântul colectiv nr. 6, urna nr. 4, provine un fragment dintr-o mărgică sau un pandantiv „cu coaste", din bronz (fig. 3/16). Din același context provine și un alt pandantiv simplu (fig. 3/15): o mică placă de os, de formă aproximativ ovoidală, perforată. Este o piesă

with silver (fig. 4/4). The decoration consists of what appears to be a floral motif. They were worked by stamping or pressing on molds; subsequently, the two halves obtained were cut out, soldered, and perforated. The items have a length of ca. 2.6 cm and a maximum width of ca. 1.9 cm. The insignificant size differences among them indicate that they were produced in the same workshop, using the same stamps, probably simultaneously. The items passed through fire; two of them are preserved only fragmentarily.

It is more difficult to determine what exactly the goldsmith who created these pendants aimed to represent. In our view, it could be the model of a "bud". Without entering into very detailed discussions, we limit ourselves to stating that in the Greek goldsmithing of the 5th-3rd centuries BC, numerous examples of elongated pendants are known that depict, in more realistic or stylized form, vegetal elements such as buds, acorns, or sometimes amphorae (Deppert-Lippitz 1996, 197). Such types of pendants enjoyed a fairly wide circulation in the period, not only in the Mediterranean world but also in the Thracian world and the North Pontic steppes. If in the Scythian world this type of pendant usually appears attached to chains, representing parts of complex ornamental ensembles (see e.g. Петренко 1978, таб. 18/16, 25; 20/1-3; 21; 24/8, etc.; other examples in Jacobson 1995, passim), in the Thracian world they seem to have been placed directly on a chain around the neck, as seen for example on some anthropomorphic representations such as those on one of the greaves from Agighiol (Tulcea County) (fig. 4/1) as well as on that from Malomirovo-*Zlatinitsa* (fig. 4/2) (Bulgaria), and on the gilded silver head (idol?) from Peretu (fig. 4/3).

rudimentară – atât tehnologic, cât și stilistic –, aflată oarecum în contrast cu celelalte obiecte asociate acestui mormânt (vezi *supra*). Orificiul prezintă urme de frecare, dovadă că piesa a fost folosită mai mult timp.

Brățări

În ce privește brățările, în stadiul actual al cercetării, cunoaștem doar două exemplare. Astfel, în inventarul mormântului nr. VI din cadrul necropolei de la Slobozia (jud. Bacău) (Buzdugan 1968, 86) a apărut o brățară deschisă, din sârmă de bronz, crestată, ornamentată cu trei motive zoomorfe în formă de cap de șarpe (fig. 3/18). Din păcate, nu am putut consulta materialul până la data scrierii acestui articol. O brățară similară, ca material și formă, provine din mormântul 1344 al necropolei de la Poienești (jud. Vaslui) (fig. 3/17).

Discuții

La finalul acestui studiu, se impun și o serie de constatări generale, și cea mai importantă este că există o corelație între starea pieselor și ritul funerar la care a fost supus trupul defunctului. Astfel, în toate cazurile în care s-au descoperit podoabe și accesorii vestimentare în morminte de incinerație, ele prezintă invariabil urmele trecerii prin foc.

Așa cum spuneam la începutul articolului, ridică anumite semne de întrebare raritatea generală a

At Strahotin-*Ponoare* (Botoșani County), from collective grave no. 6, urn no. 4, comes a fragment of a ribbed bead or pendant, made of bronze (fig. 3/16). The same context yielded another simple pendant (fig. 3/15): a small bone plaque of approximately ovoid shape, perforated. It is a rudimentary item, both technologically and stylistically, somewhat in contrast with the other objects associated with this grave (see above). The perforation shows traces of wear, evidence that the item was used for a longer time.

Bracelets

Regarding bracelets, in the current state of research, we know only two specimens. Thus, in the inventory of grave no. VI from the necropolis at Slobozia (Bacău County) (Buzdugan 1968, 86), an open bronze wire bracelet appeared, incised and ornamented with three zoomorphic motifs in the form of snake heads (fig. 3/18). Unfortunately, we were unable to consult the material by the time this article was written. A similar bracelet, in material and shape, comes from grave 1344 of the necropolis at Poienești (Vaslui County) (fig. 3/17).

Discussions

At the end of this study, several general observations are in order, the most important being that there is a correlation between the condition of the items and the funerary rite to which the deceased's body was subjected. Thus, in all cases where jewelry and clothing accessories were discovered in cremation graves, they invariably show traces of passage through fire.

pieselor de podoabă în necropolele plane din spațiul est-carpatic românesc. Dacă este să aruncăm o privire la răsărit de Prut, pe teritoriul actual al Republicii Moldova, situația pare să fie similară în ce privește mormintele ce pot fi atribuite populației sedentare; în necropole precum cea de la Giurgiulești-*Vadul Boului* (raionul Cahul, Republica Moldova), astfel de piese lipsesc complet. În ce privește necropola de la Hansca-*Lutărie,* nu dispunem, deocamdată, de o publicare integrală; din mormântul nr. 31 provine un cercel de aur de formă piramidală (Arnăut 2003, 58 cu bibliografia).

În zona Dobrogei, procentul mormintelor plane cu podoabe crește ușor. Astfel, la Bugeac-*Ghețărie* (jud. Constanța) din 113 morminte, 10% au în inventarul lor podoabe și accesorii vestimentare (Măndescu 2010, catalog, 27-33); la Canlia (com. Lipnița, jud. Constanța), din cele 77 de morminte, 15 au podoabe și accesorii vestimentare, ceea ce reprezintă 15,71% (Măndescu 2010, catalog, 40-42); la Enisala-*Valea Netului* (com. Sarichioi, jud. Tulcea), din mormintele plane cercetate în zona B, o proporție de 25% prezintă podoabe și accesorii vestimentare (Măndescu 2010, catalog, 70-72). Cu totul altfel pare să stea situația în zona Dunării de Jos, unde, de pildă, în mormintele necropolei plane de la Stelnica-*Grădiștea Mare* (jud. Ialomița), catalogate de D. Măndescu (Măndescu 2010, catalog, 149-151), cca 30% prezintă podoabe, iar la Zimnicea-*Câmpul Morților* (jud. Teleorman), dintr-un total de 161 de morminte au fost salvate 242 de piese de port și podoabă, 89 dintre acestea fiind fibule (Măndescu 2010, catalog, 174). Aceste diferențe, pe alocuri

As we stated at the beginning of the article, the general rarity of jewelry pieces in flat necropoleis from the Romanian East-Carpathian region raises certain questions. If we look to the east of the Prut, on the territory of the present-day Republic of Moldova, the situation appears similar regarding graves attributable to the sedentary population; in necropoleis such as the one at Giurgiulești-*Vadul Boului* (Cahul District, Republic of Moldova), such items are completely absent. Regarding the necropolis at Hansca-*Lutărie*, we do not yet have a full publication; from grave no. 31 comes a pyramidal gold earring (Arnăut 2003, 58 with bibliography).

In the Dobrudja area, the percentage of flat graves with jewelry increases slightly. Thus, at Bugeac-*Ghețărie* (Constanța County), out of 113 graves, 10% have jewelry and clothing accessories in their inventory (Măndescu 2010, catalog, 27-33); at Canlia (Lipnița commune, Constanța County), out of 77 graves, 15 have jewelry and clothing accessories, representing 15.71% (Măndescu 2010, catalog, 40-42); at Enisala-*Valea Netului* (Sarichioi commune, Tulcea County), from the flat graves investigated in area B, 25% present jewelry and clothing accessories (Măndescu 2010, catalog, 70-72).

The situation appears entirely different in the Lower Danube area, where, for example, in the graves of the flat necropolis at Stelnica-*Grădiștea Mare* (Ialomița County), catalogued by D. Măndescu (Măndescu 2010, catalog, 149-151), ca. 30% present jewelry, while at Zimnicea-*Câmpul Morților* (Teleorman County), out of a total of 161 graves, 242 pieces of attire and jewelry were recovered, 89 of which were fibulae (Măndescu

destul de pregnante, credem că nu reprezintă doar rodul unui stadiu al cercetărilor, ci indică și anumite evoluții locale, în modă, și diferențieri de ordin economic și social. Prezența semnificativă a fibulelor în inventarele funerare din zona Dunării de Jos și absența lor în necropolele din spațiul est-carpatic nu este lipsită de semnificație, indicând, între altele, o mult mai bună racordare a comunităților din zona meridională a Câmpiei Române la fluxurile economice și comerciale ale vremii.

Numeroase întrebări ridică situația din cadrul tumulului 3 al necropolei de la Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (jud. Iași), unde, la prima vedere, pandantive identice apar distribuite în trei morminte distincte. Lipsa unor analize antropologice publicate pe resturile incinerate recuperate, ca, de altfel, și parcimonia documentației arheologice îngreunează foarte mult orice demers interpretativ. Desigur, este posibil ca cele trei morminte (și inventare) să aparțină la trei indivizi distincți, care, fiind, poate, parte din același grup, au utilizat podoabe similare. Nu poate fi însă exclus să avem de-a face cu resturile unui singur individ, depuse în patru locații distincte din cadrul tumulului 3, sau, eventual, cu un alt tip de ritual, imposibil de reconstituit pe baza datelor de care dispunem acum.

Interesantă se arată și situația din cadrul necropolei de la Strahotin-*Ponoare* (jud. Botoșani), unde majoritatea pieselor de podoabă provin din cadrul urnei nr. 4, parte a mormântului nr. 6, unul colectiv, ce ar fi putut aparține familiei. Din fericire, beneficiind de analize antropologice (Berzovan, Simalcsik, 2010, catalog, 174). We believe that these differences, sometimes quite pronounced, are not merely the result of the state of research but also indicate certain local developments in fashion, as well as economic and social differentiations. The significant presence of fibulae in the funerary inventories from the Lower Danube area and their absence in the necropoleis from the East-Carpathian region is not without significance, indicating, among other things, a much better integration of communities from the southern part of the Romanian Plain into the economic and commercial flows of the time.

Numerous questions are raised by the situation in Tumulus 3 of the necropolis at Cucuteni-*Dealul Gosan / La Pietrărie* (Iași County), where, at first glance, identical pendants appear distributed in three distinct graves. The lack of published anthropological analyses on the recovered cremated remains, as well as the parsimony of the archaeological documentation, greatly hinder any interpretive approach. Of course, it is possible that the three graves (and inventories) belong to three distinct individuals who, perhaps as part of the same group, used similar jewelry. However, it cannot be excluded that we are dealing with the remains of a single individual deposited in four distinct locations within Tumulus 3, or perhaps another type of ritual impossible to reconstruct based on the data currently available.

The situation in the necropolis at Strahotin-*Ponoare* (Botoșani County) is also interesting, where the majority of jewelry pieces come from urn no. 4, part of grave no. 6, a collective one that may have belonged to a

Kovacs 2020; Simalcsik 2024, 164-165), putem face observații ceva mai amănunțite. Resturile funerare din urna nr. 4 au aparținut unui juvenil (14/18 - 20 de ani) de sex masculin. Prezența herniei de disc la un individ cu o vârstă atât de fragedă indică o viață încărcată de efort fizic și, probabil, destul de multe adversități. Această patologie, puțin înțeleasă înainte de apariția medicinei moderne, genera durere cronică și limitare funcțională semnificativă, la care se adaugă, în timp, și riscul unor complicații netratate. În celelalte urne din cadrul acestui mormânt (urna nr. 1 și urna nr. 2) (Simalcsik 2024, 160-162) s-a constatat că resturile aparțin unor indivizi de sex masculin și vârstă similară; resturile din urna nr. 3 ar putea aparține, în schimb, unei femei adulte (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020, 65).

Este greu de crezut că distribuția inventarelor este un rod al hazardului, că s-a făcut după nevoia clipei, fără a ține cont de anumite cutume sau realități. Faptul că unul dintre tinerii bărbați (urna nr. 1) a fost incinerat alături de tolba sa cu șapte săgeți (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020, 63-64), cel din urna nr. 2 – cu ofrandă animalieră și, în fine, cel din urna nr. 4 – împreună cu diverse piese de podoabă oferă anumite indicii legate de modul în care s-ar fi putut desfășura relațiile de familie, de rolurile diferite pe care puteau să și le asume tinerii ce au viețuit cu aproape două milenii și jumătate în urmă în ținuturile de la hotarele Marii Stepe.

Mulțumiri. Sunt recunoscător colegului dr. Cătălin Borangic pentru unele observații; orice alte greșeli sau inexactități din text îmi aparțin.

family. Fortunately, benefiting from anthropological analyses (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020; Simalcsik 2024, 164-165), we can make somewhat more detailed observations. The funerary remains from urn no. 4 belonged to a juvenile (14/18-20 years) of male sex. The presence of disc herniation in an individual of such a young age indicates a life burdened by physical effort and, probably, considerable adversities. This pathology, poorly understood before the advent of modern medicine, generated chronic pain and significant functional limitation, to which, over time, untreated complications were added. It was determined that in the other urns from this grave (urn no. 1 and urn no. 2) (Simalcsik 2024, 160-162), the remains belong to male individuals of similar age; the remains from urn no. 3 may, however, belong to an adult female (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020, 65).

It is difficult to believe that the distribution of inventories is the result of chance, carried out on the spur of the moment without regard for certain customs or realities. That one of the young men (urn no. 1) was cremated alongside his quiver with seven arrows (Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020, 63-64), the one from urn no. 2 with an animal offering, and finally the one from urn no. 4 together with various jewelry pieces, offers certain clues regarding the way family relations may have unfolded, about the different roles that young people living almost two and a half millennia ago in the borderlands of the Great Steppe could assume.

Acknowledgements. I am grateful to my colleague Dr. Cătălin Borangic for certain observations; any other errors or inaccuracies in the text are entirely my own.

Nr. / No.	Tip necropolă / Necropolis Type	Necropolă / Necropolis	Context principal / Main Context	Subcontext / Subcontext	Mărgele / Beads	„Perle” / „Pearls”	Pandantive / Pendants	Brățări / Bracelets
1	Tumulară / Tumular	Cucuteni- Dealul Gosan / Pietrărie (jud. Iași)	Tumulul nr. 3 / Tumulus no. 3	Mormânt principal / Main grave	5 mărgele cu ochi / 5 eye beads	-	4 pandantive argint aurit / 4 gilded silver pendants	-
2				Mormânt nr. 1 / Grave no. 1			1 pandantiv argint aurit / 1 gilded silver pendant	-
3				Mormânt nr. 2 / Grave no. 2	1 mărgică tubulară / 1 tubular bead		3 pandantive argint aurit / 3 gilded silver pendants	-
4	Plană / Flat	Strahotin-Ponoare (jud. Botoșani)	Mormânt nr. 6 (colectiv) / Grave no. 6 (colectiv)	Urna nr. 4 / Urn no. 4	Colier cu mărgele și „perle” / Necklace with beads and “pearls”		1 pandantiv de os / 1 bone pendant; 1 pandantiv sau mărgică de bronz / 1 bronze pendant or bead	-
5			Mormânt nr 24 (înhumație) / Grave no. 24 (înhumație)		1 mărgică circulară / 1 circular bead; 1 mărgică tubulară / 1 tubular bead	-	-	-
6	Plană / Flat	Slobozia (jud. Bacău)	Mormânt nr. VI / Grave no. VI		-	-	-	1 brățară de bronz / 1 bronze bracelet
7	Plană / Flat	Poienești (jud. Vaslui)	Mormânt nr. 1344 / Grave no. 1344		1 mărgică cu ochi / 1 eye bead	-	-	1 brățară de bronz / 1 bronze bracelet
8	Plană / Flat	Probota (jud. Iași)	-		1 mărgică / 1 bead	-	-	-

Tab. 1. Piesele și contextele discutate în cadrul articolului de față.
Tab. 1. The items and contexts discussed in the present article.

Bibliografie / Bibliography

Arnăut 2003: T. Arnăut, Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați (Chișinău 2003).

Berzovan, Niculică, Aparaschivei 2025: Al. Berzovan, B.P. Niculică, C. Aparaschivei, Revisiting older discoveries. The Late Iron Age finds from Bosanci and Vornicenii Mici (Suceava County). Journal of Ancient History and Archaeology 12-3, 2025, 144-154.

Berzovan, Simalcsik, Kovacs 2020: Al. Berzovan, A. Simalcsik, A. Kovacs, The Iron Age necropolis of Strahotin - Ponoare, Dângeni commune, Botoșani County (5th-4th century BC). Mousaios XXIII, 2020, 55-102.

Boghian, Enea 2018: D. Boghian, S.-C. Enea, Capitolul al II-lea. La răscruce de timpuri... Vechime și devenire istorică. Dovezi arheologice din Preistorie și până în Evul Mediu. In: (Eds. D. Boghian, S.-C. Enea, M. Chelcu, I. Minea) Monografia orașului Târgu Frumos (Iași 2018), 75-184.

Boteva 2011: D. Boteva, The Greaves (?) from Agighiol (Romania) and Vratsa (Bulgaria) reconsidered. Acta Musei Napocensis 45-46/I (2008-2009), 2011, 81-98.

Buzdugan 1968: C. Buzdugan, Necropola getică de la Slobozia. Carpica I, 1968, 77-94.

Ciubotaru 1984: N.Gr. Ciubotaru, Cercetări arheologice de suprafață în comuna Vulturești (jud. Vaslui). Acta Moldaviae Meridionalis V-VI, 1983-1984, 345-380.

Coman 1980: Gh. Coman, Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui (București 1980).

Deppert-Lippitz 1996: B. Deppert-Lippitz, Interrelations between Greek jewellery of the 6th and 5th centuries B.C. and gold finds from the Black Sea Region. In: Sur Les Traces des Argonautes. Actes du 6e symposium de Vani (Colchide), 22-29 septembre 1990, Collection de l'Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité (Besançon 1996), 195-202.

Dinu, Măgirescu, Boghian 1984: M. Dinu, L. Măgirescu, D. Boghian, Unele considerații cu privire la necropola tumulară, daco-getică, descoperită la Cucuteni, județul Iași. Cercetări Istorice XIV-XV, 1983-1984 (1984), 115-130.

Dinu, Măgirescu, Boghian 1985: M. Dinu, L. Măgirescu, D. Boghian, Un tumul cu morminte princiare daco-getice la Cucuteni - județul Iași. Analele științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza", Istorie, S.N. XXXI/1, 1985, 17-32.

Dragomir 1969: I.T. Dragomir, Trei morminte geto-dacice, descoperite la Tuluceşti (jud. Galați). Revista muzeelor VI/2, 1969, 164-166.

Dundes 1992: A. Dundes, The Evil Eye. A Casebook (Madison 1992).

Dzneladze, Symonenko 2010: O. Dzneladze, O. Symonenko, The Eye Beads. Amulets of Warriors of the 3rd-1st centuries BC. In: (Ed. I. Cândea) Tracii și vecinii lor în antichitate. Studia in honorem Valerii Sîrbu (Brăila 2010), 197-215.

Jacobson 1995: E. Jacobson, The Art of the Scythians. The Interpenetration of Cultures at the Edge of the Hellenic World (Leiden, New York, Köln 1995).

Măndescu 2003: D. Măndescu, Considerații cu privire la fibulele de schemă tracică din tezaurele de la Bunești-Averești și Epureni-Huși (jud. Vaslui). Acta Moldaviae Meridionalis XXII-XXIV, 2001-2003 (2003), 23-26.

Măndescu 2010: D. Măndescu, Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III a. Chr.) între Carpați, Nistru și Balcani (Brăila 2010).

Severeanu 1928: G. Severeanu, Podoabe și valori monetare geto-dace (cu 3 table). Buletinul Societății Numismatice Române 23, 1928, 5-22.

Severeanu 2005: G. Severeanu, Trésor de Huşi. Ornements et monnaies daces de la region de Huşi. In: (Eds. C. Clit, M. Rotariu) Studii și articole privind istoria orașului Huși, I (Bârlad 2005), 89-104.

Simalcsik 2024: A. Simalcsik, Date antropologice privitoare la mormintele din necropola de la Strahotin-Ponoare (sec. V-IV a. Chr.) In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț, D. Condrea) Confruntare și violență în arheologia preistorică și antică din spațiul tiso-nistrean (Chișinău 2024), 149-190.

Spânu 2012: D. Spânu, Tezaurele dacice. Creația în metale prețioase din Dacia preromană (București 2012).

Spânu 2014: D. Spânu, Une contribution archéologique à l'étude du trèsor du IIIe siècle av. J.-C. d'Epureni (Roumanie). Dacia N.S. LVIII, 2014, 65-94.

Teodor 1999: S. Teodor, Regiunile est-carpatice ale României în secolele V-II î. d. Hr. (București 1999).

Vrabie 1979: M. Vrabie, Probota Iași. Noi contribuții la cercetările arheologice de suprafață. Cercetări Istorice IX-X (1978-1979), 1979, 237-245.

Vulpe 1953: R. Vulpe, Săpăturile de la Poienești din 1949. Materiale și cercetări arheologice I, 1953, 213-506.

Ильинская 1968: В. Ильинская, Скифы днепровского лесостепного левобережья (Киев 1968).

Петренко 1978: В.Г. Петренко, Украшения Скифии VII-III вв. до н.э. (Москва 1978).

Столба 2009: Вл. Столба, Бусы, подвески и амулеты: вера в сглаз у греческого и местного населения Таврики. Вестник древней истории 2 (269), 2009, 109-128.

Dr. Alexandru Berzovan

Institutul de Arheologie, Academia Română, filiala Iași, Iași, România
0009-0002-7748-4691
e-mail: berzovanalexandru@gmail.com

SSC
SAHARNA SUMMER
COLLOQUIUM

https://doi.org/10.59295/paatd2025.06

Modă și identitate în zona fortificațiilor din a doua epocă a fierului în bazinul Nistrului de Mijloc

Fashion and identity around Late Iron Age fortifications in the Middle Dniester area

Mihail Băț

Acest articol a fost elaborat în cadrul subprogramului 011501 „ArHe: Patrimoniul arheologic preistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică”.

This article was elaborated as part of the 011501 subprogram “ArHe: Prehistoric and Ancient Archaeological Heritage in the Forest-Steppe of the Republic of Moldova: interdisciplinary research and scientific development”.

Cuvinte-cheie: podoabe, accesorii vestimentare, cetăți, elite, piese străine, tezaurizare.

Rezumat: Mobilitatea ideilor și a indivizilor a prilejuit vehicularea în spațiul est-carpatic a produselor provenite din regiuni diferite. Nistrul a reprezentat, în acest sens, o arteră importantă de pătrundere și răspândire a bunurilor străine, fapt datorat elitelor adăpostite în centrele rezidențiale și cetățile bine întărite din regiune. Articolul nostru tratează retrospectiv istoria celor trei tezaure, cunoscute în arealul fortificațiilor getice de pe malul Nistrului (Mateuți, Saharna Mare și Stroiești), relevând mai multe aspecte importante, precum structura ansamblurilor, raportată la registrul analogiilor și asocierilor; relația dintre cetăți și tezaure; considerații privind statutul social al posesorilor; semnificația și momentul depunerii și altele. Cât privește momentul îngropării pieselor, secvențele cronologice ale tezaurizării sunt aproape sincrone, gravitând către a doua jumătate a sec. III a. Chr., cu extensii clare chiar către ultimul sfert al acestui veac. Acest interval de timp este garantat de relevanța cronologică, furnizată de brățările spiralice cu decor ofidian geometric și perechea de fibule de schemă La Tène timpuriu, legate cu lanț, datate în fazele LT B2-C1.

Keywords: adornments, clothing items, fortifications, elites, foreign goods, hoarding.

Abstract: The mobility of ideas and individuals facilitated the circulation of products from different regions throughout the East-Carpathian area. The Dniester River served as a major route for the emergence and distribution of foreign goods, a phenomenon driven by the rise of elites sheltered within the residential centers and well-fortified hillforts of the region. Our article provides a retrospective overview of the history of the three hoards discovered in the area of the Getic fortifications along the Dniester River (Mateuți, Saharna Mare, and Stroiești), highlighting several important aspects, such as the structure of the hoards in relation to analogies and associations; the relationship between the fortifications and the hoards; considerations regarding the social status of the owners; the significance and timing of the deposition; and others. Concerning the depositional timeframe, the chronological horizons of these hoards appear nearly synchronous, gravitating toward the second half of the 3rd century BC, with clear extensions even into the final quarter of that century. This chronological horizon is confirmed by chronological relevance of the spiral bracelets with geometric ophidian motifs and the pair Early La Tène brooches, linked by a chain, both dated to the LT B2-C1 phases.

Pietas fundamentum est omnium virtutum
(Cicero, Pro Plancio, XII, 29)

În onoarea Profesorului Valeriu Sîrbu

Introducere

Debutul fazei mijlocii a epocii La Tène marchează o creștere vertiginoasă a numărului de situri în spațiul pruto-nistrean. Cercetarea lor a relevat existența unor rețele de așezări, care a implicat în mod firesc și o relație ierarhică după modelul *centru – periferie*. În aceste condiții, conexiunea cu spațiile culturale străine prilejuia vehicularea de produse din regiuni diferite. Nistrul a reprezentat o arteră importantă de pătrundere și răspândire a bunurilor străine, fapt datorat apariției elitelor adăpostite în centrele rezidențiale și cetățile bine întărite din regiune. Prin urmare, nu ne surprinde faptul că majoritatea tezaurelor provin din acest bazin, fiind conectate cu așezările fortificate sau descoperite în imediata apropiere de acestea (Munteanu, Băț, Zanoci 2020a; Munteanu, Băț, Zanoci 2020b; Zanoci, Băț 2020). Nu cunoaștem care ar fi fost reacția comunității la afișarea noilor piese, însă cu siguranță era una revelatorie, afectivă și genera o tendință de imitație, după cum nu putem exclude nici dăruirea lor către unii membri merituoși și productivi, în scopul coeziunii sociale. Astfel, consumul de obiecte străine trebuia să fie unul reciproc avantajos pentru ambele părți, menit să întărească ierarhia. M. Rowlands consideră, în acest sens, că ceea ce este consumat este mai puțin important decât modul în care este

Pietas fundamentum est omnium virtutum
(Cicero, Pro Plancio, XII, 29)

In honor of Professor Valeriu Sîrbu

Introduction

The beginning of the Middle La Tène period marks an accelerating growth in the number of sites within the Prut-Dniester area. Their research has revealed the existence of settlement networks, which consequently implied a hierarchical relationship based on the *center-periphery* model. In this context, connections with foreign cultural milieus facilitated the circulation of goods from different regions. The Dniester River served as a major route for the emergence and distribution of foreign goods, a phenomenon driven by the rise of elites sheltered within the residential centers and well-fortified hillforts of the region. Therefore, it is not surprising that the majority of hoards originate from this basin, being linked to fortified settlements or discovered in their immediate vicinity (Munteanu, Băț, Zanoci 2020a; Munteanu, Băț, Zanoci 2020b; Zanoci, Băț 2020). We don't know how the community would have reacted to the display of these new items; yet it was undoubtedly revelatory and emotive, fostering a tendency toward imitation; furthermore, we cannot rule out that they were given as gifts to deserving meritorious and productive members to strengthen social cohesion. In this regard, M. Rowlands considers that what is consumed is less important than the manner in which it is consumed (Rowlands 1987, 5). At the same time, the residential centers could also serve as places where the significance of visual messages was revealed to the

Fig. 1. Localizarea descoperirilor de piese de podoabă și accesorii vestimentare din a doua epocă a fierului în spațiul est-carpatic menționate în text (cu cercuri roșii sunt marcate cele trei tezaure din bazinul Nistrului de Mijloc).

Fig. 1. Location of the Late Iron Age adorments and clothing accessories in the East-Carpathian area mentioned in the text (red circles indicate the three hoards from the Middle Dniester basin).

consumat (Rowlands 1987, 5). Totodată, centrele rezidențiale puteau fi și locuri în care semnificația mesajelor vizuale era relevată pentru cei inițiați. În cele din urmă, acumularea, păstrarea și afișarea pieselor este desăvârșită de tezaurizarea celor de prestigiu, fenomenul fiind unul comun arealului

initiated. Ultimately, the accumulation, preservation, and display of these items culminated with the hoarding of prestige goods, a common phenomenon in the Eastern Carpathians (fig. 1). This trajectory of the artifacts is even considered an "exclusively late feature of the Getic culture in the Eastern Carpathian region" (Măndescu 2010, 399).

de la răsărit de Carpați (fig. 1). Acest parcurs al pieselor este considerat chiar un „aspect exclusiv târziu al culturii getice din spațiul est-carpatic" (Măndescu 2010, 399).

Urmărind evidențierea trăsăturilor regionale, ne vom îndrepta atenția către cele trei tezaure, descoperite în arealul fortificațiilor getice de pe malul Nistrului, o regiune bine cunoscută mediului comunitar și științific. Două tezaure au fost recuperate fortuit (Mateuți și Stroiești), iar al treilea a fost atestat în timpul săpăturilor arheologice (Saharna Mare). Pornind de la valoarea contextului arheologic, relația cu importantele cetăți din zonă, dar și din perspectiva semnificației asocierii pieselor, am considerat oportun și judicios să evidențiem cele trei descoperiri prin prezentarea sintetică a contextului arheologic și a structurii tezaurelor.

Date sintetice despre tezaure

Tezaurul de la Mateuți[1] a fost descoperit la începutul anului 1954 de către agronomul A. Celpan în timpul lucrărilor agricole. Conform informațiilor disponibile, locul descoperirii tezaurului era amplasat în partea de nord a localității omonime,

[1] Din perspectivă istorică, descoperirea de la Mateuți prezintă unul dintre primele tezaure de epocă La Tène aparținând spațiului pruto-nistrean, atestate după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Totuși, trebuie să remarcăm faptul că, în regiune, întâietatea pentru această secvență cronologică îi revine descoperirii de la Bubuieci, cunoscută comunității științifice chiar de la începutul secolului trecut (Отчетъ 1909, 14, табл. 1; Tallgren 1926, 156-158, fig. 92 ș.a.). S-a vehiculat ideea caracterului funerar al descoperirilor (a se vedea Arnăut, Ursu-Naniu 2000).

In order to highlight regional characteristics, we will focus our attention on the three hoards discovered within the area of the Getic fortifications on the banks of the Dniester, a region well known to the public and scientific communities. Two of these hoards were recovered fortuitously (Mateuți and Stroiești), while the third was documented during archaeological excavations (Saharna Mare). Given the value of the archaeological context, the relationship with the important nearby fortifications, and the significance of the objects' association, we have deemed it appropriate and judicious to highlight these three discoveries by providing a synthetic presentation of their archaeological context and the structure of the hoards.

An overview about hoards

The Mateuți hoard[1] was discovered in early 1954 by agronomist A. Celpan during agricultural works. According to the available information, the findspot was located in the northern part of the homonymous village, at the edge of a forest. Although the archaeological potential in the surrounding area was less known at the time, this region was previously recognized for its circular enclosure (Condrea 2023, 41, fig. 12), later identified in the scholarly literature as the Mateuți "La Șanțuri" fortification, dated to the 4th–3rd centuries BC (Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 72-75; Zanoci, Băț 2023, 281-282). The documentation of

[1] In historical terms, the Mateuți find represents one of the first La Tène hoards documented in the Prut-Dniester area after the end of the Second World War. Regarding the regional context, it should be noted that the priority for this chronological sequence belongs to the Bubuieci deposit, which has been known to the scientific community since the beginning of the last century (Отчетъ 1909, 14, табл. 1; Tallgren 1926, 156-158, fig. 92 etc.). It has been hypothesized that the finds might have a funerary character (see Arnăut, Ursu-Naniu 2000).

la marginea unei păduri. Deși, la acel moment, potențialul arheologic din proximitate era mai puțin cunoscut, în zonă se știa deja despre existența unei incinte circulare (Condrea 2023, 41, fig. 12), individualizată ulterior în literatura de specialitate sub denumirea de fortificația de la Mateuți „La Șanțuri", datată în sec. IV-III a. Chr. (Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 72-75; Zanoci, Băț 2023, 281-282). Din documentarea contextului arheologic reiese că piesele care formau tezaurul au fost atestate la o adâncime relativ mică, de cca 0,40 m. Sunt recuperate, astfel, în total, șapte piese: un colan din argint (fig. 2/1), trei brățări din argint (fig. 2/5-7) și trei verigi, dintre care una din aur (fig. 2/2) și două din argint (fig. 2/3, 4) (Băț, Zanoci, Cojocari 2019, 302-311).

Colanul din argint (fig. 2/1) se evidențiază în structura tezaurului de la Mateuți. Piesa este deteriorată, fiind ruptă în două părți. Contextul manipulării care a condus la degradarea piesei rămâne a fi însă necunoscut. Observațiile tafonomice și caracterul rupturii ne fac însă să presupunem că acest lucru s-ar fi putut întâmpla în timpul scoaterii piesei de la purtător sau în preajma depunerii tezaurului[2]. Piesa este decorată la ambele terminații. Îngroșarea capetelor și decorarea lor cu elemente geometrice le conferă un aspect ofidian distinct.

O altă trăsătură particulară a tezaurului de la Mateuți este conferită de brățările spiralice (fig. 2/6, 7). Sârma din argint a fost răsucită astfel,

[2] Nu excludem nici versiunea unei deteriorări recente a piesei la momentul descoperirii.

the archaeological context reveals that the items forming the hoard were recorded at a relatively shallow depth of approximately 0.40 m. Thus, a total of seven items were recovered: one silver neklace (fig. 2/1), three silver bracelets (fig. 2/5-7), and three temple rings, of which one is gold (fig. 2/2) and two are silver (fig. 2/3, 4) (Băț, Zanoci, Cojocari 2019, 302-311).

The silver necklace (fig. 2/1) stands out within the structure of the Mateuți hoard. The item is damaged, having been broken into two parts. However, the context of the manipulation that led to the item's degradation remains unknown. Taphonomic observations and the nature of the crack led us to assume that this could have occurred while removing the item from the wearer or close to the time of the hoard's deposition[2]. The piece of jewelry is decorated is decorated at both ends. The distinctive ophidian appearance is due to the thickened terminals and their geometric patterns.

Another distinctive feature of the Mateuți hoard is provided by the spiral bracelets (fig. 2/6, 7). The silver wire was coiled to form several spirals. In both cases, the jewelry craftsman designed the pieces with ophidian terminals. Consequently, the ends were flattened by hammering and subsequently decorated with stylized geometric motifs, similar to those applied to the terminals of the necklace. It should be noted that one spiral bracelet has been preserved intact, while the second item is broken into four pieces of unequal length, likely dating back to antiquity. The hoard also contains a bracelet with overlapping ends, devoid of any decoration (fig. 2/5).

[2] We do not exclude the possibility of recent damage to the item at the moment of its discovery.

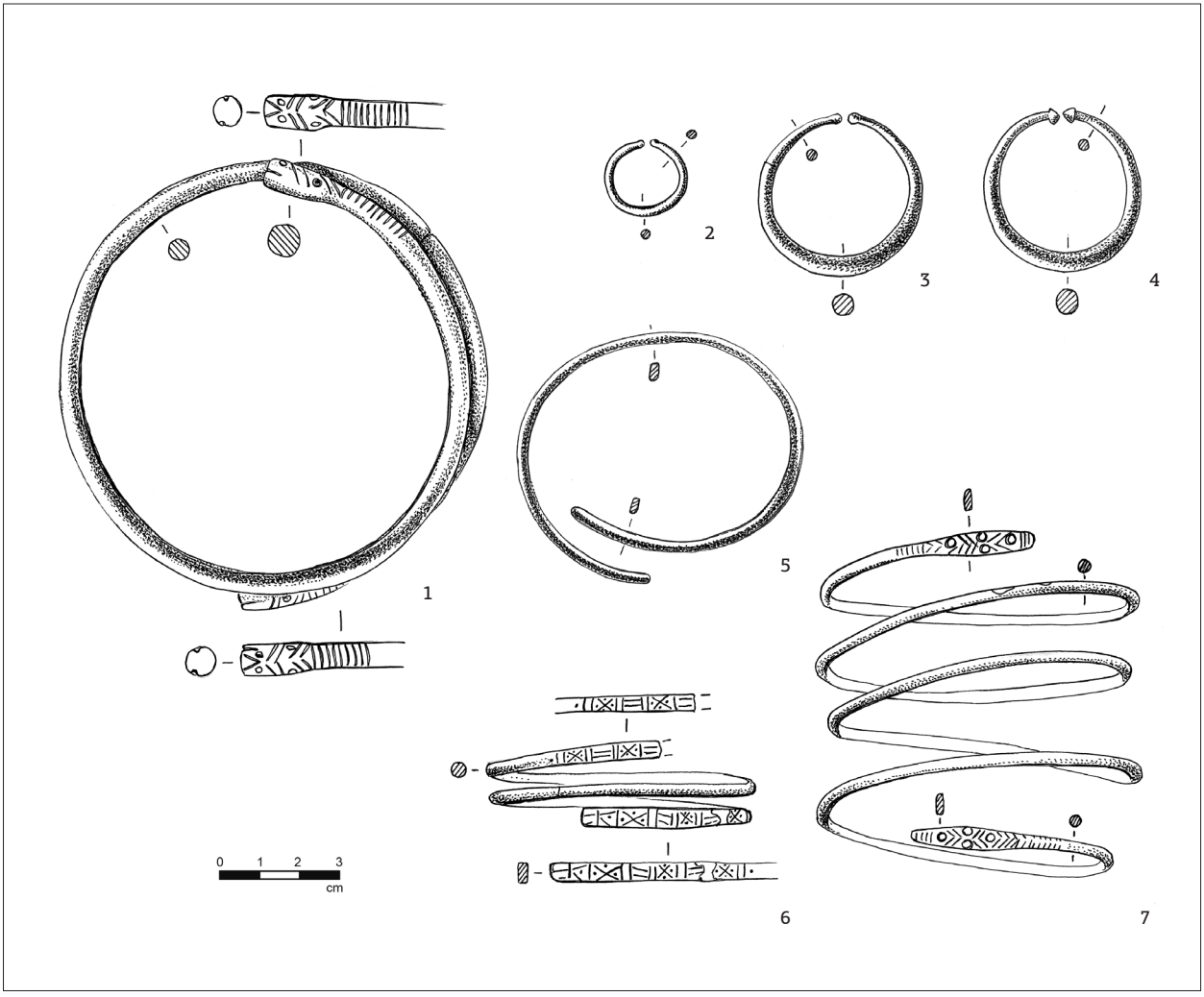

Fig. 2. Tezaurul de la Mateuți (după Băț, Zanoci, Cojocari 2019).
Fig. 2. The Mateuți hoard (after Băț, Zanoci, Cojocari 2019).

încât să formeze mai multe spire. În ambele cazuri, meșterul orfevru a proiectat piesele cu terminații ofidiene. Drept urmare, capetele au fost aplatizate prin batere, ulterior acestea fiind decorate cu motive geometrice stilizate, similare celor aplicate pe terminațiile colanului. Trebuie menționat faptul că o brățară spiralică s-a păstrat integral, în timp ce al doilea exemplar este rupt în patru bucăți de lungimi inegale, probabil, încă din vechime. În tezaur apare și o brățară cu capetele petrecute, lipsită de orice decor (fig. 2/5).

În inventarul păstrat al tezaurului sunt cunoscute trei verigi (fig. 2/2-4). În pofida unei eterogenități terminologice vehiculate în literatura de specialitate, asupra căreia nu vom insista aici, reținem doar faptul că aceste piese erau podoabe pentru păr. Din punct de vedere tipologic, putem afirma că toate exemplarele de la Mateuți au avut capetele sub forma unor terminații conice, însă, probabil, urmare a uzurii, acestea s-au rotunjit. De regulă, verigile se purtau în pereche, așa cum dovedesc descoperirile de la Bunești (Bazarciuc 1981, 565, fig. 3). În ceea ce privește raportarea lor la zona tâmplelor, acest lucru este confirmat de contextele bine documentate din necropola de la Hlinaia (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, 642, рис. 362/7-8 ș.a.).

***

Tezaurul de la Saharna Mare. Locația găzduiește una dintre cele mai importante așezări fortificate din a doua epocă a fierului din spațiul pruto-nistrean. Aflată în centrul unei aglomerării de situri, cetatea

The preserved inventory of the hoard also includes three temple rings (fig. 2/2-4). Despite a terminological heterogeneity present in the scholarly literature – which we will not discuss here – the essential point remains that these objects served as hair adornments. From a typological perspective, we can propose that all the items from Mateuți originally had conical ends, but these have likely become rounded over time. Generally, these temple rings were worn in pairs, as evidenced by the discoveries from Bunești (Bazarciuc 1981, 565, fig. 3). Their association with the temple area is confirmed by well-documented contexts from the Hlinaia necropolis (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, 642, рис. 362/7-8 etc.).

***

The Saharna Mare hoard. The site location hosts one of the most important Late Iron Age fortification in the Prut-Dniester area. Located at the center of a cluster of sites, the hillfort functioned as a residential center and was an important element in the regional hierarchy. Identified shortly after the end of the Second World War, the site has benefited from a consistent and long-standing history of archaeological research ever since its discovery in 1946. Consequently, the research reveals a rich assemblage of artifacts originating from diverse cultural environments, primarily consisting of Hellenistic amphoral imports. The construction of an imposing defensive system most likely began in the early decades of the 4th century BC (Băț, Zanoci 2021, 28-30), with continuing landscape changes throughout that century. This community effort coincides – absolutely not accidentally – with the increase in the number of "foreign" goods documented in the area. Thus, the discovery of

avea rol de centru rezidențial, fiind un element important în ierarhia regională. Repertoriat la scurt timp după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, situl a beneficiat chiar din momentul descoperirii (1946) de un consistent și longeviv istoric al cercetărilor arheologice. Drept urmare, datele obținute relevă o bogată colecție de piese provenite din diverse medii culturale, cu precădere importuri amforice elenistice. Edificarea unui impunător sistem defensiv a început, după toate probabilitățile, în primele decenii ale sec. IV a. Chr. (Băț, Zanoci 2021, 28-30), modificarea peisajului continuând pe tot parcursul veacului. Acest efort comunitar coincide, deloc întâmplător, cu creșterea numărului de piese „străine" atestate în zonă. Astfel, descoperirea unui tezaur în proximitatea așezării de la Saharna Mare era doar o chestiune de timp.

Fig. 3. Contextul descoperirii tezaurului de la Saharna Mare (foto S. Matveev).
Fig. 3. The context of the discovery of the Saharna Mare hoard (photo by S. Matveev).

Chiar din start, trebuie să menționăm că istoria tezaurului de la Saharna Mare reprezintă unul dintre „excepțiile fericite" ale arheologiei moderne, când descoperiri de acest tip sunt realizate de către arheologi în timpul și ca urmare a investigațiilor în teren. Tezaurul a fost identificat în anul 2010, în faza pregătirii suprafeței sitului pentru campania de prospecțiuni geofizice. Ansamblul de piese a fost reperat în incinta cetății, la o distanță de cca 35 m de linia defensivă de pe latura de est. Adâncimea maximă de descoperire a pieselor este de 0,20 m (fig. 3). Din observațiile stratigrafice disponibile în documentația de săpătură reiese clar că piesele au fost găsite grupate pe o suprafață de cca 1 m². Astfel, brățările, o verigă și toate mărgelele din chihlimbar (fig. 4/1, 3, 6-21) au fost atestate în aceeași unitate

a hoard in the proximity of the Saharna Mare site was merely a matter of time.

Right from the start, it must be noted that the history of the Saharna Mare hoard represents one of the "happy exceptions" in modern archaeology, in which the recovery of the artifacts is made by archaeologists during and as a result of field investigations. The hoard was identified in 2010, while the site's surface was being prepared for a geophysical survey campaign. The hoard assemblage was spotted within the fortification enclosure, at a distance of approximately 35 m from the defensive line on the eastern side. The items were recovered from a maximum depth of 0.20 m (fig. 3). The stratigraphic observations available in the excavation

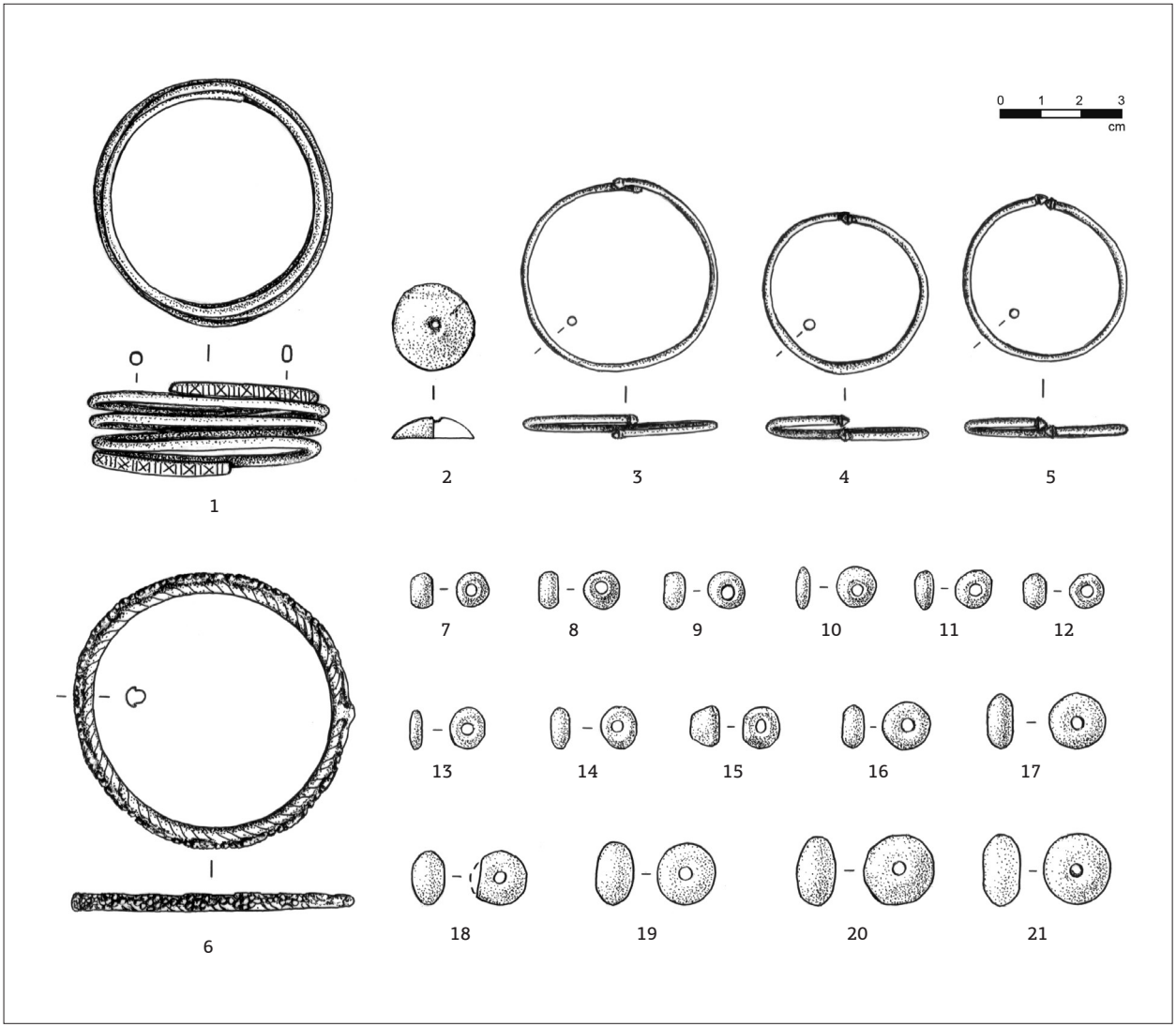

Fig. 4. Tezaurul de la Saharna Mare (după Niculiță et al. 2011).
Fig. 4. The Saharna Mare hoard (after Niculiță et al. 2011).

stratigrafică (fig. 3/A). Din proximitatea ei au fost recuperare restul pieselor din structura tezaurului: o pereche de verigi (fig. 4/4, 5), de la o distanță de aproximativ 1,0 m (fig. 3/B), și o aplică (fig. 4/2), de la o distanță de aproximativ 0,50 m (fig. 3/C). Deși la nivelul descoperirii au mai fost identificate peste 100 de fragmente de vase specifice culturii getice, acestea din urmă nu par să fie asociate unei structuri arheologice, fiind, mai degrabă, anterioare depunerii, fapt dovedit și de existența altor artefacte în nivelul inferior. Prin urmare, din punct de vedere stratigrafic, momentul depunerii tezaurului de la Saharna Mare poate fi juxtapus unei faze târzii din istoria așezării de pe promontoriu. Alte raționamente privind contextul arheologic și secvența cronologică corespondentă vor putea fi formulate doar cu ocazia extinderii cercetărilor în această zonă a sitului.

După cum se poate observa, structura tezaurului de la Saharna Mare este în totalitate reprezentată de piese de podoabă: o brățară spiralică din argint (fig. 4/1), o brățară din bronz (?) de tip închis (fig. 4/6), trei verigi din argint (fig. 4/3-5), o aplică din argint (fig. 4/2) și cel puțin 25 de mărgele din chihlimbar. La momentul descoperirii, starea de conservare a acestora din urmă era diferită, 15 păstrându-se întregi (fig. 4/7-21), iar restul fiind recuperate în stare fragmentară (fig. 5). Perforarea transversală a mărgelelor, concentrarea lor într-un spațiu restrâns, precum și faptul că fuseseră descoperite în grupuri de câte două sau trei, confirmă ipoteza că acestea formau un colier aspectuos până la momentul depunerii (fig. 11).

documentation clearly indicate that the artifacts were found clustered together over an area of approximately 1 m². Thus, the bracelets, one temple ring, and all the amber beads (fig. 4/1, 3, 6-21) were documented within the same stratigraphic unit (fig. 3/A). The other items of the hoard were recovered from its proximity: a pair of temple rings (fig. 4/4, 5) at a distance of approximately 1.0 m (fig. 3/B), and an appliqué (fig. 4/2) at a distance of about 0.50 m (fig. 3/C). Despite the presence of over 100 pottery sherds specific to the Getic culture within the discovery layer, they do not appear to be associated with an archaeological structure; rather, they are likely prior to the deposition, as further evidenced by the presence of other artifacts in the lower level. Therefore, from a stratigraphic perspective, the deposition of the Saharna Mare hoard can be linked to a late phase in the history of the promontory settlement. Further conclusions regarding the archaeological context and the corresponding chronological sequence can only be drawn once research is expanded in this area of the site.

As it can be seen, the Saharna Mare hoard consists entirely of adornments: a silver spiral bracelet (fig. 4/1), a closed-type bronze (?) bracelet (fig. 4/6), three silver temple rings (fig. 4/3-5), a silver appliqué (fig. 4/2), and at least 25 amber beads. The state of preservation of the latter was uneven upon discovery: 15 beads remained whole (fig. 4/7-21), while the others were recovered as fragments (fig. 5). Their transverse perforation, tight spatial distribution, and the fact that they were discovered in small groups of two or three confirm the hypothesis that they composed an elaborate necklace until its deposition (fig. 11).

Fig. 5. Secvență din timpul descoperirii pieselor din chihlimbar ale tezaurului de la Saharna Mare (foto S. Matveev).
Fig. 5. Sequence during the discovery of the amber artifacts from the Saharna Mare hoard (photo by S. Matveev).

În virtutea analogiei foarte apropiate cu una dintre descoperirile de la Mateuți, nota de originalitate a tezaurului de la Saharna Mare este conferită de brățară multispiralică din argint (fig. 4/1). Și în acest caz, terminațiile piesei au fost aplatizate prin batere și decorate în același registru geometric. Ulterior, meșterul a modelat sârma din argint prin răsucire, încât să formeze patru spire. În acest mod, prin descoperirea celui de-al doilea exemplar se prefigurează un model de brățară dorit de elitele regiunii. De fapt, tematica ofidiană este relevată și de ornamentul de tip șnurat, gravat pe marginea exterioară a celei de-a doua brățări din structura tezaurului. Aspectul și modul de realizare a decorului șnurat ne amintește de motivul solzilor de șarpe.

Owing to the very close analogy to one of the finds from Mateuți, the multispiral silver bracelet represents the most original element of the Saharna Mare hoard (fig. 4/1). In this case as well, the ends were flattened by hammering and decorated in the same geometric style. In this way, the craftsman twisted the silver wire to form four coils. Thus, the discovery of this second example suggests a bracelet design craved by the region's elites. In fact, the ophidian theme is also revealed by the cord-like ornament engraved on the outer edge of the second bracelet in the hoard. The appearance and execution of the cord-like decoration remind us of the snake scales pattern.

În cazul verigilor cu capetele conice, cele de la Saharna Mare au fost lucrate dintr-o sârmă de argint mai subțire decât exemplarele de la Mateuți. Totodată, le diferențiază și modul de dispunere a terminațiilor, care sunt petrecute una pe lângă cealaltă.

***

Istoria descoperirii **tezaurului de la Stroiești** corespunde fenomenului de masă al detecțiilor neautorizate, care afectează patrimoniul arheologic, lipsindu-l de contexte bine verificate și de asocierea cu alte descoperiri, pe care căutătorii de antichități le consideră „mai puțin relevante". Altfel spus, primele informații despre existența unui lot de obiecte metalice extrase din zona sitului Stroiești ajung la arheologi în anul 2018. La scurt timp, S. Fidelski documentează piesele din tezaur, fără a reuși însă să obțină custodia asupra acestora. Cercetarea contextului descoperirii arată că piesele au fost extrase din incinta citadelei din vârful promontoriului, „săpătorii" lăsând în urma lor gropițe cu adâncimea maximă de 0,50 m. S-a înaintat chiar ipoteza că tezaurul a fost îngropat, cel mai probabil, într-o amenajare cu structuri din piatră din mica incintă (Фидельский 2021, 207-208). Mai trebuie menționat și faptul că situl de la Stroiești nu a beneficiat de cercetări arheologice intruzive. Deși locația are o poziție dominantă și strategică, cu un enorm potențial de vizibilitate, situl a fost descoperit abia la începutul anilor ´80 ai secolului trecut. În 2007, zona a fost prospectată cu ocazia întocmirii repertoriilor arheologice de

Regarding the rings with conical ends, those from Saharna Mare were crafted from a thinner silver wire than the objects from Mateuți. They are also distinguished by the arrangement of their ends, which overlap each other.

***

The story of the discovery of **the Stroiești hoard** corresponds to the widespread phenomenon of unauthorized excavations, which threatens the archaeological heritage by depriving it of well-verified contexts and associations with other finds that antiquity hunters consider "less relevant". In other words, the first reports regarding a batch of metal objects extracted from the Stroiești site area reached archaeologists in 2018. Shortly thereafter, S. Fidelski documented the items from the hoard, but he was unable to obtain legal custody over them. An investigation into the discovery context revealed that the pieces had been extracted from within the citadel at the top of the promontory, where the "diggers" left behind pits up to 0.50 m deep. It has even been hypothesized that the hoard was likely deposited within a feature containing stone structures located in the small enclosure (Фидельский 2021, 207-208). It should also be mentioned that no intrusive archaeological research has been conducted at the Stroiești site to date. Despite its dominant and strategic position with a high visibility potential, the site remained undetected until the early 1980s. In 2007, the area was surveyed during the data acquisition campaign for the archaeological registers of the left bank of the Dniester. The remains of the defensive system were thus documented, while the *intra muros* area yielded pottery sherds specific to

pe malul stâng al Nistrului. Au fost documentate, astfel, vestigiile sistemului defensiv, iar din spațiul *intra muros* au fost recuperate fragmente ceramice specifice perioadei getice din sec. IV-III a. Chr. (Фидельский 2017, 53-56, 63).

Chiar din startul analizei tezaurului, trebuie să ținem cont că nu dispunem de date credibile privind materialul din care au fost confecționate piesele componente. Urmare a studiului vizual realizat în baza fotografiilor, este avansată ipoteza că o parte dintre piese au fost confecționate din bronz, altele – din argint (Фидельский 2020, 108). Revenind la contextul descoperirii, s-a stabilit că tezaurul era compus din nouă piese metalice: trei brățări spiralice, o pereche de fibule, o pereche de cercei, un inel și un lanț. De asemenea, se cunoaște faptul că toate piesele au fost depuse într-un vas modelat cu mâna, de la care s-a păstrat doar partea inferioară (fig. 6).

Fig. 6. Tezaurul de la Stroiești la scurt timp după descoperire (după Фидельский 2020).
Fig. 6. The Stroiești hoard shortly after its discovery (after Фидельский 2020).

După cum se poate observa, tezaurul de la Stroiești nu face excepție de la cutuma depunerilor brățărilor spiralice în regiunea Nistrului de Mijloc, ele reprezentând elementul constant și unificator în cadrul acestor practici (fig. 7/3-5). Una dintre brățările de la Stroești are terminațiile bine individualizate prin decorul geometric, asemănător cu piesele de la Mateuți și Saharna Mare. Diferă doar maniera de realizare a zonei orbitale, meșterul redând două proeminențe afrontate (fig. 7/5). Nu putem însă stabili cu certitudine aspectul capetelor pentru celelalte două brățări spiralice. Documentarea fotografică disponibilă confirmă doar

the Getic period of the 4th–3rd centuries BC (Фидельский 2017, 53-56, 63).

From the very beginning of the analysis of the hoard, it should be noted that no credible data is available concerning the material composition of the artifacts. Following a visual study based on photographs, it is hypothesized that some of the items were crafted from bronze, while others were made of silver (Фидельский 2020, 108). Returning to the discovery context, it was established that the hoard consisted of nine metal artifacts: three spiral bracelets, a pair of brooches, a pair

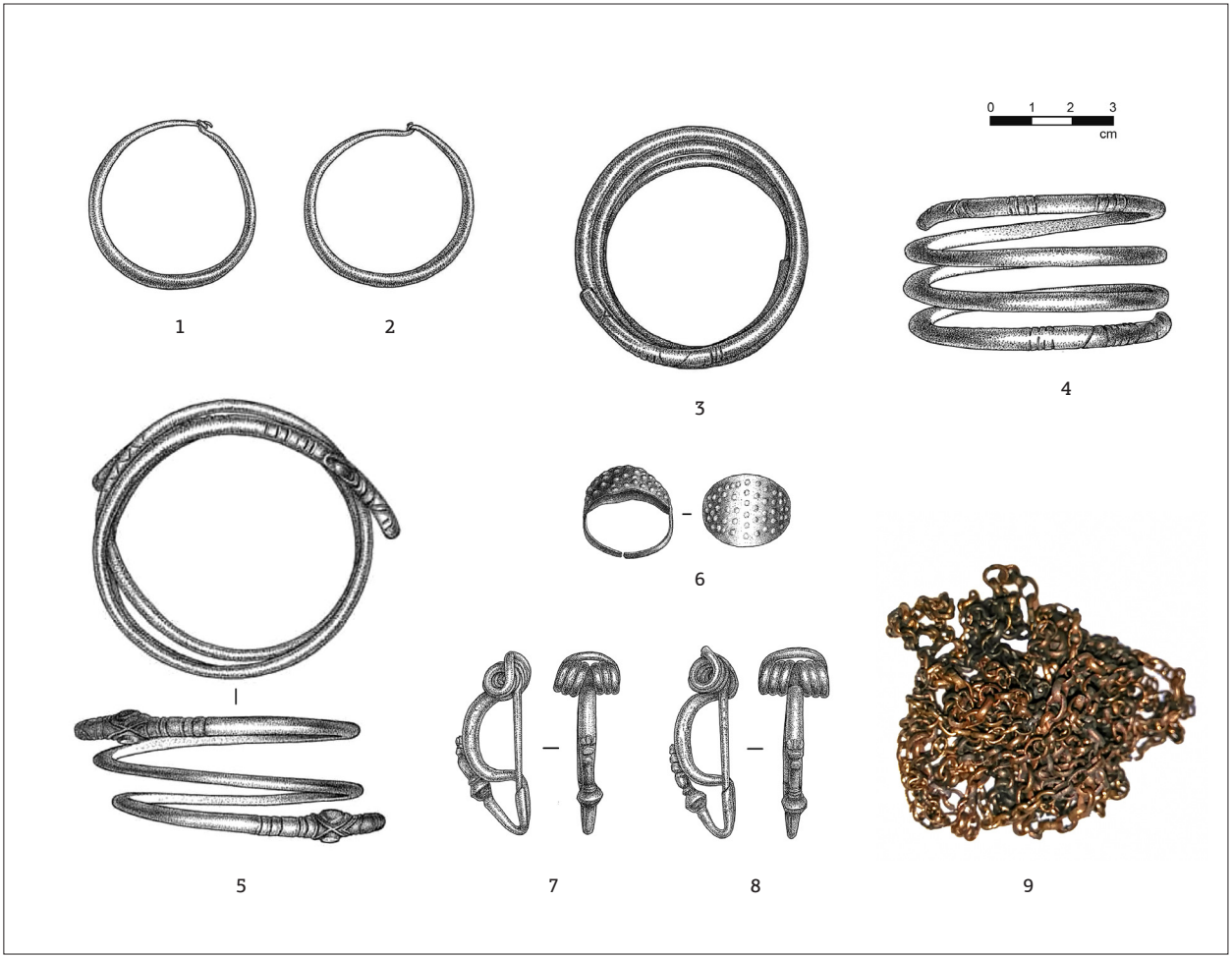

Fig. 7. Tezaurul de la Stroiești (după Фидельский 2020 și Фидельский 2021).
Fig. 7. The Stroiești hoard (after Фидельский 2020 and Фидельский 2021).

faptul că ambele aveau capetele decorate cu simple incizii geometrice.

Aspectul general al celor două exemplare de cercei (fig. 7/1, 2) este foarte apropiat de cel al verigilor de la Mateuți. Totuși, capetele subțiate ale cerceilor sunt prevăzute cu cârlige, care aveau rolul unui sistem simplu de închidere.

Din punct de vedere structural, în cazul de la Stroiești se desprinde un nou pattern al selecției pieselor îngropate, și anume prezența fibulelor de schemă La Tène timpuriu. Remarcăm și faptul că cele două exemplare sunt aproape identice[3] și s-au păstrat întregi, foarte bine conservate (fig. 7/7, 8). Resortul lor este bilateral, fiind compus din șase spire (câte trei de fiecare parte), cu coardă exterioară (fără ax). Piciorul este, practic, lipit de arc, fără să fie atașat de acesta. În partea de mijloc, piciorul este decorat cu o sferă alungită de dimensiuni mici, iar capătul este aplatizat, având un decor trilobat (asemănător unui trident). Insolită este și descoperirea lanțului (fig. 7/9), care, probabil, era folosit la legarea fibulelor între ele. Se estimează că ar fi avut lungimea desfășurată de cca 50 cm.

Încheiem descrierea contextului de la Stroiești cu prezentarea inelului (fig. 7/6), o piesă de podoabă mai rar documentată în siturile de habitat din regiunea cercetată. Acesta are veriga ruptă, care se îngroașă spre zona de joncțiune cu platoul. Zona

[3] În baza analizei vizuale, există o bănuială rezonabilă că fibulele de la Stroiești au fost confecționate din argint.

of earrings, a ring, and a chain. It is also known that all the objects were deposited in a handmade vessel, with only its lower part being preserved (fig. 6).

As it can be observed, the Stroiești hoard is no exception to the custom of depositing spiral bracelets in the Middle Dniester region; they represent the constant and unifying element of these practices (fig. 7/3-5). One of the bracelets from Stroiești has its terminals clearly individualized by geometric decoration, similar to the pieces from Mateuți and Saharna Mare. The only difference lies in the treatment of the orbital region, where the craftsman fashioned two protrusions facing each other (fig. 7/5). However, we cannot establish with certainty the appearance of the ends for the other two spiral bracelets. The available photographic documentation only confirms that both pieces had their terminals decorated with simple geometric incisions.

The general shape of the two earrings (fig. 7/1, 2) is very similar to that of the rings from Mateuți. However, the tapered ends of the earrings are equipped with hooks, which functioned as a simple fastening system.

Structurally, the Stroiești find reveals a new selection pattern for hoarding practices, specifically characterized by the inclusion of Early La Tène brooches. It is also noteworthy that the two items are nearly identical[3] and have been preserved whole, in a very good state of conservation. Their spring is bilateral, composed of six coils (three on each side), with an external chord (without

[3] Based on the visual analysis, it is reasonably suspected that the brooches from Stroiești are made of silver.

platoului este de formă ovală, fiind decorată integral cu elemente poansonate.

Modă și identitate pe terasele Nistrului

Nota particulară a tezaurelor descoperite în bazinul Nistrului rezidă în faptul că structura acestora este predominată în mod clar de obiecte de podoabă și piese vestimentare. Deși nu aveau o compoziție standardizată, este foarte probabil că intenția și rațiunea selecției celor care au depus piesele erau dirijate de sentimentul „valorii de raritate", alimentat de cultura materială străină (Brandt 2010, 57). Astfel, accesul la obiectele străine și cunoștințele ezoterice imprimă fenomenului anumite tendințe de standardizare. La un moment dat, această trăsătură a determinat chiar individualizarea unei grupe est-carpatice a tezaurelor, în care sunt asociate brățările plurispiralice, verigile cu terminațiile conice și fibulele de schemă tracică (Măndescu 2010, 383-387). Relevanța tipologică și cronologică a descoperirilor recente din bazinul Nistrului completează tabloul general al orizontului de tezaure din spațiul est-carpatic. Ne referim în mod special la piesele de tip La Tène, care încep să-și facă tot mai simțită prezența în această regiune: pe de o parte, datorită reevaluării informațiilor vechi, pe de altă parte, sub presiunea noilor descoperiri. Situația nu pare a fi deloc una accidentală, Nistrul reprezentând o arteră importantă în răspândirea obiectelor provenite din diferite medii culturale. Un alt specific al structurii tezaurelor din bazinul

an axis). The stem is practically pressed against the bow, without being attached to it. The mid-section of the stem is decorated with a small, elongated globular element, whereas the extremity is flattened and terminates in a trilobed motif (suggestive of a trident). Another unusual find is the chain (fig. 7/9), which was likely used to fasten the brooches together. Its total length when unfolded is estimated at approx. 50 cm.

We conclude the description of the Stroiești context with the presentation of the ring (fig. 7/6), an adornment that is more rarely documented in the habitat sites of the researched region. It has a broken hoop, which thickens towards the junction with the plate. The plate area is oval-shaped and fully decorated with punched elements.

Fashion and identity on the Dniester terraces

The distinctive feature of the hoards discovered in the Dniester basin is defined by the fact that their structure is clearly dominated by adornment items and clothing accessories. Although they do not have a standardized composition, it is highly probable that the intention and reason behind the selection made by those who deposited the items were driven by a value of "rarity," generated by foreign material culture (Brandt 2010, 57). Thus, access to foreign objects and esoteric knowledge imposes certain standardization tendencies to the phenomenon. At one point, this feature even led to the individualization of an East-Carpathian group of hoards, characterized by the association of multispiral bracelets, temple rings with conical ends, and Thracian-type brooches (Măndescu 2010, 383-387). The typological and chronological

Nistrului este redat de absența pieselor monetare[4], chiar dacă pierderea acestei unicități regionale reprezintă, în opinia noastră, o evoluție firească a cercetării.

***

Privite în ansamblu, piesele de port și de podoabă din tezaurele din zona Nistrului formează, în fiecare caz aparte, câte o garnitură complexă. În aceste circumstanțe, ideea că ansamblurile aparțineau unei singure persoane, fiind bunuri individuale, se dovedește a fi extrem de sustenabilă (Spânu 1998, 47). La Mateuți, setul este alcătuit din obiecte care se purtau în jurul gâtului, la încheietura mâinii, pe brat sau la gleznă, fixate sau atârnate de urechi, precum și accesorii pentru păr. Ansamblul de piese de podoabă de la Saharna Mare are, practic, aceeași destinație, eventual, cu excepția aplicei, care poate fi interpretată și ca un accesoriu vestimentar. Unicitatea contextului este desăvârșită și de caracterul nemetalic al colierului. În general, mărgele de chihlimbar sunt o categorie de artefacte întâlnite destul de rar în siturile din a doua epocă a fierului în spațiul pruto-nistrean. Cât privește garnitura de la Stroiești, aceasta se remarcă prin perechea de agrafe legate între ele, foarte probabil, prin intermediul unui lanț. Notabilă este prezența unui obiect de podoabă care se purta pe deget.

[4] În spațiul dintre Prut și Nistru tezaure monetare sincrone au fost atestate la Lărguța (Нудельман 1969; Vîlcu 2014) și Stolniceni (Левинский 1999). În structura lor se regăsesc și piese de podoabă, precum două colane din aur cu capete zoomorfe și, respectiv, o brățară multispiralică din bronz.

significance of recent finds in the Dniester basin further updates the general framework of the hoard horizon in the East-Carpathian region. We refer particularly to the La Tène finds, which are becoming increasingly prevalent in this region: on the one hand, due to a reevaluation of older data, and on the other, as a result of new discoveries. The circumstances suggest that the situation does not seem at all unusual, as the Dniester represented a major artery for the spreading of objects originating from diverse cultural environments. Another distinctive feature of the hoard structures in the Dniester basin is the absence of coins[4], even though the loss of this regional uniqueness represents, in our opinion, a usual outcome of ongoing research.

***

In general, the clothing and adornment items from the Dniester region hoards constitute, in each individual case, a complex assemblage. Under these circumstances, the idea that the ensembles belonged to a single individual, as personal goods, seems to be extremely sustainable (Spânu 1998, 47). The Mateuți batch consists of items worn around the neck, on the wrist, on the arm, or at the ankle, fastened to or suspended from the ears, as well as hair accessories. The set of adornment items from Saharna Mare serves practically the same purpose, with the possible exception of the appliqué, which can also be interpreted as a clothing accessory. The uniqueness of the context is enhanced by the necklace's nonmetallic nature.

[4] In the region between the Prut and Dniester rivers, contemporary coin hoards have been documented at Lărguța (Нудельман 1969; Vîlcu 2014) and Stolniceni (Левинский 1999). They also include adornment items, such as two gold necklaces with zoomorphic ends and, respectively, a multispiral bronze bracelet.

Tipul spiralic al podoabelor rămâne însă varietatea dominantă în structura celor trei tezaure (fig. 8). Această afinitate morfo-tipologică este completată și de registrul geometric al decorului de pe terminațiile pieselor. Din punct de vedere semiotic, se consideră că aspectul spiralic al artefactelor și modul de decorare al capetelor, de altfel, ca și decorul șnurat, reflectă o tematică ofidiană, asupra căreia vom reveni mai jos. De fapt, acest tip de accesoriu devine un obiect de podoabă omniprezent în contextul fortificațiilor importante din spațiul est-carpatic, care se atestă în contexte bine documentate, precum cele de la Bunești (Bazarciuc 1981, fig. 4/1, 2; Bazarciuc 1983, fig. 19/9; 22/1, 2; Bazarciuc 1983-1984, pl. V), Stolniceni „Cetate" (Левинский 1999, рис. 1/1), Poiana (Teodor, Nicu, Țau 1997, fig. 1; 2). Moda lor are un caracter supraregional și acultural, piese cu analogii foarte apropiate regăsindu-se printre bunurile funerare din înmormântările tumulare din zona istro-pontică: Telița (Simion, Cantacuzino 1962, 379, fig. 5/16, 17), Enisala (Simion 1977, 71, pl. XI/d), Derbent, Hradeshka, Mresnota Moghila (Redina 2005, fig. 1/2; Островерхов, Редина 2013, рис. 100/17, 19, 21), Ismail (Андрух, Чернов 1990, 156, рис. 2/12). Un număr impresionant de brățări spiralice cu terminații ofidiene au fost depuse în amenajările funerare ale necropolei de la Hlinaia, pe malul stâng al Nistrului. De aici provin, cel puțin, 14 exemplare cu analogii relevante (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, рис. 33/3, 4; 68/12, 15; 74/12, 13; 115/1; 117/9, 13; 128/5-8; 196/6-9; 252/4, 5; 258/1; 292/14, 15; 323/14; 358/16, 20; Тельнов, Синика 2018, рис. 6/5, 6). După cum menționam cu altă ocazie, la momentul publicării

In general, amber beads are relatively rare findings at Late Iron Age sites in the Prut-Dniester area. In the case of the Stroiești set, a pair of brooches stands out; they are linked together, most likely by means of a chain. Notable is the presence of an adornment item worn on the finger.

However, the spiral type of adornments remains the dominant variety in the structure of the three hoards (fig. 8). The geometric register of the decoration on the items' terminals also complements this morpho-typological affinity. From a semiotic perspective, it is considered that the spiral shape of the artifacts and the decoration of their ends – as well as the corded decoration – reflect an ophidian theme, which we will discuss further below. In fact, this type of accessory becomes an omnipresent ornament in the area of prominent fortifications in the Eastern Carpathian region, attested in well-documented contexts, such as those at Bunești (Bazarciuc 1981, fig. 4/1, 2; Bazarciuc 1983, fig. 19/9; 22/1, 2; Bazarciuc 1983-1984, pl. V), Stolniceni "Cetate" (Левинский 1999, рис. 1/1), Poiana (Teodor, Nicu, Țau 1997, fig. 1; 2). Their style is supra-regional and cross-cultural; items with very close parallels can be found among the grave goods from tumulus burials in the Istro-Pontic area: Telița (Simion, Cantacuzino 1962, 379, fig. 5/16, 17), Enisala (Simion 1977, 71, pl. XI/d), Derbent, Hradeshka, Mresnota Moghila (Redina 2005, fig. 1/2; Островерхов, Редина 2013, рис. 100/17, 19, 21), Ismail (Андрух, Чернов 1990, 156, рис. 2/12). A significant number of spiral bracelets with ophidian terminals were deposited in the funerary features of the Hlinaia necropolis, on the left bank of the Dniester. At least 14 items with relevant analogies originate from this

Fig. 8. Brățări multispiralice cu terminații ofidiene (după Băț, Zanoci, Cojocari 2019 și Фидельский 2021).
Fig. 8. Multispiral bracelets with ophidian terminals (after Băț, Zanoci, Cojocari 2019 and Фидельский 2021).

integrale a tezaurului de la Mateuți, se pare că frecvența descoperirilor de acest tip, precum și similitudinea morfologică și ornamentală în arealul lor de răspândire, indică atât existența unor meșteri artizani mobili, cât și succesul unui model de brățară omologat de preferințele elitelor locale (Băț, Zanoci, Cojocari 2019, 318-319).

Colanul cu terminații ofidiene din tezaurul de la Mateuți (fig. 9) este o descoperire insolită în tot spațiul est-carpatic. Deși majoritatea absolută a pieselor de acest tip au capetele modelate riguros, de regulă, cu terminații zoomorfe, fiecare colan era totuși realizat individual și prezenta un unicat. Foarte probabil, orfevrul avea sarcina să păstreze încărcătura simbolică a piesei de prestigiu, însă, în același timp, trebuia să evite crearea unei serii. În interfluviul pruto-nistrean, două dintre cele mai faimoase colane ale epocii provin din tezaurul de la Lărguța (Нудельман, Рикман 1957, 250-252, рис. 2; 3; Нудельман 1969, 129-130, рис. 1). Bazinul de mijloc al Prutului este locul de proveniență a unui alt colan din aur, descoperit întâmplător la Moreni/Prisăcani (Burda 1979, fig. 66, 67; Măndescu 2010, pl. 188/2). Totuși, cele mai apropiate analogii pentru modelul cu capete ofidiene sunt cunoscute în mediul scitic de la Dunărea de Jos – necropola de la Derbent (Redina 2005, fig. 1/3), și din spațiul nord-pontic – necropola de la Barativka (Петренко 1978, табл. 28/6). Motive ofidiene se regăsesc și pe terminațiile unui colan din inventarul mormântului izolat de la Mezdra, de la poalele nordice ale Munților Balcani (Măndescu 2010, pl. 184/9).

location (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, рис. 33/3, 4; 68/12, 15; 74/12, 13; 115/1; 117/9, 13; 128/5-8; 196/6-9; 252/4, 5; 258/1; 292/14, 15; 323/14; 358/16, 20; Тельнов, Синика 2018, рис. 6/5, 6). As we mentioned upon the complete publication of the Mateuți hoard, it appears that the frequency of such discoveries, as well as the morphological and ornamental similarities across their spreading area, indicate both to the existence of itinerant artisans and the success of a bracelet pattern favoured by local elites (Băț, Zanoci, Cojocari 2019, 318-319).

The necklace with ophidian terminals from the Mateuți hoard (fig. 9) is an unusual discovery for the entire Eastern Carpathian area. Although the absolute majority of these types of pieces have rigorously modeled ends, particularly with zoomorphic terminals, each necklace was crafted individually and represented a unique piece. Usually, the jewelry craftsman was tasked with preserving the symbolic significance of the prestige item, but at the same time, he had to avoid creating a series. Within the Prut-Dniester interfluve, two of the most famous necklaces of the era originate from the Lărguța hoard (Нудельман, Рикман 1957, 250-252, рис. 2; 3; Нудельман 1969, 129-130, рис. 1). Another gold necklace originates from the Middle Prut basin, discovered by chance at Moreni/Prisăcani (Burda 1979, fig. 66, 67; Măndescu 2010, pl. 188/2). However, the closest analogies for the model with ophidian terminals are found in the Scythian milieu of the Lower Danube – at the Derbent necropolis (Redina 2005, fig. 1/3) – and in the North-Pontic area, at the Barativka necropolis (Петренко 1978, табл. 28/6). Ophidian motifs are also present on the necklace terminals from the inventory of the isolated

Fig. 9. Colanul cu terminații ofidiene de la Mateuți (foto I. Foca).
Fig. 9. The necklace with ophidian terminals from Mateuți (photo by I. Foca).

Fig. 10. Brățară cu decor șnurat (solzi de șarpe) din tezaurul de la Saharna Mare (după Niculiță 2018).
Fig. 10. Bracelet with corded decoration (snake-scale pattern) from the Saharna Mare hoard (after Niculiță 2018).

Brățara de tip închis cu decor șnurat de la Saharna Mare (fig. 10) este atribuită modelelor de tip La Tène care au pătruns în zona est-carpatică (Петренко 1978, 55; Нефедова 1992, 25-28), având bune analogii în centrele de producție ale perioadei LT B2-C1 din Silezia Superioară (Rudnicki 2014, pl. 6/6) și Moravia (Čižmář, Kolníková 2006, 261-283). Raportarea elitelor la moda Europei Centrale este confirmată și de setul

grave at Mezdra, located at the northern foothills of the Balkan Mountains (Măndescu 2010, pl. 184/9).

The closed-type bracelet with corded decoration from Saharna Mare (fig. 10) is attributed to the La Tène models that spread into the Eastern Carpathian region (Петренко 1978, 55; Нефедова 1992, 25-28), having close analogies in the production centers of

de fibule de schemă La Tène timpuriu din structura tezaurului de la Stroiești. Rareori, pot fi descoperite două exemplare asemănătoare, iar prezența lanțului sporește relevanța contextului. Cercetările recente au demonstrat că majoritatea fibulelor de schemă La Tène timpuriu au fost descoperite în situri ce se află în imediata apropiere a Nistrului. Inițial, broșele se răspândesc în zona fortificațiilor, apoi devin parte a inventarului funerar din regiunile de sud ale spațiului pruto-nistrean (Munteanu, Băț, Zanoci 2020a; Munteanu, Băț, Zanoci 2020b; Munteanu, Băț, Zanoci 2021). Lanțul aparține aceleiași perioade – LT B2-C1 –, iar cea mai apropiată analogie provine din așezarea Galish-Lovachka în Transcarpatia (Бідзіля 1964, табл. VIII/7).

Două categorii de artefacte din ansamblul tezaurului de la Stroiești – inelul și perechea de cercei cu sistem de închidere – sunt bine reprezentate în necropolele grupurilor scitice din sud. Astfel, modelul inelului este foarte asemănător pieselor depuse în contextele funerare de la Hlinaia (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, рис. 439/17), Mresnota Moghila (Островерхов, Редина 2013, рис. 100/13, 14) și Bulgakovo (Петренко 1978, табл. 51/38).

Verigi similare celor de la Mateuți și Saharna Mare făceau parte din parura elitelor din cetatea de la Bunești (Bazarciuc 1981, 565, fig. 3). O analogie apropiată o regăsim în necropola de la Ciobruciu (Мелюкова 1962, рис. 10/4).

Prezența obiectelor de chihlimbar pe promontoriul de la Saharna Mare (fig. 11) se înscrie în tabloul general

the LT B2-C1 period in Upper Silesia (Rudnicki 2014, pl. 6/6) and Moravia (Čižmář, Kolníková 2006, 261-283). The orientation of the elites toward Central European fashion is also confirmed by the pair of Early La Tène brooches from the structure of the Stroiești hoard. At least two brooches of a similar kind are found quite rarely, and the presence of the chain increases the relevance of the context. Recent research has demonstrated that the majority of Early La Tène brooches were recovered from sites situated in the immediate proximity of the Dniester. The brooches initially appeared around the fortifications area, and later became part of the grave goods in the southern regions of the Prut-Dniester area (Munteanu, Băț, Zanoci 2020a; Munteanu, Băț, Zanoci 2020b; Munteanu, Băț, Zanoci 2021). The chain belongs to the same period – LT B2-C1 – and the closest analogy originates from the Galish-Lovachka settlement in Transcarpathia (Бідзіля 1964, табл. VIII/7).

Two artifact categories from the Stroiești hoard – the ring and the pair of earrings with a fastening system – are well represented in the necropolises of the southern Scythian groups. Thus, the ring design is very similar to the items deposited in the burial contexts at Hlinaia (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, рис. 439/17), Mresnota Moghila (Островерхов, Редина 2013, рис. 100/13, 14) and Bulgakovo (Петренко 1978, табл. 51/38).

Similar rings to those from Mateuți and Saharna Mare were part of the regalia of the elites from the Bunești hillfort (Bazarciuc 1981, 565, fig. 3). A close analogy can also be found in the Ciobruciu necropolis (Мелюкова 1962, рис. 10/4).

Fig. 11. Mărgele din chihlimbar din tezaurul de la Saharna Mare (după Niculiță et al. 2011).
Fig. 11. Amber beads from the Saharna Mare hoard (after Niculiță et al. 2011).

al circulației obiectelor, achiziționarea podoabelor din materiale vitroase solicitând resurse importante din partea comunității. Chihlimbarul „baltic" reprezintă pentru această perioadă resursa cea mai importantă pentru bazinul carpatic și, implicit, pentru cel est-carpatic (Teodor, Vîrgolici 2014, 146, 149, 163). La Bunești se cunoaște un alt exemplu de asociere dintre mărgelele de chihlimbar cu podoabele din

The presence of amber objects on the Saharna Mare promontory (fig. 11) fits into the general pattern of artifact circulation, as the acquisition of adornments made from vitreous materials required significant resources from the community. During this period, "Baltic" amber represented the most significant resource for the Carpathian Basin and, by extension, for the Eastern Carpathian region. Another example

metale prețioase (Bazarciuc 1987, 37-39, fig. 5/7-10; 6/4). Contextele arheologice bine documentate în necropola de la Hlinaia confirmă faptul că există o predilecție pentru produsele din chihlimbar în cadrul ritualului funerar (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, 857). Același pattern este documentat în mediul celtic din Transilvania, prin exemplarele depuse în necropola de la Pișcolt (Németi 1989, fig. 5; 15; 16; 18; Németi 1992, fig. 10; 15; 20; 29).

***

Rolul fortificațiilor în circulația și răspândirea progresivă a obiectelor, ideilor și tehnologiilor a constituit subiectul mai multor studii arheologice (Kaul 2007, 328; Pieta 2010, 251-274; Harding 2012, 203-208 ș.a.). Transformarea unor așezări fortificate în centre rezidențiale regionale a atras indivizii și obiectele vehiculate de aceștia, incinta și teritoriul aflat sub control devenind spații de afișare și de difuziune a pieselor de prestigiu, îndeosebi cele de origine străină. Fluxul de valori funcționa după principiul *hub-and-spoke networks*, unde așezările centrale joacă rolul de redistribuire a bunurilor. Prin urmare, nu constituie o surpriză că gravitarea tezaurelor în jurul cetăților importante de pe Nistru, procesul fiind similar în tot spațiul est-carpatic. Cele trei tezaure abordate în acest articol sunt conectate direct cu un spațiu fortificat: fie descoperite în spațiul *intra muros* (Saharna Mare, Stroiești), fie recuperate din zona proximă aflată sub controlul cetății (Mateuți). Din punct de vedere supraregional, parametrii contextului rămân neschimbați, așa cum demonstrează descoperirile de la Băiceni (Cucuteni-Cetățuie), Bunești-Averești, Stâncești, Stolniceni

of the association between amber beads and precious metal adornments is documented at Bunești (Bazarciuc 1987, 37-39, fig. 5/7-10; 6/4). The well-documented archaeological contexts in the Hlinaia necropolis confirm a predilection for amber artifacts in funerary practices (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, 857). The same pattern has been documented in the Celtic environment of Transylvania, as evidenced by the artifacts found in the Pișcolt necropolis (Németi 1989, fig. 5; 15; 16; 18; Németi 1992, fig. 10; 15; 20; 29).

***

The role of fortifications in the circulation and gradual spread of objects, ideas, and technologies has been the subject of several archaeological studies (Kaul 2007, 328; Pieta 2010, 251-274; Harding 2012, 203-208 etc.). The transformation of fortified settlements into regional residential centers attracted people and the objects they carried; thus, the enclosure and the controlled territory became spaces for the display and diffusion of prestige items, especially those of foreign origin. The flow of values functioned according to the *hub-and-spoke networks* principle, where central settlements played the role of redistributing goods. Consequently, the gravitation of hoards around important fortifications of the Dniester region is not unusual, a phenomenon consistently observed across the entire East-Carpathian area. The three hoards discussed in this article are directly linked to a fortified space: either discovered *intra muros* (Saharna Mare, Stroiești) or recovered from the proximate area under the fortification's control (Mateuți). At the supra-regional scale, the context remains unchanged, as evidenced by the discoveries from Băiceni (Cucuteni-Cetățuie), Bunești-Averești,

„Cetate" ș.a. Conform opiniei lui D. Măndescu, tezaurele din sec. V-III a. Chr., descoperite în așezări, provin exclusiv din spațiul est-carpatic (Măndescu 2010, 379). Mai mult decât atât, se insistă pe contemporaneitatea dintre tezaurul de la Buneşti şi cel de la Mateuți, făcându-se trimitere la corespondența artistică și cronologică (Măndescu 2010, 111).

Relevanța artistică, principiul *rara avis* și valoarea intrinsecă a pieselor din structura celor trei tezaure converg spre ideea că acestea nu erau disponibile pentru simplii membrii ai comunităților din bazinul Nistrului. Ele reprezintă, mai degrabă, obiecte de distincție socială, evocând ostentativ portul fastuos al epocii. Omniprezența motivelor ofidiene poate sugera și calitatea de accesorii cu caracter ezoteric, poate chiar cu atribuții sacerdotale. În acest sens, se promovează ideea că posesia și portul unor podoabe cu tematica ofidiană conferă deținătorului puteri magice asupra simbolurilor chtoniene, iar îngroparea lor ar însemna eliberarea posesorului de calitățile supranaturale și dobândirea unui caracter votiv (Spânu 2012, 118). Judecând după caracteristicile metrice ale colanului de la Mateuți, am considerat oportun că acesta să fi fost purtat de către o femeie sau de către un adolescent. La fel de facil se poate mula brățara multispiralică pe mâna unei femei, așa cum au demonstrat datele experimentului (fig. 12). Pe de altă parte, o privire de ansamblu asupra contextelor din necropola de la Hlinaia consolidează ideea că brățările cu aspect ofidian fac parte din inventarul funerar al tuturor categoriilor de vârstă și sex.

Stânceşti, Stolniceni "Cetate", and others. According to D. Măndescu, the settlement hoards from the 5th to 3rd centuries BC originate exclusively from the Eastern Carpathian area (Măndescu 2010, 379). Moreover, the argument highlights the contemporaneity between the Buneşti and Mateuți hoards, invoking their manifest artistic and chronological correspondence (Măndescu 2010, 111).

The artistic relevance, the *rara avis* principle, and the intrinsic value of the artifacts composing the three hoards suggest that they were not accessible to ordinary members of the communities in the Dniester River basin. They represented, rather, objects of social distinction, serving as an ostentatious reflection of the opulent fashion style of the time. The omnipresence of ophidian motifs may also suggest their role as accessories of an esoteric nature, perhaps even with sacerdotal functions. In this regard, the possession and display of adornments with ophidian themes granted the owner magical powers over chthonic symbols, while burying them would signify the owner's release from these supernatural qualities and the objects' transition to a votive character (Spânu 2012, 118). Judging by the metric attributes of the Mateuți necklace, it was considered appropriate that it could have been worn by a woman or an adolescent. The multispiral bracelet fits just as easily on a woman's wrist, as the experimental data demonstrated (fig. 12). On the other hand, a comprehensive analysis of the Hlinaia necropolis features confirms the idea that ophidian-type bracelets belonged to the funerary inventory of all age groups and both sexes.

Fig. 12. Brățară multispiralică de la Mateuți (foto din arhiva autorului).
Fig. 12. Multispiral bracelet from Mateuți (photo from the author's archive).

***

Caracterul deliberat al selecției (piese de podoabă și port) fortifică ipoteza că avem de a face cu ansambluri personale (sau, cel mult, familiale), însă cu un vizibil rol de legitimare a statutului. Starea bună de conservare și lipsa unor indicatori clari care să denunțe practica distrugerii intenționate a pieselor tezaurizate sugerează faptul că au fost antrenate accesorii aflate în uz. Fac excepție doar două piese din structura tezaurului de la Mateuți – colanul și o brățară spiralică. Cea mai plauzibilă explicație a deteriorării colanului poate fi legată de intenția de a-l scoate de la gâtul posesorului. Unul din capetele brățării a fost rupt, probabil, din antichitate,

***

The intentionality behind the selection (adornments and clothing items) supports the hypothesis that these are personal (or, at most, family) ensembles, yet ones with a clear role in legitimizing social status. The good state of preservation and the absence of clear evidence of intentional destruction of the hoarded items suggest that the accessories were in use. Two items from the Mateuți hoard – the necklace and a spiral bracelet – are the only exceptions. The most plausible explanation for the necklace's damage may be linked to an attempt to remove it from the wearer's neck. One end of the bracelet was likely broken in antiquity, while the other was repaired through welding. In both cases, we do

iar celălalt a fost reparat prin sudare. În ambele cazuri, nu excludem nici condițiile tafonomice și probabilitatea unor manipulări recente. Prin urmare, la Mateuți, ar putea fi acceptată aserțiunea unei renunțări la bunuri ca un act religios de depunere votivă (Spânu 1998, 49; Babeș 2010, 783). Locația descoperirii de la Saharna Mare, la marginea promontoriului, cu o excelentă vizibilitate a defileului Nistrului, poate sugera ofrande către zei, așa cum arată descoperirea de la Mășcăuți „Dealul cel Mare" (Băț, Zanoci 2023), unde, de asemenea, a fost utilizat un obiect străin (colanul de tip La Tène cu capete trompetiforme). În acest sens, trebuie să reamintim că piesele de la Stroiești au fost depuse într-un vas, manifestându-se grijă în tezaurizarea lor. Totuși, fiind accesoriii rareori descoperite în contexte comune de habitat, nu poate fi exclusă nici probabilitatea că îngroparea pieselor a avut loc în situații de criză, așa cum este prezentat cazul de la Stroiești (Фидельский 2021, 207-208). Caracterul alert și precipitat al îngropării este sugerat și de adâncimea relativ mică la care au fost surprinse tezaurele, cca 0,20-0,50 m, fără a neglija însă procesele firești de nivelare și intervențiile ulterioare asupra contextelor.

Cât privește momentul îngropării pieselor, secvențele cronologice ale tezaurizării sunt aproape sincrone și gravitează către a doua jumătate a sec. III a. Chr., cu extensii clare chiar către ultimul sfert al acestui veac. Acest interval de timp este garantat de relevanța cronologică, furnizată de brățările spiralice cu decor ofidian geometric și perechea de fibule de schemă La Tène timpuriu, legate cu lanț, datate în fazele LT B2-C1.

not exclude a taphonomic impact or the possibility of recent handling. Therefore, in the case of Mateuți, the hypothesis of a formal renunciation of goods as a religious act of votive offering could be accepted (Spânu 1998, 49; Babeș 2010, 783). The location of the Saharna Mare find, on the edge of the promontory, with an excellent view of the Dniester Gorge, may suggest offerings to the gods, as indicated by the discovery at Mășcăuți "Dealul cel Mare" (Băț, Zanoci 2023), where, likewise, a foreign object was used (a La Tène-type necklace with trumpet-shaped ends). In this regard, it is worth noting that the artifacts from Stroiești were placed in a vessel, demonstrating care in their hoarding. However, since these artifacts are rarely found in common settlement contexts, we cannot exclude the probability that the deposition was made during crisis situations, as illustrated by the case of Stroiești. The hurried and precipitated deposition process is also suggested by the relatively shallow depth of the discovery – approximately 0.20-0.50 m –, although one must not overlook the natural processes of soil settlement and subsequent disturbances to the contexts.

Concerning the depositional timeframe, the chronological horizons of these hoards appear nearly synchronous, gravitating toward the second half of the 3rd century BC, with clear extensions even into the final quarter of that century. This chronological horizon is confirmed by the chronological relevance of the spiral bracelets with geometric ophidian motifs and the pair of Early La Tène brooches, linked by a chain, both dated to the LT B2-C1 phases.

Mulțumiri: Stela Burciu (Chișinău), Dumitru Condrea (Chișinău), Prof. dr. hab. Ion Gumenâi (Chișinău), dr. Anita Kozubová (Nitra), dr. Vasile Iarmulschi (Berlin), dr. Sergiu Matveev (Chișinău), dr. Octavian Munteanu (Chișinău), dr. hab. Aurel Rustoiu (Cluj-Napoca), Prof. dr. Valeriu Sîrbu (București), Dr. Aurel Zanoci (Chișinău).

Acknowledgments: Stela Burciu (Chișinău), Dumitru Condrea (Chișinău), Prof. Dr. habil. Ion Gumenâi (Chișinău), Dr. Anita Kozubová (Nitra), Dr. Vasile Iarmulschi (Berlin), Dr. Sergiu Matveev (Chișinău), Dr. Octavian Munteanu (Chișinău), Dr. habil. Aurel Rustoiu (Cluj-Napoca), Prof. Dr. Valeriu Sîrbu (București), Dr. Aurel Zanoci (Chișinău).

Bibliografie / Bibliography

Arnăut, Ursu-Naniu 2000: T. Arnăut, R. Ursu-Naniu, Considérations sur une découverte faite aux alentours du village Bubuieci (République de Moldova). Studia Antiqua et Archaeologica, VII, 2000, 351-262.

Babeș 2010: M. Babeș, Depozite și tezaure. In: M. Petrescu-Dâmbovița, A. Vulpe (eds.), Istoria Românilor. Vol. 1. Moștenirea timpurilor îndepărtate (București 2010), 783-786.

Bazarciuc 1981: V.V. Bazarciuc, Tezaurul geto-dacic de la Buneşti, jud. Vaslui. Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie 32/4, 1981, 563-570.

Bazarciuc 1983: V.V. Bazarciuc, Cetatea geto-dacică de la Bunești, jud. Vaslui. Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 34/3, 1983, 249-273.

Bazarciuc 1983-1984: V.V. Bazarciuc, O nouă descoperire geto-dacică în Podişul Central Moldovenesc. Acta Moldaviae Meridionalis V-VI, 1983-1984, 169-181.

Bazarciuc 1987: V.V. Bazarciuc, Noi descoperiri în cetatea geto-dacică de la Buneşti (jud. Vaslui). Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 38/1, 1987, 33-39.

Băț, Zanoci, Cojocari 2019: M. Băț, A. Zanoci, E. Cojocari, Tezaurul de piese de podoabă de la Mateuți: noi date şi interpretări. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț) Contribuții la preistoria şi istoria antică a spațiului carpato-danubiano-pontic. In honorem professoris Ion Niculiță natalia sua octogesima celebrantis (Chişinău 2019), 297-322.

Băț, Zanoci 2021: M. Băț, A. Zanoci, Chronologisch relevante Funde aus Befestigungen der vorrömischen Eisenzeit in der Mikroregion Saharna (Mittel-Dnestr-Gebiet). In: (Hrsg. E. Sava, V. Iarmulschi, A. Zanoci, M. Băț, O. Munteanu) Die Chronologie der vorrömischen Eisen- und frühen Kaiserzeit in Mittel- und Sudosteuropa: Probleme und Perspektiven. Humboldt-Kolleg: Chronologie in den archäologischen Forschungen (Chișinău, 08.-09. November 2018) (Chișinău-Berlin 2021), 11-45.

Băț, Zanoci 2023: M. Băț, A. Zanoci, Foreign objects for gods? About a La Tène type find from Mașcăuți "Dealul cel Mare" (Republic of Moldova). In: (Eds. V. Sîrbu, A. Pețan) Inventory, offerings and rituals in the pre-Christian temples and sacred places of continental Europe and Mediterranean area (7th c. BC - 2nd c. AD). Proceedings of the 3rd International Colloquium "Iron Age Sanctuaries and

Cult Places at the Thracians and their Neighbours". Alun (Romania), 16th-19th June 2022 (Alun 2023), 13-28.

Brandt 2010: J. Brandt, Die Latènisierung der Jastorfkultur. Kulturkontakt als Folgegermanischer Raum-Zeit-Konzeptionen. In: (Hrsg. E. Jerem, M. Schönfelder, G. Wieland) Nord-Süd, Ost-West Kontakte während der Eisenzeit in Europa. Akten der Internationalen Tagungen der AG Eisenzeit in Hamburg und Sopron 2002 (Budapest 2010), 51-59.

Burda 1979: Ș. Burda, Tezaure de aur din România (București 1979).

Čižmář, Kolníková 2006: M. Čižmář, E. Kolníková, Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě. Archeologické rozhledy LVIII, 2006, 261-283.

Condrea 2023: D. Condrea, Qui quaerit reperit! De la primele mențiuni până în perioada interbelică. In: A. Zanoci, M. Băț, Un mileniu de civilizație: epoca fierului în bazinul Nistrului de Mijloc. Periegesis Archaeologica 1 (Chișinău 2023), 29-53.

Harding 2012: D.W. Harding, Iron Age Hillforts in Britain and Beyond (Oxford 2012).

Iarmulschi, Munteanu 2025: V. Iarmulschi, O. Munteanu, Fibulae loquuntur: Mobilitate şi conectivitate în Europa Centrală şi de Est la răscruce de milenii: (o istorie a circulației agrafelor în spațiul pruto-nistrean) / Mobilität und Konnektivität in Mittel- und Osteuropa um Christi Geburt: (eine Geschichte der Verteilung der Fibeln im Pruth-Dnjestr-Raum). Periegesis Archaeologica 3 (Chișinău 2025).

Kašuba, Haheu, Levițki 2000: M. Kašuba, V. Haheu, O. Levițki, Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu (Bucureşti 2000).

Kaul 2007: F. Kaul, Celtic influences during Pre-Roman Iron Age in Denmark. In: (Eds. S. Möller, W. Schlüter, S. Sievers) Keltische Einflüsse im nördlichen Mitteleuropa während der mittleren und jüngeren vorrömischen Eisenzeit (Bonn 2007), 327-345.

Măndescu 2010: D. Măndescu, Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III a. Chr.) între Carpați, Nistru şi Balcani (Brăila 2010).

Munteanu 2024: O. Munteanu, În umbra confruntărilor și conflictelor: depozitul de obiecte de fier de la Horodca Mică. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț, D. Condrea) Confruntare şi violență în arheologia preistorică şi antică din spațiul tiso-nistrean. Materialele colloquium-ului de vară de la Saharna (25 iulie - 28 iulie 2024) (Chișinău 2024), 223-282.

Munteanu, Băț, Zanoci 2020a: O. Munteanu, M. Băț, A. Zanoci, Fibule de schemă La Tène timpuriu de pe teritoriul Republicii Moldova: un catalog al descoperirilor din așezări. In: (Ed. I. Cândea) Tracii şi vecinii lor în antichitate: arheologie și istorie / The Thracians and Their Neighbours in Antiquity: Archaeology and History. Studies in Honor of Valeriu Sîrbu at his 70th Anniversary (Brăila 2020), 333-358.

Munteanu, Băț, Zanoci 2020b: O. Munteanu, M. Băț, A. Zanoci, Fibule din fier de schemă La Tène timpuriu descoperite pe teritoriul Republicii Moldova. Tyragetia s.n. XIV/1, 2020, 23-69.

Munteanu, Băț, Zanoci 2021: O. Munteanu, M. Băț, A. Zanoci, Following in the Celtic Trader's Footsteps: Early La Tène Iron Brooches in the Republic of Moldova. Ephemeris Napocensis XXXI, 2021, 7-68.

Németi 1989: I. Németi, Necropola Latène de la Pişcolt, jud. Satu Mare. II. Thraco-Dacica X/1-2, 1989, 75-114.

Németi 1992: I. Németi, Necropola Latène de la Pişcolt, jud. Satu Mare. III. Thraco-Dacica XIII/1-2, 1992, 59-112.

Niculiță et al. 2011: I. Niculiță, A. Zanoci, S. Matveev, M. Băț, Piese de port, podoabă şi de toaletă din aşezarea traco-getică Saharna Mare. In: (Eds. D. Măgureanu, D. Măndescu, S. Matei) Archaeology: making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeş at his 70th anniversary (Piteşti 2011), 193-204.

Niculiță 2018: A. Niculiță, Piese de giuvaiergerie antică din colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Catalog / Древние ювелирные изделия из коллекций Национального Музея Истории Молдовы. Каталог (Chișinău 2018).

Nikulka 2016: F. Nikulka, Archäologische Demographie. Methoden, Daten und Bevölkerung der europäischen Bronze- und Eisenzeiten (Leiden 2016).

Pieta 2010: K. Pieta, Die keltische Besiedlung der Slowakei. Jüngere Latènezeit (Nitra 2010).

Redina 2005: E. Redina, Scytho-Thracian cultural contacts in the northwestern Black Sea littoral. In: (Eds. J. Bouzek, L. Domaradzka) The Culture of Thracians and their Neighbours. Proceedings of the International Symposium in Memory of Prof. Mieczyslaw Domaradzki, with a Round Table „Archaeological Map of Bulgaria". BAR International Series (London 2005), 231-238.

Rowlands 1987: M. Rowlands, Centre and periphery: a review of a concept. In: (Eds. M. Rowlands, M. Larsen, K. Kristiansen) Centre and periphery in the ancient world. New Directions in Archaeology (Cambridge 1987), 1-12.

Rudnicki 2004: M. Rudnicki, Nowa Cerekwia. A Celtic Centre for Craft and Commerce of Interregional Importance North of the Carpathians. In (Ed. S. Berecki) Iron Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş (10-13 October 2013) (Târgu Mureş 2014), 33-70

Simion 1977: G. Simion, Necropolele getice de la Enisala și Telița. Peuce VI, 1977, 49-72.

Simion, Cantacuzino 1962: G. Simion, G.I. Cantacuzino, Cercetările arheologice de la Telița (com. Poşta, r. Tulcea, reg. Dobrogea). Materiale şi cercetări arheologice VIII, 1962, 373-382.

Sîrbu 2006: V. Sîrbu, Oameni şi zei în lumea geto-dacilor - mărturii arheologice / Man and Gods in the Geto-Dacian World - archaeological testimony (Braşov 2006).

Spânu 1998: D. Spânu, Semnificații ale îngropării tezaurelor dacice de piese de argint. Ephemeris Napocensis VIII, 1998, 45-52.

Spânu 2012: D. Spânu, Tezaurele dacice: Creația în metale prețioase din Dacia preromană (Bucureşti 2012).

Tallgren 1926: A.M. Tallgren, La Pontide préscythique après l'introduction des métaux. Eurasia Septentrionalis Antiqua II (Helsinki 1926).

Teodor, Vîrgolici 2014: E.S. Teodor, M. Vîrgolici, Cercetări de diagnostic asupra originii chihlimbarului din cimitirul de la Câmpina. In: A. Frînculeasa, Cimitirul din epoca bronzului de la Câmpina (jud. Prahova) (Târgoviste 2014), 145-168.

Teodor, Nicu, Țau 1997: S. Teodor, M. Nicu, S. Țau, Aşezarea geto-dacică de la Poiana (jud. Galați). Obiecte de port şi podoabă (II). Oglinzi, ace, obiecte din os. Arheologia Moldovei XX, 1997, 27-88.

Venclová 2002: N. Venclová, External contacts: visible and invisible. In: (Eds. A. Lang, V. Salač), Fernkontakte in der Eisenzeit/Dálkové kontaky v době železné. Konferenz - Konference Lublice 2000 (Praha 2002), 72-82.

Vîlcu 2014: A. Vîlcu, Trésors monétaires: 1. Lărguța, district de Cantemir, République de Moldavie; 1963. In: (Eds. V.M. Botnariu) Corpus Nummorum Moldaviae. Vol. 1: Monnaies et parures du Musée National d'Ethnographie et d'Histoire Naturelle de Chişinău (Chişinău 2014), 13-16.

Zanoci, Băț 2020: A. Zanoci, M. Băț, Interacțiuni şi schimburi în microzona Saharna în contextul conexiunilor culturale din a doua epocă a fierului / Interactions and exchanges in Saharna microregion in the frame of cultural connections during the Late Iron Age In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț) Relații interculturale în spațiul tiso-nistrean în epoca fierului / Cross-Cultural Interaction in the Tisza-Dniester region in the Iron Age (Chișinău 2020), 51-104.

Zanoci, Băț 2023: A. Zanoci, M. Băț, Un mileniu de civilizație: epoca fierului în bazinul Nistrului de Mijloc. Periegesis Archaeologica 1 (Chișinău 2023).

Андрух, Чернов 1990: С.И. Андрух, С.И. Чернов, Новые скифские памятники Дунай-Днестровского междуречья. Советская археология 2, 1990, 149-163.

Бідзіля 1964: В.І. Бідзіля, Поселення Галіш-Ловачка (За матеріалами розкопок Т. Легоцького). Археологія XVII, 1964, 92-143.

Бідзіля 1971: В.І. Бідзіля, Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери (Київ 1971).

Левинский 1999: А.Н. Левинский, Столниченский клад: культурно-хронологическая интерпретация монет типа Хушъ-Вовриештъ. Stratum plus 6, 1999, 92-99.

Мелюкова 1962: А.И. Мелюкова, Скифские курганы Тираспольщины (по материалам И.Я. и Л.П. Стемпковских). В сб.: (Отв. ред. К.Ф. Смирнов) Материалы и исследования по археологии СССР, 115 (Москва 1962), 114-166.

Нефедова 1992: Е.С. Нефедова, К вопросу о браслетах «латенского стиля». В сб.: (Ред. М.Б. Щукин, О.А. Гей) Проблемы хронологии эпохи Латена и Римского времени. По материалам Первых Тихановских чтений. Ленинград. 1988 г. (Санкт-Петербург 1992), 21-34.

Нудельман 1969: А.А. Нудельман, Античный клад из Лэргуца. В сб.: Труды Государственного историко-краеведческого музея, выпуск II (Кишинёв 1969), 129-131.

Нудельман, Рикман 1956: А.А. Нудельман, Е.А. Рикман, Навершие и клад серебряных украшений скифского времени из Молдавии. В сб.: Известия Молдавского Филиала АН СССР, №4 (31) (Кишинев 1956), 129-131.

Нудельман, Рикман 1957: А.А. Нудельман, Е.А. Рикман, Новые археологические находки в Молдавии. Советская археология 3, 1957, 248-252.

Островерхов, Редина 2013: А.С. Островерхов, Е.Ф. Редина, Скифские Древности. В сб.: (Отв. ред. И.В. Бруяко, Т.Л. Самойлова) Древние культуры Северо-Западного Причерноморья (к 95-летию Национальной академии наук Украины) (Одесса 2013), 374-418.

Отчетъ 1909: Отчетъ Императоскаго Російскаго Историческаго Музея имени императора Александра III въ Москвѣ за 1908 годъ (Москва 1909). Disponibil: https://search.rsl.ru/ru/record/01003981705

Петренко 1978: В.Г. Петренко, Украшения Скифии VII-III вв. до н.э. Свод археологических источников, вып. Д4-5 (Москва 1978).

Тельнов, Синика 2012: Н. Тельнов, В. Синика, Фракийские влияния на материальную культуру и погребальный обряд скифов III-II вв. до н.э. на левобережье Нижнего Днестра. Revista arheologică s.n. VIII/1-2, 2012, 69-83.

Тельнов, Синика 2018: Н.П. Тельнов, В.С. Синика, Скифский курган 116 первой половины III в. до н.э. у с. Глиное. В сб.: (Отв. ред. В.С. Синика, Р.А. Рабинович) Древности. Исследования. Проблемы. Сборник статей в честь 70-летия Н.П. Тельнова (Кишинев-Тирасполь 2018), 223-266.

Тельнов, Четвериков, Синика 2016: Н.П. Тельнов, И.А. Четвериков, В.С. Синика, Скифский могильник III-II вв. до н. э. у с. Глиное (Тирасполь 2016).

Фидельский 2017: С. Фидельский, Городища железного века на левобережье Среднего Днестра / Fortified settlements of the Iron Age on the left bank of the Middle Dniester. In: (Eds. A. Zanoci, V. Sîrbu, M. Băț) Iron Age fortifications on the Tisa-Dniestr space. Proceedings of Saharna Summer Colloquium (July 14th-17th, 2016) (Chişinău-Brăila 2017), 47-64.

Фидельский 2020: С. Фидельский, Латенские аксессуары костюма с левобережья Среднего Днестра. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț) Relații interculturale în spațiul tiso-nistrean în epoca fierului / Cross-Cultural Interaction in the Tisza-Dniester region in the Iron Age (Chișinău 2020), 105-118.

Фидельский 2021: С. Фидельский, Клад с городища Строенцы на левобережье Среднего Днестра. Материалы по археологии и истории античного и средневекового Причерноморья 13, 2021, 202-218.

Dr. Mihail Băț

Centrul de Arheologie „Ion Niculiță”,
Universitatea de Stat din Moldova
0000-0001-6642-2888
e-mail: mihail.bat@usm.md; mb_usm@yahoo.com

https://doi.org/10.59295/paatd2025.07

Piese de podoabă și port din siturile getice din microzona Hansca

Clothing and adornment items from the Getic sites in the Hansca microregion

Aurel Zanoci
Mihail Băț

Acest articol a fost elaborat în cadrul subprogramului 011501 „ArHe: Patrimoniul arheologic preistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică”.

This article was elaborated as part of the 011501 subprogram “ArHe: Prehistoric and Ancient Archaeological Heritage in the Forest-Steppe of the Republic of Moldova: interdisciplinary research and scientific development”.

Cuvinte-cheie: spațiul est-carpatic, a doua epocă a fierului, fortificații, așezări, necropole, piese de podoabă și port, importuri.

Rezumat: În urma cercetărilor arheologice, întreprinse în microzona Hansca, raionul Ialoveni, au fost identificate 12 situri, în care au fost descoperite vestigii din a doua epocă a fierului (cultura getică). Dintre acestea, unor investigații arheologice sistematice au fost supuse așezările Hansca „Limbari-Căprăria", Hansca „Pidașca", Hansca „Toloacă" și necropola Hansca „Lutăria". Ca urmare, de rând cu numeroase fragmente ceramice, unelte și ustensile, din aceste situri au fost recuperate mai multe piese de podoabă și de port, confecționate din diferite materii prime. Printre piesele din metal se remarcă: un cercel din aur, două fibule din bronz „de schemă tracică", brățări din bronz cu capetele libere, un fragment de brățară cu nodozități, o cataramă din fier etc. Relativ numeroase sunt mărgelele confecționate atât din pastă sticloasă, cât și cele din lut ars. Printre acestea se evidențiază trei mărgele/pandantive din sticlă în formă de „vas/amforă" și trei mărgele decorate cu „ochi". Studierea acestei categorii de descoperiri scoate în evidență prezența în microzona Hansca, în a doua epocă a fierului, a pieselor de prestigiu, o bună parte dintre care au ajuns aici datorită relațiilor comerciale și de schimb.

Keywords: Eastern Carpathian area, Late Iron Age, fortifications, settlements, necropolises, clothing and adornment items, imports.

Abstract: The archaeological research carried out in the Hansca microregion, Ialoveni district, identified 12 sites in which vestiges from the Late Iron Age (Getic culture) were discovered. Out of these, the settlements Hansca "Limbari-Căprăria", Hansca "Pidașca", Hansca "Toloacă" and the Hansca "Lutăria" necropolis were subjected to systematic archaeological investigations. Consequently, multiple adornment and clothing items made from different raw materials were recovered from these sites, alongside numerous potsherds, tools and utensils. Among the metal items, the following stand out: a golden earring, two bronze "Thracian-type" fibulae, open-ended bronze bracelets, a fragment of a bracelet with nodules, an iron buckle etc. Beads made of glass paste, as well as fired clay, are relatively numerous. Three glass beads/pendants in the shape of a "vessel/amphora" and three beads decorated with "eyes" stand apart among them. Studying this category of discoveries highlights the presence of prestige objects in the Hansca microregion during the Late Iron Age, a good number of them having arrived here due to trade and exchange relations.

Introducere

Microzona Hansca (fig. 1), raionul Ialoveni, a ajuns în atenția arheologilor grație cercetărilor perieghetice, întreprinse de echipa condusă de L. Polevoi în anul 1959 (Полевой 1969, 186). Acestea au fost urmate, începând cu anul 1960 (Мелюкова 1963, 64-67),

Introduction

The field surveys performed by the team led by L. Polevoj in 1959 (Полевой 1969, 186) were the ones that brought the Hansca microregion (fig. 1) to the attention of archaeologists. Starting from 1960 (Мелюкова 1963, 64-67), they were followed by systematic archaeological

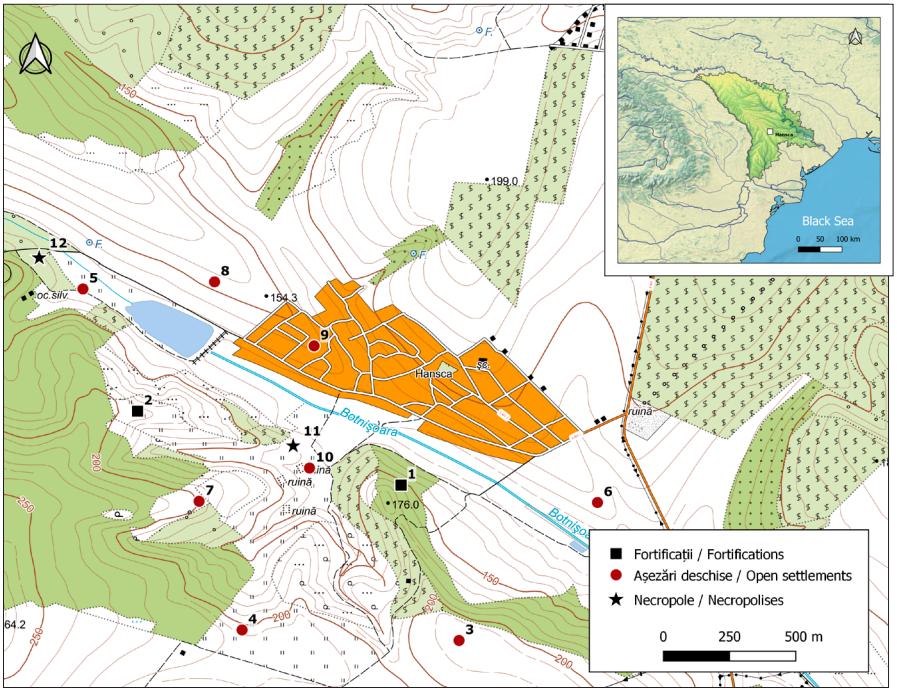

Fig. 1. Siturile din a doua epocă a fierului din microzona Hansca: 1. Hansca „Cetate"; 2. Hansca „Toloacă"; 3. Hansca „Dealul Socii"; 4. Hansca „La Cramă"; 5. Hansca „Limbari-Căprărie"; 6. Hansca „Livadă"; 7. Hansca „Pădure"; 8. Hansca „Pidașca; 9. Hansca „Sat"; 10. Hansca „Valea Lutăriei"; 11. Hansca „Lutăria"; 12. Hansca I.

Fig. 1. Late Iron Age sites in the Hansca microregion: 1. Hansca "Cetate"; 2. Hansca "Toloacă"; 3. Hansca "Dealul Socii"; 4. Hansca "La Cramă"; 5. Hansca „Limbari-Căprărie"; 6. Hansca "Livadă"; 7. Hansca "Pădure"; 8. Hansca "Pidașca; 9. Hansca "Sat"; 10. Hansca "Valea Lutăriei"; 11. Hansca "Lutăria"; 12. Hansca I)

de cercetări arheologice sistematice, care, cu unele întreruperi, au durat până în 1991. Iar în anii 2022, 2024 și 2025, regiunea a fost investigată prin noi periegheze și sondaje. Ca urmare a cercetărilor mai vechi, dar și a celor recente, aici au fost repertoriate 14 situri, care se încadrează într-un vast interval de timp – din epoca eneolitică și până în sec. XVII-XVIII (Postică, Hîncu 2023, 15-17, fig. 26; Serbinov, Zanoci 2025, 66-67). Majoritatea lor sunt pluristratificate, conținând, în cele mai frecvente cazuri, vestigii din a doua epocă a fierului (cultura getică). Din această perioadă se evidențiază două fortificații, opt așezări

research, which lasted until 1991, with some interruptions. Furthermore, the region was investigated through new field surveys and test trenches in the years 2022, 2024 and 2025. Based on both older and recent research, 14 sites have been documented here, and they fit into a vast time span – from the Chalcolithic to the 17th-18th centuries (Postică, Hîncu 2023, 15-17, fig. 26; Serbinov, Zanoci 2025, 66-67). Most of them are multilayered, containing in frequent cases remains from the Late Iron Age (Getic culture). Two fortifications, eight unfortified settlements and two flat necropolises represent this period, each with a varying research level.

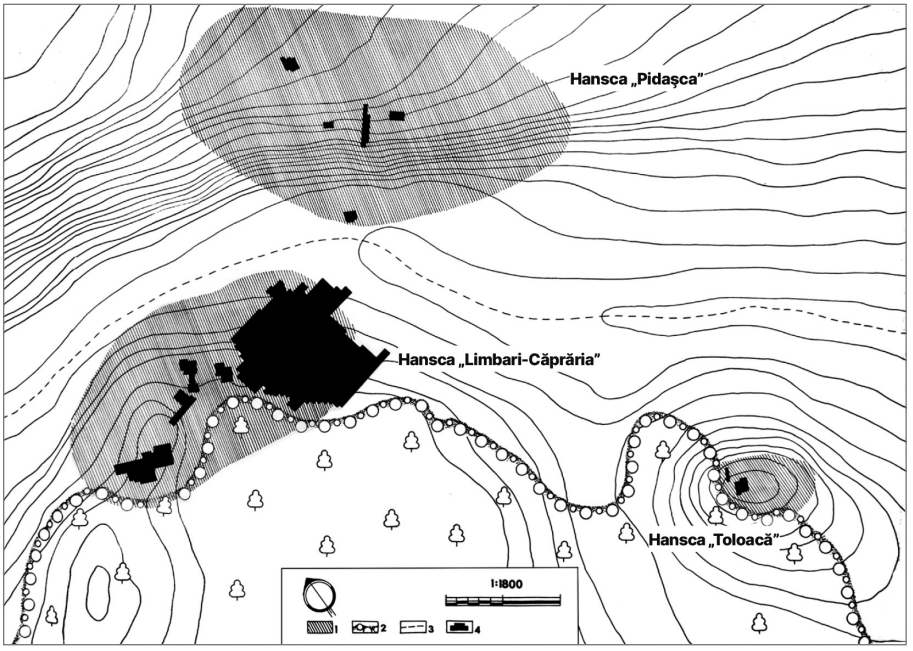

Fig. 2. Localizarea siturilor din a doua epocă a fierului în partea de nord-vest a microzonei Hansca (după Никулицэ 1987).
Fig. 2. Location of the Late Iron Age sites in the northwestern part of the Hansca microregion (after Никулицэ 1987).

nefortificate și două necropole plane, ele având un grad diferit de cercetare. Unele situri au beneficiat de ample săpături arheologice (Hansca „Limbari-Căprăria", Hansca „Pidașca", Hansca „Toloacă" și Hansca „Lutăria"), iar altele (Hansca „Dealul Socii", Hansca „Sat", Hansca „Livadă", Hansca „La Cramă" etc.) rămân a fi cunoscute doar prin sondaje sau cercetări de suprafață.

În pofida amplorii cercetărilor arheologice în microzona Hansca, descoperirile din a doua epocă a fierului rămân a fi valorificate doar parțial. Unele dintre ele au fost publicate în câteva articole

Some sites benefitted from extensive archaeological excavations (Hansca "Limbari-Căprăria", Hansca "Pidașca", Hansca "Toloacă" and Hansca "Lutăria"), while others (Hansca "Dealul Socii", Hansca "Sat", Hansca "Livadă", Hansca "La Cramă" etc.) remain known thanks to test trenches and field surveys, only.

Despite the ampleness of the archaeological research in the Hansca microregion, the Late Iron Age discoveries have been disseminated only partially. Some of them were published in several articles (Никулицэ 1968; Никулицэ 1969; Никулицэ 1972a; Никулицэ, Татаренко 1973; Никулицэ 1974b; Никулицэ, Рафалович

Fig. 3. Vedere aeriană asupra microzonei Hansca, cu localizarea siturilor menționate în text (foto M. Băț).
Fig. 3. Aerial view of the Hansca microregion, showing the locations of the sites mentioned in the text (photo M. Băț).

(Никулицэ 1968; Никулицэ 1969; Никулицэ 1972a; Никулицэ, Татаренко 1973; Никулицэ 1974b; Никулицэ, Рафалович 1974; Никулицэ 1985; Рикман, Никулицэ 1985) și în compartimente ale monografiilor (Никулицэ 1977a; Никулицэ 1987) ale responsabilului de vestigiile getice din microzona Hansca – profesorul Ion Niculiță. De asemenea,

1974; Никулицэ 1985; Рикман, Никулицэ 1985) and compartments of the monographs (Никулицэ 1977a; Никулицэ 1987) written by Professor Ion Niculiță, the one responsible for the Getic vestiges in the Hansca microregion. Additionally, brief accounts are also available in the abstracts published in the *Arkheologicheskie otkrytia* (*Археологические открытия*)

informații succinte se regăsesc și în rezumatele publicate în culegerile *Arkheologicheskie otkrytia* (Археологические открытия) (Никулицэ 1972b; Никулицэ 1974a; Никулицэ 1975; Никулицэ 1976 etc.). Însă o bună parte a vestigiilor, inclusiv a pieselor de podoabă și port, au rămas nevalorificate, regăsindu-se în rapoartele de săpătură, care, de multe ori, conțin o descriere sumară, fiind lipsite de ilustrații calitative. Totodată, atragem atenția că multe dintre piesele care constituie subiectul prezentului articol nu s-au păstrat[1]. Astfel, ilustrarea și descrierea lor a fost făcută plecând de la informațiile și imaginile care se conțin în publicații și în rapoartele de săpătură.

Catalogul descoperirilor

Hansca „Limbari-Căprăria”. Așezare[2] nefortificată, amplasată pe malul drept al râului Botnișoara, la cca 600 m spre nord-vest de satul Hansca (fig. 1-3). Ea a

[1] O parte din piesele de podoabă și port din microzona Hansca se păstrează în fondurile Muzeului de Antichități „Tudor Arnăut”, Universitatea de Stat din Moldova, și ale Muzeului Național de Istorie a Moldovei.
[2] Descoperită în anul 1959 de către L. Polevoi (Полевой 1969, 190, 208). Cercetată în 1960 de A. Meliukova (Мелюкова 1961; Мелюкова 1963, 64-67), apoi, începând cu anul 1964 și până în 1991, cu unele întreruperi, de către I. Hîncu, I. Rafalovici, Em. Rikman, I. Niculiță, Gh. Postică ș.a., ca urmare, fiind identificate mai multe vestigii din a doua epocă a fierului (Хынку, Рафалович, Никулицэ 1972, 27-34; Никулицэ 1972b, 451-452; Никулицэ, Татаренко 1973, 129-133; Никулицэ 1974b, 96-103, 108-109; Никулицэ, Рафалович 1974, 80-81; Никулицэ 1975, 442; Никулицэ 1976, 473-474; Никулицэ 1977a, 53-54, 59; Никулицэ 1977b, 457; Никулицэ 1978, 468; Никулицэ 1980b, 403; Никулицэ, Постикэ 1980, 35-46; Гольцева 1981, 4-7; Тельнов 1981, 3-5; Никулицэ 1981a, 2-19; Никулицэ 1982, 400; Никулицэ 1987, 113-117; Cavruc, Postică 1991, 5-69; Postică 1992). Mai detaliat istoricul cercetării a se vedea în: Postică, Hîncu 2023, 20-32.

collections (Никулицэ 1972b; Никулицэ 1974a; Никулицэ 1975; Никулицэ 1976 etc.). However, a good number of vestiges, including clothing and adornment items, remained unpublished. They were presented in the excavation reports, which, in a lot of cases, contain a terse description and lack good quality illustrations. At the same time, we note that many of the objects discussed in the present article did not survive[1]. In light of this, their illustration and description were done according to the information and images enclosed in publications and excavation reports.

Catalogue of discoveries

Hansca “Limbari-Căprăria”. Unfortified settlement[2], located on the Botnișoara river’s right bank, at approximately 600 m northwest of the Hansca village (fig. 1-3). It covered an area of approximately 1000×500 m on the east-facing slope, slightly inclined towards the river.

[1] A portion of the clothing and adornment items from the Hansca microregion are held in the repositories of the Tudor Arnăut Museum of Antiquities at Moldova State University and the National Museum of History of Moldova.
[2] Discovered in the year 1959 by L. Polevoj (Полевой 1969, 190, 208). Investigated in 1960 by A. Meljukova (Мелюкова 1961; Мелюкова 1963, 64-67), then starting from the year 1964 until 1991, with some interruptions, by – I. Hîncu, I. Rafalovici, Em. Rikman, I. Niculiță, Gh. Postică and others. As a result, various Late Iron Age vestiges were identified (Хынку, Рафалович, Никулицэ 1972, 27-34; Никулицэ 1972b, 451-452; Никулицэ, Татаренко 1973, 129-133; Никулицэ 1974b, 96-103, 108-109; Никулицэ, Рафалович 1974, 80-81; Никулицэ 1975, 442; Никулицэ 1976, 473-474; Никулицэ 1977a, 53-54, 59; Никулицэ 1977b, 457; Никулицэ 1978, 468; Никулицэ 1980b, 403; Никулицэ, Постикэ 1980, 35-46; Гольцева 1981, 4-7; Тельнов 1981, 3-5; Никулицэ 1981a, 2-19; Никулицэ 1982, 400; Никулицэ 1987, 113-117; Cavruc, Postică 1991, 5-69; Postică 1992). For a more detailed research history, see Postică, Hîncu 2023, 20-32.

ocupat o suprafață de cca 1000×500 m pe panta cu expoziție estică, ușor înclinată spre râu.

În urma cercetărilor arheologice, au fost identificate mai multe nivele de locuire, începând cu epoca bronzului și până în sec. XV-XVI (Postică, Hîncu 2023, 18-19). În orizontul atribuit culturii getice au fost descoperite mai multe structuri arheologice și un număr considerabil de artefacte, printre care și piese de podoabă și port:

Brățară, fragment (fig. 4/1). Secțiune 1976, construcția nr. 11. Confecționată dintr-o bară de bronz cu secțiunea ovală, cu diametrele de 0,6×0,3 cm. Piesa a avut capetele libere, dintre care unul a fost rupt. Cel de-al doilea, păstrat, este aplatizat, având lățimea de 0,9 cm și grosimea de 0,2 cm. Pe el pot fi observate patru incizii – două oblice și două verticale, care sugerează capul unui șarpe. Brățara este deformată, având dimensiunile de 4,0×6,0 cm (Никулицэ 1977b, 457; Никулицэ 1987, 114, рис. 35/4).

Brățară, fragment (fig. 4/2). Secțiune 1981, adâncimea 0,7 m. Confecționată dintr-o bară de bronz, semirotundă în secțiune, cu diametrul de 0,6 cm. Lungimea păstrată a fragmentului este de 5,0 cm. Brățara are trei nodozități cu diametrul de 0,8-0,9 cm. Diametrul estimat al brățării este de cca 8,0 cm (Никулицэ 1981a, 14, рис. 3/13).

Brățară (fig. 4/3). Secțiune 1981, adâncimea 0,3 m. Confecționată dintr-o bară din bronz, rotundă în secțiune, cu diametrul de 0,3 cm. Piesa are capetele

The archaeological investigations uncovered several occupation levels, starting from the Bronze Age until the 15th-16th centuries (Postică, Hîncu 2023, 18-19). Multiple archaeological structures and a considerable number of artefacts were discovered in the horizon attributed to the Getic culture, including adornment and clothing items:

Bracelet, fragment (fig. 4/1). Section 1976, construction no. 11. Made from a bronze rod with an oval section, with diameters of 0.6×0.3 cm. The item had the ends open, one of which was torn. The second one, preserved, is flattened, registering 0.9 cm in width and 0.2 cm in thickness. Four incisions, two of them slanted and the other two vertical, can be discerned on it, giving the impression of a snake head. The bracelet is deformed and its dimensions are equal to 4.0×6.0 cm (Никулицэ 1977b, 457; Никулицэ 1987, 114, рис. 35/4).

Bracelet, fragment (fig. 4/2). Section 1981, depth 0.7 m. Made from a bronze rod, semicircular in section, with a diameter of 0.6 cm. The fragment's preserved length reaches 5.0 cm. The bracelet has three nodules with a diameter of 0.8-0.9 cm. The estimated diameter of the bracelet is approximately 8.0 cm (Никулицэ 1981a, 14, рис. 3/13).

Bracelet (fig. 4/3). Section 1981, depth 0.3 m. Made from a bronze rod, circular in section, with a diameter of 0.3 cm. The item has open ends, thinned to 0.2 cm towards the terminal. The bracelet's diameter equals 6.4 cm (Никулицэ 1981a, 6, рис. 3/14).

Bracelet, fragment (fig. 4/4). Section 1981, depth 0.7 m. Made from a bronze rod, circular in section, with a

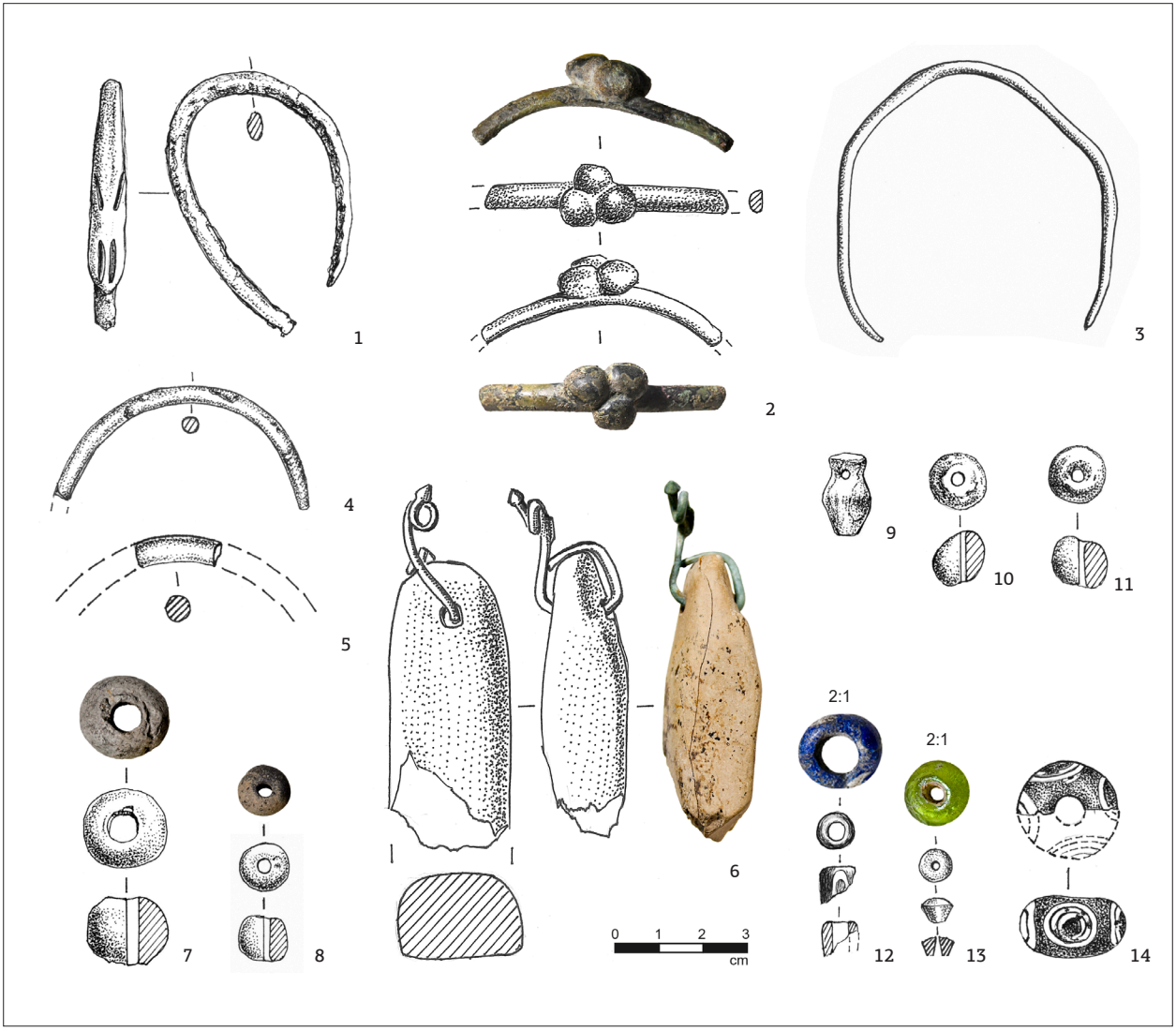

Fig. 4. Hansca „Limbari-Căprăria": piese de podoabă și port (desene S. Burciu, foto D. Topal).
Fig. 4. Hansca "Limbari-Căprăria": adornment and clothing items (drawing by S. Burciu, photo by D. Topal).

libere, care se subțiază spre vârf până la 0,2 cm. Diametrul brățării este de 6,4 cm (Никулицэ 1981a, 6, рис. 3/14).

Brățară, fragment (fig. 4/4). Secțiune 1981, adâncimea 0,7 m. Confecționată dintr-o bară de bronz, rotundă în secțiune, cu diametrul de 0,3 cm. Brățara a avut, probabil, capetele libere, cel păstrat subțiindu-se spre vârf până la 0,2 cm. Diametrul estimat al piesei este de 5,6 cm (Тельнов, Чеботаренко 1982, 41, рис. 13/15).

Brățară, fragment (fig. 4/5). Secțiunea 3/1991, adâncimea 0,4 m. Confecționată dintr-o bară de bronz, rotundă în secțiune, cu diametrul de 0,6 cm. Diametrul estimat al brățării este de 6,0 cm (Postică 1992, 12, fig. 4/11).

Fibulă, fragment (fig. 4/6). Secțiune 1981, adâncimea 0,8 m (Никулицэ 1981a, 14, рис. 3/17). Piesa a fost atașată unei cute din șist. Astfel, fibula originală a fost ruptă și deformată, pentru a putea fi legată de piesa litică. Este dificil de stabilit dacă a fost folosită o fibulă ieșită din uz sau s-a recurs la o piesă nefinisată. Neavând posibilitatea de a extrage piesa, riscând astfel degradarea artefactului, constatăm că a fost utilizată o jumătate din fibulă, partea care păstrează piciorul, portagrafa și, parțial, arcul. Atât corpul fibulei, cât și piciorul are un aspect filiform, cu diametrul de 0,3-0,4 cm. Piciorul se termină cu un buton conic. Nu putem stabili poziția piciorului, acesta fiind răsucit atipic pentru forma acestor fibule.

diameter of 0.3 cm. The bracelet probably had open ends; the preserved one thins to 0.2 cm towards the terminal. The estimated diameter of the bracelet is 5.6 cm (Тельнов, Чеботаренко 1982, 41, рис. 13/15).

Bracelet, fragment (fig. 4/5). Section 3/1991, depth 0.4 m. Made from a bronze rod, circular in section, with a diameter of 0.6 cm. The estimated diameter of the bracelet is 6.0 cm (Postică 1992, 12, fig. 4/11).

Fibula, fragment (fig. 4/6). Section 1981, depth 0.8 m (Никулицэ 1981a, 14, рис. 3/17). The object was attached to a slate whetstone. In this way, the original fibula was torn and deformed in order to be tied to the lithic item. It is difficult to establish if an obsolete or an unfinished fibula was used. Without the possibility to extract the artefact due to the risk of damaging it, we note that half of the fibula was utilized, more specifically the part that retained the foot, catch and, partially, the bow. Both the body and the foot of the brooch have a threadlike appearance, with a diameter of 0.3-0.4 cm. The foot ends with a conical button. We cannot establish the foot's position, since it is twisted atypically for these fibulae's form.

Bead/pendant (fig. 4/9). Section 1971, depth 0.4 m. Made of a bluish glass paste. It is shaped like a vessel/amphora with 1.7 cm in height and a diameter of 1.1 cm. It has a hole in its upper part, with a diameter of 0.15 cm (Хынку, Рафалович, Никулицэ 1972, 6, рис. 4/3).

Bead, fragment (fig. 4/12). Section 1971, depth 0.6 m. Made of a dark blue glass paste, decorated with white-edged blue circles. The form is cylindrical. The bead's

Mărgică/pandantiv (fig. 4/9). Secțiune 1971, adâncimea 0,4 m. Confecționat din pastă sticloasă de culoare albăstrie. Este de forma unui vas/amforă cu înălțimea de 1,7 cm și diametrul de 1,1 cm. În partea superioară are un orificiu cu diametrul de 0,15 cm (Хынку, Рафалович, Никулицэ 1972, 6, рис. 4/3).

Mărgică, fragment (fig. 4/12). Secțiune 1971, adâncimea 0,6 m. Confecționată din pastă sticloasă de culoare albastră-închisă, decorată cu cercuri de culoare albastră, cu marginea albă. Forma este cilindrică. Înălțimea mărgelei este de 0,8 cm, diametrul – de 0,9 cm, iar diametrul orificiului – de 0,4 cm (Хынку, Рафалович, Никулицэ 1972, 8, рис. 4/1).

Mărgică, fragment (fig. 4/14). Secțiune 1976, construcția nr. 11. Confecționată din pastă sticloasă de culoare albastră, decorată cu cercuri cu marginea albă. Are formă elipsoidală cu înălțimea de 1,2 cm și diametrul de 2,0 cm. Diametrul orificiului este de 0,5 cm (Никулицэ 1977b, 457; Никулицэ 1987, 114, рис. 35/5).

Mărgică (fig. 4/10). Secțiune 1976, construcția nr. 11. Confecționată din pastă sticloasă de culoare albastră-mat. Are formă sferică, ușor aplatizată, cu înălțimea de 1,0 cm și diametrul de 1,1 cm, având un orificiu cu diametrul de 0,2 cm (Никулицэ 1977b, 457; Никулицэ 1987, 114, рис. 35/6).

Mărgică (fig. 4/11). Secțiune 1976, construcția nr. 11. Confecționată din pastă sticloasă de culoare albastră-mat. Forma este sferică, având diametrul height reaches 0.8 cm, the diameter – 0.9 cm, while the diameter of the hole – 0.4 cm (Хынку, Рафалович, Никулицэ 1972, 8, рис. 4/1).

Bead, fragment (fig.). Section 1976, construction no. 11. Made of a blue glass paste, decorated with white-edged circles. It has an ellipsoidal form with a height of 1.2 cm and a diameter of 2.0 cm. The diameter of the hole measures 0.5 cm (Никулицэ 1977b, 457; Никулицэ 1987, 114, рис. 35/5).

Bead (fig. 4/10). Section 1976, construction no. 11. Made of a matte blue glass paste. It has a spherical form, slightly flattened, with a height of 1.0 cm and a diameter of 1.1 cm, the diameter of the hole registering 0.2 cm (Никулицэ 1977b, 457; Никулицэ 1987, 114, рис. 35/6).

Bead (fig. 4/11). Section 1976, construction no. 11. Made of a matte blue glass paste. The shape is spherical with a diameter of 1.1 cm, while the diameter of the hole equals 0.25 cm (Никулицэ 1977b, 457; Никулицэ 1987, 114, рис. 35/6).

Bead (fig. 4/13). Section 3/1990, construction P236 (semi-sunken house), depth 0.1 m from the construction's ground opening. Made of a green glass paste. The form is biconical. The object's height is 0.6 cm, its diameter – 0.7 cm, the diameter of the hole – 0.15 cm (Cavruc, Postică 1991, 57-58, fig. 15/3).

Bead (fig. 4/8). Section 1981, depth 1.05 m. Made of clay, fired unevenly to a dark gray color. It has a cylindrical form with a height of 1.0 cm, a diameter of 1.2 cm and a hole diameter of 0.3 cm (Никулицэ 1981a, 16, рис. 3/9).

de 1,1 cm, cu un orificiu cu diametrul de 0,25 cm (Никулицэ 1977b, 457; Никулицэ 1987, 114, рис. 35/6).

Mărgică (fig. 4/13). Secțiunea 3/1990, construcția P236 (semibordei), adâncimea 0,1 m de la nivelul gurii construcției. Confecționată din pastă sticloasă de culoare verde. Forma este bitronconică. Înălțimea piesei este de 0,6 cm, diametrul – de 0,7 cm, diametrul orificiului – de 0,15 cm (Cavruc, Postică 1991, 57-58, fig. 15/3).

Mărgică (fig. 4/8). Secțiune 1981, adâncimea 1,05 m. Confecționată din pastă de lut, arsă neuniform, având culoarea cenușie-închisă. Are formă cilindrică, cu înălțimea de 1,0 cm, diametrul – de 1,2 cm și diametrul orificiului – de 0,3 cm (Никулицэ 1981a, 16, рис. 3/9).

Mărgică (fig. 4/7). Secțiunea 3/1991, adâncimea 0,83 m. Confecționată din pastă de lut ars, fiind de culoare cenușie. Are formă sferică aplatizată, cu înălțimea de 1,5 cm, diametrul – de 1,9 cm și diametrul orificiului – de 0,6 cm (Postică 1992, 22, fig. 8/2).

Hansca „Pidașca”. Așezare[3] nefortificată, situată la cca 200 m spre nord-vest de sat, pe malul stâng al

[3] Descoperită de A. Meliukova în 1960, care realizează în același an și primele săpături arheologice (Мелюкова 1961). Cercetată ulterior de I. Niculiță în anii 1970-1973, 1980-1981 (Никулицэ 1974a; Никулицэ, Рафалович, Хынку 1973, 414; Никулицэ 1974b, 103-107; Никулицэ, Рафалович 1974, 83-87; Никулицэ 1980a, 3-33; Никулицэ 1981a, 20-29; Никулицэ 1981b, 393; Никулицэ 1982, 399; Никулицэ 1985, 95-113).

Bead (fig. 4/7). Section 3/1991, depth 0.83 m. Made of fired clay, gray-colored. It has a flattened spherical form, with a height of 1.5 cm, a diameter of 1.9 cm and a hole diameter of 0.6 cm (Postică 1992, 22, fig. 8/2).

Hansca “Pidașca”. Unfortified settlement[3], located at approximately 200 m northwest of the village, on the left bank of the Botnișoara river (fig. 1-3). It covered an area of approximately 1200×650 m on the southwest-facing slope, slightly inclined towards the riverbed.

The archaeological investigations unveiled traces of habitation from the Late Iron Age, 3rd-4th centuries, 15th century and 17th-18th centuries (Postică, Hîncu 2023, 18-19). The occupation level attributed to the Getic culture yielded vestiges of dwellings, household pits, as well as numerous archaeological inventory objects, including clothing and adornment items:

Bracelet (fig. 5/2). Chance discovery, 1972. Made from a bronze rod, semicircular in section, with a diameter of 0.4 cm. The item has open ends which thin to 0.3 cm towards the terminal. The bracelet diameter equals 6.0 cm. Weight – 8.12 g. Unpublished.

Bracelet (fig. 5/1). Section 1980, dwelling no. 3, depth 0.26 m. Made from a bronze rod, semicircular in section, with a diameter of 0.5 cm. The object has open ends

[3] Discovered in 1960 by A. Meljukova, who carried out the first archaeological excavations in the same year (Мелюкова 1961). It was researched later by I. Niculiță in the years 1970-1973, 1980-1981 (Никулицэ 1974a; Никулицэ, Рафалович, Хынку 1973, 414; Никулицэ 1974b, 103-107; Никулицэ, Рафалович 1974, 83-87; Никулицэ 1980a, 3-33; Никулицэ 1981a, 20-29; Никулицэ 1981b, 393; Никулицэ 1982, 399; Никулицэ 1985, 95-113).

râului Botnișoara (fig. 1-3). Ea ocupa o suprafață de cca 1200×650 m, pe panta cu expoziție sud-vestică, ușor înclinată spre albia râului.

Ca urmare a investigațiilor arheologice, au fost atestate urme de locuire din a doua epocă a fierului, sec. III-IV, sec. XV și sec. XVII-XVIII (Postică, Hîncu 2023, 18-19). În nivelul atribuit culturii getice au fost descoperite vestigii ale locuințelor, gropi menajere, precum și un numeros inventar arheologic, inclusiv piese de port și de podoabă:

Brățară (fig. 5/2). Descoperire fortuită, 1972. Confecționată dintr-o bară de bronz, semirotundă în secțiune, cu diametrul de 0,4 cm. Piesa are capetele libere, care se subțiază spre vârf până la 0,3 cm. Diametrul brățării este de 6,0 cm. Greutatea – 8,12 g. Inedit.

Brățară (fig. 5/1). Secțiune 1980, locuința nr. 3, adâncimea 0,26 m. Confecționată dintr-o bară din bronz, semirotundă în secțiune, cu diametrul de 0,5 cm. Piesa are capetele libere, care se subțiază spre vârf până la 0,4 cm. Diametrul brățării este de 6,4×5,6 cm. Greutatea – 21,55 g (Никулицэ 1980a, 24, таб. VII/3; Никулицэ 1985, 103, рис. 3/4).

Fibulă (fig. 5/3). Descoperire fortuită, 1980. Confecționată din bronz. Tip: de schemă tracică. Așa cum reiese din prima publicație, piesa fusese descoperită integral (Никулицэ 1985, 102, рис. 3/6). Din motive necunoscute nouă, în prezent fibula se află în stare fragmentară, lipsind piciorul și zona portagrafei. Corpul fibulei a fost aplatizat prin baterea

which thin to 0.4 cm towards the terminal. The bracelet diameter equals 6.4×5.6 cm. Weight – 21.55 g (Никулицэ 1980a, 24, таб. VII/3; Никулицэ 1985, 103, рис. 3/4).

Fibula (fig. 5/3). Chance discovery, 1980. Made of bronze. Type: Thracian scheme. Based on its first publication, the item was intact at the time of its discovery (Никулицэ 1985, 102, рис. 3/6). For reasons unknown to us, the fibula is now in a fragmentary state, missing the foot and catch area. The body of the fibula was flattened by beating the bronze wire until it reached a rectangular shape in section (0.1×0.6 cm). The item possesses a lateral spring drawn on the inside of the bow. The brooch's bow is arched, semicircular in appearance (length – approximately 5.5 cm and height – 2.0 cm). The register of slanted incised lines in the form of the letter "V", placed on the bow's outer part, represents a distinctive element of the fibula. While it has a missing foot, we can reconstruct its shape, bent towards the bow, using the available graphic representation. The foot terminal is slightly thickened, suggesting the presence of a conical button. The pin is threadlike, with a length of 6.0 cm.

Bead/pendant (fig. 5/6). Section 1970. Made of glass paste. It is shaped like a vessel/amphora with a height of 2.9 cm and a diameter of 2.0 cm. It has a hole in its upper part, with a diameter of 0.2 cm (Никулицэ, Рафалович 1974, 84, рис. 1/4).

Bead (fig. 5/4). Section 1970. Made of a blue glass paste. It has a biconical shape with a height of 1.2 cm, a diameter of 1.9 cm and a hole diameter of 0.3 cm (Никулицэ, Рафалович 1974, 84, рис. 1/3).

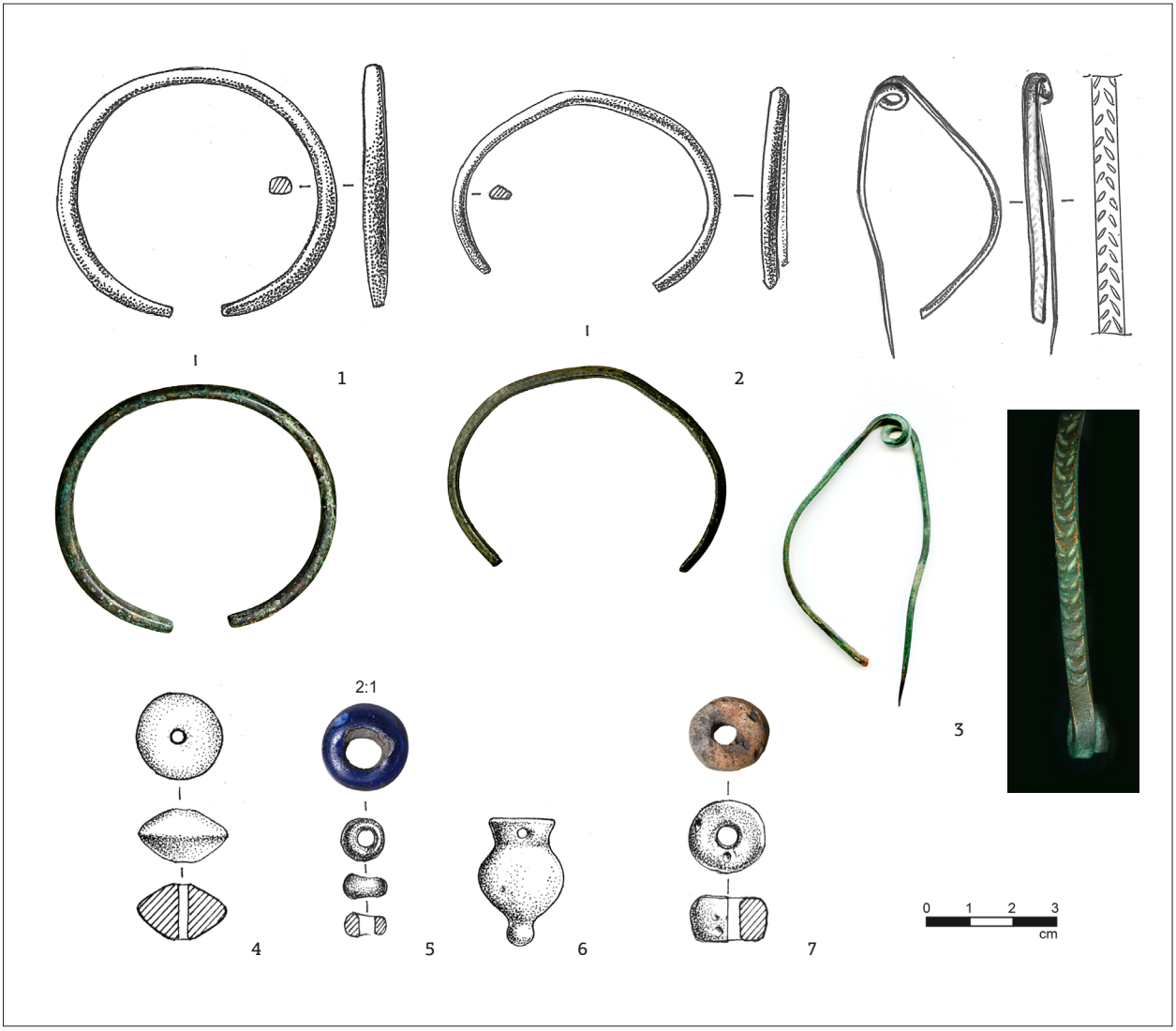

Fig. 5. Hansca „Pidașca": piese de podoabă și port (desene S. Burciu, foto D. Topal).
Fig. 5. Hansca "Pidașca": adornment and clothing items (drawing by S. Burciu, photo by D. Topal).

firului din bronz până la un aspect dreptunghiular în secțiune (0,1×0,6 cm). Piesa este dotată cu un resort lateral, format în interiorul arcului. Arcul broșei este boltit, cu aspect de semicerc (lungimea – de cca 5,5 cm și înălțimea – de 2,0 cm). Un element distinct al fibulei este redat de registrul de linii oblice, incizate în forma literei „V", plasat pe partea exterioară a arcului. Deși are piciorul rupt, în baza reprezentării grafice disponibile, putem reconstitui că forma acestuia era îndoită spre arc. Terminația piciorului este puțin îngroșată, sugerând prezența unui buton conic. Acul este filiform, cu lungimea de 6,0 cm.

Mărgică/pandantiv (fig. 5/6). Secțiune 1970. Confecționată din pastă sticloasă. Are formă de vas/amforă cu înălțimea de 2,9 cm și diametrul de 2,0 cm. În partea superioară este înzestrată cu un orificiu cu diametrul de 0,2 cm (Никулицэ, Рафалович 1974, 84, рис. 1/4).

Mărgică (fig. 5/4). Secțiune 1970. Confecționată din pastă sticloasă de culoare albastră. Are formă bitronconică cu înălțimea de 1,2 cm, diametrul de 1,9 cm și diametrul orificiului de 0,3 cm (Никулицэ, Рафалович 1974, 84, рис. 1/3).

Mărgică (fig. 5/5). Secțiune 1970. Confecționată din pastă sticloasă de culoare albastră. Are forma cilindrică/inelară, cu înălțimea de 0,5 cm, diametrul de 0,9 cm și diametrul orificiului de 0,4 cm (Никулицэ, Рафалович 1974, 84).

Mărgică (fig. 5/7). Secțiune 1972. Confecționată din pastă de lut, arsă neuniform. Culoarea variază de

Bead (fig. 5/5). Section 1970. Made of a blue glass paste. It is cylindrical/annular, with a height of 0.5 cm, a diameter of 0.9 cm and a hole diameter of 0.4 cm (Никулицэ, Рафалович 1974, 84).

Bead (fig. 5/7). Section 1972. Made of clay, fired unevenly. The color varies from brick-red to gray. It has a cylindrical form, with a height of 1.1 cm, a diameter of 1.7 cm and a hole diameter of 0.4 cm (Никулицэ 1974b, 107, рис. 7/9).

Hansca "Toloacă". Fortification[4], situated at approximately 550 m southwest of the village, on a prominent plateau rising to 75 m in altitude relative to the Botnișoara riverbed (fig. 1-3). The site covers an area of approximately 150×350 m, demarcated on its eastern side by a defensive ditch, approximately 4.2 m wide in its upper part and approximately 2.0 m wide at the bottom, with a depth of approximately 1.8 m. The existence of a defensive structure behind the ditch remains to be confirmed, based on the results of the soil analyses. The archaeological investigations carried out in the enclosure's northwestern part discovered remains of dwellings, household pits, as well as a rich and varied archaeological material, among which the clothing and adornment items also stand out:

[4] Discovered by I. Hîncu and I. Rafalovici in the year 1964. Em. Rikman carried out archaeological investigations in 1968, I. Niculiță – in the years 1973, 1980-1981 ((Никулицэ, Рафалович 1974, 79-80; Никулицэ 1980a, 33-50; Никулицэ 1981b, 393; Никулицэ 1985, 113-117; Рикман, Никулицэ 1985, 118-124), and the Ion Niculiță Center for Archaeology team – in 2025.

la cărămiziu la cenușiu. Are formă cilindrică, cu înălțimea de 1,1 cm, diametrul de 1,7 cm și diametrul orificiului de 0,4 cm (Никулицэ 1974b, 107, рис. 7/9).

Hansca „Toloacă". Fortificație[4] situată la cca 550 m spre sud-vest de sat, amplasată pe un platou evidențiat, cu altitudinea relativă de 75 m față de albia râului Botnișoara (fig. 1-3). Situl ocupă o suprafață de cca 150×350 m, fiind delimitat pe latura de est de un șanț de apărare cu lățimea de cca 4,2 m în partea superioară și de cca 2,0 m – în cea inferioară, cu adâncimea de cca 1,8 m. Prezența unei construcții defensive în spatele șanțului rămâne a fi presupusă, plecând de la rezultatele analizelor pedologice. În urma cercetărilor arheologice, efectuate în partea de nord-vest a incintei, au fost descoperite vestigii de locuințe, gropi menajere, precum și un bogat și variat material arheologic, printre care se remarcă și piese de port și podoabă:

Cataramă (fig. 6/1). Secțiune 1968. Confecționată dintr-o bară din fier. Are forma poligonală, cu dimensiunile de 7,2×6,0 cm. Lățimea barei este de 0,6-0,8 cm, iar grosimea – de 0,4 cm. Limba este de formă triunghiulară, având lungimea de 5,1 cm (Рикман, Никулицэ 1985, 122, рис. 1/7).

Nasture/aplică (fig. 6/2). Secțiune 1980. Confecționat dintr-o placă de bronz de formă concavă, cu

Buckle (fig. 6/1). Section 1968. Made from an iron rod. It has a polygonal shape with the dimensions 7.2×6.0 cm. The rod's width measures 0.6-0.8 cm, while the thickness amounts to 0.4 cm. The prong is triangular, with a length of 5.1 cm (Рикман, Никулицэ 1985, 122, рис. 1/7).

Button/plaque (fig. 6/2). Section 1980. Made from a concave bronze plate with a diameter of 1.5 cm and a thickness of 0.05 cm. Traces of a rivet have been preserved on its rear part, in the center (Никулицэ 1985, 115, рис. 2/15).

"Eye" bead/pearl, fragment (fig. 6/4). Section 1980, depth 0.32 m. Made of a dark blue glass paste. White circles with blue dots in the center are attested on its surface. It has a cylindrical shape with a height of 1.7 cm. The object's estimated diameter is 2.3 cm, while that of the hole measures 1.1 cm (Никулицэ 1980a, 37, таб. XII/4).

Bead, fragment (fig. 6/3). Section 1980, depth 0.19 cm. Made of a blue glass paste. It has a cylindrical shape, with a height of 1.5 cm, a diameter of 1.7 cm and a hole diameter of 0.8 cm (Никулицэ 1980a, 35).

Bead (fig. 6/5). Section 1968. Made of clay, fired unevenly, gray-colored. It is spherical with a diameter of 1.4 cm and a hole diameter of 0.25 cm (Рикман, Никулицэ 1985, 122, рис. 1/8).

[4] Descoperită de I. Hîncu și I. Rafalovici în anul 1964. Cercetări arheologice au fost efectuate de către Em. Rikman, în 1968, I. Niculiță – în anii 1973, 1980-1981 (Никулицэ, Рафалович 1974, 79-80; Никулицэ 1980a, 33-50; Никулицэ 1981b, 393; Никулицэ 1985, 113-117; Рикман, Никулицэ 1985, 118-124) și în anul 2025 – de către echipa Centrului de Arheologie „Ion Niculiță".

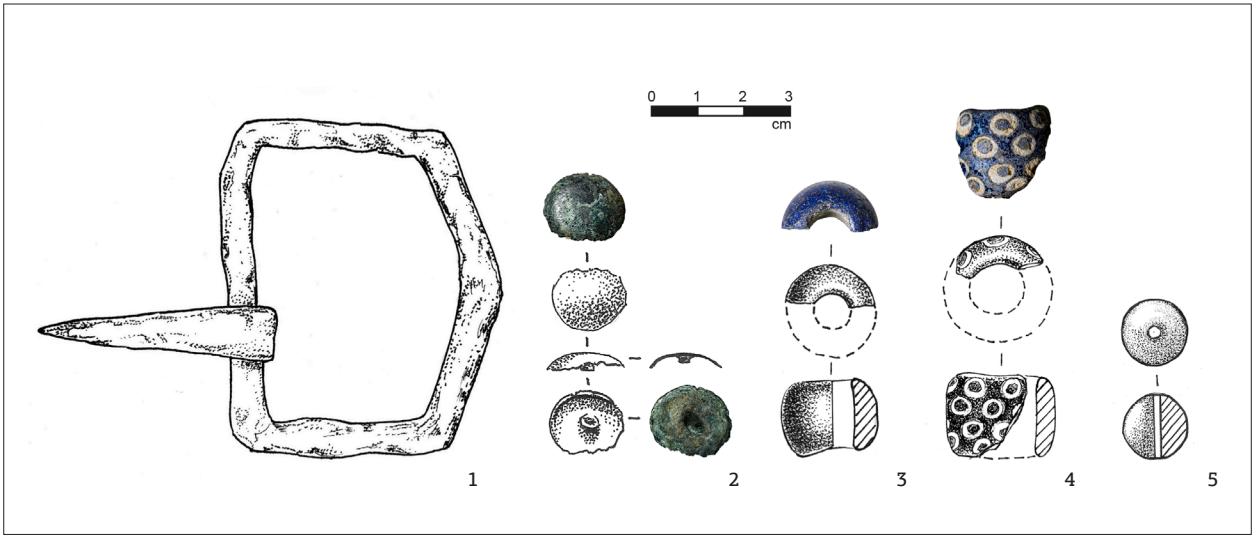

Fig. 6. Hansca „Toloacă": piese de podoabă și port (desene S. Burciu, foto D. Topal).
Fig. 6. Hansca "Toloacă": adornment and clothing items (drawing by S. Burciu, photo by D. Topal).

diametrul de 1,5 cm și grosimea de 0,05 cm. Pe partea dorsală, în centru, s-au păstrat urmele unui nit (Никулицэ 1985, 115, рис. 2/15).

Mărgică cu „ochi"/perlă, fragment (fig. 6/4). Secțiune 1980, adâncimea 0,32 m. Confecționată din pastă sticloasă de culoare albastră-închisă. Pe suprafață sunt atestate cercuri albe, în centru – cu puncte de culoare albastră. Are formă cilindrică, cu înălțimea de 1,7 cm. Diametrul estimat al piesei este de 2,3 cm, iar al orificiului – de 1,1 cm (Никулицэ 1980a, 37, таб. XII/4).

Hansca "Lutăria". Necropolis[5], located on a hill spur, at approximately 300 m south of the village (fig. 1; 3). 71 graves were researched, including 63 cremations and 8 inhumations. The cremations were buried either in urns (39 graves) or directly in pits (24 graves). Different vessel forms, similar to the ones discovered in the nearby settlements, were used as funerary urns, while bowls usually served as lids. Regarding the burials without urns, the charred bones were laid in a pile, in simple cylindrical

[5] Discovered by I. Hîncu in the year 1964. Archaeological investigations were carried out by I. Hîncu in 1964, I. Niculiță in the years 1966-1967, 1969, 1976-1977 and Em. Rikman in 1970 (Хынку 1965, 56-57; Хынку 1967, 27-30; Никулицэ 1967; Никулицэ 1968; Никулицэ 1969; Никулицэ 1972a; Никулицэ 1973; Никулицэ, Рикман 1973; Никулицэ 1976, 473; Никулицэ 1977b, 457).

Mărgică, fragment (fig. 6/3). Secțiune 1980, adâncimea 0,19 m. Confecționată din pastă sticloasă de culoare albastră. Are formă cilindrică, cu înălțimea de 1,5 cm, diametrul de 1,7 cm și diametrul orificiului de 0,8 cm (Никулицэ 1980a, 35).

Mărgică (fig. 6/5). Secțiune 1968. Confecționată din pastă de lut, arsă neuniform, de culoare cenușie. Are formă sferică, cu diametrul de 1,4 cm și diametrul orificiului de 0,25 cm (Рикман, Никулицэ 1985, 122, рис. 1/8).

Hansca „Lutăria". Necropolă[5] amplasată pe un bot de deal, la cca 300 m spre sud de sat (fig. 1; 3). Au fost cercetate 71 de morminte, dintre care 63 de incinerație și 8 de inhumație. Înmormântările prin incinerare au fost efectuate în urne (39 de morminte) sau direct în groapă (24 de morminte). În calitate de urne funerare, au fost utilizate diferite forme de vase, similare celor din așezările din apropiere, iar drept capac, de regulă, au servit străchinile. În cazul înmormântărilor fără urnă, oasele calcinate erau depuse grămadă, în gropi simple de formă cilindrică, surprinse la adâncimea de 10-20 cm de la nivelul actual de călcare, având diametrul de cca 30-50 cm și adâncimea de cca 20-50 cm. Defuncții înhumați erau depuși atât întinși pe spate, cu mâinile paralele corpului, orientați cu capul spre nord-vest, cât și în poziție chircită, pits detected at a depth of 10-20 cm from the current ground level. They had a diameter of approximately 30-50 cm and a depth of 20-50 cm. The inhumed deceased were laid either on the back, with their hands alongside the body and the head towards the northwest, or in a crouched position, oriented also to the northwest. The graves display a relatively modest funerary inventory. Most frequently, it is represented by vessels of different shapes, whole or fragmentary. At the same time, some burials yielded utensils and tools, as well as several adornment items (Никулицэ 1972a; Никулицэ 1973; Niculiță, Zanoci 2017):

Earring (fig. 7). Grave no. 31. Made of gold (375‰). It is in the form of a triangle-based pyramid, with the apex modeled as a bulb facing downward. Granules in a triangular arrangement decorate the lateral faces. The hook, only half preserved, is attached to the pyramid base and consists of a metallic rod provided with a vegetal ornament, obtained by welding several thin wires. The length of the pyramid base edges measures 2.2 cm. Earring height – 2.6 cm, hook length – 1.8 cm. Weight – 8.43 g (Никулицэ 1972a, 109, 111, рис. 1; Никулицэ 1977a, 105, рис. XI/1; Niculiță 2018, 50).

Bead/pendant (fig. 8/1). Area between the graves, section 1964. Made of glass. It is shaped like a vessel/amphora with a height of 1.6 cm and a diameter of 0.9×1.1 cm. It has a hole in its upper part, with a diameter of 0.2 cm (Хынку 1965, рис. 56).

Bead, fragment (fig. 8/2). Grave no. 5. Made of blue glass. The object melted during the cremation of the deceased, which resulted in its deformation. Dimensions: 1.5×0.7×0.4 cm (Хынку 1967, 28, рис. 13/4).

[5] Descoperită de I. Hîncu în anul 1964. Cercetări arheologice au fost realizate de către I. Hîncu în 1964, I. Niculiță în anii 1966-1967, 1969, 1976-1977 și Em. Rikman – în 1970 (Хынку 1965, 56-57; Хынку 1967, 27-30; Никулицэ 1967; Никулицэ 1968; Никулицэ 1969; Никулицэ 1972a; Никулицэ 1973; Никулицэ, Рикман 1973; Никулицэ 1976, 473; Никулицэ 1977b, 457).

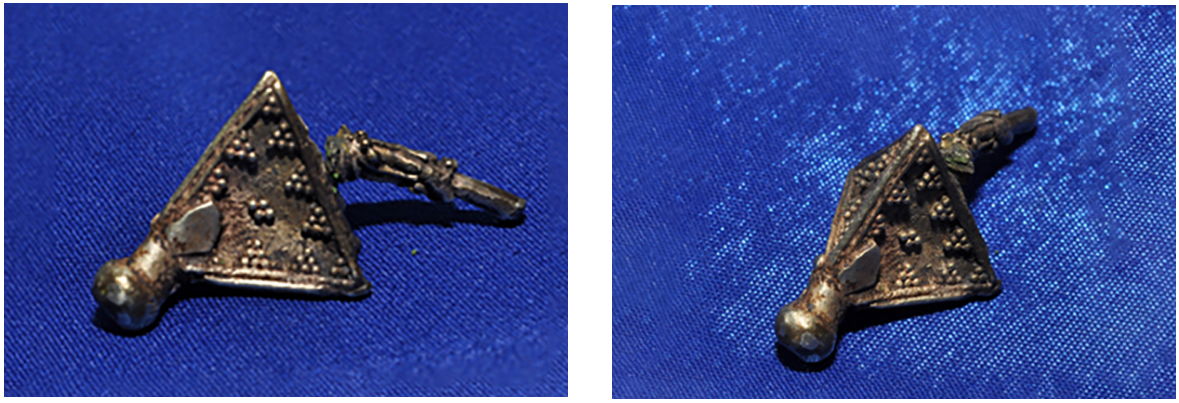
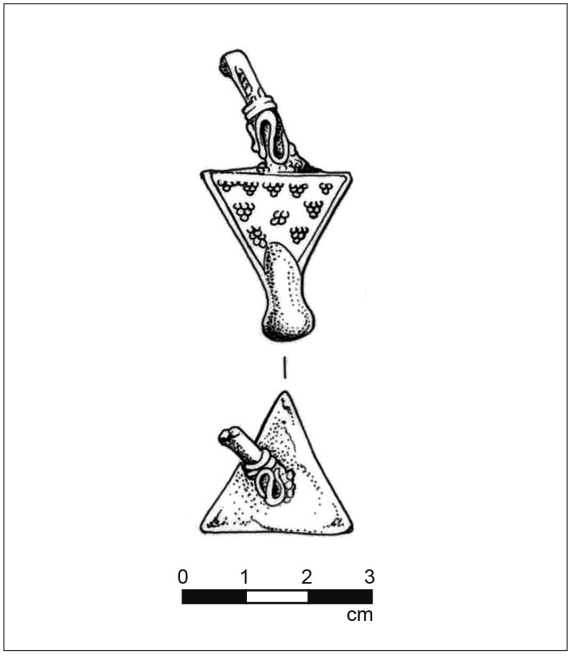

Fig. 7. Cercel din aur descoperit în necropola Hansca „Lutăria" (foto Iu. Foca, desen S. Burciu).
Fig. 7. Gold earing discovered at the Hansca "Lutăria" necropolis (photo by Iu. Foca, drawing by S. Burciu).

orientați, la fel, spre nord-vest. Inventarul funerar este relativ modest. În cele mai frecvente cazuri, acesta este reprezentat de vase de diferite forme, întregi sau fragmentate. De asemenea, în unele înmormântări au fost descoperite diferite ustensile și unelte de muncă, precum și câteva piese de podoabă (Никулицэ 1972a; Никулицэ 1973; Niculiță, Zanoci 2017):

Cercel (fig. 7). Mormântul 31. Confecționat din aur (375‰). Este de forma unei piramide cu trei laturi, având vârful modelat ca un bulb orientat in jos. Laturile piramidei sunt decorate cu granule, aranjate triunghiulat. Tortița, păstrată numai pe jumătate, este prinsă de baza piramidei și prezintă o tijă metalică prevăzută cu ornament vegetal, executat prin sudarea unor sârme subțiri. Lungimea laturilor bazei piramidei este de 2,2 cm. Înălțimea cercelului – de 2,6 cm, iar lungimea tortiței – de

1,8 cm. Greutatea – 8,43 g (Никулицэ 1972a, 109, 111, рис. 1; Никулицэ 1977a, 105, рис. XI/1; Niculiță 2018, 50).

Mărgică/pandantiv (fig. 8/1). Spațiul dintre morminte, secțiune 1964. Confecționată din sticlă. Are formă de vas/amforă cu înălțimea de 1,6 cm și diametrul de 0,9×1,1 cm. În partea superioară este înzestrată cu un orificiu având diametrul de 0,2 cm (Хынку 1965, рис. 56).

Mărgică, fragment (fig. 8/2). Mormântul nr. 5. Confecționată din sticlă de culoare albastră. Piesa a fost topită în urma arderii defunctului, ceea ce a condus la deformarea ei. Dimensiuni: 1,5×0,7×0,4 cm (Хынку 1967, 28, рис. 13/4).

Mărgică, fragment (fig. 8/3). Mormântul nr. 5. Confecționată din sticlă de culoare turcoaz. A fost deformată în urma arderii. Dimensiuni: 1,0×0,6×0,4 cm (Хынку 1967, 28, рис. 13/4).

Mărgică (fig. 8/4). Mormântul nr. 5. Confecționată din pastă de lut, arderea – uniformă, culoarea – cărămizie. Are formă cilindrică, cu înălțimea de 0,9 cm, diametrul de 1,6 cm și diametrul orificiului de 0,3 cm (Хынку 1967, 28, рис. 13/3; Никулицэ 1969, таб. 4/3).

Mărgică (fig. 8/5). Mormântul nr. 5. Confecționată din lut ars. Forma paralelipipedică cu dimensiunile de 2,2×1,9×0,5 cm. Diametrul orificiului este de 0,6 cm (Хынку 1967, 28, рис. 13/3; Никулицэ 1969, таб. 4/2).

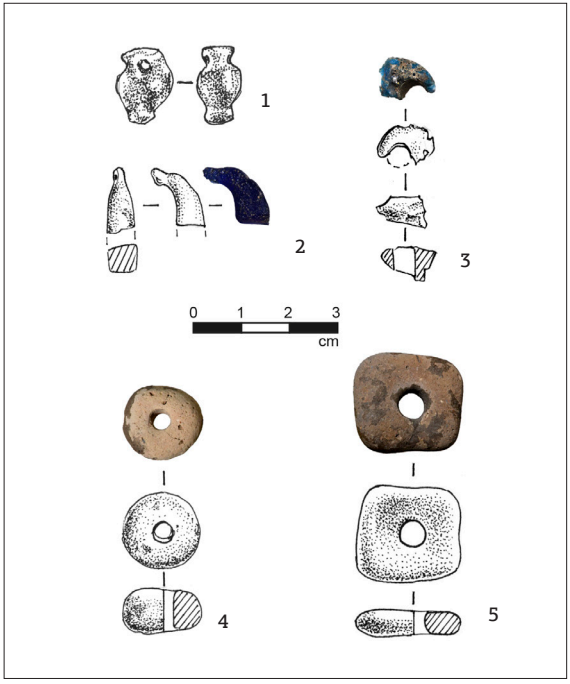

Fig. 8. Hansca „Lutăria": piese de podoabă și port (desene S. Burciu, foto D. Topal).
Fig. 8. Hansca "Lutăria": adornment and clothing items (drawing by S. Burciu, photo by D. Topal)

Bead, fragment (fig. 8/3). Grave no. 5. Made of turquoise-colored glass. It was deformed by fire. Dimensions: 1.0×0.6×0.4 (Хынку 1967, 28, рис. 13/4).

Bead (fig. 8/4). Grave no. 5. Made of clay, fired unevenly, of a red-brick color. It is cylindrical with a height of 0.9 cm, a diameter of 1.6 cm and a hole diameter of 0.3 cm (Хынку 1967, 28, рис. 13/3; Никулицэ 1969, таб. 4/3).

Tipuri și analogii

Brățări. În urma cercetărilor arheologice în siturile cu nivele de locuire atribuite culturii getice din microzona Hansca, au fost descoperite șapte brățări, dintre care trei întregi și restul fragmentare. Majoritatea (6 exemplare), cu unele rezerve în cazul celor fragmentare, pot fi atribuite brățărilor cu capetele libere (fig. 4/1, 3; 5/1, 2). Acestea sunt confecționate din bare de bronz, cu secțiunea rotundă sau semirotundă, având diametrul de 0,3-0,6 cm, care se subțiază (fig. 4/3, 4; 5/1, 2), sau sunt aplatizate (fig. 4/1) la capetele brățării. Brățările au diametrul exterior de cca 5,6-6,4 cm și, cu excepția unei piese, sunt lipsite de decor. Astfel de brățări sunt frecvent întâlnite în siturile din sec. IV-III a. Chr. din spațiul est-carpatic: Hârtopul Mare (Cebotarenco 1997, pl. 4/5), Mașcăuți „Poiana Ciucului" (Никулицэ 1987, рис. 27/4), Saharna Mare (Niculiță et al. 2019, 305, fig. 29/12), Stânceşti (Florescu, Florescu 2005, fig. 65/8), Bunești (Bazarciuc 1983, fig. 24) etc. Doar una dintre brățări (fragmentară), atestată la Hansca „Limbari-Căprăria", are pe capătul păstrat un decor stilizat în formă de cap de șarpe (fig. 4/1), asemănător celui de pe exemplarele descoperite la Stolniceni (Arnăut, Ursu-Naniu 2008, fig. 4/7), Stânceşti (Florescu, Florescu 2005, fig. 65/9) etc.

Un alt fragment de brățară, la fel identificat la Hansca „Limbari-Căprăria", este de tipul celor cu nodozități (fig. 4/2). Judecând după partea păstrată, aceasta se încadrează, probabil, în *tipul I.3* – brățări cu trei sau patru grupuri a câte trei nodozități, după tipologia

Bead (fig. 8/5). Grave no. 5. Made of fired clay. Rectangular with the dimensions 2.2×1.9×0.5. The hole diameter equals 0.6 cm (Хынку 1967, 28, рис. 13/3; Никулицэ 1969, таб. 4/2).

Types and analogies

Bracelets. The archaeological investigations in the Hansca microregion sites with occupation levels attributed to the Getic culture led to the discovery of seven bracelets, three of which were intact and the rest – fragmentary. With some reservations for the fragmentary items, most (6 units) can be attributed to open-ended bracelets (fig. 4/1, 3; 5/1, 2). They are manufactured from bronze rods, circular or semicircular in section, with a diameter of 0.3-0.6 cm, which are thinned (fig. 4/3, 4; 5/1, 2) or flattened (fig. 4/1) towards the bracelet's terminals. The bracelets have an outer diameter of approximately 5.6-6.4 cm and, except for one item, lack decoration. Such bracelets occur frequently in 4th-3rd centuries BC sites in the Eastern Carpathian area: Hârtopul Mare (Cebotarenco 1997, pl. 4/5), Mașcăuți "Poiana Ciucului" (Никулицэ 1987, рис. 27/4), Saharna Mare (Niculiță et al. 2019, 305, fig. 29/12), Stânceşti (Florescu, Florescu 2005, fig. 65/8), Bunești (Bazarciuc 1983, fig. 24) etc. Only one bracelet (fragmentary), documented at Hansca "Limbari-Căprăria", possesses a stylized ornament in the shape of a snake head (fig.), similar to the one found on the items discovered at Stolniceni (Arnăut, Ursu-Naniu 2008, fig. 4/7), Stânceşti (Florescu, Florescu 2005, fig. 65/9) etc.

Another bracelet fragment, also found at Hansca "Limbari-Căprăria", belongs to the type with nodules

recentă, propusă de S. Lysenko (Лысенко 2025, 161-163, карта 1). Asemenea piese se răspândesc în sec. IV a. Chr. (Лысенко 2025, 170), fiind atestate în spațiul est-carpatic, atât în așezări – Ruseștii Noi (Vornic, Serbinov 2025), Poiana Mănăstirii (Berzovan 2016, 219-220, 226, pl. 11/18), Huși-Corni (Teodor 1981, 186, fig. 31/1) etc., cât și în morminte – Dănceni (Рафалович 1986, 20, табл. LIX/5), Crihana Veche (Ciobanu et al. 2019, 95, fig. 25/2), Hlinaia (Glinoe) „Vodovod" (Синика и др. 2021, 261, 288, рис. 15/3) etc. De asemenea, ele sunt frecvente în mormintele din zona istro-pontică de la Murighiol (Moscalu 1990, 150, fig. 1/18), Bugeac (Irimia 1968, 219, fig. 31), Floriile (Chiriac, Iconomu 2005, fig. 4/3) etc. și, mai rar, în cele din Transilvania – Ocna Sibiului (Rustoiu, Berecki 2012, 162, pl. 1/1; 2/1).

Fibule. Ambele exemplare provenite din microzona Hansca aparțin tipului „de schemă tracică" (fig. 4/6; 5/3). În tipologia lui D. Măndescu, broșa de la Hansca „Pidașca" corespunde tipului I4 (Măndescu 2010, fig. 66), fiind datată către mijlocul sec. IV a. Chr. Cele mai apropiate analogii provin din arealul mormintelor „scitice târzii" din zona Dunării de Jos (Редина 1993, рис. 9/14, 17; Redina 2005, fig. 2; Островерхов, Редина 2013, рис. 100/1). Pe lângă faptul că forma și poziția piciorului fibulei de la Mresnota Mohyla este aproape identific cu cel al exemplarului din punctul „Pidașca", remarcăm și maniera similară de decor a arcului – motive geometrice în forma literei „V" (Суничук 1985, рис. 3/4). Același registru stilistic este prezent la piesa latenoidă de la Mașcăuți „Poiana Ciucului" (Băț 2022, 33) din microzona Orheiului Vechi. Din aceeași

(fig. 4/2). Judging by the surviving segment, it probably fits into *type I.3* – bracelets with three or four groups of three nodules, according to the recent typology by S. Lysenko (Лысенко 2025, 161-163, карта 1). Such items circulate in the 4th century BC (Лысенко 2025, 170), having been attested in the Eastern Carpathian area both in settlements – Ruseștii Noi (Vornic, Serbinov 2025), Poiana Mănăstirii (Berzovan 2016, 219-220, 226, pl. 11/18), Huși-Corni (Teodor 1981, 186, fig. 31/1) etc. – and in graves – Dănceni (Рафалович 1986, 20, табл. LIX/5), Crihana Veche (Ciobanu et al. 2019, 95, fig. 25/2), Hlinaia (Glinoe) "Vodovod" (Синика и др. 2021, 261, 288, рис. 15/3) etc. At the same time, they frequently appear in the graves of the Istro-Pontic area at Murighiol (Moscalu 1990, 150, fig. 1/18), Bugeac (Irimia 1968, 219, fig. 31), Floriile (Chiriac, Iconomu 2005, fig. 4/3) etc., and less often in those located in Transylvania – Ocna Sibiului (Rustoiu, Berecki 2012, 162, pl. 1/1; 2/1).

Fibulae. Both items recovered from the Hansca microregion belong to the "Thracian scheme" (type). In D. Măndescu's typology, the brooch from Hansca "Pidașca" corresponds to *type I.4* (Măndescu 2010, fig. 66), dated from the middle of the 4th century BC. The closest analogies originate from the "Late Schythian" graves distribution area in the Lower Danube region (Редина 1993, рис. 9/14, 17; Redina 2005, fig. 2; Островерхов, Редина 2013, рис. 100/1). Besides the fact that the shape and foot of the fibula from Mresnota Mohyla is almost identical to the item from "Pidașca", we also note the similar manner in which the bow was decorated – geometric motifs in the shape of the letter "V" (Суничук 1985, рис. 3/4). The same stylistic register is present on the *latènoid* item from Mașcăuți "Poiana

regiune, de la Butuceni, provine o piesă similară celei de la Hansca „Limbari-Căprăria". De menționat că această fibulă a fost atribuită unei piese nefinisate (Ușurelu, Nicic 2018, 209, 214, 215, fig. 5).

Cercei. Acest tip de podoabe este documentat printr-un cercel de formă piramidală, din aur (fig. 7), descoperit în mormântul nr. 31 din necropola Hansca „Lutăria". O piesă asemănătoare este reprezentată pe cnemida nr. 1 din mormântul de la Agighiol (fig. 8). Cerceii de acest tip sunt considerați a fi de producție grecească, având o răspândire, mai ales, în Tracia (Bulgaria) – Koprivec (Станчев 1989, 50; Kull 2000, Abb. 2/3), Brusen (Велковъ 1932-1933, 410, обр. 166), Boyana (Димитрова Тонкова 1992, 139, обр. 11), Resilovo[6] (Димитрова Тонкова 1992, 135, обр. 5), în sec. IV a. Chr. (Димитрова Тонкова 1992, 139). O pereche de cercei asemănători a fost descoperită în tumulul nr. 20 de la Kholodnyi Yar, reg. Cherkasy, Ucraina (Покровська 1975, 67, таб. I/12). Aceștia însă sunt confecționați din argint și sunt mai masivi, fiind considerați de V. Petrenko drept imitații după cei din aur (Петренко 1978, 28).

Aplici, confecționate din bronz, similare celei descoperite la Hansca „Toloacă" (fig. 6/2), au fost documentate și în alte situri ale culturii getice din spațiul est-carpatic, precum: Saharna Mare (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 146/5; Niculiță et al. 2019, fig. 29/11), Saharna „Pădure" (Niculiță, Zanoci, Băț 2016, fig. 240/20), Poienești (Arnăut 2003, fig. 70/16) etc.

[6] Aici a fost descoperită doar tortița cercelului.

Fig. 8. Cercel de formă piramidală pe cnemida nr. 1 de la Agighiol (după Berciu 1969 și Boteva 2011, cu modificări).
Fig. 8. Pyramidal earring on greave no. 1 from Agighiol (after Berciu 1969 and Boteva 2011, with modifications).

Ciucului" (Băț 2022, 33) in the Orheiul Vechi microregion. From the same area, at Butuceni, comes an item similar to the one from Hansca "Limbari-Căprăria". It is worth mentioning that this brooch was considered unfinished (Ușurelu, Nicic 2018, 209, 214, 215, fig. 5).

Earrings. This adornment type was documented thanks to a pyramidal golden earring (fig. 7) discovered in grave no. 31, in the Hansca "Lutăria" necropolis. Greave no. 1 from the Agighiol grave displays a similar item (fig. 8). Earrings of this type are considered to be Greek products, geographically spread especially in Thrace (Bulgaria) –

Cataramele din fier sunt mai puțin caracteristice pentru sec. IV-III a. Chr. Piese de formă poligonală, asemănătoare celei din fortificația Hansca „Toloacă" (fig. 6/1), provin din cetățile Saharna Mică (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 29/1), Bâzdâna „La Cetate" (Măndescu 2010, pl. 13/18). De asemenea, catarame din fier, doar că de formă ovală, au fost descoperite în siturile fortificate Horodiște „La Șanț" (Niculiță, Zanoci, Băț 2014, fig. 10/2) și Saharna Mică (Niculiță et al. 2016, 288, fig. 202/4, 5).

Mărgele. Ca urmare a investigațiilor arheologice la siturile din microzona Hansca, în orizonturile atribuite culturii getice au fost documentate 20 de mărgele, dintre care 14 au fost confecționate din pastă sticloasă și șase – din lut.

Printre piesele din pastă sticloasă se evidențiază cele *în formă de vas/amforă*, lucrate din sticlă albăstruie sau transparentă, descoperite în așezările Hansca „Limbari-Căprărie" (1 ex.; fig. 4/9), Hansca „Pidașca" (1 ex.; fig. 5/6) și în necropola Hansca „Lutăria" (1 ex.; fig. 8/1). Astfel de podoabe sunt destul de rare în spațiul est-carpatic, fiind, deocamdată, cunoscute doar la Saharna „La Revechin" (2 ex.; Levinschi 2015, 103, pl. 13/22, 23; Zanoci, Băț 2020, 77-78, fig. 14/1, 2; Băț, Zanoci 2021, Abb. 8/2, 3) și la Butuceni (3 ex.; Arnăut 2003, 137, fig. 75/16-18). Asemenea mărgele au fost atestate în bazinul Dunării Inferioare – la Zimnicea (Alexandrescu 1980, fig. 52/6), Radovanu (Morintz, Șerbănescu 1985, fig. 4), Berteștii de Jos (Sîrbu 1983, 12-13), Chiscani (Sîrbu 1983, 29, fig. 5/8), în Curbura Carpaților – la Pietroasele „Gruiu Dării" (Dupoi, Sîrbu 2001, 39, fig. 64/16), precum Koprivec (Станчев 1989, 50; Kull 2000, Abb. 2/3), Brusen (Велковъ 1932-1933, 410, обр. 166), Boyana (Димитрова Тонкова 1992, 139, обр. 11), Resilovo[6] (Димитрова Тонкова 1992, 135, обр. 5) during the 4th century BC (Димитрова Тонкова 1992, 139). A similar pair of earrings was discovered in tumulus no. 20 at Kholodnyi Yar, Cherkasy region, Ukraine (Покровська 1975, 67, таб. I/12). However, they are manufactured from silver and they are more massive, regarded by V. Petrenko as imitations of the golden variants (Петренко 1978, 28).

Plaques made of bronze, similar to the one discovered at Hansca "Toloacă" (fig. 6/2), were also attested in other Getic culture sites in the Eastern Carpathian area, such as: Saharna Mare (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 146/5; Niculiță et al. 2019, fig. 29/11), Saharna "Pădure" (Niculiță, Zanoci, Băț 2016, fig. 240/20), Poienești (Arnăut 2003, fig. 70/16) etc.

Buckles made of iron are less characteristic of the 4th-3rd centuries BC. The hillforts Saharna Mică (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 29/1), Bâzdâna „La Cetate" (Măndescu 2010, pl. 13/18) yielded polygonal items like the one from the Hansca "Toloacă" fortification (fig. 6/1). Additionally, iron buckles, this time oval, were discovered in the fortified sites at Horodiște "La Șanț" (Niculiță, Zanoci, Băț 2014, fig. 10/2) and Saharna Mică (Niculiță et al. 2016, 288, fig. 202/4, 5).

Beads. In the horizons attributed to the Getic culture, in the Hansca microregion sites, the archaeological

[6] Only the earring's hook was discovered here.

și în Banat – la Aradu Nou (Rustoiu, Ursuțiu 2013, 79), dar și în Transilvania – la Fântânile „Dâmbul Popii" (Rustoiu 2015, fig. 4, fig. 5/13). Cercetările din ultimele decenii au condus la lărgirea arealului de răspândire al mărgelelor în formă de vas/amforă în Europa, ele fiind atestate în peste 70 de situri arheologice (Blečić Kavur, Kavur 2017, 107-109, fig. 4; Алексеева 1978, 74, 76). Cel mai vestic punct este situl Egesheim, din sud-vestul Germaniei (Schönfelder 2007, 318, Abb. 2), iar în est ajung până în peninsula Kerci (necropola de la Branne Pole) și nordul Mării Azov (necropola de la Beglitsa) (Алексеева 1978, 74, 76, таб. 34/40). În nord, ele sunt atestate până pe teritoriul Moraviei (Brno, Blučina) (Čižmářová 2022, 185-189), iar în sud – până în Italia (Canosa di Puglia) (Vellani 2000, 42-45, fig. 1). Având în vedere arealul vast de răspândire al acestor piese, rămâne a fi discutabilă originea și căile lor de distribuție[7]. Drept „patrie" a mărgelelor în formă de amforă a fost propusă Macedonia (Popović 1997; Popović 2000; Bitrakova Grozdanova 2011, 168-171; Bitrakova Grozdanova 2015, 78-81; Blečić Kavur, Kavur 2017, 100-105), Grecia și, probabil, Italia (Schönfelder 2007, 308-309). Însă, conform opiniei lui A. Rustoiu, harta distribuției mărgelelor de sticlă în formă de amforă indică prezența a două zone majore de circulație: una spre vest și alta spre est. Prin urmare, prezența lor subliniază existența unor surse de aprovizionare diferite. Astfel, zona vestică este formată din Balcanii de nord-vest și cea mai mare parte a Bazinului Carpatic,

[7] Pentru o evoluție a supozițiilor cu privire la originea și căile de răspândire ale acestor piese, a se vedea: Blečić Kavur, Kavur 2017, 100-105.

investigations recorded 20 beads, of which 14 were made of glass paste and six – of clay.

The beads *shaped like a vessel/amphora* stand out among those made of glass paste. They were produced from a bluish or transparent glass and were discovered in the settlements at Hansca "Limbari-Căprăria" (1 pc; fig. 4/9), Hansca "Pidașca" (1 pc; fig. 5/6) and in the Hansca "Lutăria" necropolis (1 pc; fig. 8/1). Such adornments are quite rare in the Eastern Carpathian area, known, for the time being, only at Saharna "La Revechin" (2 pcs; Levinschi 2015, 103, pl. 13/22, 23; Zanoci, Băț 2020, 77-78, fig. 14/1, 2; Băț, Zanoci 2021, Abb. 8/2, 3) and Butuceni (3 pcs; Arnăut 2003, 137, fig. 75/16-18). Analogous beads turned up in the Lower Danube basin – Zimnicea (Alexandrescu 1980, fig. 52/6), Radovanu (Morintz, Șerbănescu 1985, fig. 4), Berteștii de Jos (Sîrbu 1983, 12-13), Chiscani (Sîrbu 1983, 29, fig. 5/8) –, in the Carpathian Curvature – Pietroasele "Gruiu Dării" (Dupoi, Sîrbu 2001, 39, fig. 64/16) –, as well as in Banat – Aradu Nou (Rustoiu, Ursuțiu 2013, 79) – and Transylvania – Fântânile "Dâmbul Popii" (Rustoiu 2015, fig. 4, fig. 5/13). The research of the past few decades enlarged the distribution area of the vessel/amphora-shaped beads in Europe, having been attested in over 70 archaeological sites (Blečić Kavur, Kavur 2017, 107-109, fig. 4; Алексеева 1978, 74, 76). Egesheim, in southwestern Germany, represents the westernmost point (Schönfelder 2007, 318, Abb. 2), while, in the east, it reaches the Kerch Peninsula (the necropolis at Branne Pole) and the northern shores of the Azov Sea (the necropolis at Beglitsa) (Алексеева 1978, 74, 76, таб. 34/40). To the north, they are attested as far as the territory of Moravia (Brno, Blučina) (Čižmářová 2022, 185-189), while to the south – as far as Italy (Canosa di Puglia)

distribuția descoperirilor indicând impactul orașelor și atelierelor grecești din Adriatică și Grecia asupra circulației lor spre nord. Zona estică este formată din regiunea Dunării de Jos și estul Transilvaniei, sugerând că, în acest caz, circulația mărgelelor a fost influențată de atelierele din orașele grecești pontice (Rustoiu 2015, 367-370, fig. 3), fapt confirmat și de descoperirea la Olbia a unei matrițe de turnat pentru acest tip de piese, confecționate dintr-o toartă de amforă de Rhodos (vezi Krutilov 2010, 473-474, pl. 357/Rb-6). Datarea lor este făcută în funcție de regiune și de piesele cu care se asociază, dar, în linii generale, se încadrează între sfârșitul sec. V a. Chr. și începutul sec. III a. Chr. (Rustoiu 2015, 365) sau în sec. IV-III a. Chr. (Алексеева 1978[8], 74).

De asemenea, în microzona Hansca au fost documentate și trei *mărgele cu „ochi"* (fig. 4/12, 14; 6/4), confecționate din pastă sticloasă de culoare albastră. Dintre acestea se evidențiază piesa descoperită la Hansca „Toloacă" (fig. 6/4). Ea este de formă cilindrică, având dimensiuni relativ mari, cu „ochii" aranjați în patru rânduri. Mărgele asemănătoare, dar care au decorul în trei nivele, au fost atestate și în alte situri contemporane din spațiul est-carpatic: Cogâlniceni „Cetățuie" (Zanoci, Băț 2023, fig. 317/15), Stolniceni (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 8/5), Bunești (Bazarciuc 1983, fig. 21/1), Stâncești (Florescu, Florescu 2005, fig. 108) etc. Astfel de piese sunt cunoscute începând cu Hallstattul târziu (Čižmářová 2022, 162), atât în

[8] Conform tipologiei elaborate de E. Alexeeva, piesele discutate se încadrează în tipul 193d (Алексеева 1978, 74).

(Vellani 2000, 42-45, fig. 1). Taking into account these items' vast geographic spread, their origin and routes of distribution remain debatable[7]. Macedonia (Popović 1997; Popović 2000; Bitrakova Grozdanova 2011, 168-171; Bitrakova Grozdanova 2015, 78-81; Blečić Kavur, Kavur 2017, 100-105), Greece and, probably, Italy (Schönfelder 2007, 308-309) were put forth as the "homeland" of the amphora-shaped beads. However, according to A. Rustoiu, the distribution map of the amphora-shaped glass beads indicates the presence of two major circulation areas: one to the west and another to the east. In this way, their presence highlights the existence of different supply sources. As such, the northwestern Balkans and most of the Carpathian Basin constitute the western area, the distribution of discoveries revealing, in this case, the impact of Greek cities and workshops in the Adriatic and Greece on their circulation towards the north. The Lower Danube region and eastern Transylvania compose the eastern area, suggesting, in this case, that the workshops located in Pontic Greek cities influenced the circulation of the beads (Rustoiu 2015, 367-370, fig. 3), a fact that is confirmed by the discovery of a casting mold for this item type in Olbia, manufactured from the handle of an amphora of Rhodos (see Krutilov 2010, 473-474, pl. 357/Rb-6). Their dating is done depending on the region and the objects they are associated with, but, generally, they are limited to the period between the end of the 5th century BC and the beginning of the 3rd century BC (Rustoiu 2015, 365) or to the 4th-3rd centuries BC (Алексеева 1978[8], 74).

[7] For the evolution of the suppositions regarding these items' origin and distribution routes, see Blečić Kavur, Kavur 2017, 100-105.
[8] According to the typology established by E. Alexeeva, the discussed items belong to type 193d (Алексеева 1978, 74).

Europa Centrală (Venclová 1990, 68; Čižmářová 2022, 162-163, fig. 86; Németi 2000, 166-167, pl. I/2), cât și în Europa de Est (Алексеева 1975, 69, таб. 15/18).

Alte două mărgele cu „ochi" provin din așezarea Hansca „Limbari-Căprăria" (fig. 4/12, 14). Acestea sunt de dimensiuni mai mici, având „ochii" amplasați într-un singur rând. Asemenea piese, cu decorul în unul sau două nivele, sunt mult mai frecvente în spațiul est-carpatic, fiind cunoscute după descoperirile de la Saharna Mică (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 17/3, 4; Niculiță et al. 2016, 424, fig. 192/17), Saharna Mare (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 158/1), Saharna „La Revechin" (Levinschi 2015, pl. 13/27), Horodiște „Dealul Pleșa" (Telnov, Belotcaci 2005, 270, fig. 2/17), Poiana (Levinschi, Vlasenco 2013, fig. 3/2), Căbești (Buzdugan 1968, 97, fig. 2/5), Stânceşti (Berzovan 2022, pl. 29/4) etc. Totodată, ele sunt răspândite în sec. IV-III a. Chr. în numeroase situri din Europa Centrală și de Est (Čižmářová 2022, 168, fig. 91/982; Алексеева 1975, таб. 14/52, 53; 15/34, 36).

De asemenea, în siturile atribuite culturii getice din microzona Hansca au fost descoperite opt mărgele din pastă sticloasă de diferite forme: cilindrică/inelară (fig. 5/5; 6/3), sferică (fig. 4/10, 11) și bitronconică (fig. 4/13; 5/4). Majoritatea (7 ex.) sunt de culoare albastră-mat și doar una (fig. 4/13) – de culoare verzuie. Asemenea mărgele sunt întâlnite frecvent în siturile din sec. IV-III a. Chr. din spațiul est-carpatic: Saharna Mare (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, 129, fig. 158/2; Niculiță et al. 2019, fig. 21/3),

In addition, three *beads with "eyes"* (fig. 4/12, 14; 6/4), made of a blue glass paste, were also documented in the Hansca microregion. The item discovered at Hansca "Toloacă" (fig. 6/4) stands out among them. It is cylindrical, relatively large, with the "eyes" arranged into four rows. Comparable beads, but with the decoration organized into three levels, were uncovered in other contemporary sites of the Eastern Carpathian area: Cogâlniceni "Cetățuie" (Zanoci, Băț 2023, fig. 317/15), Stolniceni (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 8/5), Bunești (Bazarciuc 1983, fig. 21/1), Stânceşti (Florescu, Florescu 2005, fig. 108) etc. Such items are known starting from the late Hallstatt (Čižmářová 2022, 162), both in Central Europe (Venclová 1990, 68; Čižmářová 2022, 162-163, fig. 86; Németi 2000, 166-167, pl. I/2) and Eastern Europe (Алексеева 1975, 69, таб. 15/18).

Two other beads with "eyes" surfaced in the Hansca "Limbari-Căprăria" settlement (fig. 4/12 , 14). They are of small dimensions, with the "eyes" located in a single row. Such items, with the decoration in one or two levels, appear more frequently in the Eastern Carpathian area, known thanks to the discoveries at: Saharna Mică (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 17/3, 4; Niculiță et al. 2016, 424, fig. 192/17), Saharna Mare (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 158/1), Saharna "La Revechin" (Levinschi 2015, pl. 13/27), Horodiște "Dealul Pleșa" (Telnov, Belotcaci 2005, 270, fig. 2/17), Poiana (Levinschi, Vlasenco 2013, fig. 3/2), Căbești (Buzdugan 1968, 97, fig. 2/5), Stânceşti (Berzovan 2022, pl. 29/4) etc. At the same time, they are spread over numerous sites in Central and Eastern Europe during the 4th-3rd centuries BC (Čižmářová 2022, 168, fig. 91/982; Алексеева 1975, таб. 14/52, 53; 15/34, 36).

Horodiște „Dealul Pleșa” (Telnov, Belotcaci 2005, 270, fig. 2/18), Alcedar „La Cordon” (Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 61, pl. XXXV/1, 2), Stânceşti (Berzovan 2022, pl. 29/4) etc.

Mărgele din lut (8 ex.) au fost documentate atât în așezări (fig. 4/7, 8; 5/7; 6/5), cât și în necropola Hansca „Lutăria” (fig. 8/4, 5). Acestea sunt confecționate din pastă de lut cu degresanți de șamotă și/sau nisip, arderea este neuniformă, iar culoarea variază de la cărămiziu la cenușiu. Ele sunt de formă cilindrică (fig. 4/8; 5/7; 8/4), sferică (fig. 4/7; 6/5) sau paralelipipedică (fig. 8/5). Asemenea mărgele au o răspândire largă în siturile din sec IV-III a. Chr. din spațiul est-carpatic, fiind cunoscute după piesele de la Alcedar „La Cordon” (Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 59, pl. XXXV/8, 9, 12), Saharna Mică (Niculiță et al. 2016, 424, fig. 178/11, 12), Saharna „La Șanț” (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 168/6), Trebujeni „Potârca” (Niculiță, Matveev, Nicic 2019, fig. 56/6), Cotu-Copălău (Șadurschi, Șovan 1994, fig. 12/d, e) etc.

Concluzii

Studiul pieselor de port și de podoabă din a doua epocă a fierului, descoperite în microzona Hansca, a scos în evidență două aspecte relevante pentru istoria comunităților din această regiune. În primul rând, majoritatea podoabelor reprezintă piese de prestigiu, care ne conduc spre ideea existenței unor „elite” în microzona Hansca. Prezența lor este documentată în toate cele trei așezări și în necropola Hansca „Lutăria”, cercetate prin săpături arheologice

Additionally, eight glass paste beads of different shapes were discovered in the sites attributed to the Getic culture in the Hansca microregion: cylindrical/annular (fig. 5/5; 6/3), spherical (fig. 4/10, 11), and biconical (fig. 4/13; 5/4). Most of them (7 pcs) display a matte blue color and only one is green (fig. 4/13). Such beads occur frequently in the 4th-3rd centuries BC sites of the Eastern Carpathian area: Saharna Mare (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, 129, fig. 158/2; Niculiță et al. 2019, fig. 21/3), Horodiște “Dealul Pleșa” (Telnov, Belotcaci 2005, 270, fig. 2/18), Alcedar “La Cordon” (Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 61, pl. XXXV/1, 2), Stânceşti (Berzovan 2022, pl. 29/4) etc.

Clay beads (8 pcs) were attested both in settlements (fig. 4/7, 8; 5/7; 6/5) and in the Hansca “Lutăria” necropolis (fig. 8/4, 5). They are made from clay paste mixed with inclusions that consist of grog and/or sand, fired unevenly, while the color fluctuates from brick-red to gray. They are cylindrical (fig. 4/8; 5/7; 8/4), spherical (fig. 4/7; 6/5) or rectangular (fig. 8/5). This kind of beads has an extensive distribution in the 4th-3rd centuries BC sites of the Eastern Carpathian area, known based on the items from: Alcedar “La Cordon” (Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 59, pl. XXXV/8, 9, 12), Saharna Mică (Niculiță et al. 2016, 424, fig. 178/11, 12), Saharna “La Șanț” (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 168/6), Trebujeni “Potârca” (Niculiță, Matveev, Nicic 2019, fig. 56/6), Cotu-Copălău (Șadurschi, Șovan 1994, fig. 12/d, e) etc.

Conclusions

The study of Late Iron Age clothing and adornment items discovered in the Hansca microregion highlighted

sistematice. De fapt, aspectul dihotomic al vestigiilor preistorice (așezări *versus* necropolă) amplifică valoarea acestor descoperiri, o situație deloc comună pentru respectiva secvență cronologică în tot spațiul pruto-nistrean. Exploatarea intensă a peisajului pe parcursul mai multor secole probează prezența unor grupuri energice, atrase de consumul „obiectelor străine". În acest sens, ne suscită atenția descoperirile din necropolă, unde în două morminte (nr. 5 și nr. 31) sunt atestate astfel de obiecte de prestigiu (cercel din aur, mărgele din pastă sticloasă etc.). În restul mormintelor, bunurile funerare prezintă, în linii generale, ceramică, întreagă sau fragmentară. În al doilea rând, constatăm că majoritatea pieselor de podoabă și de port sunt de origine alogenă și ar fi putut ajunge în microzona Hansca, o regiune mai izolată de traseele comerciale tradiționale, pe diferite căi – schimb, daruri, relații matrimoniale etc.

Mulțumiri

Aducem sincere mulțumiri doamnei Stela Burciu pentru efectuarea desenelor, domnului dr. Denis Topal pentru realizarea fotografiilor, precum și domnului Dumitru Condrea pentru traducerea în limba engleză a articolului.

two aspects that are relevant to the history of the communities which lived in this area. Firstly, most adornments represent prestige items, which leads us to the idea that "elites" existed in the Hansca microregion. Their presence is recorded in all three settlements and the Hansca "Lutăria" necropolis, researched through systematic archaeological excavations. In reality, the dichotomous nature of the prehistoric remains (settlement *versus* necropolis) amplifies the value of these discoveries, an uncommon situation for this chronological interval in the entire Prut-Dniester area. The intensive exploitation of the landscape across several centuries evidences the presence of energetic groups attracted by the consumption of "foreign objects". In this way, the discoveries made in the cemetery, where prestige items (golden earring, glass paste beads etc.) were registered in two graves (no. 5 and no. 31), caught our attention. Generally, whole or fragmentary pottery represents the funerary goods in the rest of the graves. Secondly, we note that most adornment and clothing items are of foreign origin and they could have ended up in the Hansca microregion, a more isolated region in regard to traditional commercial routes, in different ways – exchange, gifts, marital relationships etc.

Acknowledgments

We would like to express our sincere gratitude to Ms. Stela Burciu for making the drawings, Dr. Denis Topal for taking the photographs, as well as Mr. Dumitru Condrea for translating the article into the English language.

Bibliografie / Bibliography

Alexandrescu 1980: A.D. Alexandrescu, La nécropole gète de Zimmicea. Dacia 24, 1980, 19-126.

Arnăut 2003: T. Arnăut, Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați (Chișinău 2003).

Arnăut, Ursu-Naniu 2008: T. Arnăut, R. Ursu-Naniu, Stolniceni - a new aspect of the funerary ritual at the Getic populations. In: Funerary practices in Central and Eastern Europe (10th c. BC - 3rd c. AD). Proceedings of the 10th International Colloquium of Funerary Archaeology, Tulcea, 10th-12th of October 2008 (Brăila-Brașov 2008), 31-40.

Bazarciuc 1983: V.V. Bazarciuc, Cetatea geto-dacică de la Bunești, jud. Vaslui. Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 34/3, 1983, 249-273.

Băț 2022: M. Băț, O descoperire latenoidă de la Mașcăuți „Poiana Ciucului". In: (Ed. A. Zanoci) Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie. Ediția VII: In memoriam Ion Niculiță, 27 mai 2022, Chișinău (Chișinău 2022), 33.

Băț, Zanoci 2021: M. Băț, A. Zanoci, Chronologisch relevante Funde aus Befestigungen der vorrömischen Eisenzeit in der Mikroregion Saharna (Mittel-Dnestr-Gebiet). In: (Hrsg. E. Sava, V. Iarmulschi, A. Zanoci, M. Băț, O. Munteanu) Die Chronologie der vorrömischen Eisen- und frühen Kaiserzeit in Mittel- und Sudosteuropa: Probleme und Perspektiven. Humboldt-Kolleg: Chronologie in den archäologischen Forschungen (Chișinău, 08.-09. November 2018) (Chișinău-Berlin 2021), 11-45.

Berciu 1969: D. Berciu, Arta traco-getică (București 1969).

Berzovan 2016: A. Berzovan, Considerații privind două cetăți getice din Podișul Moldovei: Poiana Mănăstirii - Între Șanțuri și Dobrovăț - Cetățuia, jud. Iași (sec. V-III î. Hr.). In: (Ed. S. Forțiu) Arheovest IV. In Honorem Adrian Bejan. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, I (Szeged 2016), 215-245.

Berzovan 2022: A. Berzovan, At the borders of the Great Steppe. Late Iron Age hillforts between the Eastern Carpathians and Prut (5th-3rd centuries BC) (Cluj-Napoca: Mega 2022).

Bitrakova Grozdanova 2011: V. Bitrakova Grozdanova, Golem Grad, Prespa I (Skopje 2011).

Bitrakova Grozdanova 2015: V. Bitrakova Grozdanova, Golem Grad, Prespa II (Skopje 2015).

Blečić Kavur, Kavur 2017: M. Blečić Kavur, B. Kavur, Many shades of translucent: amphoriskos-shaped glass beads from Vičja luka. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 110/1, 2017, 93-112.

Boteva 2011: D. Boteva, The greaves(?) from Agighiol (Romania) and Vratsa (Bulgaria) reconsidered. Acta Musei Napocensis 45-46/I, 2008-2009 (2011), 81-98.

Bujor 1955: E. Bujor, Săpăturile de salvare de la Murighiol. Studii și cercetări de istorie veche VI/3-4, 1955, 571-580.

Buzdugan 1968: C. Buzdugan, O nouă așezare getică în bazinul Zeletinului. Carpica I, 1968, 95-99.

Cavruc, Postică 1991: V. Cavruc, Gh. Postică, Rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1990 în așezările Hansca-Limbari-Căprăria și Hansca-la Matcă (raport științific) (Chișinău 1991). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 329.

Cebotarenco 1997: Gh.Th. Cebotarenco, Cetatea hallstattiană târzie de la Hârtopul Mare. In: Vestigii arheologice din Moldova (Chișinău 1997), 211-220.

Chiriac, Iconomu 2005: C. Chiriac, C. Iconomu, Descoperiri arheologice din zona așezării getice de la Floriile (jud. Constanța). Arheologia Moldovei XXVIII, 2005, 209-217.

Ciobanu et al. 2019: I. Ciobanu, A. Simalcsik, L. Bejenaru, R. Pîrnău, S. Agulnicov, S. Popovici, Considerații preliminare privind cercetările arheologice și interdisciplinare de la Crihana Veche (raionul Cahul). Campaniile 2016 și 2017. In: Arheologia preventivă în Republica Moldova, vol. IV (Chișinău 2019), 72-117.

Čižmářová 2022: H. Čižmářová, La Tène Glass Ornaments in Moravia (Brno: Moravian Museum 2022).

Dupoi, Sîrbu 2001: V. Dupoi, V. Sîrbu, Incinta dacică fortificată de la Pietroasele-„Gruiu Dării", județul Buzău, I (Buzău 2001).

Florescu, Florescu 2005: A. Florescu, M. Florescu, Cetățile traco-getice din secolele VI-III a. Chr. de la Stânceşti (jud. Botoşani) (Târgovişte 2005).

Irimia 1968: M. Irimia, Cimitirele de incineratie geto-dacice de la Bugeac-Ostrov. Pontica 1, 1968, 193-234.

Kašuba, Haheu, Levițki 2000: M. Kašuba, V. Haheu, O. Levițki, Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu (Bucureşti 2000).

Krutilov 2010: V.V. Krutilov, Moulds. In: (Eds. N.A. Lejpunskaja, P.G. Bilde, J.M. Højte, V.V. Krapivina, S.D. Kryžickij) The lower city of Olbia (sector NGS) in the 6th century BC to the 4th century AD. Vol. 1 (Text), Vol 2 (Plates) (Aarhus 2010).

Kull 2000: B. Kull, Hintergrundbilder und Jenseitskonzeptionen im nicht schrifthistorischen Raum. Eurasia Antiqua 6, 2000, 419-469.

Levinschi 2015: A. Levinschi, Cultura geților în spațiul pruto-nistrean (sec. VI-IV î.e.n.). Teză de doctor în istorie (Chișinău 2015).

Levinschi, Vlasenco 2013: A. Levinschi, I. Vlasenco, Înmormântarea getică prin incinerație din așezarea medievală Poiana I. Tyragetia s.n. VII/1, 2013, 329-334.

Mândescu 2010: D. Mândescu, Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III a. Chr.) între Carpați, Nistru şi Balcani (Brăila 2010).

Morintz, Șerbănescu 1985: S. Morintz, D. Șerbănescu, Rezultatele cercetărilor de la Radovanu, punctul „Gorgana a doua" (jud. Călărași). I. Așezarea din epoca bronzului. II. Așezarea geto-dacică. Studii preliminare. Thraco-Dacica VI/1-2, 1985, 5-30.

Moscalu 1990: Em. Molscalu, Piese de podoabă din mediul traco-getic și scitic. Inele și brățări ornamentate cu butoni. Arheologia Moldovei XIII, 1990, 149-154.

Németi 2000: I. Németi, Celtic glass bracelets and pearls discovered in the North-West of Romania. In: (Eds. C. Gaiu, A. Rustoiu) Les Celtes et les Traco-Daces de l'Est du bassin des Carpates (Cluj-Napoca 2000), 166-177.

Niculiță 2018: A. Niculiță, Piese de giuvaiergerie antică din colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Catalog / Древние ювелирные изделия из коллекций Национального Музея Истории Молдовы. Каталог (Chişinău 2018).

Niculiță, Matveev, Nicic 2019: I. Niculiță, S. Matveev, A. Nicic, Cercetările sitului arheologic Potârca din Rezervația Cultural-Naturală „Orheiul Vechi" (Chişinău: Cartdidact 2019).

Niculiță, Teodor, Zanoci 2002: I. Niculiță, S. Teodor, A. Zanoci, Butuceni. Monografie arheologică (București 2002).

Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008: I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăut, Habitatul din mileniul I a. Chr. în regiunea Nistrului Mijlociu (siturile din zona Saharna) (Chişinău: Bons Offices 2008).

Niculiță, Zanoci, Băț 2014: I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț, Cercetări geospațiale și arheologice în microzona Horodiște-Țipova. Tyragetia s.n. VIII/1, 2014, 235-252.

Niculiță, Zanoci, Băț 2016: I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț, Evoluția habitatului din microzona Saharna în epoca fierului (Chişinău: Cartdidact 2016).

Niculiță, Zanoci 2017: I. Niculiță, A. Zanoci, Practici funerare la traco-geții din spațiul pruto-nistrean. Istros XXIII, 2017, 171-206.

Niculiță et al. 2011: I. Niculiță, A. Zanoci, S. Matveev, M. Băț, Piese de port, podoabă şi de toaletă din aşezarea traco-getică Saharna Mare. In: (Eds. D. Măgureanu, D. Măndescu, S. Matei) Archaeology: making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeş at tis 70th anniversary (Piteşti 2011), 193-204.

Niculiță et al. 2016: I. Niculiță, T. Arnăut, A. Nicic, A. Corobcean, Aşezări deschise şi situri fortificate pe promontoriul Saharna Mică. In: I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț, Evoluția habitatului din microzona Saharna în epoca fierului (Chişinău: Cartdidact 2016), 249-304.

Niculiță et al. 2019: I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț, V. Dulgher, Investigațiile arheologice la situl Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii", raionul Rezina (2017-2019). Tyragetia s.n. XIII/1, 2018, 253-322.

Popović 1997: P. Popović, Les perles de verre en forme de vase ou d'amphore sur l'espace entre la mer Adriatique et le Danube. Starinar 48, 1997, 165-171.

Popović 2000: P. Popović, Le perle di vetro a forma di vaso o di anfora nella regione compresa tra l'Adriatico e il Danubio. Ocnus 8, 2000, 269-276.

Postică 1992: G.I. Postică, Rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1991 în aşezarea Hansca - Limbari - Capraria (raport ştiințific) (Chişinău 1992). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 340.

Postică, Hîncu 2023: Gh. Postică, I. Hîncu, Hansca. Aşezarea medievală timpurie din Codrii Lăpuşnei (Chişinău: Pontos 2023).

Redina 2005: E. Redina, Scytho-Thracian cultural contacts in the northwestern Black Sea littoral. In: (Eds. J. Bouzek, L. Domaradzka) The Culture of Thracians and their Neighbours. Proceedings of the International Symposium in Memory of Prof. Mieczyslaw Domaradzki, with a Round Table „Archaeological Map of Bulgaria", BAR International Series (London 2005), 231-238.

Rustoiu 2015: A. Rustoiu, Amphora-shaped glass and coral beads. Distant cultural connections in the Carpathian Basin at the beginning of the Late Iron Age. Archaologisches Korrespondenzblatt 45/3, 2015, 365-377.

Rustoiu, Berecki 2012: A. Rustoiu, S. Berecki, "Tracian" Warriors in Transylvania at the Beginning of the Late Iron Age. In: (Red. S. Berecki) Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin (Târgu Mureș 2012), 161-181.

Rustoiu, Ursuțiu 2013: A. Rustoiu, A. Ursuțiu, Indigenous and Celtic garment assemblages in Banat and the surrounding areas at the beginning of the La Tène period (Observations regarding the silver spiral earrings). In: (Eds. I.V. Ferencz, N.C. Rișcuța, O. Tutilă Bărbat) Archaeological small finds and their significance. Proceedings of the Symposium "Costume as an identity expression" [2013, Deva] (Cluj-Napoca 2013), 77-88.

Schönfelder 2007: M. Schönfelder, Zurück aus Griechenland - Spur keltischer Söldner in Mitteleuropa. Germania 85, 2007, 307-328.

Serbinov, Zanoci 2025: S. Serbinov, A. Zanoci, Noi așezări ale culturii getice în microzona Hansca, raionul Ialoveni. In: Conferința științifică „Istorie. Arheologie. Muzeologie" a Muzeului Național de Istorie a Moldovei (23-24 octombrie 2025, Chișinău). Program. Rezumatele comunicărilor (Chișinău 2025), 66-67.

Sîrbu 1983: V. Sîrbu, Cîmpia Brăilei în sec. V-III î.e.n. – Descoperiri arheologice și interpretări istorice. Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 34/1, 1983, 11-41.

Șadurschi, Șovan 1994: P. Șadurschi, O.-L. Șovan, Așezarea getică întărită de la Cotu-Copălău. Arheologia Moldovei XVII, 1994, 169-181.

Telnov, Belotcaci 2005: N. Telnov, A. Belotcaci, Așezarea fortificată de la Horodiște, raionul Călărași. Revista arheologică s.n. I/1, 2005, 268-278.

Teodor 1981: S. Teodor, Așezarea geto-dacică de la Huși-Corni. Thraco-Dacica II, 1981, 169-195.

Ursu-Naniu, Corobcean 2014: R. Ursu-Naniu, A. Corobcean, Les métamorphoses de l'existence: vie et mort dans l'enceinte gétique de Stolniceni (Le raion de Hâncești, République de Moldavie). Mousaios XIX, 2014, 381-404.

Uşurelu, Nicic 2018: E. Uşurelu, A. Nicic, Piese de metal din epoca bronzului şi cea a fierului descoperite în Republica Moldova. Tyragetia s.n. XII/1, 2018, 209-218.

Vellani 2000: S. Vellani, Perle in vetro anforiforme della penisola Italiana. In: Annales, du 14 Congrès del AIHV, Venezia-Milano 1998 (Milano 2000), 42-45.

Venclová 1990: N. Venclová, Prehistoric glass in Bohemia (Praha 1990).

Vornic, Serbinov 2025: V. Vornic, S. Serbinov, Brățările cu nodozități din epoca fierului în lumina descoperirii de la Ruseştii Noi (r-nul Ialoveni). In: Coloquim-ul de vară de la Saharna „Podoabe și vestimentație în arheologia preistorică și antică din spațiul tiso-nistrean" (Saharna, 24-27 iulie 2025) (Chișinău 2025), 22-23.

Zanoci, Băț 2020: A. Zanoci, M. Băț, Interactions and exchanges in Saharna microregion in the frame of cultural connections during the Late Iron Age. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț) Cross-Cultural Interaction in the Tisza-Dniester region in the Iron Age (Chișinău: Bons Offices 2020), 51-104.

Zanoci, Băț 2023: A. Zanoci, M. Băț, Un mileniu de civilizație. Epoca fierului în Bazinul Nistrului de Mijloc (Chișinău: Bons Offices 2023).

Алексеева 1975: Е.М. Алексеева, Античные бусы Северного Причерноморья. Археология СССР. Свод археологических источников, выпуск Г1-12 (Москва: Наука 1975).

Алексеева 1978: Е.М. Алексеева, Античные бусы Северного Причерноморья. Археология СССР. Свод археологических источников, выпуск Г1-12 (Москва: Наука 1978).

Велковъ 1932-1933: Ив. Велковъ, Новооткрити старини. Известия на Българския археологически институт VII, 1932-1933, 402-422.

Гольцева 1981: Н.В. Гольцева, Отчет об археологических раскопках в северо-восточном секторе поселения Ханска в 1980 году (Кишинев 1981). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 161 «С».

Димитрова Тонкова 1992: М. Димитрова Тонкова, Ранноелинистическа гробна находка от с. Ресилово, Станкедимитровско. Годишник на националния археологически музей VIII, 1992, 133-143.

Лысенко 2025: С.С. Лысенко, Браслеты с выступами-розеточками раннего железного века в Восточной Европе. Tyragetia s.n. XIX/1, 2025, 159-188.

Мелюкова 1961: А.И. Мелюкова, Отчет о работе скифского отряда Молдавской экспедиции ИА и Молдавского филиала АН СССР в 1960 г. (Кишинёв 1961). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 399.

Мелюкова 1963: А.И. Мелюкова, Исследование гетских памятников в степном Поднестровье. Краткие сообщения Института Археологии 94, 1963, 64-72.

Никулицэ 1967: И.Т. Никулицэ, Раскопки гетского могильника Лутэрия у с. Ханска. В сб.: Научная конференция по итогам научно-исследовательских работ за 1966 г. Серия общественных наук (Кишинев 1967).

Никулицэ 1968: И.Т. Никулицэ, Раскопки гетского могильника Лутэрия у с. Ханска. В сб.: Учёные записки Кишиневского Государственного Университета, т. 95 (Кишинев 1968).

Никулицэ 1969: И.Т. Никулицэ, Исследование гетского могильника у с. Ханска. В сб.: Далёкое прошлое Молдавии (Кишинев 1969), 134-145.

Никулицэ 1972a: И.Т. Никулицэ, Исследование гетского могильника Ханска-Лутэрия. В сб.: Археологические исследования в Молдавии в 1968-1969 гг. (Кишинев 1972), 105-121.

Никулицэ 1972b: И.Т. Никулицэ, Раскопки гетских поселений у с. Ханска. В сб.: Археологические открытия 1971 г. (Москва 1972), 451-452.

Никулицэ 1973: И.Т. Никулицэ, Погребальный обряд гетов VI-III веков до н.э. Советская археология 2, 1973, 27-44.

Никулицэ 1974a: И.Т. Никулицэ, Раскопки у с. Ханска. В сб.: Археологические открытия 1973 г. (Москва 1974), 426.

Никулицэ 1974b: И.Т. Никулицэ, Исследования поселений раннежелезного века в Ханском микрорайоне. В сб.: Археологические исследования в Молдавии в 1972 г. (Кишинев 1974), 95-109.

Никулицэ 1975: И.Т. Никулицэ, Поселения IV-III вв. до н.э. у с. Ханска. В сб.: Археологические открытия 1973 г. (Москва 1974), 442-443.

Никулицэ 1976: И.Т. Никулицэ, Раскопки на гетском могильнике и поселении. В сб.: Археологические открытия 1975 г. (Москва 1976), 473-474.

Никулицэ 1977a: И.Т. Никулицэ, Геты в IV-III веках до нашей эры в Днестровско-Карпатских землях (Кишинев 1977).

Никулицэ 1977b: И.Т. Никулицэ, Поселения и могильники эпохи раннего железа у с. Ханска. В сб.: Археологические открытия 1976 г. (Москва 1977), 456-457.

Никулицэ 1978: И.Т. Никулицэ, Раскопки на поселениях эпохи раннего железного века у с. Ханска. В сб.: Археологические открытия 1977 г. (Москва 1978), 467-468.

Никулицэ 1980a: И.Т. Никулицэ, Отчет о полевых исследованиях на археологических памятниках у с. Ханск в 1980 г. (Кишинев 1980). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 160.

Никулицэ 1980b: И.Т. Никулицэ, Изучение памятников раннего железного века в лесостепной Молдавии. В сб.: Археологические открытия 1979 г. (Москва 1980), 403.

Никулицэ 1981a: И.Т. Никулицэ, Отчет о результатах полевых исследований на археологических памятниках у с. Ханска в 1981 году (Кишинев 1981). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 166.

Никулицэ 1981b: И.Т. Никулицэ, Исследование гетских памятников у с. Ханска. В сб.: Археологические открытия 1980 г. (Москва 1981), 393.

Никулицэ 1982: И.Т. Никулицэ, Работы в Ханском микрорайоне. В сб.: Археологические открытия 1981 г. (Москва 1982), 399-400.

Никулицэ 1985: И.Т. Никулицэ, Изучение севернофракийских поселений в Ханском микрорайоне. В сб.: Археологические исследования в Молдавии в 1981 г. (Кишинев 1985), 95-117.

Никулицэ 1987: И.Т. Никулицэ, Северные фракийцы VI-I веков до нашей эры (Кишинев 1987).

Никулицэ, Постикэ 1980: И.Т. Никулицэ, Г.И. Постикэ, Отчет о полевых исследованиях на памятниках раннежелезного века у с. Ханска в 1979 г. (Кишинёв 1980). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 145.

Никулицэ, Рафалович, Хынку 1973: И.Т. Никулицэ, И.В. Рафалович, И.Г. Хынку, Раскопки у с. Ханска. В сб.: Археологические открытия 1972 г. (Москва 1973), 414.

Никулицэ, Рафалович 1974: И.Т. Никулицэ, И.А. Рафалович, Жилища гетов и ранних славян у с. Ханска. В сб.: Археологические исследования в Молдавии в 1973 г. (Кишинев 1974), 79-92.

Никулицэ, **Рикман 1973:** И.Т. Никулицэ, Э.А. Рикман, Могильник Ханска-Лутэрия II первых столетий н.э. Краткие сообщения Института археологии 133, 1973, 116-123

Никулицэ, Татаренко 1973: И.Т. Никулицэ, С.С. Татаренко, Результаты раскопок гетского поселения у с. Ханска в 1971 г. В сб.: Археологические исследования в Молдавии в 1970-1971 гг. (Кишинев 1973), 129-133.

Островерхов, Редина 2013: А.С. Островерхов, Е.Ф. Редина, Скифские Древности. В сб.: (Отв. ред. И.В. Бруяко, Т.Л. Самойлова) Древние культуры Северо-Западного Причерноморья (к 95-летию Национальной академии наук Украины) (Одесса 2013), 374-418.

Петренко 1978: В.Г. Петренко, Украшения Скифии VII-III вв. до н.э. Археология СССР. Свод археологических источников, выпуск Д4-5 (Москва: Наука 1978).

Покровська 1975: Є.Ф. Покровська, Кургани IV ст. до н.е. біля Холодного яру поблизу м. Сміли. Археологія X, 1975, 65-79.

Полевой 1969: Л. Полевой, Археологические памятники верхнего течения р. Ботна. В сб.: Далёкое прошлое Молдавии (Кишинев 1969), 185-210.

Рафалович 1986: И.А. Рафалович, Данчены. Могильник черняховской культуры III-IV вв. н.э. (Кишинёв 1986).

Редина 1993: Е.Ф Редина, Классификация фибул из скифских погребений Северо-Западного Причерноморья. В сб.: Древнее Причерноморье. Краткие сообщения Одесского археологического музея (Одесса: ОАМ АН Украины 1993), 50-52.

Рикман, Никулицэ 1985: Э.А. Рикман, И.Т. Никулицэ, Гетское поселение Ханска. В сб.: Археологические исследования в Молдавии в 1981 г. (Кишинев 1985), 118-124.

Синика и др. 2021: В.С. Синика, Н.П. Тельнов, С.Д. Лысенко, С.Н. Разумов, Курган 16 группы «Водовод» в Нижнем Поднестровье. Tyragetia s.n. XV/1, 2021, 239-296.

Станчев 1989: Д. Станчев, Разкопки на тракийска надгробна могила до село Копривец, Разградска област. В: Археологически открития и разкопки, 1988 (Кърджали 1989), 51-52.

Суничук 1985: Е.Ф. Суничук, Скифский могильник Чауш в низовьях Дуная В сб.: (Отв. ред. В.П. Ванчугов, Г.А. Дзис-Райко) Памятники древней истории Северо-Западного Причерноморья. Сборник научных трудов (Киев 1985), 38-45.

Тельнов 1981: Н.П. Тельнов, Отчет о раскопках поселения Ханска III в 1980 г. (Кишинев 1981). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 161.

Тельнов, Чеботаренко 1982: Н.П. Тельнов, Г.Ф. Чеботаренко, Отчет о раскопках на поселении Ханска (Лимбарь-Кэпрэрие) в 1981 г. (Кишинёв 1982). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 172.

Тельнов, Четвериков, Синика 2016: Н.П. Тельнов, И.А. Четвериков, В.С. Синика, Скифский могильник III-II вв. до н. э. у с. Глиное (Археологические памятники Приднестровья. III) (Тирасполь 2016).

Хынку 1965: И.Г. Хынку, Отчет об археологических раскопках могильников Лимбарь, Кэпрэрия, Лутэрия и поселения Лимбарь-Кэпрэрия, у с. Ханска, Котовского р-на в 1964 г. (Кишинёв 1965). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 28.

Хынку 1967: И.Г. Хынку, Отчет о полевых исследованиях в 1966 году на поселении Лимбарь-Кэпрэрия и на могильнике Кэпрэрия у с. Ханска Котовского р-на и о находке Липченского клада (Кишинёв 1967). Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 34.

Хынку, Рафалович, Никулицэ 1972: И.Г. Хынку, И.А. Рафалович, И.Т. Никулицэ, Отчет о полевых работах в 1971 году у села Ханска Котовского района МССР (Кишинев 1972). Arhiva Academiei de Științe a Moldovei, nr. inv. 24.

Dr. Aurel Zanoci

Centrul de Arheologie „Ion Niculiță”,
Universitatea de Stat din Moldova
0000-0002-3236-7582
e-mail: aurel.zanoci@usm.md; azanoci@gmail.com

Dr. Mihail Băț

Centrul de Arheologie „Ion Niculiță”,
Universitatea de Stat din Moldova
0000-0001-6642-2888
e-mail: mihail.bat@usm.md; mb_usm@yahoo.com

SSC
SAHARNA SUMMER
COLLOQUIUM

https://doi.org/10.59295/paatd2025.08

Piese de port și podoabă din incinta fortificată Stolniceni „Cetate” (raionul Hâncești, Republica Moldova)

Dress and adornment items from the fortified enclosure of Stolniceni “Cetate” (Hâncești District, Republic of Moldova)

Andrei Corobcean

Acest articol a fost elaborat în cadrul subprogramului 011501 „ArHe: Patrimoniul arheologic preistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică”.

This article was elaborated as part of the 011501 subprogram “ArHe: Prehistoric and Ancient Archaeological Heritage in the Forest-Steppe of the Republic of Moldova: interdisciplinary research and scientific development”.

Cuvinte-cheie: epoca fierului, piesă de port, podoabe, fibulă, mărgică.

Rezumat: Repertoriul pieselor de port și de podoabă din incinta fortificată din secolele IV-III a. Chr. reprezintă o varietate largă de categorii și tipuri comune pentru așezările și necropolele contemporane din spațiul est-carpatic. Relevante în acest sens sunt, în special, fibulele din bronz sau fier, păstrate integral sau parțial, chiar dacă nu pot fi asociate inventarului contextelor funerare din incintă. Alături de alte tipuri de obiecte, acestea reflectă intensitatea exploatării unui spațiu, a cărui funcționalitate încă nu este pe deplin deslușită.

Keywords: Late Iron Age, dress items, ornaments, fibula, bead.

Abstract: The assortment of dress and adornment items from the fortified enclosure, dated from the 4th-3rd centuries BC, includes a wide range of categories and types that are common in contemporary settlements and cemeteries from the eastern Carpathian area. Particularly relevant are the bronze and iron fibulae, preserved wholly or fragmentarily, even though they cannot be associated, for certain, with the funerary inventories of the contexts within the enclosure. Together with other object categories, these finds reflect the intensity of activity in a space whose function has not been fully clarified yet.

Introducere

Caracterul inedit al incintei fortificate din a doua epocă a fierului de la Stolniceni „Cetate" (fig. 1) este determinat, în primul rând, de descoperirile funerare, dar și de combinarea acestora cu alte tipuri de structuri arheologice. Acest fapt a fost reflectat și discutat într-un șir de publicații din ultimele trei decenii (Sîrbu, Arnăut 1995; Arnăut, Ursu-Naniu 2008; Arnăut, Ursu-Naniu 2011; Ursu-Naniu, Corobcean 2014; Ursu-Naniu, Corobcean 2016; Ursu-Naniu, Corobcean 2017b; Ursu-Naniu, Corobcean 2019b). Investigațiile realizate de-a lungul anilor au permis recuperarea unui material bogat și divers, provenit atât din amenajările tumulare, cât și din spațiul din afara lor. Cu toate acestea, cea mai mare parte a descoperirilor nu poate fi clar asociată

Introduction

The distinctive character of the Late Iron Age fortified enclosure at Stolniceni "Cetate" (fig. 1) is determined primarily by the funerary discoveries, as well as by their association with other types of archaeological structures. This has been discussed in a series of publications over the last three decades (Sîrbu, Arnăut 1995; Arnăut, Ursu-Naniu 2008; Arnăut, Ursu-Naniu 2011; Ursu-Naniu, Corobcean 2014; Ursu-Naniu, Corobcean 2016; Ursu-Naniu, Corobcean 2017b; Ursu-Naniu, Corobcean 2019b). The investigations carried out over the years have yielded a rich and diverse assemblage, originating both from the tumular structures and from the surrounding area. Nevertheless, most finds cannot be confidently assigned to funerary inventories. Among them, a special place is occupied by

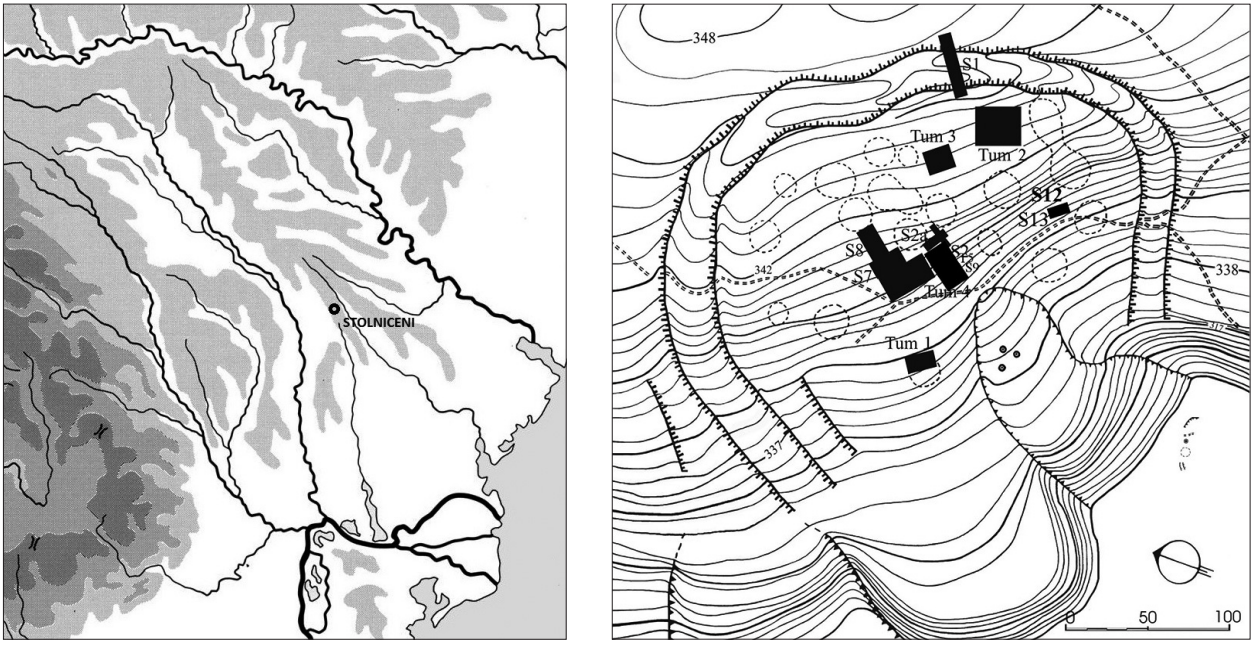

Fig. 1. Stolniceni „Cetate". Amplasarea geografică (1) și planul general al săpăturilor (2).
Fig. 1. Stolniceni "Cetate". Geographical position (1) and general plan of excavations (2).

inventarului funerar. Printre ele, un loc aparte îl ocupă piesele de port și de podoabă, caracteristice pentru așezările și necropolele din secolele V-III a. Chr. din spațiul carpato-nistrean. Astfel, sunt reprezentate diferite categorii de obiecte, precum fibule, brățări și inele de buclă, mărgele și verigi etc.

the categories of dress and adornment items typical of the 5th-3rd centuries BC settlements and cemeteries in the Carpathian-Dniester region. Various categories are represented, including fibulae, bracelets and loop rings, beads and rings/links, etc.

Fibule

Confecționate din bronz sau din fier, ele sunt ilustrate doar de două exemplare întregi – unul cu acul lipsă, cu patru arcuri și alte câteva fragmente nesemnificative.

Fibulă (fig. 2/4) descoperită în mantaua tumulului IV (2011) (Arnăut, Ursu-Naniu 2011, fig. 4/13), la adâncimea de 48 cm. Piesa este confecționată din bronz și s-a păstrat integral: arcul, resortul monospiralic, acul, portagrafa și piciorul în forma literei *S*. Lungimea fibulei este de 3,0 cm, grosimea barei – de 0,3 cm. Piesa se încadrează în tipul fibulelor de schemă tracică.

Fragment de fibulă (fig. 2/3), găsit în mantaua tumulului IV (2011) (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 2/5), la adâncimea de 40 cm. Piesa este confecționată din bronz, fiind bine păstrat arcul, piciorul în forma literei *S*, prevăzut cu buton semisferic în capăt, resortul monospiralic și doar o mică parte a acului. Lungimea fibulei este de 3,0 cm, grosimea maximă a arcului este de 0,5 cm și diametrul butonului – de 0,6 cm. Caracteristicile morfologice ale fibulei permit încadrarea acesteia în tipul fibulelor de schemă tracică.

Fragment de fibulă (fig. 2/7) confecționată din fier, descoperit în tumulul V (2014), la adâncimea de 34 cm. Acesta reprezintă arcul și, parțial, prelungirea lui spre portagrafă. Piesa, puternic oxidată, păstrează lungimea de 4,7 cm, grosimea barei fiind de 0,3 cm. Cu unele rezerve, legate de starea fragmentară,

Fibulae

Made of bronze or iron, they are represented by only two complete specimens (one without its pin), four bows and several other minor fragments:

Fibula (fig. 2/4) found in the mantle of Tumulus IV (2011) (Arnăut, Ursu-Naniu 2011, fig. 4/13), at a depth of 48 cm. The bronze piece is preserved in its entirety: bow, single-coil spring, pin, catchplate and an S-shaped foot. Length: 3.0 cm; rod thickness: 0,3 cm. The specimen belongs to the Thracian type (scheme) of fibulae.

Fibula fragment (fig. 2/3) found in the mantle of Tumulus IV (2011) (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 2/5), at a depth of 40 cm. Made of bronze; the bow is well preserved, as is the S-shaped foot with a hemispherical knob at its end, the single-coil spring and a small portion of the pin. Length: 3.0 cm; maximum bow thickness: 0.5 cm; knob diameter: 0.6 cm. The morphological features allow its attribution to the Thracian type (scheme) of fibulae.

Fibula fragment (fig. 2/7), iron, found in Tumulus V (2014), at a depth of 34 cm. The fragment comprises the bow and, in part, the extension toward the catchplate. The heavily oxidised piece preserves a length of 4.7 cm; rod thickness: 0.3 cm. With reservations, due to its fragmentary preservation, the piece may belong to the Thracian type (scheme) of fibulae.

Fibula fragment (fig. 2/2) found in the mantle of Tumulus IV (2011), at a depth of 35 cm. The fragment represents the bow of an iron fibula, preserving the catchplate and

putem presupune apartenența piesei la tipul fibulelor de schemă tracică.

Fragment de fibulă (fig. 2/2), identificat în mantaua tumulului IV (2011), la adâncimea de 35 cm. Piesa reprezintă arcul unei fibule confecționate din fier, păstrând portagrafa și o parte neînsemnată a resortului. Este puternic oxidată. Lungimea păstrată este de 5,1 cm, iar grosimea maximă – de 0,6 cm. Cu rezervele asumate, ținând cont de starea de conservare a piesei, aceasta ar putea fi încadrată în tipul fibulelor de schemă La Tène timpurie.

Fragment de fibulă (fig. 2/9) confecționată din bronz, găsit în tumulul V (2014), la adâncimea de 60 cm. Fragmentul păstrează arcul îngroșat, portagrafa și o parte din resort. Piesa este oxidată. Lungimea păstrată este de 4,2 cm, iar grosimea barei – de 0,2-0,5 cm. Acul și piciorul lipsesc. După caracteristicile păstrate ale piesei, putem încadra exemplarul în tipul fibulelor de schemă La Tène timpurie.

Fragment de fibulă (fig. 2/1) confecționată din fier. A fost descoperit în mantaua tumulului IV (2011), la adâncimea de 10 cm. Acesta prezintă doar arcul fibulei și portagrafa, având o stare avansată de oxidare, păstrând lungimea de 5,5 cm, grosimea fiind de 0,4 cm. Starea piesei nu permite o încadrare tipologică sigură a acesteia.

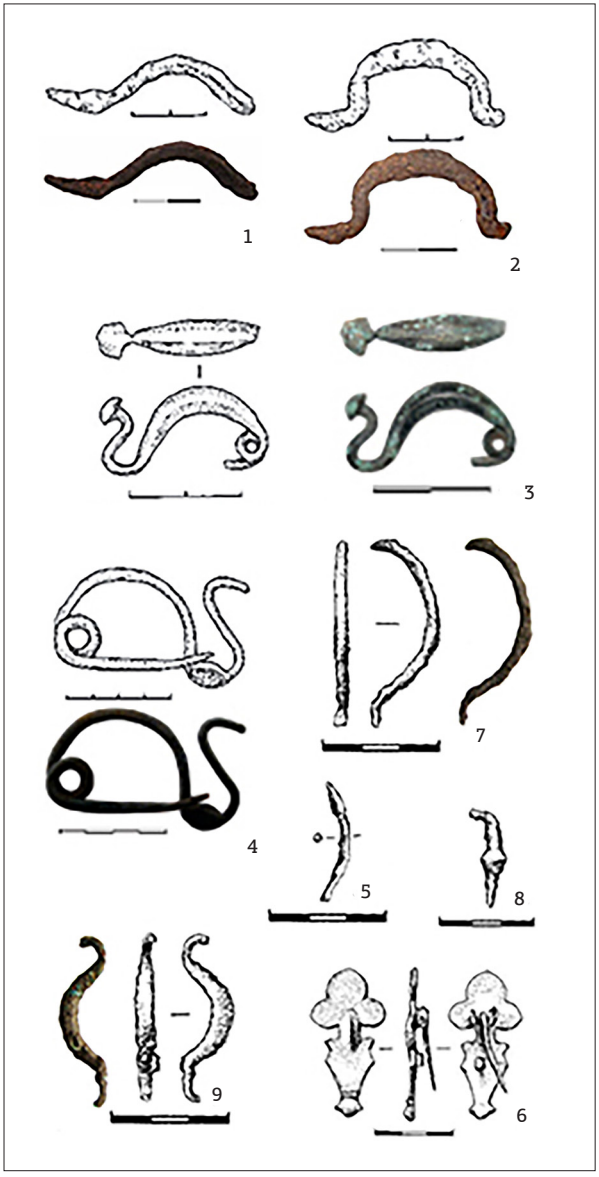

Fig. 2. Stolniceni „Cetate". Fibule.
Fig. 2. Stolniceni "Cetate". Fibulae.

Fragment de fibulă (?) (fig. 2/5) confecționată din fier, recuperat din tumulul V (2014), de la adâncimea de 30 cm. Acesta reprezintă, probabil, fragmentul unui ac de fibulă având capătul ușor îngroșat, de formă conică, oval în secțiune, cu grosimea de 0,2-0,3 cm.

Fragment de fibulă (fig. 2/8) confecționată din fier, descoperit în tumulul V (2014), la adâncimea de 40 cm. Prezintă fragmentul unui picior de fibulă cu nodozitate, de formă sferică. Grosimea este de 0,2-0,7 cm.

Fibulă (fig. 2/6) turnată din bronz (Ursu-Naniu, Corobcean 2017a, fig. 2/18). A fost găsită în secțiunea 10 (2016), la adâncimea de 10 cm. Capul este de formă treflată. Arcul curbat este triunghiular în secțiune. Placa piciorului redă o figură zoomorfă stilizată. Acul este confecționat din fier, prins de un resort din bronz. Lungimea fibulei este de 5,6 cm. Piesa reprezintă un tip hibrid din grupa I H (Pergamon-Tei), fiind încadrată cronologic între secolul VI - primul sfert al secolului VII p. Chr. (Ursu-Naniu, Corobcean 2017a, 41).

Cu excepția ultimului exemplar prezentat, toate celelalte fibule aparțin celei de-a doua epoci a fierului. Deși în cazul fragmentelor, o încadrare tipologică categorică este problematică, două piese de bronz bine păstrate (fig. 2/3, 4) reprezintă variante ale tipului de fibule de schemă tracică. Acestea sunt bine ilustrate în siturile secolelor IV-III a. Chr. din spațiul nord-vest-pontic (Arnăut 2003, 128-129), având în vedere exemplarele din necropola de la Enisala (Simion 1971, 127, fig. 32) sau așezările de

an insignificant part of the spring. Strongly oxidised. Preserved length: 5.1 cm; maximum thickness: 0.6 cm. With due caution, given its state of preservation, it may be assigned to an early La Tène-scheme fibula.

Fibula fragment (fig. 2/9), bronze, found in Tumulus V (2014), at a depth of 60 cm. The fragment preserves the thickened bow, the catchplate and a part of the spring; it is oxidised. Preserved length: 4.2 cm; rod thickness: 0.2-0.5 cm. The pin and foot are missing. Based on the preserved characteristics, the specimen can be attributed to an early La Tène-scheme fibula.

Fibula fragment (fig. 2/1), iron, found in the mantle of Tumulus IV (2011), at a depth of 10 cm. Only the bow and catchplate are preserved. The piece is in an advanced state of oxidation; preserved length: 5.5 cm; thickness: 0.4 cm. Its condition does not allow a secure typological attribution.

Fibula fragment (?) (fig. 2/5), iron, found in Tumulus V (2014), at a depth of 30 cm. This is probably a fragment of a fibula pin, with a slightly thickened conical end; oval in section; thickness: 0.2-0.3 cm.

Fibula fragment (fig. 2/8), iron, found in Tumulus V (2014), at a depth of 40 cm. Preserves a fragment of a fibula foot with a spherical nodule. Thickness: 0.2-0.7 cm.

Fibula (fig. 2/6), cast in bronze (Ursu-Naniu, Corobcean 2017a, fig. 2/18). Discovered in Section 10 (2016), at a depth of 10 cm. The head is trefoil-shaped; the curved bow is triangular in section. The footplate bears a stylised zoomorphic figure. The pin is of iron and is attached to a bronze spring. Length: 5.6 cm. The piece represents a

la Butuceni (Niculiță, Teodor, Zanoci 2002, fig. 69/1), Bunești (Bazarciuc 1983, 267, fig. 19, fig. 22/3-4) etc. Alte două exemplare, păstrate fragmentar (fig. 2/2, 9), pot fi încadrate în variantele tipului de fibule de schemă La Tène, fapt determinat de forma păstrată a pieselor. Arcul de fibulă din fier (fig. 2/2) prezintă similitudini cu piesa de la Saharna Mare (Niculiță et al. 2013, fig. 15/4), încadrată în tipul Dux și datată în secolele IV-III a. Chr. Exemplare de tip identic le regăsim în același sit (Niculiță et al. 2013, fig. 51/6) și în situl apropiat, la Saharna Mică (Kașuba, Haheu, Levițki 2000, pl. LVI), dar și într-un șir de alte situri getice din spațiul carpato-nistrean (Teodor 1999, 106, 250, fig. 64/13; Arnăut 2003, 130-131). O analiză consistentă al acestui tip prezent în spațiul pruto-nistrean a fost realizată recent (Munteanu, Băț, Zanoci 2020).

Brățări

Brățările sunt ilustrate de două exemplare, cu elemente stilistice caracteristice epocii.

Fragment de brățară (fig. 3/2) confecționată din bronz (Arnăut, Ursu-Naniu 2008, fig. 4/7). A fost descoperit în mantaua tumulului II (2002), la adâncimea de 30 cm. Grosimea barei este de 0,4 cm. Capătul păstrat al brățării este realizat în formă de protomă de șarpe.

Brățară (fig. 3/6) descoperită în tumulul IV (2011) (Arnăut, Ursu-Naniu 2011, fig. 4/16), la adâncimea de 75 cm. Piesa reprezintă o brățară cu capetele

hybrid type of group I H (Pergamon-Tei), dated between the 6th century and the first quarter of the 7th century AD (Ursu-Naniu, Corobcean 2017a, 41).

Except for the last specimen, all fibulae belong to the Late Iron Age. Although typological attribution is problematic for the fragments, two well-preserved bronze pieces (fig. 2/3, 4) represent variants of the Thracian scheme of fibulae. Such fibulae are well documented in the 4th-3rd centuries BC sites of the northwestern Pontic area (Arnăut 2003, 128-129), including examples from the cemetery at Enisala (Simion 1971, 127, fig. 32) and settlements, such as the ones at Butuceni (Niculiță, Teodor, Zanoci 2002, fig. 69/1) and Bunești (Bazarciuc 1983, 267, fig. 19, fig. 22/3, 4). Two other fragmentary specimens (fig. 2/2, 9) can be assigned to variants of the La Tène scheme of fibulae, as suggested by their preserved shape. The iron bow (fig. 2/2) is comparable to a specimen from Saharna Mare (Niculiță et al. 2013, fig. 15/4), attributed to the Dux type and dated to the 4th-3rd centuries BC. Further examples of the same type are known from the same site (Niculiță et al. 2013, fig. 51/6) and from the nearby site of Saharna Mică (Kașuba, Haheu, Levițki 2000, pl. LVI), as well as from other Getic sites in the Carpathian-Dniester area (Teodor 1999, 106, 250, fig. 64/13; Arnăut 2003, 130-131). A recent comprehensive analysis of this type in the Prut-Dniester region has been provided by Munteanu, Băț and Zanoci (2020).

Bracelets

Bracelets are represented by two specimens displaying stylistic elements characteristic of the period:

petrecute unul peste altul, confecționată din bronz. Bara este rectangulară în secțiune. Capetele sunt decorate cu câte un șir de împunsături. Brățara este ovală în plan, având diametrul maxim de 5,4 cm, iar grosimea barei este de 0,5 cm.

Această categorie de descoperiri își găsește analogii largi în siturile celei de-a doua epoci a fierului din spațiul carpato-nistrean, cum sunt cele de la Butuceni (Niculiță, Teodor, Zanoci 2002, fig. 69/2), Stânceşti (Florescu, Florescu 2005, fig. 65/9), Mateuți (Kașuba, Haheu, Levițki 2000, 209, pl. XLVII), Saharna Mare (Niculiță et al. 2013, fig. 50), Hlinaia (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, 867, рис. 437), Poiana (Teodor 1999, 251, fig. 65/4), Bunești (Bazarciuc 1983, 271, fig. 24).

Verigi, inele, aplici, ace, pandantive

Aplică (fig. 3/1) confecționată din argint (Arnăut, Ursu-Naniu 2008, fig. 4/6). A fost identificată în mantaua tumulului II (2002), la adâncimea de 28 cm. Piesa este de formă semisferică, având diametrul de 1,4 cm și grosimea tablei – de 0,10 cm. Regăsim astfel de piese în diferite situri din aceeași perioadă, cum ar fi cel de la Saharna Mare (Niculiță et al. 2013, fig. 51/10).

Inel de buclă (fig. 3/3) (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 2/3), descoperit în mantaua tumulului IV (2011), la adâncimea de 20 cm. Este confecționat dintr-o bară din bronz, rotundă în secțiune. Piesa este rotundă în plan, având capetele libere, unul

Bracelet fragment (fig. 3/2), bronze (Arnăut, Ursu-Naniu 2008, fig. 4/7). Found in the mantle of Tumulus II (2002), at a depth of 30 cm. Rod thickness: 0.4 cm. The preserved end is shaped as a snake protome.

Bracelet (fig. 3/6) found in Tumulus IV (2011) (Arnăut, Ursu-Naniu 2011, fig. 4/16), at a depth of 75 cm. A bronze bracelet with overlapping ends; the rod is rectangular in section. The ends are decorated with a row of punched impressions. Oval in plan; maximum diameter: 5.4 cm; rod thickness: 0.5 cm.

This category of discoveries has wide analogies in the Late Iron Age sites from the Carpathian-Dniester region, such as Butuceni (Niculiță, Teodor, Zanoci 2002, fig. 69/2), Stânceşti (Florescu, Florescu 2005, fig. 65/9), Mateuți (Kașuba, Haheu, Levițki 2000, 209, pl. XLVII), Saharna Mare (Niculiță et al. 2013, fig. 50), Hlinaia (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, 867, fig. 437), Poiana (Teodor 1999, 251, fig. 65/4) and Bunești (Bazarciuc 1983, 271, fig. 24).

Rings/links, loop rings, appliqués, pins and pendants

Appliqué (fig. 3/1), silver (Arnăut, Ursu-Naniu 2008, fig. 4/6). Found in the mantle of Tumulus II (2002), at a depth of 28 cm. Hemispherical; diameter: 1.4 cm; sheet thickness: 0.10 cm. Comparable items occurred at several sites of the same period, e.g. Saharna Mare (Niculiță et al. 2013, fig. 51/10).

Loop ring (fig. 3/3) (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 2/3), found in the mantle of Tumulus IV (2011), at a depth of

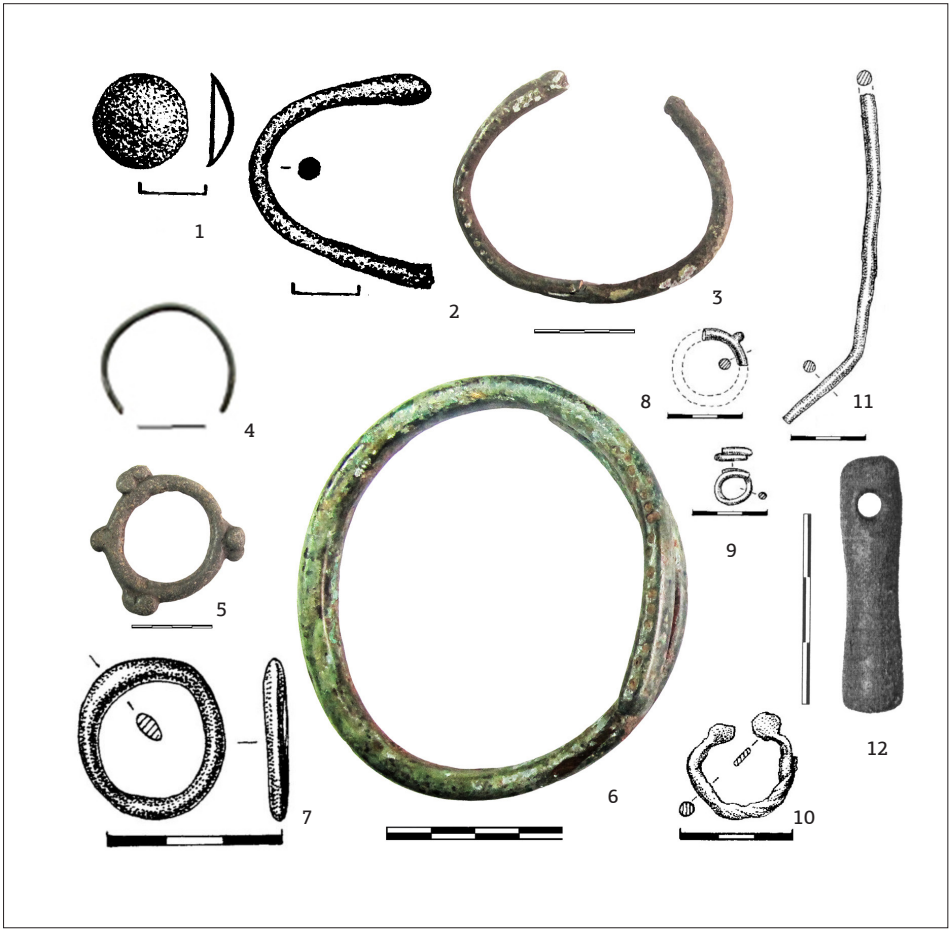

Fig. 3. Stolniceni „Cetate". Piese de port și podoabă din metal și piatră.
Fig. 3. Stolniceni "Cetate". Metal and stone dress and adornment items.

din ele realizat în formă de cap de șarpe. În calitate de decor servesc șirurile de împunsături pe capete. Grosimea barei este de 0,4 cm. Diametrul piesei – 4,0 cm.

20 cm. Made of a bronze rod, round in section. Circular in plan with free ends; one end is shaped as a snake head. Rows of punched impressions decorate the ends. Rod thickness: 0.4 cm; diameter: 4.0 cm.

Inel de buclă (fig. 3/4) găsit în mantaua tumulului IV (2011) (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 2/12), la adâncimea de 40 cm. Inelul este confecționat din sârmă de bronz, ovală în secțiune. Piesa are formă ovală în plan, capetele sunt libere, tăiate oblic. Diametrul maxim este de 4,0 cm și grosimea barei – de 0,3 cm.

Inel de buclă (cercel?) (fig. 3/9) confecționat din bronz (Ursu-Naniu, Corobcean 2017a, fig. 2/9), descoperit în secțiunea 10 (2016), la adâncimea de 57 cm. Bara este ovală în secțiune, având capetele petrecute unul peste altul. Diametrul piesei este de 1,5 cm, iar grosimea barei – de 0,2 cm.

Piese din această categorie cunosc o răspândire largă, amintind exemplarele de la Enisala (Simion 1971, 89, fig. 18/f, 127, fig. 32), Hlinaia (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, 881, рис. 439), Stâncești (Florescu, Florescu 2005, fig. 65/3, 6, 7) etc.

Verigă (fig. 3/5) identificată în mantaua tumulului IV (2011) (Arnăut, Ursu-Naniu 2011, fig. 4/14), la adâncimea de 48 cm. Piesa este confecționată din bară de bronz, rotundă în secțiune. În plan, veriga are formă rotundă, fiind cu trei grupuri a câte doi butoni și un buton singular. Diametrul piesei este de 2,3 cm, iar grosimea barei – de 0,4 cm.

Verigă /„Torques" miniatural (fig. 3/10) confecționat din fier, descoperit în tumulul V (2014), la adâncimea de 17 cm. Reprezintă o piesă de port sau harnașament, lucrată dintr-o bară răsucită din fier, rotundă în plan, având capetele libere aplatizate, în formă de disc. Diametrul în plan al piesei este de

Loop ring (fig. 3/4) found in the mantle of Tumulus IV (2011) (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 2/12), at a depth of 40 cm. Made of bronze wire, oval in section. Oval in plan, with free ends cut obliquely. Maximum diameter: 4.0 cm; thickness: 0.3 cm.

Loop ring (earring?) (fig. 3/9), bronze (Ursu-Naniu, Corobcean 2017a, fig. 2/9), found in Section 10 (2016), at a depth of 57 cm. The rod is oval in section; overlapping ends. Diameter: 1.5 cm; rod thickness: 0.2 cm.

Items of this category are widespread; comparable pieces are known from Enisala (Simion 1971, 89, fig. 18/f; 127, fig. 32), Hlinaia (Тельнов, Четвериков, Синика 2016, 881, fig. 439) and Stâncești (Florescu, Florescu 2005, fig. 65/3, 6-7), among others.

Ring/link (fig. 3/5) found in the mantle of Tumulus IV (2011) (Arnăut, Ursu-Naniu 2011, fig. 4/14), at a depth of 48 cm. Made of a bronze rod; round in section. Circular in plan, with three groups of two knobs and one single knob. Diameter: 2.3 cm; rod thickness: 0.4 cm.

Ring/link /miniature "torque" (fig. 3/10), iron, found in Tumulus V (2014), at a depth of 17 cm. A piece of clothing or harness made from a twisted iron rod; the ends are free and flattened into disc shapes. Diameter (plan): 3.0 cm; rod thickness: 0.3 cm; end diameters: 0.9 and 0.5 cm.

Ring/link (pendant?) (fig. 3/7), bronze, found in Grave 2, Section 9 (2015; extra-tumular area), at a depth of 55 cm. The find is associated with the skeleton of an adolescent. Circular in plan; diameter: 2.3 cm. The rod is oval in section; thickness: 0.3-0.6 cm.

3 cm, grosimea barei – de 0,3 cm, iar diametrele extremităților – de 0,9 și 0,5 cm.

Verigă (pandantiv?) (fig. 3/7) confecționată din bronz, recuperată din Mormântul 2, secțiunea 9 (2015, spațiul extratumular), de la adâncimea de 55 cm. Descoperirea este asociată cu scheletul unui adolescent. Are forma rotundă în plan, diametrul fiind de 2,3 cm. Bara este ovală în secțiune, cu grosimea de 0,3-0,6 cm.

Fragment de verigă (fig. 3/8) confecționată din bronz (Ursu-Naniu, Corobcean 2017a, fig. 2/10), descoperit în secțiunea 10 (2016), la adâncimea de 45 cm. Bara este rotundă în secțiune, fiind înzestrată cu o nodozitate. Grosimea barei este de 0,4 cm.

Verigile (inelele) de bronz, mai ales cele cu nodozități, au o răspândire largă printre descoperirile celei de-a doua epoci a fierului (Arnăut 2003, 134).

Fragment de ac (fig. 3/11) confecționat din bronz (Ursu-Naniu, Corobcean 2017a, fig. 2/17). A fost descoperit în secțiunea 10 (2016), la adâncimea de 45 cm. Piesa este rotundă în secțiune, fiind îngustată și îndoită spre vârf. Lungimea păstrată este de 14 cm, iar grosimea barei – de 0,4-0,6 cm.

Acele, ca element de podoabă, sunt prezente în siturile epocii fierului, inclusiv în cele funerare, cum ar fi necropola tumulară hallstattiană târzie de la Trinca „Drumul Feteștilor" (Levițki 1998, 55, fig. 7/3, 4) sau în așezarea de la Stânceşti (Florescu, Florescu 2005, fig. 66/10).

Ring fragment (fig. 3/8), bronze (Ursu-Naniu, Corobcean 2017a, fig. 2/10), found in Section 10 (2016), at a depth of 45 cm. The rod is round in section and provided with a nodule. Rod thickness: 0.4 cm.

Bronze rings/links, especially those with nodules, are widespread among the Late Iron Age finds (Arnăut 2003, 134).

Pin fragment (fig. 3/11), bronze (Ursu-Naniu, Corobcean 2017a, fig. 2/17). Found in Section 10 (2016), at a depth of 45 cm. Round in section; narrowed and bent toward the tip. Preserved length: 14 cm; rod thickness: 0.4-0.6 cm.

Pins as adornment elements are present in Iron Age sites, including in funerary contexts, such as the Late Hallstatt tumulus cemetery at Trinca "Drumul Feteștilor" (Levițki 1998, 55, fig. 7/3, 4), or the settlement at Stânceşti (Florescu, Florescu 2005, fig. 66/10).

Pendant (fig. 3/12), stone (Arnăut, Ursu-Naniu 2008, fig. 7/3). Found in the mantle of Tumulus III (2006), at a depth of 38 cm. Cylindrical and narrowed in the middle; length: 4.0 cm; diameter at ends: 1.0 cm; diameter at middle: 0.7 cm. One end has a perforation, 0.4 cm in diameter.

Beads

Beads are represented by clay and glass paste items:

Bead (fig. 4/1), glass paste. Found in the mantle of Tumulus III (2007), at a depth of 30 cm. Spherical; blue. Height: 1.0 cm; diameter: 1.2 cm; orifice diameter: 0.6 cm.

Pandantiv (fig. 3/12) confecționat din piatră (Arnăut, Ursu-Naniu 2008, fig. 7/3). A fost găsit în mantaua tumulului III (2006), la adâncimea de 38 cm. Piesa are formă cilindrică subțiată la mijloc, având lungimea de 4,0 cm, diametrul, la extremități, de 1,0 cm, iar la mijloc – de 0,7 cm. Unul din capete este prevăzut cu un orificiu având diametrul de 0,4 cm.

Mărgele

Mărgelele sunt reprezentate de piese din lut și pastă sticloasă.

Mărgică (fig. 4/1) confecționată din pastă sticloasă. A fost descoperită în mantaua tumulului III (2007), la adâncimea de 30 cm. Piesa are formă sferică și este de culoare albastră. Înălțimea este de 1,0 cm, diametrul piesei este de 1,2 cm și cel al orificiului – de 0,6 cm.

Fragment de mărgică (fig. 4/2) confecționată din pastă sticloasă. A fost identificată în mantaua tumulului III (2007), la adâncimea de 53 cm. Forma piesei este cilindrică, având culoarea galbenă mată și înălțimea de 0,4 cm, diametrul maxim – de 0,8 cm și diametrul orificiului – de 0,5 cm.

Mărgică (fig. 4/5) descoperită în mantaua tumulului IV (2011), la adâncimea de 10 cm. Aceasta este confecționată din pastă de lut în amestec cu nisip. Arderea a fost incompletă și neomogenă. Culoarea variază de la cărămiziu închis la cenușiu. Piesa este de formă sferică, având înălțimea de 1,2 cm,

Bead fragment (fig. 4/2), glass paste. Found in the mantle of Tumulus III (2007), at a depth of 53 cm. Cylindrical; matte yellow. Height: 0.4 cm; maximum diameter: 0.8 cm; orifice diameter: 0.5 cm.

Bead (fig. 4/5) found in the mantle of Tumulus IV (2011), at a depth of 10 cm. Clay paste tempered with sand; incomplete and uneven firing. The colour ranges from dark brick-red to grey. Spherical. Height: 1.2 cm; maximum diameter: 2.2 cm; orifice diameter: 0.5 cm.

Bead (fig. 4/6) found in the mantle of Tumulus IV (2011), at a depth of 22 cm. Clay paste tempered with sand; incomplete and uneven firing. The colour ranges from light brick-red to black. Spheroidal. Height: 1.5 cm; maximum diameter: 2.0 cm; orifice diameter: 0.6 cm.

Bead (fig. 4/4) found in the mantle of Tumulus IV (2011) (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 2/12), at a depth of 36 cm. Light-brown glass paste. Tubular; decorated with wavy lines executed in white paste. Length: 3.0 cm; maximum diameter: 1.5 cm; orifice diameter: 0.5 cm.

Bead (fig. 4/7) found in the mantle of Tumulus IV (2011), at a depth of 42 cm. Clay paste tempered with sand; incomplete and uneven firing. The colour ranges from light brick-red to black. Spheroidal. Height: 2.2 cm; maximum diameter: 2.0 cm; orifice diameter: 0.7 cm.

Bead (fig. 4/3), glass paste. Found in Section 2a (2013) (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 8/5), in the space between the funerary structures, at a depth of 26 cm, in the immediate vicinity of Structure no. 1 (2013). Ocellated ('eye') type. Blue, with white 'eyes' encircling

diametrul maxim de 2,2 cm și diametrul orificiului de 0,5 cm.

Mărgică (fig. 4/6) găsită în mantaua tumulului IV (2011), la adâncimea de 22 cm. Piesa este confecționată din pastă de lut în amestec cu nisip. Arderea este incompletă și neomogenă. Culoarea variază de la cărămizie deschisă la negru. Are formă sferoidală. Înălțimea piesei este de 1,5 cm, diametrul maxim – de 2,0 cm și diametrul orificiului – de 0,6 cm.

Mărgică (fig. 4/4) descoperită în mantaua tumulului IV (2011) (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 2/12), la adâncimea de 36 cm. Piesa este confecționată din pastă sticloasă de culoare maronie deschisă. Are formă tubulară. Decorul îl prezintă liniile văluroase realizate din pastă de culoare albă. Lungimea mărgelei este de 3,0 cm, diametrul maxim este de 1,5 cm și cel al orificiului – de 0,5 cm.

Mărgică (fig. 4/7) identificată în mantaua tumulului IV (2011), la adâncimea de 42 cm. Piesa este confecționată din pastă de lut în amestec cu nisip. Arderea este incompletă și neomogenă. Culoarea variază de la cărămizie deschisă la negru. Are formă sferoidală și următoarele dimensiuni: înălțimea – 2,2 cm, diametrul maxim – 2,0 cm, diametrul orificiului – 0,7 cm.

Mărgică (fig. 4/3) confecționată din pastă sticloasă. A fost descoperită în secțiunea 2a (2013) (Ursu-Naniu, Corobcean 2014, fig. 8/5), în spațiul dintre amenajările funerare, la adâncimea de 26 cm, în

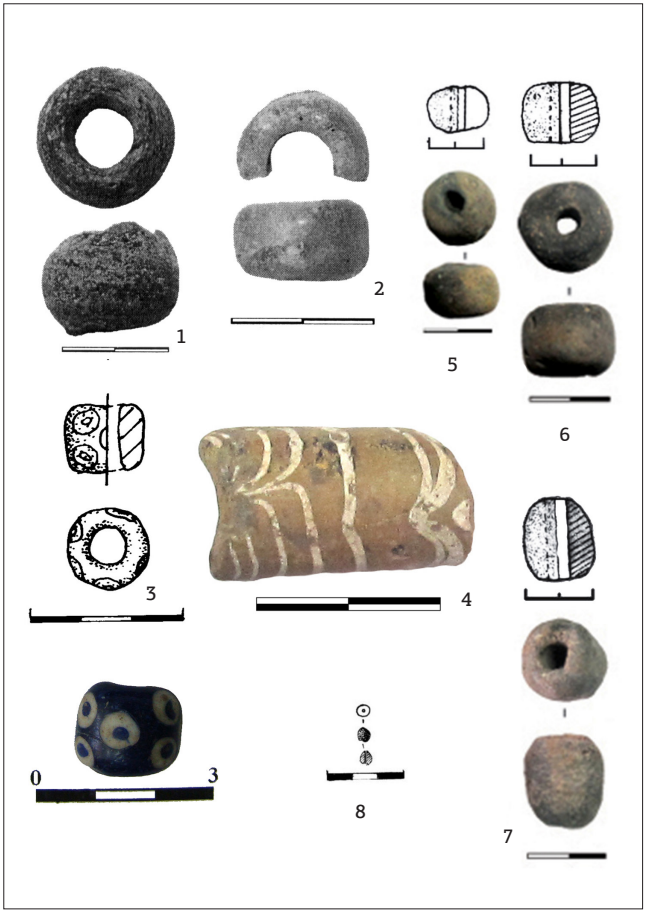

Fig. 4. Stolniceni „Cetate". Mărgele din sticlă și lut.
Fig. 4. Stolniceni "Cetate". Glass and clay beads.

imediata apropiere a Construcției nr. 1 (2013). Mărgica face parte din tipul celor oculare. Culoarea este albastră, cu „ochii" de culoare albă, care circumscriu pete de culoare albastră închisă. Forma piesei este cilindrică, ovală în secțiune. Înălțimea – de 1,2 cm, diametrul maxim – de 1,6 cm și diametrul orificiului – de 0,7 cm.

Mărgică (fig. 4/8) confecționată din pastă sticloasă (Ursu-Naniu, Corobcean 2019a, fig. 1/4). A fost găsită în secțiunea 13 (2018), la adâncimea de 30 cm. Forma mărgicii este sferică ovoidală, având culoarea albastră închisă. Înălțimea mărgicii este de 0,6 cm, diametrul maxim – de 0,5 cm și cel al orificiului – de 0,1-0,3 cm.

Această categorie de descoperiri este indispensabilă indispensabilă reconstituirii vieții comunităților celei de-a doua epoci a fierului, fapt dovedit de frecvența lor într-un număr mare de situri (Arnăut 2003, 135-138). Relevante în acest sens sunt descoperirile de la Bunești (Bazarciuc 1983, 269, fig. 21), Saharna Mică (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 13/8, 17/3, 4).

***

Repertoriul pieselor de port și de podoabă de la Stolniceni, prezentat mai sus, ilustrează intensitatea utilizării acestui spațiu de către populația getică din regiune. Lipsa unei asocieri clare a acestora cu inventarul funerar nu exclude importanța lor în perspectiva clarificării caracterului funcțional al incintei.

dark-blue spots. Cylindrical; oval in section. Height: 1.2 cm; maximum diameter: 1.6 cm; orifice diameter: 0.7 cm.

Bead (fig. 4/8), glass paste (Ursu-Naniu, Corobcean 2019a, fig. 1/4). Found in Section 13 (2018), at a depth of 30 cm. Ovoid-spherical; dark blue. Height: 0.6 cm; maximum diameter: 0.5 cm; orifice diameter: 0.1-0.3 cm.

This category of finds is essential for reconstructing both the daily life and ritual practices of the Late Iron Age communities, as shown by its frequent occurrence in numerous sites (Arnăut 2003, 135-138). Particularly relevant are the discoveries from Bunești (Bazarciuc 1983, 269, fig. 21) and Saharna Mică (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008, fig. 13/8; 17/3, 4).

***

The assortment of dress and adornment items from Stolniceni presented above illustrates the intensity with which this space was used by the Getic population of the region. The lack of a clear association with funerary inventories does not diminish their relevance to the elucidation of the enclosure's functional character.

Bibliografie / Bibliography

Arnăut 2003: T. Arnăut, Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spațiul de la Răsărit de Carpați (Chișinău 2003).

Arnăut, Ursu-Naniu 2008: T. Arnăut, R. Ursu-Naniu, Stolniceni - a new aspect of the funerary ritual at the Getic populations. In: Funerary practices in Central and Eastern Europe (10th c. BC - 3rd c. AD). Proceedings of the 10th International Colloquium of Funerary Archaeology, Tulcea, 10th-12th of October 2008 (Brăila-Brașov 2008), 31-40.

Arnăut, Ursu-Naniu 2011: T. Arnăut, R. Ursu-Naniu, Vestigiile funerare getice de la Stolniceni (raionul Hâncești, Rep. Moldova). Stadiul actual al cercetării. In: Archaeology: making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeș at his 70th anniversary (Pitești 2011), 281-290.

Bazarciuc 1983: V. Bazarciuc, Cetatea geto-dacică de la Bunești, jud. Vaslui. Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 34/3, 1983, 249-273.

Florescu, Florescu 2005: A. Florescu, M. Florescu, Cetățile traco-getice din secolele VI-III a. Chr. de la Stâncești (jud. Botoșani) (Târgoviște 2005).

Kašuba, Haheu, Levițki 2000: M. Kašuba, V. Haheu, O. Levițki, Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu (Bucureşti 2000).

Levițki 1998: O. Levițki, Considerații asupra monumentelor funerare din perioada hallstattiană târzie de pe teritoriul Moldovei. Revista arheologică 2, 1998, 28-59.

Munteanu, Băț, Zanoci 2020: O. Munteanu, M. Băț, A. Zanoci, Fibule din fier de schemă La Tène timpuriu descoperite pe teritoriul Republicii Moldova. Tyragetia s.n. XIV/1, 2020, 23-69.

Niculiță, Teodor, Zanoci 2002: I. Niculiță, S. Teodor, A. Zanoci, Butuceni. Monografie arheologică (București 2002).

Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008: I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăut, Habitatul din mileniul I a. Chr. în regiunea Nistrului Mijlociu (siturile din zona Saharna) (Chișinău 2008).

Niculiță et al. 2013: I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț, S. Matveev, Investigațiile arheologice la situl Saharna Mare (2009-2012) (II). Tyragetia s.n. VII/1, 2013, 219-292.

Simion 1971: G. Simion, Despre cultura getică din nordul Dobrogei, în lumina descoperirilor de la Enisala. Peuce II, 1971, 63-129.

Sîrbu, Arnăut 1995: V. Sîrbu, T. Arnăut, Incinta fortificată de la Stolniceni, raionul Hâncești - Rep. Moldova. In: Cercetări arheologice în aria nord-tracă, vol. I (București 1995), 378-400.

Teodor 1999: S. Teodor, Regiunile est-carpatice ale României în secolele V-II î. d. Hr. Considerații generale și repertoriu arheologic (București 1999).

Ursu-Naniu, Corobcean 2014: R. Ursu-Naniu, A. Corobcean, Les métamorphoses de l'existence: vie et mort dans l'enceinte gétique de Stolniceni (Le raion de Hâncești, République de Moldavie). Mousaios XIX, 2014, 381-404.

Ursu-Naniu, Corobcean 2016: R. Ursu-Naniu, A. Corobcean, Incinta fortificată de la Stolniceni (raionul Hâncești, Republica Moldova): o istorie a cercetării arheologice. In: Istorie, cultură și civilizație, vol. I (Târgoviște 2016), 25-38.

Ursu-Naniu, Corobcean 2017a: R. Ursu-Naniu, A. Corobcean, Cercetări arheologice în incinta fortificată de la Stolniceni „Cetate" (r-nul Hîncești) din anul 2016. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2016 (Chișinău 2017), 41-43.

Ursu-Naniu, Corobcean 2017b: R. Ursu-Naniu, A. Corobcean, Problema funcționalității incintei fortificate de la Stolniceni (Hâncești, R. Moldova). In: (Eds. A. Zanoci, V. Sîrbu, M. Băț) Fortificațiile din epoca fierului din spațiul tiso-nistrean. Materialele colloquium-ului de vară de la Saharna, 14-17 iulie 2016 (Chișinău-Brăila 2017), 113-130.

Ursu-Naniu, Corobcean 2019a: R. Ursu-Naniu, A. Corobcean, Investigațiile arheologice în incinta fortificată de la Stolniceni „Cetate” (r-nul Hîncești) din anul 2018. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2018 (Chișinău 2019), 56-57.

Ursu-Naniu, Corobcean 2019b: R. Ursu-Naniu, A. Corobcean, Problema atribuirii funcționale a unor structuri arheologice din incinta fortificată de la Stolniceni, raionul Hâncești. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț, Al. Țârlea, S.-C. Ailincăi) Structuri arheologice din așezările epocii fierului în spațiul tiso-nistrean. Materialele colloquium-ului de vară de la Saharna, 12-15 iulie 2019 (Cluj-Napoca 2019), 87-104.

Тельнов, Четвериков, Синика 2016: Н.П. Тельнов, И.А. Четвериков, В.С. Синика, Скифский могильник III-II вв. до н.э. у с. Глинное (Тирасполь 2016).

Dr. Andrei Corobcean

Centrul de Arheologie „Ion Niculiță”,
Universitatea de Stat din Moldova
0000-0002-9886-301X
e-mail: andrei.corobcean@gmail.com

https://doi.org/10.59295/paatd2025.09

Accesorii ale unui costum descoperite la Ardeu

Costume accessories discovered at Ardeu

Iosif Vasile Ferencz
Dorel Micle
Florin Marius Cazan

Cuvinte-cheie: costum, a doua epocă a fierului, fibule, mărgele, centuri, Transilvania, Ardeu.

Rezumat: Moda și costumul se numără printre preocupările oamenilor, de aceea au atras și atenția cercetătorilor. Pentru anumite intervale cronologice sursele cele mai numeroase pentru reconstituirea costumului le reprezintă accesoriile vestimentare. Astfel de obiecte sunt, de obicei, descoperite în inventarul unor morminte sau în depuneri rituale pe tot parcursul preistoriei și antichității. În așezări sunt găsite izolat, adeseori deteriorate. Dar sunt și cazuri în care seturi de artefacte din această categorie au fost aflate și în inventarul unor case, conace sau palate. Cercetările de la Ardeu au furnizat multe date privind locuirea în epoca regatului dac. Prin intermediul lucrării de față ne propunem să explorăm un subiect mai puțin abordat până acum, anume prezentarea unei garnituri de accesorii vestimentare. Contextul descoperirii ne îndeamnă să credem că întregul costum, cuprinzând elementele textile, precum și cele din metal și sticlă erau depozitate împreună. Obiectele respective pot sta la baza reconstituirii unui costum specific perioadei de final a secolului I și începutului de secol II al erei creștine.

Keywords: costume, second Iron Age, brooches, beads, belts, Transylvania, Ardeu.

Abstract: Fashion and costume are among the main concerns of people, which is why they have also attracted the attention of researchers. For certain chronological intervals, the most numerous sources for reconstructing the costume are clothing accessories. Such objects are usually discovered in the inventory of tombs or in ritual deposits, throughout prehistory and antiquity. In settlements they are discovered isolated, often damaged. But there are also cases in which sets of artifacts from this category have been found in the inventory of houses, mansions or palaces. The investigations at Ardeu have provided a lot of data on the habitation during the Dacian kingdom. Through this work we aim to explore a subject that has not been approached much before, namely the presentation of a set of clothing accessories. The context of the discovery leads us to believe that the entire costume, including textile elements as well as metal and glass, were stored together. The respective objects can form the basis for the reconstruction of a costume specific to the late 1st and early 2nd centuries of the Christian era.

Moda reprezintă un fenomen specific tuturor comunităților umane. Capriciile ei se regăsesc în multe dintre aspectele vieții cotidiene: în cel culinar, în divertisment sau chiar în domeniul ocupațiilor. Cu toate acestea, vestimentația este cea care a fost și este în prim-plan, atunci când ne referim la modă.

Fashion is a phenomenon specific to all human communities. Its whims are found in many aspects of daily life: in the culinary, in entertainment or even in the field of occupations. However, clothing is the one thing that has been and is in the foreground, when we refer to fashion.

Costumul și garniturile de port, la care se adaugă și podoabele „asortate", sunt astăzi subiectul unor prezentări elaborate, cu public, adeseori transmise

The costume and the accessories, to which the "matched" ornaments are added, represent today the subject of elaborate presentations, with an audience, often

în direct în media, și creează adevărate industrii profitabile. Cine nu a auzit de firme înființate de mari creatori precum Versace, Dior, Chanel, Vuitton sau Gucci? Să consemnăm că Hermès este cel mai mare grup de modă din lume în prezent și este specializat în pielărie, accesorii, parfumerie, bunuri de lux și prêt-à-porter.

Probabil, moda și costumul s-au numărat printre preocupările oamenilor dintotdeauna, de aceea au atras atenția unor cercetători – etnografi, istorici sau sociologi și, nu în ultimul rând, arheologi. Moda poate să fie urmărită, studiată și admirată din perspectiva unor detalii diverse pe parcursul unor lungi perioade de timp (vezi Racinet 2023). Pentru anumite epoci s-au păstrat veșminte, pentru altele – doar imagini și descrieri, dar pentru anumite spații și pentru unele intervale cronologice, sursele cele mai numeroase pentru reconstituirea vestimentației o reprezintă accesoriile vestimentare. Astfel de obiecte sunt, de obicei, descoperite în inventarul unor morminte sau în depunerile rituale pe tot parcursul preistoriei și antichității (Rustoiu 1997, 80). În așezări, obiecte de acest fel sunt găsite, de cele mai multe ori, izolat, adeseori deteriorate. Dar sunt și cazuri în care șansa face ca seturi de artefacte din această categorie să fie aflate și în complexe de locuire, în inventarul unor case, conace sau palate.

Ansamblul arheologic cercetat la Ardeu (vezi Ferencz 2023, 158-161) în ultimii 25 de ani a furnizat numeroase date, pe baza cărora au putut să fie distinse aspecte diverse ale locuirii în epoca

broadcast live in the media and create real profitable industries. Who has not heard of companies founded by great creators such as: Versace, Dior, Chanel, Vuitton or Gucci? Let us note that Hermès is the largest fashion group in the world today and specializes in leather goods, accessories, perfumery, luxury goods and prêt-à-porter.

Fashion and costume have probably been among the main concerns of people all the time, which is why they have attracted the attention of researchers: ethnographers, historians or sociologists and last but not least archaeologists. Fashion can be followed, studied and admired from the perspective of various details over long periods of time (see Racinet 2023). For certain eras, garments have been preserved, for others – only images and descriptions, but for certain spaces and some chronological intervals the most numerous sources for reconstructing clothing are the accessories. Such objects are usually discovered in the inventory of tombs or in ritual deposits throughout prehistory and antiquity (Rustoiu 1997, 80). In settlements, objects of this kind are most often discovered isolated, often damaged. But there are also cases in which chance determines that sets of artifacts in this category to be discovered in residential complexes, in the inventory of houses, mansions or palaces.

The archaeological ensemble researched at Ardeu (see Ferencz 2023, 158-161) in the last 25 years has provided numerous data, on the basis of which, various aspects of habitation during the Dacian kingdom era could be distinguished. Through the present work we aim to explore a subject that has not been approached so far, based on the discoveries from that place. The work that

regatului dac. Prin intermediul lucrării de față, ne propunem să explorăm un subiect mai puțin abordat până acum pe baza descoperirilor din acel loc. Lucrarea pe care o propunem atenției cu acest prilej are ca scop prezentarea unei garnituri de accesorii vestimentare, descoperite la Ardeu, pe acropola așezării, în inventarul unei locuințe. Complexul respectiv a sfârșit în urma unui incendiu, asemeni întregului ansamblu de pe culmea dealului „Cetățuie", probabil, în contextul campaniilor dacice ale lui Traian (Ferencz, Micle 2024, 333). Contextul descoperirii[1] ne îndeamnă să credem că întregul costum, cu elementele textile, precum și cu cele din metal și sticlă, erau depozitate împreună, însă, în urma incendiului, s-au păstrat numai cele pe care le vom descrie. Chiar și în acest fel, obiectele respective pot sta la baza reconstituirii unui ansamblu vestimentar specific perioadei de final a secolului I și începutului de secol II al erei creștine.

[1] Este vorba de un atelier de fierărie și de spațiul de locuit care făcea parte din același ansamblu: vezi Ferencz, Pall-Both 2021, 189. Atelierul și locuința sa formau un ansamblu, de aceea în perimetrul cercetat de noi am descoperit, deopotrivă, atât obiecte cu caracter casnic, cât și instalații, ustensile, piese aflate în curs de realizare, materii prime și zgură. Întreg spațiul în care se desfășura activitatea artizanului, atelierul propriu-zis, probabil, avea forma unui „șopron", cu acoperiș din șindrilă, susținut de stâlpi masivi de lemn. Spre vest era deschis, în așa fel încât lumina soarelui să fie prezentă cât mai mult în spațiul de lucru (Ferencz, Hegy 2014, 15). Alte amenajări îi permiteau să ridice și să mute obiecte grele în atelier, așa cum ne dovedește un scripete descoperit între ruinele atelierului (Ferencz, Căstăian, Cazan 2023). Casa, alipită de atelier, era una simplă, din lemn, cu pereții lipiți cu lut. Inventarul este specific oricărei gospodării, cuprinzând vesela utilizată pentru păstratul proviziilor, pentru gătit, mâncat sau băut. O serie de obiecte care se remarcă o constituie piesele de joc, jetoane, realizate din pereți de vase ceramice sau din sticlă, precum și un zar din os (Ferencz, Roman, Căstăian 2016). Ele „mărturisesc" în legătură cu modul în care meșterul își petrecea timpul liber, poate, în serile de iarnă, când lumina zilei îl ajuta cel mai puțin să-și practice meșteșugul.

we propose to your attention on this occasion aims to present a set of clothing accessories discovered at Ardeu, on the acropolis of the settlement, in the inventory of a dwelling. The respective complex ended in a fire, like the entire ensemble on the top of the "Cetățuie" hill, probably in the context of Trajan's Dacian campaigns (Ferencz, Micle 2024, 333). The context of the discovery[1] prompts us to believe that the entire costume, including the textile elements as well as those made of metal and glass, were stored together, but after the fire only those that we will describe were preserved. Even so, the respective objects can form the basis for the reconstruction of a clothing ensemble specific to the late 1st century and early 2nd century of the Christian era.

We hope that our approach will contribute to the initiation of a broad debate on costume in Central and Eastern Europe, addressing the issue from as many perspectives as possible.

[1] It is a blacksmith's workshop and a living space that were part of the same ensemble: see Ferencz, Pall-Both 2021, 189. The workshop and the home formed an ensemble, therefore in the perimeter that we investigated, we discovered both household objects, as well as installations, utensils, unfinished objects, raw materials and slag. The entire space in which the artisan's activity took place, the workshop itself, probably had the shape of a "shed", with a shingle roof supported by massive wooden pillars. It was open to the west, so that sunlight would be present as much as possible in the workspace (Ferencz, Hegy 2014, 15). Other arrangements allowed him to lift and move heavy objects in the workshop, as is proven by a pulley discovered among the ruins of the workshop (Ferencz, Căstăian, Cazan 2023). The house, attached to the workshop, was a simple one, made of wood, with walls plastered with clay. The inventory is typical of any household, including the dishes used for storing supplies, for cooking, eating or drinking. A series of objects that stand out are the game pieces, tokens made from the walls of ceramic vessels or even from glass, as well as a bone dice (Ferencz, Roman, Căstăian 2016). They "testify" to the way the craftsman spent his free time, perhaps in the winter evenings, when daylight helped him the least to practice his craft.

Ne dorim ca demersul nostru să contribuie la inițierea unei dezbateri ample cu privire la costumul din centrul și estul Europei, problematizând cât mai multe perspective.

Contextul descoperirii

Pentru campania din anul 2004, colectivul de la Ardeu avea ca obiectiv continuarea evaluării potențialului arheologic al sitului (Ferencz el al. 2005). În acel context, una dintre secțiunile magistrale (S V) a fost prelungită spre vest cu 10 m, pe o pantă care părea să nu fie foarte accentuată (fig. 1). Partea vestică a secțiunii magistrale orientată est – vest a primit indicativul „B", pentru a se deosebi de cea estică, notată cu „A".

Cu acel prilej au fost descoperite oase și coarne de animale cu urme de prelucrare, precum și obiecte finite, fapt care ne-a făcut să bănuim existența, în acel loc, a urmelor unui atelier în care se prelucrau astfel de materii prime (Ferencz 2010, 83; Ferencz, Beldiman 2012, 48). Extinderea cercetărilor, începând din 2009, pe parcursul mai multor campanii a evidențiat o situație arheologică mult mai complexă. A fost documentat un atelier, care, așa cum ne-am așteptat, era un atelier de fierărie unde se realizau și obiecte din materii dure animale, dar și din metale neferoase (Ferencz 2023, 160-161). Vatra de forjă era amenajată pe una dintre terase (fig. 2), iar pe suprafața ei se găseau numeroase fragmente de zgură.

Fig. 1. Planul topografic cu specificarea zonelor cercetate pe platoul superior, realizat de Maria Magdalena Ștefan, S.C. Digital Domain S.r.l. București 2004, finalizat până în 2010; detaliu topografic 2010, Raul Bogdan Tomuș – P.F.A. Tomuș Raul Bogdan, Deva.
Fig. 1. The topographic plan with the specification of the researched areas on the upper plateau made by Maria Magdalena Ştefan, S.C. Digital Domain S.r.l. Bucharest 2004, completed until 2010; topographic detail 2010, Raul Bogdan Tomuș – P.F.A. Tomuș Raul Bogdan, Deva.

Context of the discovery

For the 2004 campaign, the Ardeu excavation team aimed to continue evaluating the archaeological potential of the site (Ferencz el al. 2005). In that context, one of the main sections (S V) was extended westward by 10 m, on a slope that did not seem to be very steep (fig. 1). The western part of the main section oriented east – west was given the designation "B", to distinguish it from the eastern one, marked with "A".

1

2

Fig. 2. 1 - Imagine din timpul documentării vetrei de forjă (foto: I.V. Ferencz); 2 - imagine de ansamblu asupra vetrei de forjă (foto: I.V. Ferencz).
Fig. 2. 1 - Image on time of the documentation of the forge hearth (photo: I.V. Ferencz); 2 - overview of the forge hearth (photo: I.V. Ferencz).

În aria complexului respectiv au fost identificate două spații cu destinații bine precizate. Spre vest, se găsea „zona de lucru", atelierul propriu-zis, iar spre est era amenajat un „spațiu pentru locuit", cele două existând, practic, sub același acoperiș. Sfârșitul construcției, cu cele două sectoare identificate, a fost unul violent, demonstrat de numeroase urme de arsură (Ferencz, Micle 2024, 333). Iar materialul lemnos din care a fost realizată construcția și alte obiecte din materiale organice s-a transformat în cenușă. Detaliile surprinse în timpul cercetării argumentează o astfel de ipoteză. Mai exact, nivelul excavat are o consistență prăfoasă și o culoare cenușiu-deschisă.

On that occasion, animal bones and horns with traces of processing were discovered, as well as finished objects, which made us suspect the existence of traces of a workshop in that place, where such raw materials were processed (Ferencz 2010, 83; Ferencz, Beldiman 2012, 48). The expansion of the research, starting in 2009, during several campaigns, highlighted a much more complex archaeological situation. A workshop was documented, as we expected, but it was a blacksmith's workshop, in which objects were also made from hard animal materials, but also from non-ferrous metals (Ferencz 2023, 160-161). The forge hearth was arranged on one of the terraces (fig. 2), and on its surface there were numerous fragments of slag.

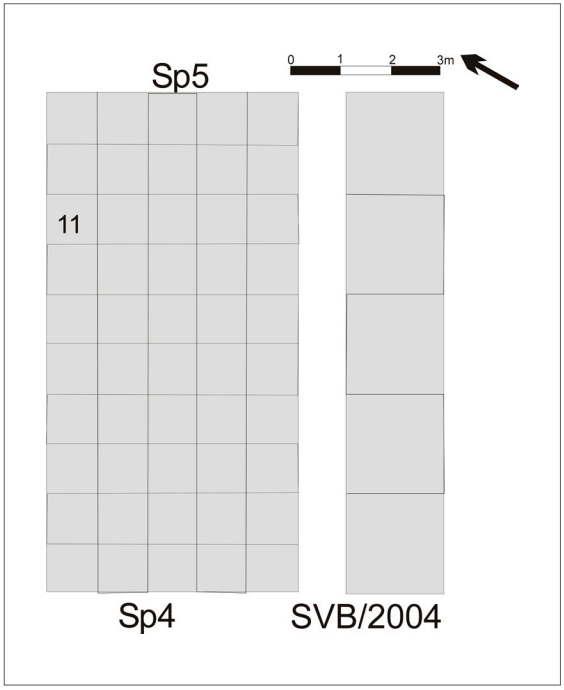

Fig. 3. Modul de împărțire pe carouri ale unităților de cercetare care au vizat cercetarea atelierului și a locuinței meșterului. În caroul numerotat cu cifra „11" au fost descoperite obiectele prezentate cu acest prilej (grafică: I.V. Ferencz).
Fig. 3. The division into squares of the research units that targeted the research of the workshop and the craftsman's dwelling. In the square numbered "11" the objects presented on this occasion were discovered (graphic: I.V. Ferencz).

Fig. 4. Sitarea pământului în timpul cercetărilor la Ardeu (foto: I.V. Ferencz).
Fig. 4. Sieving the soil during archaeological research at Ardeu (photo: I.V. Ferencz).

Consistența solului a determinat și modul de cercetare. Suprafața a fost împărțită în carouri cu dimensiunea de 1×1 m (fig. 3), iar pământul excavat a fost încărcat în găleți și trecut prin sită (fig. 4). În acest fel, au fost recuperate piesele care fac obiectul

In the area of the respective complex, two spaces with well-defined destinations were identified. To the west was the "working area", actually the workshop, and to the east was a "living space", the two existing, practically, under the same roof. The end of the construction, with the two

lucrării noastre, în urma cernerii pământului din același carou (caroul 11). Este vorba de două fibule din bronz, două mărgele din sticlă și o verigă din fier.

Obiectele

Fibula 1 (fig. 5/1, 3, 5). Fibulă cu resort bilateral mare și coarda înfășurată pe după arc (Rustoiu tip 10b - Rustoiu 1997, 42-44), realizată din bronz. Resortul are 7+8 spire, iar coarda este ruptă la una dintre extremități. Piciorul este alungit, iar agrafa (acul) se păstrează în întregime, dar este ușor deformată, astfel că nu mai ajunge în portagrafă. Arcul, lățit spre resort, în zona curburii, se îngustează la capătul opus, spre picior. Portagrafa triunghiulară se păstrează în întregime și e simplă, neperforată. Masa piesei este de 2,64 g.

Starea de conservare este, în general, bună (cu excepția deformării acului), păstrează o patină stabilă, cu mici zone active la capetele resortului.

Fibula 2 (fig. 5/2, 4, 6). Fibulă cu resort bilateral mare și coarda înfășurată pe după arc (Rustoiu tip 10b - Rustoiu 1997, 42-44), realizată din bronz. Resortul are 7+8 spire, iar coarda este păstrată în întregime. Piciorul este alungit, însă agrafa (acul) se păstrează în întregime. Arcul, lățit spre resort, se îngustează la capătul opus, iar portagrafa este ruptă. Masa piesei este de 2,46 g.

Starea de conservare este, în general, bună (cu excepția lipsei portagrafei), păstrează o patină stabilă, cu mici zone active la capetele resortului.

identified sectors, was a violent one, demonstrated by numerous traces of burning (Ferencz, Micle 2024, 333). And the wooden material from which the construction was made and other objects made of organic materials turned into ash. The details captured during the research argue for such a hypothesis. More precisely, the excavated level has a dusty consistency and a light gray color.

The consistency of the soil also determined the research method. The surface was divided into squares measuring 1×1 m (fig. 3), and the excavated soil was loaded into buckets and passed through a sieve (fig. 4). In this way, the objects that are the subject of our communication were recovered, following the sieving of the soil from the same square (square 11). These are two bronze fibulae, two glass beads and an iron link.

The objects

Fibula 1 (fig. 5/1, 3, 5). Fibula with a large bilateral spring and the chord wrapped around the spring (Rustoiu type 10b - Rustoiu 1997, 42-44); made of bronze. The spring has 7+8 turns, and the chord is broken at one of the ends. The foot is elongated, and the pin (needle) is preserved in its entirety but is slightly deformed, so that it no longer reaches the clasp. The bow, widened towards the spring, in the area of the curvature, narrows at the opposite end, towards the foot. The triangular pin catch is preserved in its entirety and is simple, unperforated. The weight of the item is 2.64 g.

The preservation state is generally good (except for the deformation of the needle), and it retains a stable patina, with small active areas at the ends of the spring.

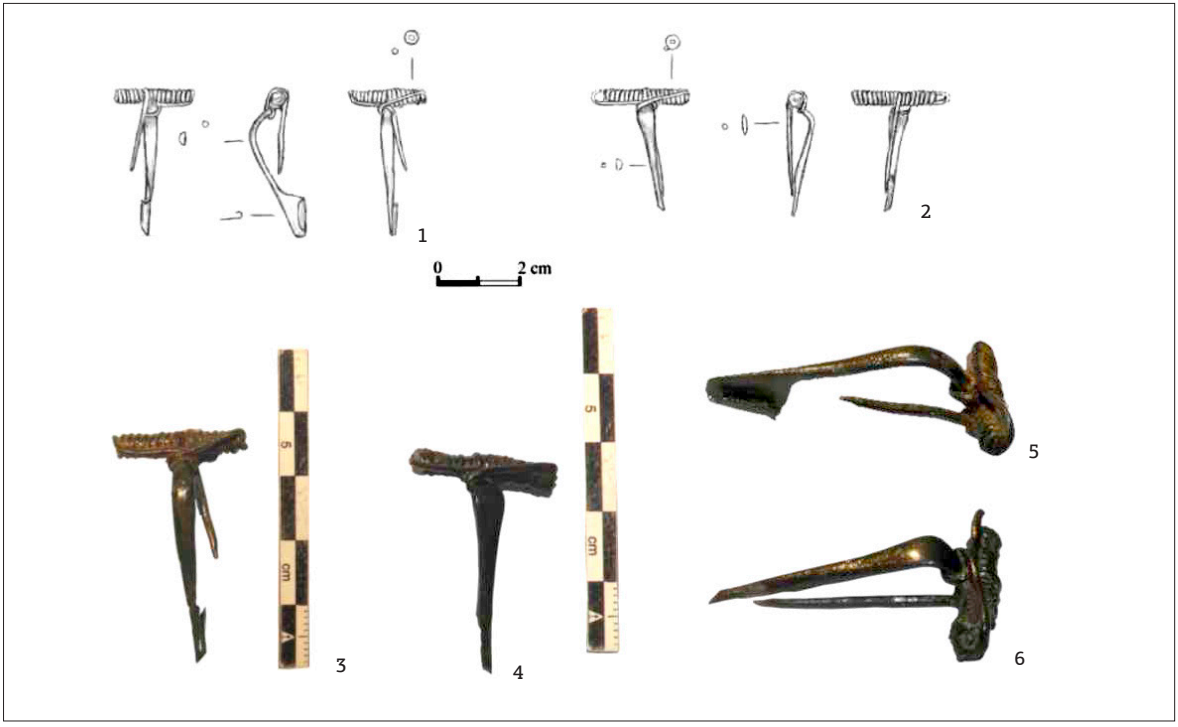

Fig. 5. Cele două fibule (desen: S. Ivan; foto: I.V. Ferencz).
Fig. 5. The two fibulae (drawing: S. Ivan; photo: I.V. Ferencz).

Mărgea 1 (fig. 6). Are formă globulară aplatizată, ușor neregulată, culoare alb-opacă, fină, cu o mică fisură verticală. Perforația este excentrică, cu o folie gri prezentă la suprafață. Piesa a fost prevăzută cu trei decorațiuni circulare, poziționate neuniform. Două sunt apropiate una de alta, în timp ce a treia a fost plasată mai departe, aproape opus perechii. Ochii sunt compuși din trei straturi, respectând

Fibula 2 (fig. 5/2, 4, 6). Fibula with a large bilateral spring and the chord wrapped around the spring (Rustoiu type 10b - Rustoiu 1997, 42-44); made of bronze. The spring has 7+8 turns, and the chord is preserved in its entirety. The foot is elongated, and the pin (needle) is preserved in its entirety. The bow, widened towards the spring, narrows at the opposite end, while pin catch is broken. The weight of the item is 2.46 g.

Fig. 6. Mărgea din sticlă (foto: I.V. Ferencz).
Fig. 6. Glass bead (photo: I.V. Ferencz).

Fig. 7. Mărgea din sticlă (foto: I.V. Ferencz).
Fig. 7. Glass bead (photo: I.V. Ferencz).

succesiunea albastru-alb-albastru. Discurile albastre sunt translucide și de o calitate destul de bună, în timp ce cele albe sunt opace. Aspectul general trădează o execuție iscusită și precisă. Diametrul este de 11 mm (cel interior – de 4 mm) și înălțimea de 9 mm (Căsălean, Ferencz 2025).

Mărgea 2 (fig. 7). Cea de-a doua mărgea, găsită în același context, aparținea, probabil, aceluiași costum. Are formă circulară, uniformă, cu perforația centrată pe axa mediană. Matricea este de un albastru deschis, translucid și este decorată cu o linie albă opacă, șerpuită, pe diametrul exterior. Diametrul la exterior este de 10 mm, în timp ce diametrul perforației și lățimea măsoară 4 mm fiecare (Căsălean, Ferencz 2025).

The preservation state is generally good (except for the missing pin catch), it retains a stable patina, with small active areas at the ends of the spring.

Bead 1 (fig. 6). It has a flattened globular shape, slightly irregular, opaque white in color, fine, with a small vertical crack. The perforation is eccentric, with a gray foil present on the surface. The item was provided with three circular decorations, positioned unevenly. Two are close to each other, while the third was placed further away, almost opposite the pair. The “eyes” are composed of three layers following the blue-white-blue sequence. The blue discs are translucent and of fairly good quality, while the white ones are opaque. The general appearance betrays a skillful and precise execution. The diameter is 11 mm (the inner one is 4 mm) and the height – 9 mm (Căsălean, Ferencz 2025).

Cataramă din fier (fig. 8) circulară, cu diametrul de 37,9 mm și cu cel interior de 29,74 mm. O îngroșare aflată pe diametrul exemplarului trădează faptul că a fost prevăzută cu „limbă" de închidere, dar care nu se mai păstrează.

Analogii și datare

În privința fibulelor încadrate de către Aurel Rustoiu în tipul 10, variantele a și b, s-a remarcat că se găsesc, cu predilecție, pe teritoriul Daciei. Numeroase exemplare au fost descoperite în așezările de pe Siret, dar și în Muntenia, Transilvania și Banat. În afara Daciei, sunt cunoscute puține exemplare (Rustoiu 1997, 43; Rustoiu 2002, 193). La Ardeu, tipul respectiv este cel mai bine reprezentat până în acest moment[2].

Aurel Rustoiu a remarcat că agrafele încadrate în tipul 10 apar în modă pe la sfârșitul secolului I a. Chr.[3], însă din așezările de la Răcătău și Brad provin multe exemplare descoperite în contexte aparținând ultimelor niveluri de locuire, care le asigură o datare pe parcursul primelor trei sferturi ale secolului I d. Chr. La Zemplin, o fibulă de tipul celor descoperite la Ardeu (tipul 10 b) a fost asociată cu una puternic profilată.

În fine, la Ardeu, exemplarele aparținând acestui tip provin din nivelul de distrugere al acropolei, datat

[2] Anumite exemplare au fost deja publicate: Ferencz 2006.
[3] La Remetea Mare, o astfel de fibulă este asociată cu o fibulă cu scut rombic, o fibulă-linguriță și monede elenistice și romane, cea mai nouă monedă fiind emisă în timpul lui Augustus (Rustoiu 1997, 43).

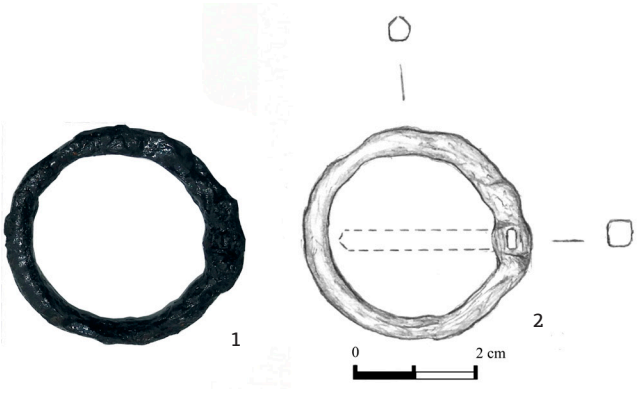

Fig. 8. Cataramă din fier (desen: S. Ivan; foto: I.V. Ferencz).
Fig. 8. Iron buckle (drawing: S. Ivan; photo: I.V. Ferencz).

Bead 2 (fig. 7). The second bead found in the same context probably belonged to the same costume. It has a circular, uniform shape, with the perforation centered on the median axis. The matrix is a light blue, translucent color and is decorated with an opaque, serpentine white line on the outer diameter. The outer diameter is 10 mm, while the perforation diameter and width measure 4 mm each (Căsălean, Ferencz 2025).

Circular *iron buckle* (fig. 8), with a diameter of 37.9 mm and an inner diameter of 29.74 mm. A thickening on the diameter of the specimen betrays the fact that it was provided with a closing "tongue", but which is no longer preserved.

în timpul campaniilor dacice ale lui Traian (Ferencz, Cazan 2024; Ferencz, Micle 2024).

Pe de altă parte, mărgele de tipul primei piese prezentate de noi au fost purtate o perioadă lungă de timp, de la începutul secolului al III-lea a. Chr. până în secolul al II-lea p. Chr. (Căsălean, Ferencz 2025). Dar majoritatea au fost descoperite în contexte corespunzătoare secolului I p. Chr., fapt ce ne arată și intervalul în care au fost apreciate cel mai mult (Căsălean, Ferencz 2025).

Mărgele rotunjite, cu o linie dispusă pe perimetru, cum este cel de al doilea exemplar ilustrat de noi, au fost descoperite în contexte începând cu secolul al III-lea a. Chr. și se regăsesc până în perioada migrațiilor (Căsălean, Ferencz 2025).

Catarama aparținea unei centuri realizate din piele sau din material textil, care nu s-a păstrat. În cazul documentat la Ardeu este vorba de o „cataramă cu limbă", iar astfel de accesorii, realizate din fier sau din bronz, sunt prezente în număr mare în descoperiri (Rustoiu 1996, 117).

Analiza ansamblului

Așadar, în contextul descris, au fost descoperite două fibule, două mărgele și o cataramă circulară. Cele două fibule, de același tip și cu aceleași dimensiuni, reprezintă o pereche de accesorii vestimentare de acest fel. Iar asocierea lor indică utilizarea simultană în componența unui costum „înfibulat" pe ambii

Analogies and dating

Regarding the fibulae classified as type 10, variants a and b by Aurel Rustoiu, it was noted that they are found with predilection on the territory of Dacia. Numerous specimens have been discovered in the settlements on the Siret, but also in Muntenia, Transylvania and Banat. Few specimens are known outside Dacia (Rustoiu 1997, 43; Rustoiu 2002, 193). At Ardeu, the respective typeis the best represented to date[2].

Aurel Rustoiu noted that type 10 brooches have been in fashion since the end of the 1st century BC[3], but from the settlements of Răcătău and Brad many specimens were discovered in contexts belonging to the last levels of habitation, which ensures their dating during the first three quarters of the 1st century AD. At Zemplin, a brooch of the type discovered at Ardeu (type 10 b) was associated with a strongly profiled one.

Finally, at Ardeu, the specimens belonging to this type come from the destruction level of the acropolis, dated during Trajan's Dacian campaigns (Ferencz, Cazan 2024; Ferencz, Micle 2024).

On the other hand, beads, such as the first item presented by us, were worn for a long period of time, from the beginning of the 3rd century BC to the 2nd century AD (Căsălean, Ferencz 2025). But most of them were discovered in contexts corresponding to the 1st century

[2] Some objects have already been published: Ferencz 2006.
[3] At Remetea Mare such a fibula is associated with a fibula with a rhombic shield, a spoon fibula and Hellenistic and Roman coins, the newest coin being issued during the time of Augustus (Rustoiu 1997, 43).

umeri. Werner Krämer a argumentat convingător că asocierea între două fibule, chiar și de tipuri diferite, poate fi interpretată ca o pereche (Krämer 1971, 117-118). În a doua epocă a fierului, au fost create în mod deliberat seturi de fibule, seturi de brățări și chiar seturi de colane, care, la rândul lor, au fost asociate între ele, iar astfel de situații sunt cunoscute și în Dacia preromană (Fetich 1953, 153-155; Dumitrașcu-Molnar 1975, 60; Rustoiu 1997, 80-81, tab. I; Spânu 2012, 125). Este vorba despre asocierile de piese vestimentare din argint, în tezaure, cum sunt cele de la Lupu, Șeica Mică etc. Ele se găsesc și în depuneri din perioada târzie a Latène-ului în Europa Centrală.

Referindu-se la astfel de asocieri în cadrul orfevreriei dacice, Daniel Spânu remarca, în lucrarea dedicată creației în metale prețioase din Dacia, că, în spațiul cercetat, perechile de fibule pot fi percepute cu strictețe datorită frecventelor asemănări tehnologice, morfologice, ornamentale și chiar ponderale dintre exemplarele aparținând aceluiași inventar (Spânu 2012, 125). Iar noi am constatat că masele celor două fibule au valori foarte apropiate. Diferența pare să aibă ca explicație deteriorarea portagrafei uneia dintre ele.

Autorul citat mai semnala și faptul că perechile cu protomă umană de la Coada Malului și Bălănești ilustrează cel mai clar aceste caracteristici. În astfel de contexte, „asemănarea până la identitate a exemplarelor dintr-un inventar nu este întâmplătoare" (Spânu 2012, 125). Nu este numai un rezultat al creației meșteșugărești, ci reflectă cu claritate și preferințele unui grup social (Spânu 2012, 125).

AD, which also shows us the interval in which they were most appreciated (Căsălean, Ferencz 2025).

Rounded beads with a line arranged on the perimeter, such as the second specimen illustrated by us, have been discovered in contexts starting with the 3rd century BC and are found until the Migration Period (Căsălean, Ferencz 2025).

The buckle belonged to a belt made of leather or textile material that has not been preserved. In the documented case at Ardeu it is a "tongue buckle". And such accessories, made of iron or bronze, are present in large numbers in the discoveries (Rustoiu 1996, 117).

Ensemble analysis

Thus, two brooches, two beads and a circular buckle were discovered in the described contex. The two brooches, of the same type and size, represent a pair of clothing accessories of this kind. And their association indicates the simultaneous use in the composition of a costume "brooched" on both shoulders. Werner Krämer convincingly argued that the association between two fibulae, even of different types, can be interpreted as a pair (Krämer 1971, 117-118). In the Late Iron Age, fibulae sets, bracelet sets and even necklace sets were deliberately created, which in turn were associated with each other, and such situations are also known in pre-Roman Dacia (Fetich 1953, 153-155; Dumitrașcu-Molnar 1975, 60; Rustoiu 1997, 80-81, tab. I; Spânu 2012, 125). This concerns the associations of silver clothing pieces, in hoards, such as the ones from Lupu, Şeica Mică, etc. They

Pentru Dacia preromană, absența mormintelor de inhumație face dificilă reconstituirea portului în general, de aceea sunt necesare analogiile externe și raportarea la iconografie (Rustoiu 1997, 80; Spânu 2012, 128). Exemplarele din argint, asociate în garnituri vestimentare ceremoniale, mai bine studiate, pot să ofere un suport util și pentru înțelegerea modului de purtare al pieselor realizate din metal comun.

Iar din această perspectivă putem remarca faptul că cele două fibule indică plasarea în zona umerilor a unei perechi de piese, care susțin ipoteza purtării unui veșmânt fixat pe ambii umeri, similar cu un *peplos* (lat. *stola*) (Spânu 2012, 128). În zona sud-alpină a Italiei, la începutul epocii imperiale, veșmintele prinse pe umeri cu două fibule au fost înlocuite cu tunica romană, fixată prin cusături (Spânu 2012, 128). Dar în regiunile din nordul și din estul Alpilor, garnituri de port de acest fel continuă să fie prezente în inventare funerare feminine (Rustoiu 1997, 83; Spânu 2012, 128). Garnituri de acest fel sunt adeseori reprezentate pe reliefuri funerare (Rustoiu 1997, 83; Spânu 2012, 128).

Dimensiunile care au valori mici ne îndeamnă să credem că materialul textil din care era confecționat veșmântul era subțire și ușor, țesut, poate, din fibre vegetale (poate, in?).

Mijlocul era încins cu o centură din piele sau tot din material textil, fixată prin intermediul cataramei de fier (fig. 9).

are also found in deposits from the late La Tène period in Central Europe.

Referring to such associations within Dacian goldsmithing, Daniel Spânu noted in his work dedicated to the creation in precious metals in Dacia that in the researched space, pairs of fibulae can be perceived strictly due to the frequent technological, morphological, ornamental and even weight similarities between the specimens that belong to the same inventory (Spânu 2012, 125). As such, we noticed that the masses of the two fibulae have very close values. The difference seems to be explained by the damage to the catch plate of one of them.

The cited author also noted that the pairs with human protome from Coada Malului and Bălănești, illustrate these characteristics clearest. In such contexts, "the similarity to the point of identity of the specimens in an inventory is not accidental" (Spânu 2012, 125). It is not only a result of artisanal creation, but also clearly reflects the preferences of a social group (Spânu 2012, 125).

For pre-Roman Dacia, the absence of inhumation graves makes it difficult to reconstruct the costume in general, which is why external analogies and reference to historiography are necessary (Rustoiu 1997, 80; Spânu 2012, 128). The specimens associated with ceremonial clothing sets, made of silver, which have been better studied, can also provide useful support for understanding the way pieces made of common metal were worn.

And from this perspective we can note that the two fibulae indicate the placement of an item pair in the shoulder area, supporting the hypothesis of wearing a

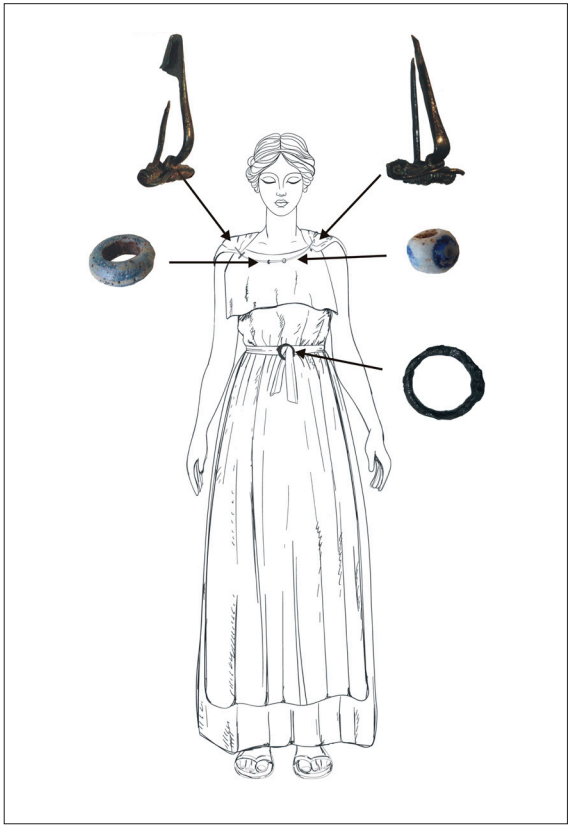

Fig. 9. Propunere de reconstituire a costumului (desen: C. Feti).
Fig. 9. Proposal for the reconstruction of the costume (drawing: C. Feti).

Ar mai fi de menționat și faptul că, în multe cazuri, perechile de fibule erau unite între ele printr-un lanț cu zale metalice, dar în cazul exemplarelor de la Ardeu nu a fost descoperit și un astfel de element de fixare. Cu toate acestea, nu putem să excludem cu totul prezența unui șnur din piele sau fire textile ori lână, prin care cele două să fi fost atașate una de alta. Cele două mărgele ar fi putut să fie înșiruite

garment fixed on both shoulders, similar to a *peplos* (lat. *Stola*) (Spânu 2012, 128). In the southern Alpine area of Italy, at the beginning of the imperial era, the garments fastened on the shoulders with two fibulae were replaced by the Roman tunic, fixed by stitches (Spânu 2012, 128). But in the regions north and east of the Alps, such garments continue to be present in female funerary inventories (Rustoiu 1997, 83; Spânu 2012, 128). They are often represented on funerary reliefs (Rustoiu 1997, 83; Spânu 2012, 128).

The small dimensions lead us to believe that the textile material from which the garment was made was thin and light, perhaps woven from vegetable fibers (perhaps linen?).

The waist was girded with a leather or textile belt, fastened by an iron buckle (fig. 9).

It should also be mentioned that in many cases the pairs of fibulae were joined together by a chain with metal links, but in the case of the specimens from Ardeu no such fastening element was discovered. However, we cannot completely exclude the presence of a leather cord, textile or wool thread, by which the two were attached to each other. The two beads could have been strung on such a cord, which joined the two fibulae, or on a thread worn around the neck. They could have been worn together or separately, or alongside other pieces, which

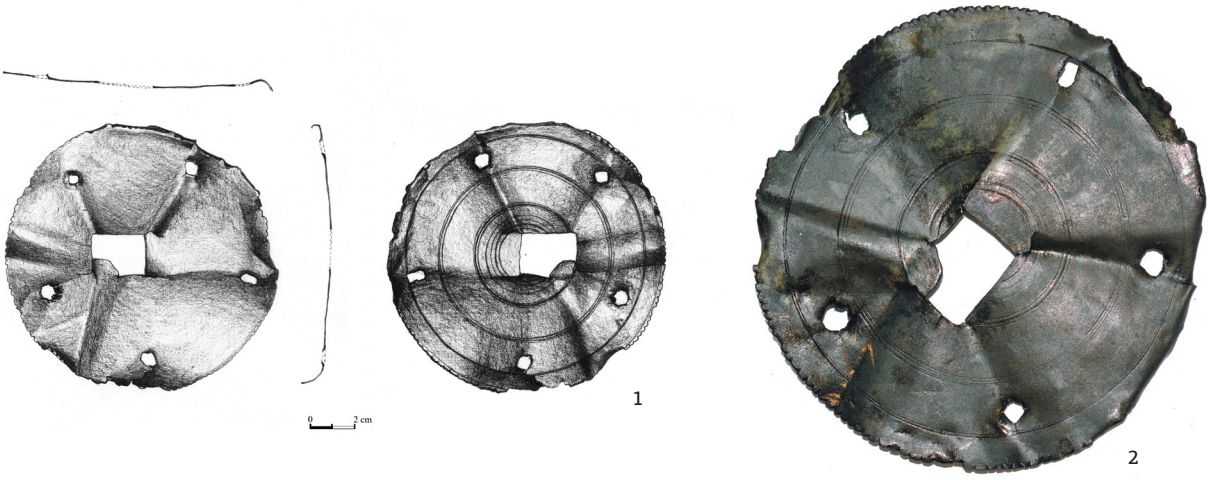

Fig. 10. Placă de fixare a unui mecanism de închidere (desen: O. Bocăniciu; foto: I.V. Ferencz).
Fig. 10. Plate for fixing a locking mechanism (drawing: O. Bocăniciu; photo: I.V. Ferencz).

pe un astfel de șnur, care unea cele două fibule, sau pe un fir purtat la gât. Ele puteau să fie purtate împreună sau separat, ori alături de alte piese, care nu s-au păstrat. Și nu putem să excludem nici posibilitatea ca ele să fi fost cusute pe veșmânt.

Concluzii

Obiectele prezentate de noi formează o garnitură, care făcea parte dintr-un ansamblu vestimentar. Ele ne ajută să înțelegem anumite particularități ale costumului feminin pe acropola așezării dacice

have not been preserved. At the same time, we cannot exclude the possibility that they were sewn onto the garment.

Conclusion

The objects presented by us form a set, which was part of a clothing ensemble. They help us to understand certain particularities of the female costume on the acropolis of the Dacian settlement at Ardeu, in the last years of the 1st century AD and at the beginning of the 2nd century of the Christian era. The association between the two

de la Ardeu, din ultimii ani ai secolului I p. Chr. și la începutul secolului al II-lea al erei creștine. Asocierea dintre două mărgele, descoperite împreună cu două fibule mici de același tip și o cataramă provenind, probabil, de la o curea, documentează existența unui costum. Prinderea pe ambii umeri a veșmântului argumentează că este vorba de un costum de tip *peplos*. Iar descoperirea de la Ardeu arată că astfel de ansambluri vestimentare au fost purtate în Dacia preromană până în momentul cuceririi.

Trebuie să subliniem și faptul că din contextul în care au fost descoperite putem să presupunem că toate erau depozitate într-o casetă sau într-o ladă din lemn, care a fost mistuită de foc, așa cum au ars, probabil, și elementele de vestimentație din pânză. Existența unui astfel de container pentru depozitare, în contextul atelierului, este susținută și de o placă de fixare a unui mecanism de închidere (fig. 10) (Lăpușan 2024, 132-133, pl. 7), realizată din aliaj pe bază de cupru (bronz, alamă?). Iar depozitarea costumului într-o ladă indică faptul că era purtat ocazional.

Deocamdată, avem de a face cu un caz unic în Dacia, însă publicarea materialelor arheologice descoperite în ultimii ani vor putea să aducă noi date privind moda vestimentară în Dacia preromană.

beads discovered together with two small brooches of the same type and a buckle probably coming from a belt, documents the existence of a costume. The fastening of the garment on both shoulders argues that it is a *peplos*-type costume. And the discovery from Ardeu shows that such clothing ensembles were worn in pre-Roman Dacia before the time of the conquest.

We must also emphasize that the context in which they were discovered allows us to assume that they were all stored in a wooden box or crate that was consumed by fire, as were probably the clothing items. The existence of such a storage container in the context of the workshop is also supported by a plate for fixing a closing mechanism (fig. 10) (Lăpușan 2024, 132-133, pl. 7), made of a copper-based alloy (bronze, brass?). And the storage of the costume in a crate indicates that it was worn occasionally.

For now, we are dealing with a unique case in Dacia, but the publication of archaeological materials discovered in recent years will be able to bring new data regarding the clothing fashion in pre-Roman Dacia.

Bibliografie / Bibliography

Căsălean, Ferencz 2025: A. Căsălean, I.V. Ferencz, Glass adornments discovered in the Dacian fortress at Ardeu-Cetățuie. In: (Eds. L. Benediková, B. Kovár, A. Bistáková) Iron Age Legacies. Current Approaces to the Period in Central Europe. Essays in Honour of Gertrúda Březinová on her 70th Birthday. *In print*.

Dumitrașcu, Molnar 1975: S. Dumitrașcu, E. Molnar, Tezaurul de podoabe dacice de argint de la Săcălăsăul Nou, jud. Bihor. Crisia 5, 1975, 45-67.

Ferencz 2006: I.V. Ferencz, Două fibule cu resort bilateral mare și coarda înfășurată de arc, provenind din așezarea dacică de la Ardeu, com. Balșa, jud. Hunedoara. Bruckenthal Acta Musei I/1, 2006, 67-76.

Ferencz 2010: I.V. Ferencz, Obiecte de os și corn descoperite la Ardeu (jud Hunedoara). In: (Eds. I. Glodariu, G. Gheorghiu) Studii de Istorie și Arheologie. Omagiu cercetătorului Eugen Iaroslavschi (Cluj-Napoca 2010), 79-90.

Ferencz 2023: I.V. Ferencz, Aristocratic residences in south-western Transylvania. Reflections on the functionality of the so-called Dacian fortresses. In: (Eds. M. Egri, A. Rustoiu), The Archaeology of Communities and Landscapes in the Carpathian Basin Interdisciplinary Perspectives (Cluj-Napoca 2023), 153-166.

Ferencz et al. 2005: I.V. Ferencz, M. Căstăian, C. Bodó, C.I. Popa, Raport privind săpăturile arheologice pe șantierul Ardeu (com. Balsa, jud. Hunedoara). In: (Coord. M.-V. Angelescu, I. Oberlander-Tarnoveanu, Fl. Vasilescu) Cronica cercetărilor arheologice din Romania. Campania 2004. A XXXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Jupiter-Mangalia, 25- 28 mai 2005, CIMEC (Bucuresti 2005), 56-57.

Ferencz, Beldiman 2012: I.V. Ferencz, C. Beldiman, Artă și meșteșug în epoca regatului dac. Artefacte de os și corn. Catalog / Art and craftsmanship during Dacian Kingdom. Bone and antler artefacts. Catalogue (Cluj-Napoca 2012).

Ferencz, Cazan 2024: I. V. Ferencz, F. M. Cazan, Acte de violență la Ardeu ilustrate prin piese arheologice. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț, D. Condrea) Confruntare și violență în arheologia preistorică și antică din spațiul tiso-nistrean. Materialele colloquium-ului de vară de la Saharna, 25-28 iulie 2024 (Chișinău 2024), 301-314.

Ferencz, Hegy 2014: I.V. Ferencz, A. Hegy, A few aspects of the ancient habitat at Ardeu from the perspective of modern research methods. Sargetia s.n. V (XLI), 2014, 13-26.

Ferencz, Roman, Căstăian 2016: I.V. Ferencz, C. Roman, M. Căstăian, Craftsman and gambler. Gaming accessories coming from a Dacian workshop from Ardeu. In: (Eds. O. Tutilă, N.C. Rișcuța, I.V. Ferencz), Archaeological small finds and their significance (Cluj-Napoca 2016), 59-71.

Ferencz, Pall-Both 2021: I.V. Ferencz, D.-N. Pall-Both, Aspecte ale economiei în cetatea dacică de la Ardeu. Dovezi arheologice ale procesării cerealelor. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț), Economie și mediu în spațiul tiso-nistrean în epoca fierului (Chișinău 2021), 181-209.

Ferencz, Căstăian, Cazan 2023: I.V. Ferencz, M.C. Căstăian, Fl.M. Cazan, Lifting and handling heavy objects in Dacia. In (Eds. A. Zanoci, M. Băț), Artifacts, Technology and Raw Material in the Tisza-Dniester region in the Iron Age (Chișinău 2023), 287-306.

Ferencz, Micle 2024: I.V. Ferencz, D. Micle, Let's burn everything! The end of Dacian habitation in Ardeu. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț, D. Condrea), Confrontation and violence in Prehistoric and Ancient Archaeology in the Tisza-Dniester area (Chișinău 2024), 315-335.

Fetich 1953: N. Fetich, Archäologische Beiträge zur Geschichte der sarmatisch-dakischen Beziehungen. Acta Archaeologica Hungarica 3, 1953, 127-178.

Krämer 1971: W. Krämer, Silberne Fibelpaare aus dem letzten vorchristlichen Jahrhundert. Germania 48, 1971, 111-132.

Lăpușan 2024: B. Lăpușan, Safety practices in the La Tène period. Artefacts associated with keeping safety from Transylvania. Ephemeris Napocensis XXXIV, 2024, 127-164.

Racinet 2023: A. Racinet, The costume history (Köln 2023).

Rustoiu 1996: A. Rustoiu, Metalurgia bronzului la daci (sec II î. Chr - I d. Chr.). tehnici, ateliere și produse de bronz (București 1996).

Rustoiu 1997: A. Rustoiu, Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n. - I e.n.) (București 1997).

Rustoiu 2002: A. Rustoiu, Die Östliche gruppe des Dakischen Schmucks. Eine Untersuchung bezüglich der interregionalen Beziehungen im vorrömischien Dakien im 1. Jh. v. Chr. - 1 Jh. n. Chr. In: (Eds. A. Rustoiu, A. Ursuțiu), Interregionale und kulturelle Beziehungen in Karpatenraum (2. Jahrtausend v. Chr. - 1. Jahrtausend n. Chr.) (Cluj-Napoca 2002), 191-225.

Spânu 2012: D. Spânu, Tezaurele dacice. Creația în metale prețioase din Dacia preromană (Bucureşti 2012).

Dr. Iosif Vasile Ferencz

Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva, România
0000-0001-9510-0052
e-mail: fiosifvasile@yahoo.com

Dr. Dorel Micle

Universitatea de Vest, Timișoara, România
0000-0003-4852-8819
e-mail: dorel.micle@e-uvt.ro

Florin Marius Cazan

Asociația Pro Corvina, Ardeu, România
0000-0001-9510-0052

SSC
SAHARNA SUMMER
COLLOQUIUM

https://doi.org/10.59295/paatd2025.10

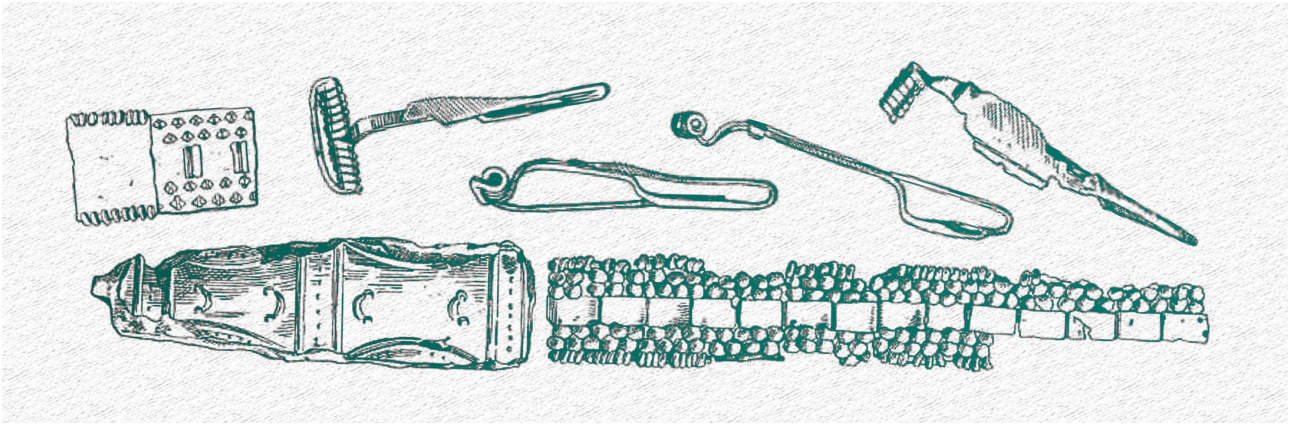
„Haina îl face pe om”: cu privire la „costumul” defunctei din mormântul 31 din necropola de epocă preromană recentă a fierului de la Otveržiči (Bielorusia)

„Kleider machen Leute”: einige Bemerkungen zur „Kleidung” der Frauengrab 31 von dem späteisenzeitlichen Gräberfeld von Otveržiči (Weißrussland)

Vasile Iarmulschi

Acest articol a fost elaborat în cadrul subprogramului 011501 „ArHe: Patrimoniul arheologic preistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică”.

This article was elaborated as part of the 011501 subprogram “ArHe: Prehistoric and Ancient Archaeological Heritage in the Forest-Steppe of the Republic of Moldova: interdisciplinary research and scientific development”.

Cuvinte-cheie: cultura Zarubincy, epoca preromană recentă a fierului, necropola de la Otveržiči, mormânt, conexiuni supraregionale, peplos.

Rezumat: Mormântul 31 din necropola de tip Zarubincy de la Otveržiči este unul dintre cele mai expresive descoperiri funerare de epocă preromană recentă a fierului din Polesia. Persoana înmormântată, într-un veșmânt foarte asemănător peplos-ului, a avut, cel mai probabil, un statut social mai elevat. Această femeie a făcut parte dintr-o comunitate umană integrată în conectivitățile regionale și supraregionale din Europa de Est și de Sud-Est la sfârșitul mileniului I a. Chr.

Schlüsselwörter: Zarubincy-Kultur, jüngere vorrömische Eisenzeit, Nekropole von Otveržiči, Grab, Konnektivität, Peplos.

Zusammenfassung: Das Grab 31 aus dem Gräberfeld der Zarubincy-Kultur von Otveržiči ist einer der bedeutendsten Bestattungen aus der jüngeren vorrömischen eisenzeit in Polesien. Die in einem dem Peplos sehr ähnlichen Gewand bestattete Person gehörte höchstwahrscheinlich einem höheren sozialen Stand an. Diese Frau war Teil einer menschlichen Gemeinschaft, die an der späteisenzei in die regionalen und überregionalen Verbindungen Osteuropas und Südosteuropas integriert war.

„Haina îl face pe om" – acest proverb este la fel de valabil în prezent ca și pentru societățile pre- și protoistorice. Pe lângă funcția pur practică de a acoperi și a proteja corpul, haina are și o componentă socială și poate transmite informații relevante despre persoana care o poartă (Brather 2007; von Rummel 2007; Brather 2008; Egger 2012).

Este important de precizat că, pentru arheologia epocii preromane recente a fierului din Europa de Est și de Sud-Est, accesoriile vestimentare și piesele de podoabă sunt – aproape fără excepție – singura sursă care permite studiul asupra „costumului". În cadrul acestui articol dorim să discutăm veșmântul defunctei din M. 31 din necropola de tip Zarubincy de la Otveržiči și, implicit, problema conexiunilor supraregionale din nordul și nord-vestul Mării Negre la sfârșitul mileniului I a. Chr.

„Kleider machen Leute" – dieses Sprichwort gilt heute genauso wie für vor- und frühgeschichtliche Gesellschaften. Neben der rein praktischen Funktion, den Körper zu bedecken und zu schützen, hat Kleidung auch eine soziale Komponente und kann relevante Informationen über die Person, die sie trägt, vermitteln (Brather 2007; von Rummel 2007; Brather 2008; Egger 2012).

Es ist wichtig zu erwähnen, dass für die Archäologie der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Ost- und Südosteuropa Kleigungszubehör fast ausnahmslos die einzige Quelle ist, die eine Untersuchung der „Kleidung" ermöglicht. In diesem Aufsatz möchte ich die Kleidung des Frauengrab Nr. 31 aus der Nekropole der Zarubincy-Kultur von Otveržiči und damit auch die Frage der überregionalen Konnektivitäten im Norden und Nordwesten des Schwarzen Meeres am Ende des ersten Jahrtausends v. Chr. diskutieren.

***

Situl de la Otveržiči este situat la marginea nord-vestică a localității, pe malul drept al râului Horyn (fig. 1). Cimitirul și-a făcut loc în literatura arheologică în 1955 și în anii următori, în special, prin identificarea și cercetarea unei necropole de tip Zarubincy, datată în sec. II-I a. Chr. (Кухаренко 1961; Каспарова 1969; Каспарова 1976). Pe parcursul a cinci campanii arheologice – 1955, 1962 (Yu. V. Kucharenko), 1963, 1965 și 1968 (K.V. Kasparova) – au fost descoperite 97 de morminte de incinerație[1] (fig. 2) (Кухаренко 1961, 26; Каспарова 1969; Каспарова 1976).

Mormântul 31, identificat în partea sud-estică a necropolei (fig. 2), este unul cu oasele calcinate depuse direct pe fundul gropii. Groapa, de formă ovală, alungită (1,10×0,45 m) pe direcția nord-vest – sud-est, a fost delimitată la adâncimea de 0,4 m de la suprafața solului. Oasele calcinate au fost depuse în marginea sud-estică a gropii funerare. În aceeași parte a mormântului, împreună cu oasele, a fost descoperită o pafta de fier, placată cu o foaie de bronz, fragmentele a două fibule de bronz și un fragment de spirală din bronz. La nord-vest de concentrația de oase calcinate a fost găsită o oală și o strachină din pastă fină. În interiorul străchinii erau depuse o cană și o fibulă de bronz. Încă două fibule – una de bronz și una de fier – se aflau lângă oală (fig. 3). Mormântul aparține unei decedate de sex feminin (Каспарова 1969, 164, рис. 17).

[1] Dintre cele 97 de morminte identificate, 12 au fost interpretate drept cenotafe (Каспарова 1976).

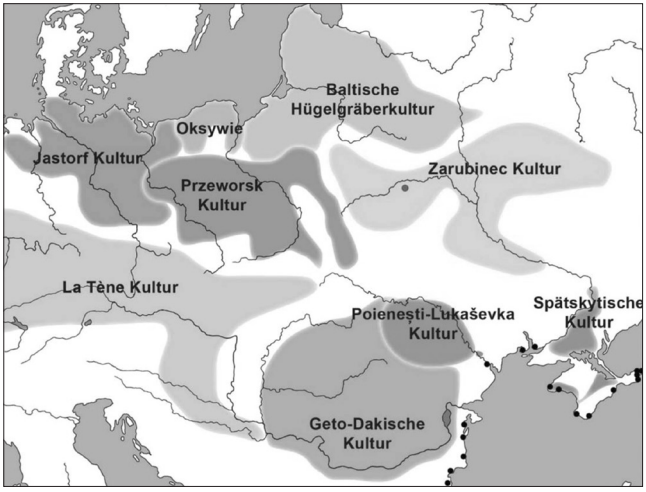

Fig. 1. Otveržiči. Amplasarea geografică a necropolei.
Abb. 1. Otveržiči. Geografische Lage und Lage der Nekropole.

***

Die Nekropole von Otveržiči liegt am nordwestlichen Rand des Dorfes, am rechten Ufer des Flusses Horyn (Abb. 1). Das Gräberfeld fand 1955 und in den folgenden Jahren Eingang in die archäologische Literatur, insbesondere durch die Identifizierung und Erforschung einer Nekropole der Zarubincy-Kultur aus dem 2.-1. Jhd. v. Chr. (Кухаренко 1961; Каспарова 1969; Каспарова 1976). Im Laufe von fünf archäologischen Kampagnen – 1955, 1962 (Yu. V. Kucharenko), 1963, 1965 und 1968 (K.V. Kasparova) wurden 97 Brandbestattungen entdeckt[1]

[1] Von den 97 identifizierten Gräbern wurden 12 als Kenotaphen interpretiert (Каспарова 1976).

Fig. 2. Otveržiči. Planul general al sitului (după Каспарова 1976, рис. 17).
Abb. 2. Otveržiči. Gesamtplan der Stätte (nach Каспарова 1976, рис. 17).

Cu toate că inventarul respectivului mormânt a fost publicat complet (Каспарова 1969, 164, рис. 17) și parțial analizat (Babeș 1983, 207; Guștin 2011, 247), până la moment lipsește o discuție exhaustivă cu privire la expresivitatea culturală a „costumului" defunctei din acest mormânt. Accesoriile vestimentare relevă o serie de detalii care permit aprofundarea nuanțată a contextului cultural al respectivei structuri funerare.

(Abb. 2) (Кухаренко 1961, 26; Каспарова 1969; Каспарова 1976).

Grab 31, das im südöstlichen Teil der Nekropole identifiziert wurde (Abb. 2), ist ein Grab, in dem die verbrannten Knochen direkt auf dem Boden der Grube deponiert wurden. Die Grube, die eine längliche ovale Form (1,1×0,45 m) in nordwest-südöstlicher Richtung hat, wurde in einer Tiefe von 0,4 m unter der Bodenoberfläche abgegrenzt. Die verkohlten Knochen wurden am südöstlichen Rand der Grabgrube abgelegt. Im gleichen Teil des Grabes wurden zusammen mit den Knochen eine mit einer Bronzeschicht überzogene Eisenplatte, Fragmente von zwei Bronzebroschen und ein Fragment einer Bronzespirale gefunden. Nordwestlich der Ansammlung verkohlter Knochen wurden ein Topf und eine Schale aus feiner Tonmasse gefunden. Im Inneren der Schale befanden sich ein Becher und eine Bronzebrosche. Zwei weitere Broschen, eine aus Bronze und eine aus Eisen, lagen neben dem Topf (Abb. 3). Das Grab gehört einer verstorbenen Frau (Каспарова 1969, 164, рис. 17).

Obwohl das Inventar dieses Grabes vollständig veröffentlicht (Каспарова 1969, 164; рис. 17) und teilweise analysiert wurde (Babeș 1983, 207; Guștin 2011, 247) fehlt bislang eine umfassende Diskussion über die kulturelle Aussagekraft der „Kleidung" der Verstorbenen in diesem Grab. Die Kleidungszubehör liefern eine Reihe von Details, die eine differenzierte Vertiefung des kulturellen Kontexts dieses Grabes ermöglichen.

Piesa de centură

Paftaua este compusă dintr-o placă de fier de formă trapezoidală și are lungimea de cca 16 cm. În partea din față are un cârlig cu buton, care se agăța de centura de piele. În capătul opus lipsește balamaua ce făcea legătura cu garnitura de bronz. Placa este acoperită cu o foaie de bronz, care se fixa prin rabatarea marginilor lungi ale plăcii. Foaia de bronz a fost ornamentată *au repoussée* cu elemente geometrice – arce de cerc și nervuri paralele. De asemenea, s-a păstrat o porțiune de aproximativ 20 cm din centura de piele cu garnitură complexă de bronz (fig. 3/8).

Este important de notat că paftalele de fier placate cu o foaie de bronz au fost purtate, în epoca preromană recentă a fierului, pe un teritoriu destul de vast (fig. 4). Pentru evidențierea particularităților unor astfel de piese, M. Babeș a propus o delimitare atât din perspectivă stilistico-tipologică, cât și etno-culturală (Babeș 1983). Din punct de vedere tipologic, având în vedere forma balamalei, regretatul profesor bucureștean a evidențiat două tipuri principale de paftale, cu mai multe variante. Primului tip îi sunt caracteristice exemplarele cu balama cu ax (fig. 5/1, 2), iar celui de al doilea tip – cele cu balama cu za (fig. 5/3, 4) (Babeș 1983, 199-202). Totodată, el sublinia că tipul I ar fi „celto-ilir", dar și „geto-dac", iar tipul II ar fi „geto-dac", dar și „bastarnic" (Babeș 1983, 211-214).

Das Gürtelstück

Gürtelhake besteht aus einer trapezförmigen Eisenplatte und ist etwa 16 cm lang. An der Vorderseite befindet sich ein Haken mit einem Knopf, der am Ledergürtel befestigt wurde. Am gegenüberliegenden Ende fehlt die Scharnierverbindung, die die Verbindung zum Bronzebeschlag herstellte. Die Platte ist mit einer Bronzeblechenauflage überzogen, der durch Umbiegen der Längskanten der Platte befestigt wurde. Die Bronzeblechen wurde mit geometrischen Elementen – Kreisbögen und parallelen Rippen – im Repoussé Stil verziert. Ebenfalls erhalten ist ein etwa 20 cm langer Abschnitt des Ledergürtels mit einem komplexen Bronzebeschlag (Abb. 3/8).

Es ist wichtig zu erwähnen, dass die mit einer Bronzeschicht überzogenen Eisenplatten in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in einem ziemlich großen Gebiet getragen wurden (Abb. 4). Um die Besonderheit solcher Stücke hervorzuheben, schlug M. Babeș eine Abgrenzung sowohl aus stilistisch-typologischer als auch aus ethnokultureller Perspektive vor (Babeș 1983). Aus typologischer Sicht hob er unter Berücksichtigung der Form des Scharniers zwei Haupttypen von Schnallen mit mehreren Varianten hervor. Für den ersten Typ sind Exemplare mit Scharnieren charakteristisch (Abb. 5/1, 2), für den zweiten Typ solche mit Drachtschlaufen (Abb. 5/3, 4) (Babeș 1983, 199-202). Gleichzeitig betonte er, dass Typ I „kelto-ilirisch", aber auch „geto-dakisch" sei, während Typ II „geto-dakisch", aber auch „bastarnisch" sei (Babeș 1983, 211-214).

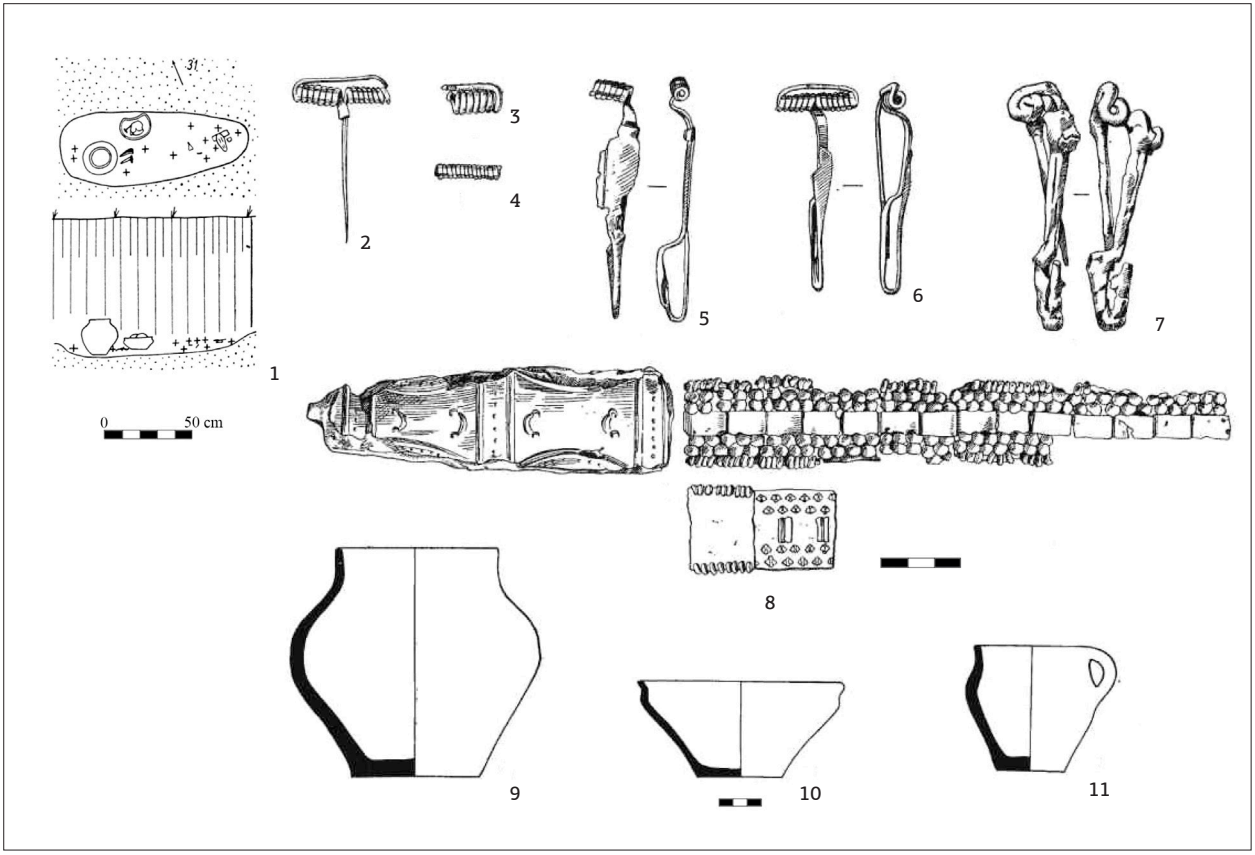

Fig. 3. Otveržiči. Planul și inventarul mormântului 31 (după Каспарова 1969, рис. 17).
Abb. 3. Otveržiči. Plan und Inventar des Grabes 31 (nach Каспарова 1969, рис. 17).

Pentru că la exemplarul de la Otveržiči nu s-a păstrat balamaua, nu putem stabili exact cărui tip, după clasificarea lui M. Babeș, ar corespunde această piesă de centură.

Da bei dem Exemplar aus Otveržiči der Verschluss nicht erhalten geblieben ist, können wir nicht genau bestimmen, welchem Typ dieses Gürtelstück in der Klassifizierung von M. Babeș entspricht.

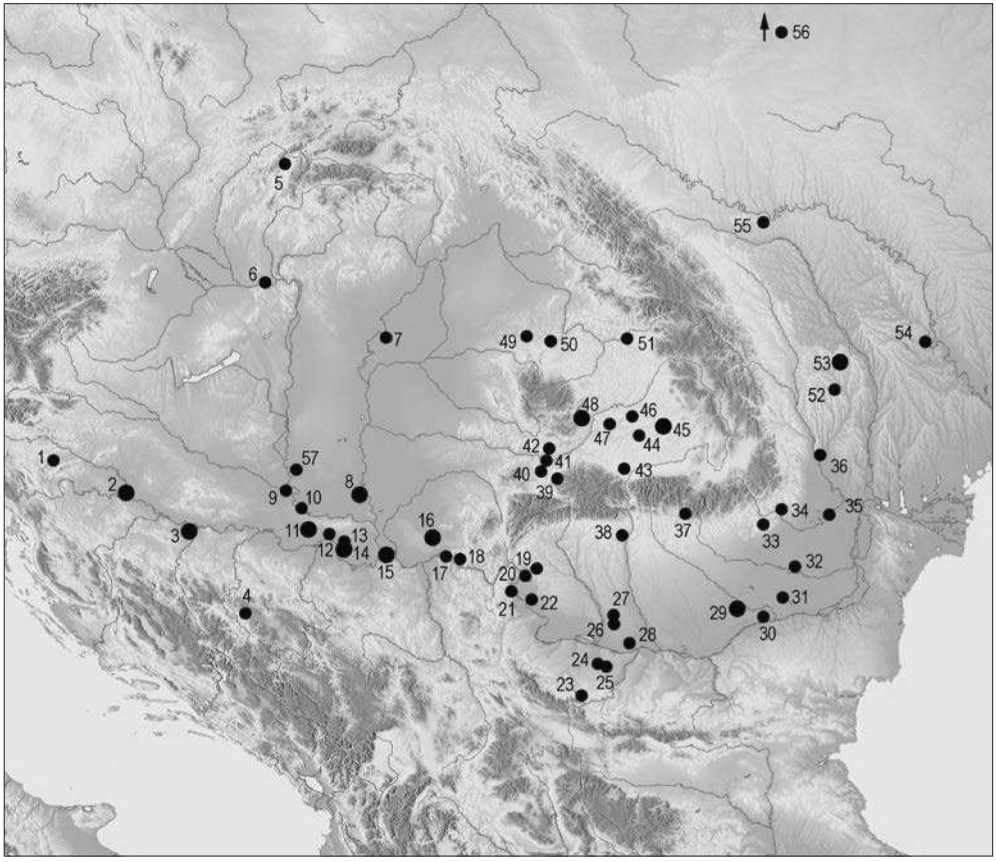

Fig. 4. Răspândirea paftalelor de tip Laminci (după Guștin 2011, fig. 6).
Abb. 4. Verbreitung der Laminci-Gütelhake (nach Guștin 2011, fig. 6).

Pe de lată parte, M. Guștin a delimitat mai multe grupuri stilistice și regionale în cadrul unor asemenea paftale, pe care le include în tipul Laminci (Guștin 2011, 245-247, fig. 4). Potrivit opiniei sale, respectivele grupuri sugerează existența mai multor ateliere de producție a unor astfel de piese de centură (Guștin 2011, 248-250).

Andererseits hat M. Guștin mehrere stilistische und regionale Gruppen innerhalb solcher Gürtelhake abgegrenzt, die er dem Typ Laminci zuordnet (Guștin 2011, 245-247, Abb. 4). Seiner Meinung nach deuten diese Gruppen auf die Existenz mehrerer Werkstätten hin, in denen solche Stücke hergestellt wurden (Guștin 2011, 248-250).

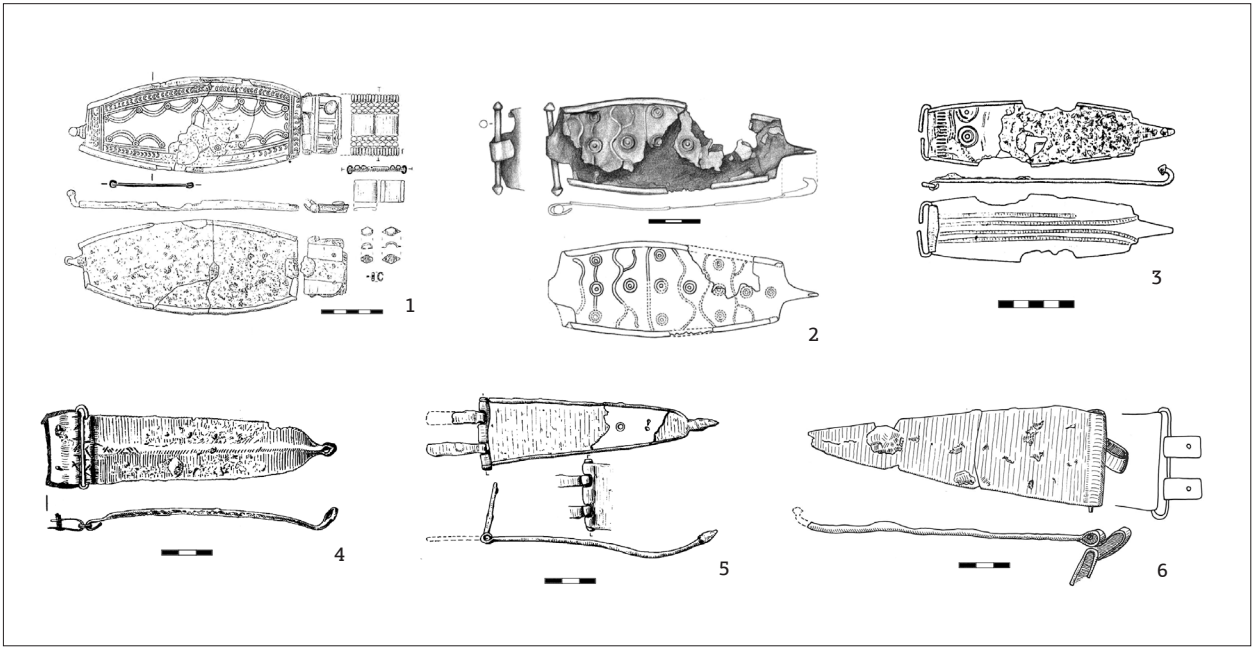

Fig. 5. Tipologia paftalelor după M. Babeș: 1 - piesa de la Sighișoara (după Babeș 1983, fig. 1); 2 - exemplarul de la Craiva „Piatra Craivii” (după Plantoș, Ciută 2016, fig. 1); 3 - paftaua de la Altmir (după Babeș 1983, fig. 2/2); 4, 5 - exemplarele din M. 14 și M. 109 de la Borosești (după Babeș, Iarmulschi 2020, pl. 12/14.3, 35/109.5); 6 - paftaua din M. 261 de la Poienești (după Babeș 1993, Taf. 32/261.a).
Abb. 5. Typologie der Gürtelhake nach M. Babeș: 1 - Fundstück von Sighișoara (nach Babeș 1983, fig. 1); 2 - Exemplar von Craiva „Piatra Craivii” (nach Plantoș, Ciută 2016, fig. 1); 3 - Gürtelhake von Altmir (nach Babeș 1983, fig. 2/2); 4, 5 - Exemplare von Gr. 14 und 109 von Borosești (nach Babeș, Iarmulschi 2020, pl. 12/14.3; 35/109.5); 6 - Gürthake von Gr. 261 von Poienești (nach Babeș 1993, Taf. 32/261.a).

Ținem să precizăm că delimitarea etno-culturală a paftalelor de tip Laminci, propusă de M. Babeș (Babeș 1983), nu poate fi acceptată. Spre exemplu, pentru unele paftale din mediul culturii Poienești-Lucașeuca (fig. 5/5, 6) (Babeș 1993, Taf. 32/261.a; Babeș, Iarmulschi 2020, 54) întâlnim analogii în mediul grupului Belgrad (Todorović 1972, 15, pl. V/5; Guštin 2011). Totodată, pentru paftalele

Wir möchten darauf hinweisen, dass die von M. Babeș (Babeș 1983) vorgeschlagene ethnokulturelle Abgrenzung der Gürtelhake vom Typ Laminci nicht akzeptiert werden kann. Beispielsweise finden wir für einige Stücke aus dem Gebiet der Poienești-Lucașeuca-Kultur (Abb. 5/5, 6) (Babeș 1993, Taf. 32/261.a; Babeș, Iarmulschi 2020, 54) im Millieu der Belgrad-Gruppe (Todorović 1972, 15, Taf. V/5; Guštin 2011). Gleichzeitig tauchen

de tip II („geto-dac", dar și „bastarnic") cunoaștem similitudini atât la Dunărea Mijlocie (grupul Belgrad) (Guštin 2011, 248, fig. 4/7, fig. 244; Guštin, Koledin 2020, 193-196, sl. 2-5), cât și în „Dacia preromană" (Rustoiu 1996, 120-121, fig. 82/5; Sîrbu, Savu, Dăvâncă 2020, fig. 9).

Menționăm că forma trapezoidală a plăcilor, așa cum o are și exemplarul de la Otveržiči, este caracteristică pentru grupul Belgrad (Todorović 1972, 21-22, pl. XV/5), iar garnitura de bronz a acesteia este foarte asemănătoare cu cea descoperită la Sighișioara (fig. 5/1) (Babeș 1983, 207; Rustoiu 1996, fig. 79). Judecând după datele prezentate, opinăm că „originea" paftalei descoperite la Otveržiči trebuie căutată la Dunărea Mijlocie și în estul Bazinului Carpatic.

Asocierea acestei piese de centură cu fibule de tip Kostrzewski B și Zarubincy, despre care vom discuta în rândurile de mai jos, ne permite să datăm acest mormânt și, implicit, paftaua în LT D1a[2].

Fibula de tip Kostrzewski B

Din același mormânt provine o fibulă de tip Kostrzewski B. Agrafa de fier a fost confecționată dintr-un singur fir de metal, are resortul bilateral format din patru spire și coardă exterioară. Arcul este scund și ușor curbat în apropierea resortului.

[2] Pentru încadrarea cronologică a paftalelor de tip Laminci vezi: Rustoiu 1996, 121; Guštin 2011, 251-252; Ferencz 2013; Plantoș, Ciută 2016; Iarmulschi 2016, 484.

die Gürtelhake vom Typ II („geto-dakisch", aber auch „bastarnisch") Ähnlichkeiten sowohl an der Mittleren Donau (Gruppe Belgrad) (Guštin 2011, 248, Abb. 4/7, Abb. 244; Guštin, Koledin 2020, 193-196, Abb. 2-5) als auch in „vorrömischen Dacia" auf (Rustoiu 1996, 120-121, Abb. 82/5; Sîrbu, Savu, Dăvâncă 2020, Abb. 9).

Wir weisen darauf hin, dass die trapezförmige Form der Platten, wie sie auch das Exemplar aus Otveržiči aufweist, charakteristisch für die Belgrader Gruppe ist (Todorović 1972, 21-22, Taf. XV/5), und deren Bronzebeschlag dem in Sighișioara gefundenen sehr ähnlich ist (Abb. 5/1) (Babeș 1983, 207; Rustoiu 1996, Abb. 79). Aufgrund der vorliegenden Daten sind wir der Meinung, dass der „Herkunft" der von Otveržiči gefundenen Gürtelhake in der mittleren Donauregion und im östlichen Karpatenbecken zu suchen ist.

Die Verbindung dieses Gürtelstücks mit Kostrzewski B und Zarubincy-Fibeln, auf die wir im Folgenden eingehen werden, ermöglicht es uns, dieses Grab und damit auch die Gürtelschnalle in LT D1a zu datieren[2].

Fibel vom Typ Kostrzewski B

Aus demselben Grab stammt eine Fibel vom Typ Kostrzewski B. Die Fibel wurde aus einem einzigen Eisendraht gefertigt und hat eine beidseitige Feder, die aus vier Windungen und einer außere Spirale besteht. Der Bogen ist niedrig und in der Nähe des Feder leicht

[2] Zur chronologischen Einordnung solche Gürtelhake siehe: Rustoiu 1996, 121; Guštin 2011, 251-252; Ferencz 2013; Plantoș, Ciută 2016; Iarmulschi 2016, 484.

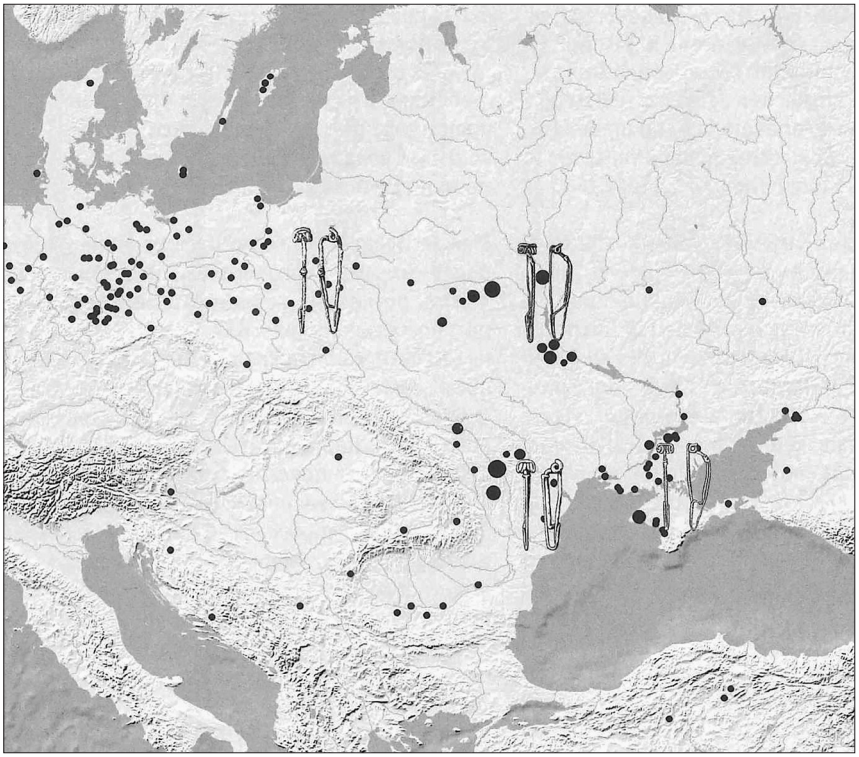

Fig. 6. Răspândirea fibulelor de tip Kostrzewski B în Europa Centrală și de Est (după Hellström 2018, Abb. 65).
Abb. 6. Verteilung der Fibeln vom Typ Kostrzewski B in Mittel- und Osteuropa (nach Hellström 2018, Abb. 65).

Piciorul este întors pe deasupra arcului și prins de acesta printr-un manșon realizat prin lățirea extremității piciorului. Piesa are lungimea de 9,3 cm (fig. 3/7) (Каспарова 1969, 164, рис. 17; Iarmulschi 2024, 160).

După cum o dovedesc descoperirile arheologice realizate până la moment, asemenea piese se întâlnesc foarte frecvent în mediile culturale ale *barbaricum*-ului european (fig. 6) (Dąbrowska

gebogen. Der Fuß ist über den Bogen gedreht und durch eine Manschette, die durch die Verbreiterung des Fußendes gebildet wird, daran befestigt. Das Stück ist 9,3 cm lang (Abb. 3/7) (Каспарова 1969, 164, рис. 17; Iarmulschi 2024, 160).

Wie die bisherigen archäologischen Funde belegen, sind solche Stücke in den kulturellen Milieus des europäischen Barbaricum sehr häufig anzutreffen (Abb. 6) (Dąbrowska 1988, Abb. 2/e; Rustoiu 1997, 35; Babeș 1993, Taf.

1988, fig. 2/e; Rustoiu 1997, 35; Babeș 1993, Taf. 36/441e; Bârcă 2006, 122; Hellström 2018, 37; Babeș, Iarmulschi 2020, 113). Referitor la cronologia unor astfel de fibule, precizăm că în mediul Jastorf ele sunt datate în LT C2 - LT D1 (Brandt 2001, 79; Ettel 2024, 380), aceeași încadrare cronologică este propusă și pentru exemplarele descoperite în arealul culturii Poienești-Lucașeuca (Babeș, Iarmulschi 2020, 134-135). La Dunărea de Jos, ele sunt datate între a doua jumătate a secolului al II-lea - prima jumătate a secolului I a. Chr. (Rustoiu 1997, 35).

Cât privește fibulele din mediul culturii Zarubincy, subliniem că ele sunt încadrate cronologic în LT C1b - LT D1 (Пачкова 2006, 108). Având în vedere inventarul din acest mormânt, datăm respectiva piesă în LT D1a (Каспарова 1969, 164, рис. 17; Iarmulschi 2024, 160).

Fibulele de tip Zarubincy (varianta III)

Pe lângă fibula de tip Kostrzewski B și cele două agrafe păstrate parțial, din care cauză nu s-a putut aprecia tipul lor, în acest mormânt s-au găsit două fibule de tip Zarubincy/varianta III (Каспарова 1969, 164; Пачкова 2006, 75). Agrafele sunt realizate dintr-un singur fir de bronz, având resortul bilateral, format din 12 spire, și coardă exterioară. Piciorul este lățit, de formă lanceolată, cu deschiderea maximă în zona de prindere pe arc (fig. 3/5, 6).

Precizăm că astfel de fibule sunt extrem de frecvent întâlnite în mediul culturii Zarubincy, reprezentând

36/441e; Bârcă 2006, 122; Hellström 2018, 37; Babeș, Iarmulschi 2020, 113). Was die Chronologie solcher Fibeln betrifft, so weisen wir darauf hin, dass sie im Jastorf-Milieu auf LT C2 - LT D1 datiert werden (Brandt 2001, 79; Ettel 2024, 380), wobei dieselbe chronologische Einordnung auch für die Exemplare vorgeschlagen wird, die im Gebiet der Poienești-Lucașeuca-Kultur gefunden wurden (Babeș, Iarmulschi 2020, 134-135). An der unteren Donau werden sie auf die zweite Hälfte des 2. - erste Hälfte des 1. Jhd. v. Chr. datiert (Rustoiu 1997, 35).

Was die Fibeln aus dem Gebiet der Zarubincy-Kultur betrifft, so weisen wir darauf hin, dass sie chronologisch in LT C1b - LT D1 eingeordnet werden (Пачкова 2006, 108). Unter Berücksichtigung des Inventars dieses Grabes datieren wir das betreffende Stück in LT D1a (Каспарова 1969, 164, рис. 17; Iarmulschi 2024, 160).

Zarubincyfibeln

Außer der Kostrzewski B Fibel und andere zwei teilweise erhaltenen Broschen, deren Typ daher nicht bestimmt werden konnte, wurden in diesem Grab zwei Zarubincyfibeln/Variante III gefunden (Каспарова 1969, 164; Пачкова 2006, 75). Die Stücke bestehen aus einem einzigen Bronzedraht mit einer beidseitigen Feder, die aus 12 Windungen und einer außeren Spirale besteht. Der Fuß ist verbreitert, lanzettförmig und hat seine maximale Öffnung im Bereich der Befestigung am Bogen (Abb. 3/5, 6).

Wir weisen darauf hin, dass solche Fibeln in der Zarubincy-Kultur sehr häufig vorkommen und sogar

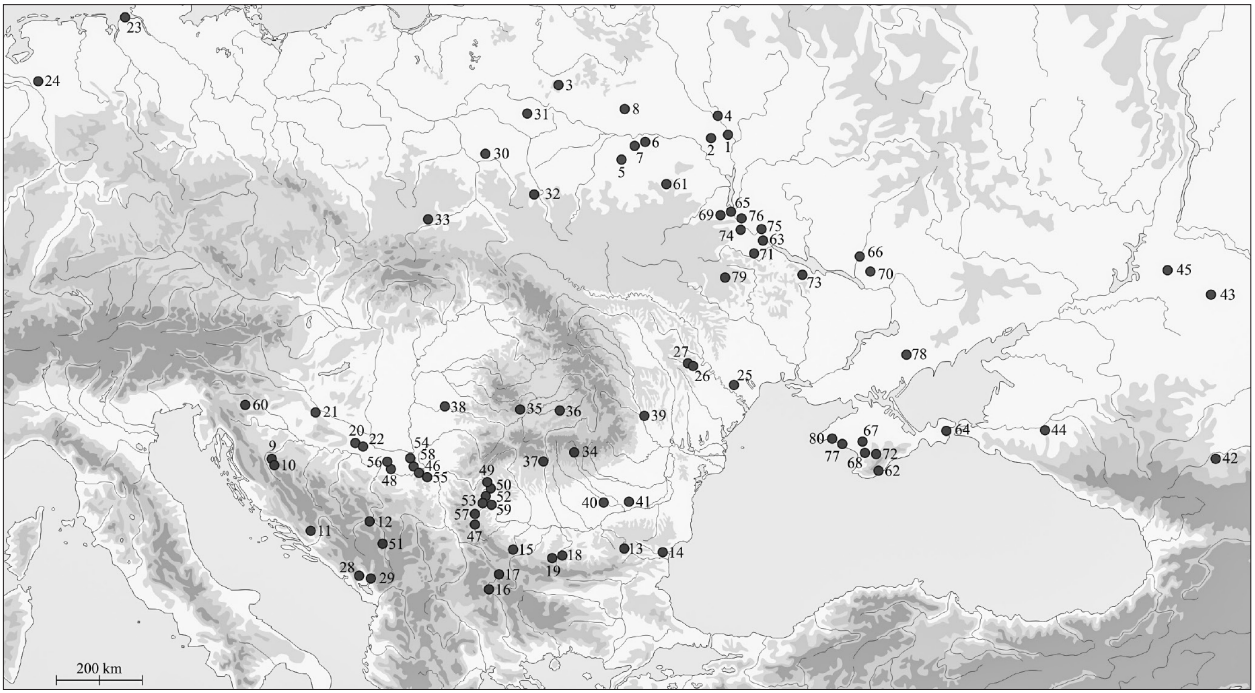

Fig. 7. Răspândirea fibulelor de tip Zarubincy (după Munteanu, Iarmulschi, Spânu 2024, fig. 11).
Abb. 7. Verteilung von Fibeln vom Typ Zarubincy (nach Munteanu, Iarmulschi, Spânu 2024, fig. 11).

chiar „un pașaport” al acesteia (Пачкова 2006, 74-75). Analogii pentru asemenea agrafe cunoaștem în regiunea Balcanilor de Vest (Popovič 1994), în mediul „dacic” (Rustoiu 1997, 36-37), în arealul culturii Poienești-Lucașeuca (Babeș 1993, 95; Munteanu, Iarmulschi, Spânu 2024, 221-222), dar și la așa-numiții sarmați (Hellström 2018, 36). Alte două piese s-au descoperit în Europa Central-Nordică (fig. 7) (Wendowski-Schünemann 2009; Heeren,

als „Pass” dieser Kultur gelten (Пачкова 2006, 74-75). Analogien zu solchen Stücke finden wir in der westlichen Balkanregion (Popovič 1994), im „dakischen” Millieu (Rustoiu 1997, 36-37), im Gebiet der Poienești-Lucașeuca-Kultur (Babeș 1993, 95; Munteanu, Iarmulschi, Spânu 2024, 221-222) sowie bei den sog. Sarmaten (Hellström 2018, 36). Zwei weitere Stücke wurden auch in Mittel- und Nordeuropa entdeckt (Abb. 7) (Wendowski-Schünemann 2009; Heeren, Feijst 2017,

Feijst 2017, 34-36, fig. 4/7; Munteanu, Iarmulschi, Spânu 2024, 246-247).

Așa cum s-a mai remarcat în literatura de specialitate (Пачкова 2006, 75; Munteanu, Iarmulschi, Spânu 2024, 237), asemenea fibule datează, cel mai probabil, în LT D1a, ceea ce în cronologia absolută ar corespunde anilor '50-'20 ai sec. II a. Chr.

Având în vedere toate cele nuanțate *supra*, precum și încadrarea cronologică a accesoriilor vestimentare din acest mormânt – piesa de centură, fibula de tip Kostrzewski B și cele două agrafe de tip Zarubincy –, datăm respectiva structură funerară în LT D1a.

Reconstituirea „costumului"

Foarte probabil, femeia din mormântul 31 a fost incinerată, fiind îmbrăcată într-un „costum" asemănător *peplos*-ului (gr. *Πέπλος*, lat. *peplum*)[3]. *Peplos*-ul reprezenta un veșmânt feminin grecesc, ce a apărut încă în epoca arhaică, dar a fost la modă în Europa până în Antichitatea târzie (Bieber 1967; Bierbrauer 1992; Przybyla 2011). Acest veșmânt reprezintă o țesătură groasă, de regulă, de lână, de formă dreptunghiulară, care învăluia întregul corp. Partea superioară era răsfrântă în afară peste piept, mijloc și, uneori, peste șolduri (Boardman 1978, 68). Respectiv, *peplos*-ul constituia o soluție

[3] Un studiu cu privire la paradigma *peplos* la Dunărea de Jos în epoca La Tene este în curs de elaborare.

34-36, Abb. 4/7; Munteanu, Iarmulschi, Spânu 2024, 246-247).

Wie bereits in der Fachliteratur erwähnt (Пачкова 2006, 75; Munteanu, Iarmulschi, Spânu 2024, 237), datieren solche Fibeln höchstwahrscheinlich in LT D1a, was in der absoluten Chronologie den Jahren 50-20 v. Chr. entsprechen würde.

Unter Berücksichtigung aller Nuancen der chronologischen Einordnung des Kleidungszubehörs aus diesem Grab – Gürtelhake, Kostrzewski B- und die Zarubincyfibeln – datieren wir die betreffende Bestattung in LT D1a.

Rekonstruktion der „Kleidung"

Höchstwahrscheinlich wurde die Frau aus diesem Grab in einem Gewand ähnlich dem *Peplos* (griechisch Πέπλος, lateinisch peplum)[3] verbrannt. Der Peplos war eine griechisches Frauenkleidung, welche bereits in der archaischen Zeit aufkam, aber bis in die Spätantike in Europa in Mode war (Bieber 1967; Bierbrauer 1992; Przybyla 2011). Dieses „Kostüm" bestand aus einem dicken, in der Regel aus Wolle gefertigten Stoff in rechteckiger Form, der den gesamten Körper umhüllte. Der obere Teil wurde über die Brust, die Taille und manchmal auch über die Hüften nach außen geschlagen (Boardman 1978, 68). Dementsprechend war der *Peplos* auch für die menschlichen Gemeinschaften in den

[3] Ein Studium zum *Peplos*-Paradigma an der Unteren Donau in der Latènezeit befindet sich derzeit in Arbeit.

vestimentară adecvată și pentru comunitățile umane din regiunile mai reci ale vechiului continent. Notăm faptul că portul *peplos*-ului presupunea fixarea lui prin cusături sau fibule pe fiecare umăr, precum și un brâu la mijloc (Jones Roccos 2000; Grömer 2010; Fendt 2017; Wesenberg 2020). Totodată, în Europa Central-Nordică, un asemenea veșmânt putea fi purtat și peste o bluză fixată prin coasere (Garbsch 1965, 4-6; Grömer 2010, 327-353). Pentru epoca imperială timpurie, respectiv sfârșitul sec. I a. Chr. - sec. I p. Chr., combinația dintre un veșmânt interior fixat cu o fibulă mai mică și unul exterior fixat cu trei fibule mai mari a fost denumită de tip *Menimane*, după numele unui personaj feminin, care este reprezentat pe un relief funerar de la Mogontiacum (Wild 1985, 395; Böhme-Schönberger 1994, 522; Martin 1994, 544; Böhme-Schönberger 1995). Prin urmare, veșmântul de tip *Menimane* constituie o evoluție a modelului *peplos*.

Din punctul nostru de vedere, materializarea veșmântului de tip *peplos* ori, mai bine spus, o evoluție a acestuia, este foarte bine ilustrată prin inventarul M. 31 de la Otveržiči (fig. 3) (Каспарова 1969, 164, рис. 17). Dacă fibulele din respectivul mormânt reflectă, cel mai probabil, o tradiție locală, atunci piesa de centură, cu analogii în estul Bazinului Carpatic și la Dunărea Mijlocie (Babeș 1983, fig. 1; Rustoiu 1996, 120, fig. 79; Kotigoroško 1995), constituie mărturii ale unor conectivități supraregionale dintre aceste două regiuni ale Europei în epoca preromană recentă a fierului.

kälteren Regionen des alten Kontinents eine geeignete Kleidungslösung. Wir weisen darauf hin, dass das Tragen des *Peplos* eine Befestigung durch Nähte oder Fibeln an jeder Schulter sowie einen Gürtel in der Mitte erforderte (Jones Roccos 2000; Grömer 2010; Fendt 2017; Wesenberg 2020).

Gleichzeitig konnte ein solches Gewand in Mittel- und Nordeuropa auch über einer festgenähten Bluse getragen werden (Garbsch 1965, 4-6; Grömer 2010, 327-353). Für die frühe Römischen Kaiserzeit, d. h. das Ende des 1. Jhd. v. Chr. bis zum 1. Jhd. n. Chr., wurde die Kombination aus einem mit einer kleineren Fibel befestigten Untergewand und einem mit drei größeren Fibeln befestigten Obergewand als Menimane-Typ bezeichnet, benannt nach einer weiblichen Figur, die auf einem Grabrelief aus Mogontiacum dargestellt ist (Wild 1985, 395; Böhme-Schönberger 1994, 522; Martin 1994, 544; Böhme-Schönberger 1995). Das „Kostüm" vom Typ Menimane stellt somit eine Weiterentwicklung des *Peplos*-Modells dar.

Aus unserer Sicht wird die Materialisierung des peplosartigen Gewandes, oder besser gesagt, dessen Weiterentwicklung, sehr gut durch den Fund aus dem Gr. 31 von Otveržiči (Abb. 3) veranschaulicht (Abb. 3) (Kasparova 1969, 164, рис. 17). Wenn die Fibeln aus diesem Grab höchstwahrscheinlich eine lokale Tradition widerspiegeln, dann ist die Gürtelhake, die „Herkunft" im östlichen Karpatenbecken und an der Mittleren Donau aufweisen (Babeș 1983, Abb. 1; Rustoiu 1996, 120, Abb. 79; Kotigoroško 1995), zeugen von überregionalen Verbindungen zwischen diesen beiden Regionen Europas in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

***

După cum au arătat investigațiile arheologice realizate până la moment (Burmeister 1997, 183; Arnold 2005, 117; Przybyla 2011, 321), „costumul" feminin prezintă un grad mai înalt de conservatorism și o tendință mai accentuată de a releva apartenența la un grup social și/sau etnic decât „costumul" bărbătesc. De obicei, asta se explică prin rolul social diferit al bărbatului, care se manifestă printr-o mobilitate mai accentuată, precum și prin contacte externe mai nuanțate și mai extinse.

În literatura de specialitate este acceptată ideea că în cadrul societăților pre- și protoistorice predominau căsătoriile între comunități umane, apropiate geografic una de alta (Wenskus 1961, 23-35; Bernbeck 1997, 160; Steuer 1999, 512). De obicei, distanța dintre aceste grupuri umane nu depășea 30 km, respectiv atât cât putea parcurge, timp de o zi, un om pe jos (Lehmkühler 1991, 157, Abb. 1; Bernbeck 1997, 160; Przybyla 2011, 321). Vestigiile arheologice reflectă un astfel de fenomen printr-o cultură materială uniformă, în special în ceea ce privește „costumul" feminin (Arnold 2005, 20).

Spre deosebire de aceste căsătorii, schimburile matrimoniale la o distanță mai mare erau limitate, aproape exclusiv, la elite. Căsătoriile puteau fi încheiate între reprezentanții familiilor cu un statut social mai elevat – atât din cadrul unuia și aceluiași trib, cât și în afara acestuia (Wenskus 1961, 23-35; Schulze 1986, 49; Przybyla 2011, 321). Respectivele căsătorii erau, foarte probabil, și un mijloc de

***

Wie bisherige archäologische Forschungen gezeigt haben (Burmeister 1997, 183; Arnold 2005, 117; Przybyla 2011, 321) weist die weibliche „Kleidung" einen höheren Grad an Konservativismus und eine stärkere Tendenz auf, die Zugehörigkeit zu einer sozialen und/oder ethnischen Gruppe hervorzuheben als die männliche „Kleidung". Dies lässt sich in der Regel durch die unterschiedliche soziale Rolle des Mannes erklären, die sich in einer ausgeprägteren Mobilität sowie in differenzierteren und umfangreicheren externen Kontakten äußert.

In der Fachliteratur wird allgemein angenommen, dass in prähistorischen Gesellschaften Ehen zwischen geografisch nahe beieinander liegenden menschlichen Gemeinschaften vorherrschten (Wenskus 1961, 23-35; Bernbeck 1997, 160; Steuer 1999, 512). In der Regel betrug die Entfernung zwischen diesen Menschengruppen nicht mehr als 30 km, also so viel, wie ein Mensch an einem Tag zu Fuß zurücklegen konnte (Lehmkühler 1991, 157, Abb. 1; Bernbeck 1997, 160; Przybyla 2011, 321). Die archäologischen Funde spiegeln ein solches Phänomen durch eine einheitliche materielle Kultur wider, insbesondere in Bezug auf die weibliche „Kleidung" (Arnold 2005, 20).

Im Gegensatz zu diesen Ehen waren Eheschließungen über größere Entfernungen hinweg fast ausschließlich auf die Eliten beschränkt. Ehen konnten zwischen Vertretern von Familien mit höherem sozialen Status sowohl innerhalb desselben Stammes als auch außerhalb geschlossen werden (Wenskus 1961, 23-35; Schulze 1986, 49; Przybyla 2011, 321). Diese Ehen waren höchstwahrscheinlich auch ein Mittel zur Festigung

consolidare a unor alianțe politice și militare (Wenskus 1961, 23-35; Arnold 2005, 20).

Întrucât cea mai apropiată analogie pentru piesa de centură din M. 31 de la Otveržeči e la o distanță de aproximativ 800 km pe linie dreaptă, opinăm că, foarte probabil, „costumul" acestei defuncte reprezintă urmele arheologice ale unei astfel de legături matrimoniale, respectiv ale unei alianțe, poate, politice dintre unele comunități umane de la Dunărea de Jos/estul Bazinului Carpatic cu cele din regiunea Polesia, în a doua jumătate a sec. II a. Chr. De altfel, și veșmântul de tip *peplos*, cu setul complet de accesorii metalice, sugerează statutul social superior al acestei femei.

politischer und militärischer Allianzen (Wenskus 1961, 23-35; Arnold 2005, 20).

Da die nächste Entsprechung für das Gürtelstück aus Gr. 31 von Otveržeči in einer Entfernung von etwa 800 km Luftlinie liegt, sind wir der Meinung, dass das „Kostüm" dieser Verstorbenen höchstwahrscheinlich die archäologischen Spuren einer solchen ehelichen Verbindung darstellt; bzw. einer wahrscheinlich politischen Allianz zwischen einigen menschlichen Gemeinschaften an der Unteren Donau/im östlichen Karpatenbecken und denen in der Region Polesien in der zweiten Hälfte des 2. Jhd v. Chr. Auch das peplosartige Gewand mit dem kompletten Satz metallischen Kleidungszubehörs deutet darauf hin, dass diese Frau einem höheren sozialen Status angehörte.

Bibliografie / Bibliographie

Arnold 2005: B. Arnold, Mobile men, sedentary women? Material culture as a marker of regional and supra-regional interaction in Iron Age Europe. In: (Hrsg. H. Dobrzańska, V. Megaw, P. Poleska) Celts on the Margin. Studies in European Cultural Interaction 7th Century BC - 1st Century AD. Dedicated to Zenon Woźniak (Kraków 2005), 17-26.

Babeș 1983: M. Babeș, Paftale Latène tîrzii din sud-estul Europei. Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 34/3, 1983, 196-221.

Babeș 1993: M. Babeș, Die Poienești-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt (Bonn 1993).

Babeș, Iarmulschi 2020: M. Babeș, V. Iarmulschi, Așezarea și necropola de tip Poienești-Lucașeuca de la Boroseşti. Biblioteca „Tyragetia", XXXII (Chișinău 2020).

Bârcă 2006: V. Bârcă, Nomazii stepelor. Sarmații timpurii în spațiul nord-pontic (sec. II-I a. Chr.) / Nomads of the North-Pontic Region (2nd-1st c. BC) (Cluj-Napoca 2006).

Bernbeck 1997: R. Bernbeck, Theorien in der Archäologie (Tübingen 1997).

Bieber 1967: M. Bieber, Entwicklungsgeschichte der griechischen Tracht. Von der vorgriechischen Zeit bis zum Ausgang der Antike (2. Auflage) (Berlin 1967).

Bierbrauer 1992: V. Bierbrauer, Kreuzfibeln in der mittelalpinen romanischen Frauentracht des 5.-7. Jahrhunderts: Trentino und Südtirol, Archivio per l'Alto

Adige 86 (Miscellanea di studi in onore di Giulia Mastrelli Anzilotti) (Firenze 1992), 1-26.

Boardman 1978: J. Boardman, Greek Sculpture. The Archaic Period. A Handbook (New York-Toronto 1978).

Böhme-Schönberger 1994: A. Böhme-Schönberger, Römische Kaiserzeit im Provinzialrömischen Gebiet und Beziehungen zur Germania magna, s.v. Fibel und Fibeltracht. In: (Eds. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer) Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 8 (Berlin-New York 1994), 511-523.

Böhme-Schönberger 1995: A. Böhme-Schönberger, Das Mainzer Grabmal von Menimane und Blussus als Zeugniss des Romanisierungsprozesses. In: (Eds. W. Czysz, C.-M. Hüssen, H.-P. Kuhnen, S.C. Sommer, G. Weber) Provinzialrömische Forschungen. Festschrift für Günter Ulbert zum 65. Geburtstag (Espelkamp 1995), 1-11.

Brandt 2001: J. Brandt, Jastorf und Latène. Kultureller Austausch und seine Auswirkungen auf soziopolitische Entwicklungen in der vorrömischen Eisenzeit, Internationale Archäologie 66 (Rahden/Westf. 2001).

Brather 2007: S. Brather, Von der „Tracht" zur „Kleidung". Neue Fragestellungen und Konzepte in der Archäologie des Mittelalters. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 35, 2007, 185-206.

Brather 2008: S. Brather, Kleidung, Bestattung, Identität. Die Präsentation sozialer Rollen im frühen Mittelalter. In: (Hrsg. S. Brather) Zwischen Spätantike und Frühmittelalter: Archäologie des 4. bis 7. Jahrhunderts im Westen. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 57 (Berlin-New York 2008), 237-273.

Burmeister 1997: S. Burmeister, Zum sozialen Gebrauch von Tracht. Aussagenmöglichkeiten hinsichtlich des Nachweises von Migration. Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift 38, 1997, 177-203.

Dąbrowska 1988: T. Dąbrowska, Wczesne fazy kultury Przeworskiej (Krakow 1988).

Eger 2012: Chr. Eger, Spätantikes Kleidungszubehör aus Nordafrika. Trägerkreis, Mobilität und Ethnos im Spiegel der Funde der spätesten römischen Kaiserzeit und der vandalischen Zeit (Wiesbaden 2012).

Ettel 2024: P. Ettel, Mühlen Eichsen Südgruppe. Mühlen Eichsen – Gräberfeld der vorrömischen Eisenzeit (Jena 2024).

Fendt 2017: A. Fendt, Peplos, Chiton, Himation und mehr. Das Kleid der griechischen Frau. In: (Eds. E. Baumgartner, A. Fendt, F. S. Knauß, E. K. Wittich), Divine×Design. Das Kleid der Antike. Eine Ausstellung der staatlichen Antikensammlungen und Glyptothek München. In Zusammenarbeit mit der AMD Akademie Mode & Design von 5. April bis 8. Oktober 2017 Ausstellungskatalog (Mainz 2017), 128-139.

Ferencz 2013: I.V. Ferencz, O pafta de fier placată cu bronz descoperită la Ardeu, jud. Hunedoara, Arheovest. Interdisciplinitate în Arheologie și Istorie I. În memoria Liviu Măruia (Szeged 2013), 215-224.

Garbsch 1965: J. Garbsch, Die Norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert (München 1965).

Grömer 2010: K. Grömer, Prähistorische Textilkunst in Mitteleuropa – Geschichte des Handwerks und der Kleidung vor den Römern. Mit Beiträgen von Regina Hofmann-de Keijzer und Helga Rösel-Mautendorfer, Veröffentlichungen der Prähistorischen Abteilung des Naturhistorischen Museums 4 (Wien 2010).

Guštin 2011: M. Guštin, On the Celtic tribe of Taurisci. Local identity and regional contacts in the ancient world. In: (Eds. M. Guštin, M. Jevtić) The Eastern Celts. The communities between the Alps and the Black Sea, Koper (Beograd 2011), 119-128.

Guštin, Koledin 2020: M. Guštin, J. Koledin, Kopče tipa Laminci iz Donje Posavine. Archaica 7-8, 2019-2020, 190-208.

Heeren, Feijst 2017: S. Heeren, L. van der Feijst, Prehistorische, Romeinse en Middeleeuwse fibulae uit de Lage Landen. Beschrijving, analyse en interpretatie van en archeologische vonstcategorie (Amsterfoort 2017).

Hellström 2018: K. Hellström, Fibeln und Fibeltracht der Sarmatischen Zeit im Nordschwarzmeergebiet (2. Jh. v. Chr. - 3. Jh. n. Chr.). Archäologie in Eurasien 39 (Berlin 2018).

Iarmulschi 2016: V. Iarmulschi, A few considerations regarding the chronology of the Poienești-Lucașeuca culture. Prähistorische Zeitschrift 91/2, 2016, 471-494.

Iarmulschi 2024: V. Iarmulschi, Fibule descoperite în necropola de tip Zarubincy de la Otveržici (reg. Brest, Bielorusia). Mousaios XXVII, 2024, 159-174.

Jones Roccos 2000: L. Jones Roccos, Back-mantle and peplos. The special costume of Greek maidens in 4th-century funerary and votive reliefs. Hesperia 69, 2000, 235-265.

Kotigoroško 1995: V. Kotigoroško, Ținuturile Tisei Superioare în veacurile III î.e.n. - IV e.n. (Perioadele La Tene și romană) (București 1995).

Lehmkühler 1991: S. Lehmkühler, Heiratskreise in der Vorgeschichte. Archäologische Informationen 14/2, 1991, 155-159.

Martin 1994: M. Martin, (K.) Späte Völkerwanderungszeit und Merowingerzeit auf dem Kontinent, s.v. Fibel und Fibeltracht. In: (Eds. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer) Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 8 (Berlin-New York 1994), 541-582.

Munteanu, Iarmulschi, Spânu 2024: O. Munteanu, V. Iarmulschi, D. Spânu, Zarubincy-type fibulae: a return to regional and supra-regional connections. Dacia N.S. LXVIII, 2024, 221-253.

Plantoș, Ciută 2016: C. Plantoș, M.-M. Ciută, Two belt buckles of late Latène period from Craiva "Piatra Craivii" – recently recovered. Apulum 53, 2016, 165-177.

Popovič 1994: P. Popović, Lanzenfibeln des Westbalkans und der Donauniederung. Balcanica XXV/1, 1994, 53-71.

Przybyla 2011: M. Przybyla, Die Regionalisierung der reichen Frauentracht und die Nachweismöglichkeiten jüngerkaiserzeitlicher Heiratskreise am Beispiel Nordeuropas. In: (Hrsg. D. Quast) Weibliche Eliten in der Frühgeschichte. Female Elites in Protohistoric Europe. Internationale Tagung vom 13. bis zum 14. Juni 2008 im Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz im Rahmen des Forschungsschwerpunktes „Eliten" (Mainz 2011), 321-360.

Rustoiu 1996: A. Rustoiu, Metalurgia bronzului la daci (sec. II î. Chr.- sec. I d. Chr.). Tehnici, ateliere si produse de bronz. Bibliotheca Thracologica 15 (Bucureşti 1996).

Rustoiu 1997: A. Rustoiu, Fibule din Dacia preromană. Bibliotheca Thracologica 22 (Bucureşti 1997).

Schulze 1986: R. Schulze, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 6 (Berlin-New York ²1986) 480-500 s.v. Eherecht.

Sîrbu, Savu, Dăvâncă 2020: V. Sîrbu, L. Savu, D. Dăvâncă, Dacian graves (2nd - 1st centuries BC) at Rotbav in south-eastern Transylania. Mousaios 23, 2020, 305-331.

Steuer 1999: H. Steuer, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 13 (Berlin-New York ²1999) 503-574 s.v. Handel II. Archäologie und Geschichte (H. Steuer).

Todorović 1972: J. Todorović, Praistorijska Karaburma I. Nekropola mladeg gvozdenog doba (Beograd 1972).

von Rummel 2007: Ph. von Rummel, Habitus barbarus. Kleidung und Repräsentation spätiker Eliten im. 4. und 5. Jahrhundert (Berlin-New York 2007).

Wendowski-Schünemann 2009:
A. Wendowski-Schünemann, Ergänzungen zur sogenannten Zarubincy-Fibeln von der Elbmündung. Die Kunde 60, 2009, 25-38.

Wenskus 1961: R. Wenskus, Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes (Köln 1961).

Wesenberg 2020: B Wesenberg, Qualis peplus fuerit. Zum panathenäischen Peplos. In: Beiträge zur Archäologie Griechenlands, Band 6, Bibliopolis (Möhnesee 2020).

Wild 1985: J.P. Wild, The clothing of Britannia, Gallia belgica and Germania inferior. In: (Ed. H. Temporini) Aufstieg und Niedergang der römische Welt II, 12, 3 (Berlin-New York 1985), 362-422.

Каспарова 1969: К.В. Каспарова, Могильник и поселение у дер. Отвержичи. В сб.: Новые данные о зарубинецкой культуре в Поднепровье. Материалы исследования по археологии СССР 160, 1969, 131-168.

Каспарова 1976: К.В. Каспарова, Новые материалы могильника Отвержичи и некоторые вопросы относительной хронологии зарубинецкой культуры Полесья. Археологический сборник Государственного Эрмитажа 17, 1976, 35-66.

Кухаренко 1961: Ю.В. Кухаренко, Памятники железного века на территории Полесья. Свод археологических источников, выпуск Д1-29 (Москва: Наука 1961).

Пачкова 2006: С.П. Пачкова, Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Европы (Киев 2006).

Dr. Vasile Iarmulschi

Centrul de Arheologie „Ion Niculiță",
Universitatea de Stat din Moldova
Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin, Deutschland
0000-0002-9013-1973
e-mail: vasile.iarmulschi@gmail.com

SSC
SAHARNA SUMMER
COLLOQUIUM

https://doi.org/10.59295/paatd2025.11

Podoabe și piese de vestimentație la dacii din Curbura Carpaților (sec. II a. Chr. - I p. Chr.). Fibulele de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*

Ornaments and clothing items of the Dacians from the Carpathian Curvature (2nd century BC - 1st century AD). The fibulae from Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*

Sebastian Matei
Valeriu Sîrbu

Cuvinte-cheie: fibule, Dacia preromană, a doua epocă a fierului, Curbura Carpaților.

Rezumat: În situl dacic de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* au fost descoperite un număr de 50 de fibule (întregi sau parțial întregibile), alături de cca 25 de fragmente, ce reprezentau ace și bucăți de resorturi provenind tot de la fibule. Fibulele de schema Latène mijlociu sunt cele mai puține, ele fiind reprezentate de un fragment de fibulă cu noduri și două fibule filiforme. Cele mai numeroase fibule sunt cele de schemă Latène târziu, respectiv 38 de exemplare, unde predomină fibulele cu aspect filiform și coardă exterioară sau interioară. Dintre acestea remarcăm două fibule cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc, provenind din spațiul nord-pontic. Nu în ultimul rând, semnalăm prezența a nouă fibule romane, dintre care o parte provin din provinciile vestice ale Imperiului Roman. Din punct de vedere cronologic, fibulele de la Pietroasa Mică ocupă tot intervalul cuprins între sfârșitul sec. II a. Chr. și începutul secolului II p. Chr. Pe lângă numărul destul de mare, comparativ cu majoritatea așezărilor dacice, fibulele de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* au o importantă relevanță cronologică, dar, în același timp, reflectă și o serie de contacte și schimburi cu populații aflate la mari distanțe, cum ar fi celții, germanii, sarmații și romanii. Situația poate fi, probabil, explicată prin faptul că în sec. I a. Chr. aici a fost o importantă cetate, iar în sec. I p. Chr. – o incintă sacră de importanță zonală.

Keywords: fibulae, Pre-Roman Dacia, Late Iron Age, Carpathian Curvature.

Abstract: At the Dacian site of Pietroasa Mică-*Gruiu Dări*, a total of 50 fibulae (complete or partially restorable) has been discovered, along with approximately 25 fragments representing pins and pieces of springs, all attributable to fibulae. The Middle La Tène-type fibulae are the least numerous, being represented by one fragmentary knobbed fibula and two filiform fibulae. The most numerous are the Late La Tène-type fibulae, with 38 specimens, among which filiform fibulae with external or internal chords predominate. Among these, two fibulae stand out for having the foot bent underneath and wrapped around the bow, a type originating from the North Pontic region. Not least, we note the presence of nine Roman fibulae, some of which originate from the western provinces of the Roman Empire. Chronologically, the fibulae from Pietroasa Mică cover the entire interval between the end of the 2nd century BC and the beginning of the 2nd century AD. Beyond their relatively large number compared to other Dacian settlements, the fibulae from Pietroasa Mică-*Gruiu Dări* hold significant chronological value, while also reflecting a series of contacts and exchanges with populations located at great distances, such as Celts, Germans, Sarmatians, and Romans. The situation can probably be explained by the fact that in the 1st century BC there was an important fortress here, and in the 1st century AD – a sacred cult place of regional importance.

Introducere

Singularitatea sitului de la Pietroasa Mică (fig. 1) constă în faptul că este singurul cunoscut până acum în aria locuită de geto-daci, în care, pe parcursul sec. IV/III a Chr. - I p. Chr., pe platoul de la *Gruiu Dării* se constată următoarea succesiune: așezare nefortificată, cetate și, ulterior, zonă sacră cu depuneri votive.

Descoperiri de la sfârșitul sec. IV - sec. III a. Chr. s-au făcut în mai toate suprafețele cercetate, dar strat arheologic și complexe au apărut doar în anumite zone.

De la mijlocul/a doua jumătate a sec. II a. Chr., în toate zonele de pe Platou s-au identificat complexe de locuire și anexe gospodărești cu material caracteristic unei așezări nefortificate. Platoul este înconjurat – probabil, în primul sfert al sec. I a. Chr. – de un zid de tip elenistic, cu paramente din blocuri de calcar sumar fasonate, identificându-se complexe de locuire și artefacte tipice pentru o cetate.

Cândva, la pragul dintre cele două ere, mai probabil la începutul primului veac al erei creștine, zidul este distrus, observându-se urme puternice de incendiu, apoi el este refăcut. Din sec. I p. Chr., în interiorul noii incinte se vor descoperi doar depuneri de tip moviliță, majoritatea cu ringuri din piatră, deseori cu vetre *in situ* ori vetre izolate. Din secolul I p. Chr., aici nu au mai fost identificate vestigii ale unor locuințe de suprafață, bordeie, ateliere ori alte ansambluri gospodărești, deci nu poate fi vorba de o așezare ori o cetate.

Introduction

The uniqueness of the Pietroasa Mică (fig. 1) site lies in the fact that it is the only one within the Geto-Dacian area known to date from the 4th/3rd century BC - 1st century AD, where the following succession is observed on the *Gruiu Dării* plateau: an unfortified settlement, a fortress, and subsequently, a sacred area with votive deposits.

Finds dating from the late 4th to the 3rd century BC were identified in almost all excavated areas, although the archaeological layer and features appeared only in specific zones. Starting from the middle or second half of the 2nd century BC, dwelling features and household annexes were identified across all areas of the plateau, containing material culture characteristic of an unfortified settlement. The plateau was likely enclosed in the first quarter of the 1st century BC by a Hellenistic-type wall with facings made of roughly dressed limestone blocks; dwelling features and artefacts typical of a fortress were identified for this period.

During the transition between the two eras, more likely at the beginning of the 1st century AD, the wall was destroyed, evidenced by intense burn layers, and subsequently rebuilt. From the 1st century AD onwards, only mound-type deposits were discovered inside the new enclosure. Most of these featured stone rings, often containing *in situ* hearths or isolated hearths. No remains of surface dwellings, huts, workshops, or other household structures from the 1st century AD were identified; therefore, this phase cannot be classified as a settlement or a fortress.

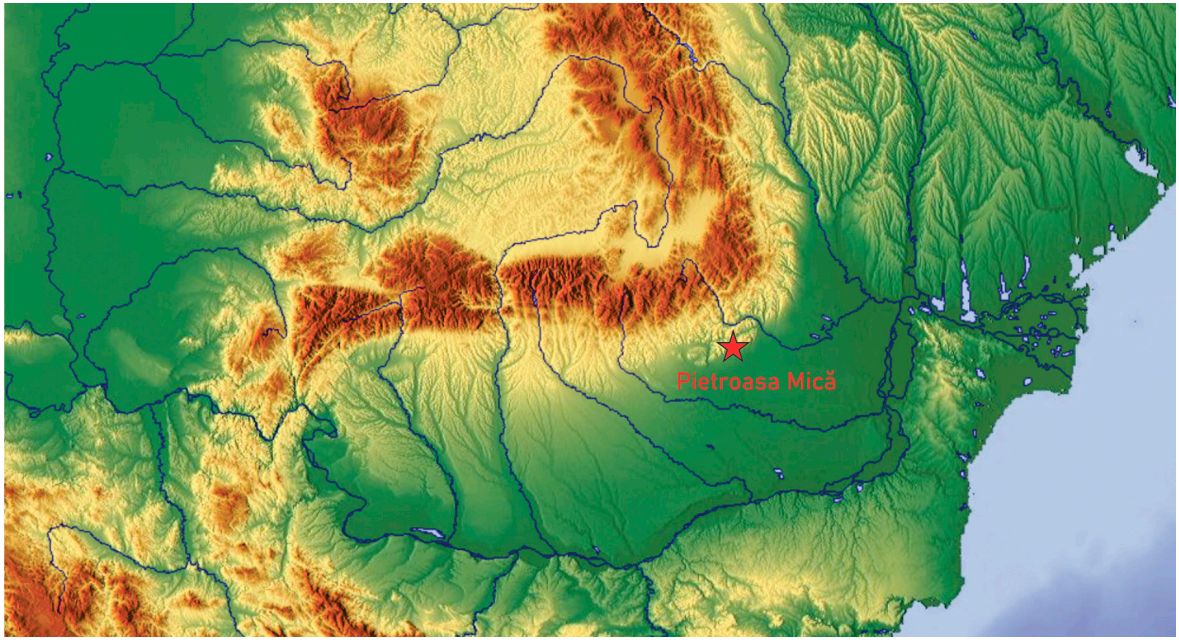

Fig. 1. Localizarea sitului de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării.*
Fig. 1. Location of the site at Pietroasa Mică-*Gruiu Dării.*

În cercetările de pe Platou și Terasa I din sec. I p. Chr., depunerile caracteristice sunt cele de tip moviliță – 73 ex., din care 56 aveau ringuri din piatră, în interiorul cărora s-au găsit nouă vetre *in situ*, în alte opt cazuri fiind vetre fragmentate depuse; încă 17 depuneri de tip moviliță nu aveau ringuri din piatră. Dacă adăugăm depunerile votive din săpăturile anterioare (1973-1989), aici au fost descoperite, cel puțin, 150 de depuneri votive. Rezultă utilizarea acestui spațiu, în acest timp, doar ca o zonă sacră.

In the excavations between 2001-2025 on the Plateau and Terrace I, 73 mound-type deposits dating from the 1st century AD were documented: 56 had stone rings (containing nine *in situ* hearths and eight cases of fragmented hearths deposited as fill), while 17 lacked stone rings. Including the votive deposits from previous excavations (1973-1989), at least 150 such deposits have been discovered here. This indicates that, during this period, the space functioned exclusively as a sacred area.

Ritualurile care au avut loc au lăsat un material relevant: aglomerări de obiecte întregi sau fragmentate, dar utilizate anterior, îndeosebi vase ceramice, apoi unelte și ustensile, podoabe și accesorii vestimentare, arme și piese de harnașament, monede și figurine antropomorfe sau zoomorfe, depuse într-un mod mai mult sau mai puțin organizat. Impresia care rezultă din amenajări și conținutul lor este acela că în aceste depuneri votive sunt resturi ale unor locuințe incendiate și o parte din inventarul lor, recuperat anterior.

Cea mai probabilă ipoteză pe care am emis-o și am argumentat-o până acum este că aici a fost, în sec. I p. Chr., un important loc de cult cu depuneri votive, aici fiind depuse resturile unor locuințe și o parte din inventarul acestora, din motive greu de precizat. Bogăția și varietatea acestor artefacte, multe din ele încă utile/utilizabile, și complicatele ritualuri desfășurate în incintă ne relevă că a fost vorba de puternice motivații de cult, altfel fiind greu de înțeles de ce comunitatea/comunitățile au renunțat de bunăvoie la asemenea bunuri valoroase (Sîrbu, Matei 2013; Sîrbu et al. 2014b).

Dacă se iau în considerare, pe de o parte, amploarea depunerilor, bogăția și varietatea pieselor și, pe de altă parte, neidentificarea unor situri din sec. I p. Chr. în zona imediat înconjurătoare, putem concluziona că depunerile din incintă provin de la comunități de pe o zonă întinsă. Locul de cult își încetează existența aproximativ la sfârșitul sec. I - începutul sec. II p. Chr., probabil, cu ocazia războaielor daco-romane.

The rituals performed left behind a significant inventory: clusters of whole or fragmented objects that had been previously used, primarily ceramic vessels, followed by tools, utensils, jewels, dress accessories, weapons, harness pieces, coins, and anthropomorphic or zoomorphic figurines, deposited in a more or less organized manner. The layout and content suggest that these votive deposits consist of the remains of burned dwellings and portions of their previously recovered inventory.

The most plausible hypothesis, which we have previously proposed and argued for, is that this was a major cult site during the 1st century AD, an important cult place with votive offerings, where the remains of some dwellings and part of their inventory were deposited, for reasons that are difficult to distinguish (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005; Sîrbu, Matei 2013; Sîrbu et al. 2014b).

The richness and variety of these artefacts, many of which were still functional, and the complex rituals performed within the enclosure, point to powerful cultic motivations; otherwise, it would be difficult to explain why the community or communities voluntarily left behind such valuable goods. Given the scale of the deposits and the lack of 1st century AD sites in the immediate vicinity, we can conclude that the deposits originated from communities across a wide area. The cult site ceased to exist in the late 1st or early 2nd century AD, likely during the Daco-Roman Wars (101/102-105/106 AD).

Podoabele și piesele de vestimentație descoperite în situl de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* sunt destul de numeroase comparativ cu alte tipuri de piese, ele fiind descoperite atât în complexe, cât și în stratul arheologic.

De departe, cele mai frecvente piese de vestimentație sunt fibulele, în număr de 50 (întregi sau parțial întregibile). Tot în această categorie intră și cca 25 de fragmente, în special ace și bucăți de resorturi provenind tot de la fibule.

În afara fibulelor, mai consemnăm prezența unui număr restrâns de catarame, a unei paftale, precum și a unui element de la o centură de tip norico-panonic. În ce privește podoabele, avem un număr relativ important de asemenea piese din argint, bronz sau fier, descoperite la Pietroasa Mică, cum ar fi: brățări, colane, cercei, inele, pandantive și verigi de lanțuri.

Nu în ultimul rând, menționăm și prezența a numeroase mărgele din sticlă policromă, descoperite ca piese individuale, precum și a două fragmente de brățări din sticlă, de culoare albastră, ultimele – importuri din mediul celtic.

În continuare, vom prezenta detaliat, pe tipuri, cele 50 de fibule, o parte dintre ele publicate deja (Dupoi, Sîrbu 2001; Sîrbu, Matei, Dupoi 2005), altele inedite. Cele 25 de fragmente de ace și resorturi le-am luat în considerare doar ca număr, ele nefiind descrise și nici redate în figuri.

Jewellery and dress accessories at Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* are quite numerous compared to other finds, recovered from both features and the archaeological layer. By far, the most frequent items are fibulae (50 whole or partially preserved). This category also includes approximately 25 fragments, mainly pins and springs.

Beyond fibulae, we recorded a small number of buckles, a belt plate, and a component of a Norico-Pannonian type belt. Regarding adornments, a relatively significant number of silver, bronze, and iron pieces were found: bracelets, necklaces, earrings, rings, pendants, and chain links.

Lastly, we mention numerous polychrome glass beads found as individual pieces, as well as two fragments of blue glass bracelets, the latter being imports from the Celtic environment.

In the following sections, we will present a detailed typology of the 50 fibulae, some already published (Dupoi, Sîrbu 2001; Sîrbu, Matei, Dupoi 2005) and others previously unpublished. The 25 pin and spring fragments are included in the total count but are not described or illustrated.

Fibulae of the La Tène C schema

The number of LT C schema fibulae is small, with only three specimens, none of which are preserved intact. The sparse presence of these items may reflect a more modest occupation during the second half of the 2nd century BC - first decades of the 1st century BC.

Fibule de schemă Latène C

Numărul fibulelor de schemă LT C este redus – doar trei exemplare, dintre care niciunul nu se păstrează întreg. Prezența slabă a acestor piese poate reflecta o locuire mai modestă în a doua jumătate a sec. II a. Chr. - primele decenii ale sec. I a. Chr.

1. Fibule cu noduri. La Pietroasa Mică a fost descoperită în săpăturile vechi (Dupoi, Sîrbu 2001, 35-36) o singură fibulă fragmentară din bronz, din care se păstrează un fragment din picior, decorat cu trei noduri (fig. 2/1). Acest tip de fibulă este realizat dintr-o singură bucată de metal, cu resort mare, coardă exterioară și piciorul întors pe deasupra arcului, fixat de acesta cu ajutorul unui manșon.

Piesa aparține, cel mai probabil, tipului *A1b,* după K. Horedt (Horedt 1973, 133), tipului *1d,* după tipologia lui A. Rustoiu (Rustoiu 1997, 31).

Majoritatea covârșitoare a fibulelor cu noduri au fost realizate din argint, 76 la număr (Spânu 2012, 42), fiind răspândite preponderent în Transilvania și Crișana (Rustoiu 1997, 167). Fibulele fabricate din bronz sunt mult mai rare – sub 10 exemplare (Spânu 2012, 42).

A. Rustoiu menționa ideea că prezența pieselor din bronz sau fier, cu precădere în afara arcului carpatic, ar putea indica o imitare a fibulelor de argint (Rustoiu 1997, 32).

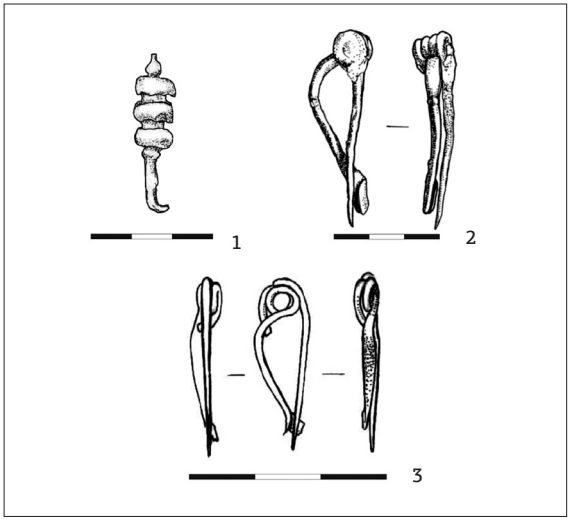

Fig. 2. Fibule de schemă Latene C.
Fig. 2. Fibulae of La Tène C Schema.

1. Knot-decorated fibulae. At Pietroasa Mică, a single fragmentary bronze fibula was discovered during the older excavations (Dupoi, Sîrbu 2001, 35-36), of which only a foot fragment decorated with three knots remains (fig. 2/1). This type of fibula is made from a single piece of metal, featuring a large spring, an external chord, and a foot turned over the bow and fixed to it with a sleeve.

The piece most likely belongs to Type A1b according to K. Horedt (Horedt 1973, 133) or Type 1d in A. Rustoiu's typology (Rustoiu 1997, 31). The overwhelming majority of knot-decorated fibulae were made of silver, 76 specimens (Spânu 2012, 42), being primarily distributed in Transylvania and Crișana (Rustoiu 1997, 167). Bronze

Cele mai bune analogii pentru piesa de la *Gruiu Dării* le întâlnim la Popești (Vulpe 1961, 329, fig. 6/2) și Poiana, cu mențiunea că nodurile de pe corpul fibulei sunt mult mai dispersate (Vulpe, Vulpe 1933, 344, fig. 126/1).

În ceea ce privește datarea fibulelor de argint cu noduri, K. Horedt le includea în intervalul 125-75 a. Chr. (Horedt 1973, 151), în timp ce A. Rustoiu le încadra în primul grup al tezaurelor de argint, respectiv în intervalul 150/125 - 75/50 a. Chr. (Rustoiu 2020, 22). Dacă plecăm de la ideea că piesele din bronz au imitat exemplarele din argint, putem atribui o datare mai târzie a fibulelor din bronz, și anume, în prima jumătate a sec. I a. Chr., după cum o dovedește asocierea fibulei de la Popești cu boluri cu decor în relief, fragmente de amfore cu stampilă anepigrafică sau monede *schyphate* (Vulpe 1961, 329-331).

2. Fibule filiforme de schemă Latène mijlociu. La Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* au fost descoperite doar două astfel de piese – una din fier și cealaltă din bronz (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 26-27). Acestea sunt realizate dintr-un singur fir de metal, cu resortul bilateral format din patru spire, coarda prin interior și piciorul întors pe deasupra arcului, fiind prins de acesta printr-o clemă realizată prin lățirea capătului piciorului. Niciuna dintre fibule nu se păstrează integral. La prima dintre ele lipsește piciorul, dar se observă urma de fixare pe arc (fig. 2/2), iar la cea de-a doua lipsesc două spire și piciorul, rupte din apropierea portagrafei (fig. 2/3).

specimens are much rarer, with fewer than 10 known examples (Spânu 2012, 42). A. Rustoiu suggested that the presence of bronze or iron pieces, particularly outside the Carpathian arch, might indicate an imitation of silver fibulae (Rustoiu 1997, 32).

The best analogies for the piece from *Gruiu Dării* are found at Popești (Vulpe 1961, 329, fig. 6/2) and Poiana, with the observation that the knots on the body are more dispersed in those cases (Vulpe, Vulpe 1933, 344, fig. 126/1).

Regarding the chronology, K. Horedt dated the silver knot fibulae to 125-75 BC (Horedt 1973, 151), while A. Rustoiu placed them in the first group of silver hoards, 150/125 - 75/50 BC (Rustoiu 2020, 22). If the bronze items imitated silver ones, a later dating for the former (first half of the 1st century BC) is plausible, as evidenced by the association of the Popești fibula with relief-decorated bowls, amphora fragments with anepigraphic stamps, or *scyphate* coins (Vulpe 1961, 329-331).

2. Filiform fibulae of the Middle La Tène schema. Only two such pieces were discovered at Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*: one of iron and the other of bronze (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 26-27). They are made from a single metal wire, with a bilateral spring consisting of four coils, an internal chord, and a foot turned over the bow and secured by a clip, formed by flattening the end of the foot. Neither fibula is complete: the first lacks the foot but shows the attachment mark on the bow (fig. 2/2); and the second one is missing two coils and the foot, broken near the catch-plate (fig. 2/3).

Tipologic, cele două fibule de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* se încadrează în tipul *3a* la M. Feugère (Feugère 1985, 190), cu coardă interioară. Fibulele filiforme de acest tip cunosc o răspândire largă pe teritoriul Europei, mai ales în zonele locuite de celți. În Dacia preromană aceste fibule sunt foarte rare – toate cu coarda exterioară, de tipul 2 la A. Rustoiu (Rustoiu 1997, 33). Exemplarele de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* sunt singurele care au coardă interioară, ele fiind, cel mai probabil, importuri din mediul scordisc (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 27).

Din punct de vedere cronologic, M. Feugère datează fibulele de acest tip în prima jumătate a sec. I a. Chr. (Feugère 1985, 196), în timp ce A. Rustoiu le încadrează între sfârșitul sec. II – prima jumătate a sec. I a. Chr. (Rustoiu 1997, 35). Fibula din bronz descoperită la Pietroasa Mică apare asociată cu un fragment de brățară, care este datat la sfârșitul sec. II - prima jumătate a sec. I a. Chr. (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 33). Ambele fibule apar în complexe care, stratigrafic, se încadrează în nivelul sec. I a. Chr. de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*.

Fibule de schemă Latène târziu

Fibulele din această categorie sunt, de departe, cele mai numeroase – 38 de piese întregi sau fragmentare. Dintre acestea, 32 de piese fac parte dintr-un lot care au în comun arcul curbat, cu aspect filiform și, mai rar, aplatizat, cu resort bilateral mic sau mare, coarda interioară, exterioară sau înfășurată de arc, cu portagrafa plină sau în formă de cadru. Cele 32 de fibule – 19 întregi sau aproape întregi – au putut fi încadrate tipologic în trei tipuri.

Typologically, they correspond to M. Feugère's type 3a (Feugère 1985, 190) with an internal chord. Filiform fibulae of this type are widely distributed throughout Europe, especially in areas inhabited by the Celts. In Pre-Roman Dacia these fibulae are very rare, all with an external cord, belonging to type 2 by A. Rustoiu (Rustoiu 1997, 33). The Pietroasa Mică examples are the only ones with internal chords, likely being imports from the Scordiscian environment (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 27).

M. Feugère dates them to the first half of the 1st century BC (Feugère 1985, 196), while Rustoiu places them between the late 2nd and mid-1st century BC (Rustoiu 1997, 35). The bronze fibula discovered at Pietroasa Mică appears in association with a bracelet fragment, which is dated to the end of the 2nd century - the first half of the 1st century BC (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 33).

Both fibulae appear in contexts stratigraphically assigned to the 1st century BC level at Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*.

Fibulae of the Late La Tène schema

This category is by far the most numerous, with 38 whole or fragmentary pieces. Among them, 32 share a curved, filiform (or occasionally flattened) bow, a bilateral spring (small or large), an internal, external, or bow-wrapped chord, and a solid or frame-shaped catch-plate.

The 32 fibulae, of which 19 are complete or nearly complete, could be typologically classified into three types.

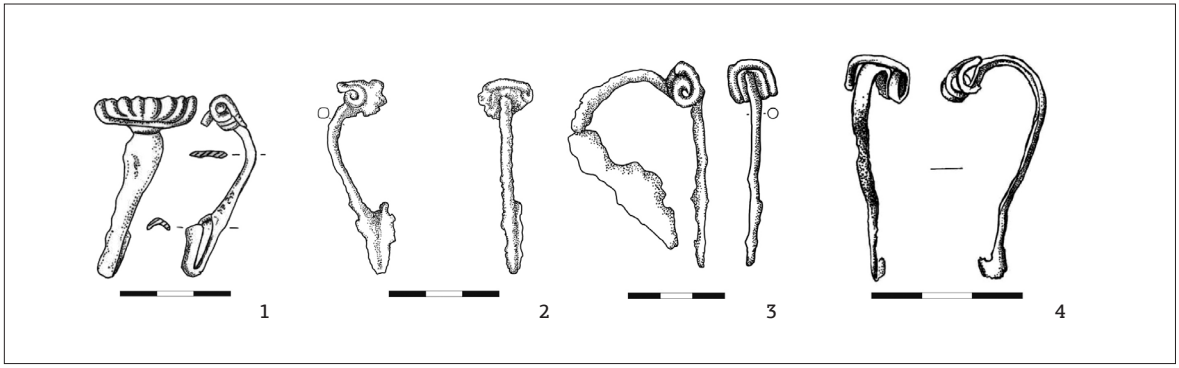

Fig. 3. Fibule filiforme cu coardă exterioară.
Fig. 3. Filiform Fibulae with external chords.

1. Fibule filiforme cu coardă exterioară. Au fost descoperite patru exemplare, toate realizate din fier. Ele au arcul curbat, aplatizat sau filiform, resort bilateral mare sau mic și portagrafa plină. Tipologic, ele aparțin tipului *7a,* definit de A. Rustoiu (Rustoiu 1997, 40). Prima dintre ele, cu resortul bilateral mare, aparține tipului *7a1* (fig. 3/1), în timp ce celelalte trei, cu resortul bilateral scurt, pot fi încadrate în tipul *7ab* (fig. 3/2-4).

Fibulele cu coardă exterioară sunt frecvente în Dacia Preromană, cu precădere în Transilvania, dar apar mai rar și în așezările extracarpatice, cum ar fi în dava de la Poiana (Vulpe, Teodor, 2003, 577, fig. 98/7, 8) sau în cele de la Popești și Radovanu (Rustoiu 1997, 186). Trebuie consemnat numărul mult mai mare de asemenea piese descoperite la Pietroasa Mică față de cele de la Poiana sau Popești.

1. Filiform fibulae with external chords. Four specimens have been discovered, all made of iron. They have a curved, flattened, or filiform bow, a large or small bilateral spring, and a solid catch plate. Typologically, they belong to type 7a as defined by A. Rustoiu (Rustoiu 1997, 40). The first one, with a large bilateral spring, belongs to type 7a1 (fig. 3/1), while the other three, with a short bilateral spring, can be classified as type 7ab (fig. 3/2-4).

The fibulae with an external chord are common in Pre-Roman Dacia, particularly in Transylvania, but they also appear, more rarely, in settlements outside the Carpathians, such as in the *dava* at Poiana (Vulpe, Teodor 2003, 577, fig. 98/7, 8) or in those at Popești and Radovanu (Rustoiu 1997, 186). It should be noted that the number of such items discovered at Pietroasa Mică is much higher compared to those from Poiana or Popești.

Datarea acestor fibule pe parcursul sec. I a. Chr. este în concordanță cu contextul în care au fost descoperite și fibulele de la Pietroasa Mică. De notat este că fibula nr. 4 (fig. 3/4) apare asociată cu o fibulă cu resort bilateral mare și coarda înfășurată pe arc, fibulă care se datează la finalul sec. I a. Chr. - prima jumătate a sec. I p. Chr. (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 28).

2. Fibule filiforme cu coardă interioară. Au fost descoperite opt exemplare, din care cinci din bronz și trei din fier. Fibulele de acest tip au resortul bilateral compus din minimum patru spire sau mai multe, arcul filiform sau aplatizat, coardă interioară și portagrafă plină, triunghiulară sau trapezoidală. În privința ariei de răspândire, acestea apar frecvent în așezările și cetățile din Dacia preromană.

În funcție de dimensiunile resortului și forma arcului, A. Rustoiu a definit două tipuri distincte: *tipurile 8 și 9* (Rustoiu 1997, 41-42).

În cazul nostru, sunt două fibule din bronz, de mici dimensiuni, și o fibulă din fier, care pot fi încadrate în *tipul 8*. Prima fibulă din bronz are resortul format din șase spire (3+3), cu arcul simplu, circular în secțiune, și aparține variantei *Rustoiu 8a* (fig. 4/1). A doua fibulă din bronz are arcul aplatizat, puternic curbat în proximitatea resortului, din care lipsesc o parte din spire, iar portagrafa este trapezoidală (fig. 4/2). Această fibulă aparține variantei *Rustoiu 8b*. Tot acestei variante aparține și fibula din fier (fig. 5/1), care are arcul aplatizat, în forma unui romb alungit și resortul bilateral format din cinci spire (2+3).

The dating of these fibulae to the course of the 1st century BC is consistent with the context in which the fibulae from Pietroasa Mică were discovered. It is worth noting that fibula no. 4 (fig. 3/4) appears in association with a fibula featuring a large bilateral spring and a chord wrapped around the bow, an item dated to the end of the 1st century BC to the first half of the 1st century AD (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 28).

2. Filiform Fibulae with internal chords. Eight specimens were discovered, of which five are made of bronze and three of iron. Fibulae of this type have a bilateral spring consisting of at least four coils or more, a wire-like or flattened bow, an internal chord, and a solid, triangular or trapezoidal catch-plate. In terms of their distribution, they frequently appear in the settlements and fortresses of Pre-Roman Dacia.

Depending on the size of the spring and the shape of the bow, A. Rustoiu defined two distinct types: types 8 and 9 (Rustoiu 1997, 41-42).

In our case, two small bronze fibulae and one iron fibula can be assigned to type 8. The first bronze fibula has a spring composed of six coils (3+3), a simple bow with a circular cross-section, and belongs to Rustoiu variant 8a (fig. 4/1). The second bronze fibula has a flattened bow, strongly curved near the spring, part of whose coils are missing, and a trapezoidal catch-plate (fig. 4/2). This fibula belongs to Rustoiu variant 8b. The iron fibula (fig. 5/1), which has a flattened bow in the shape of an elongated rhombus and a bilateral spring with five coils (2+3), also belongs to this variant.

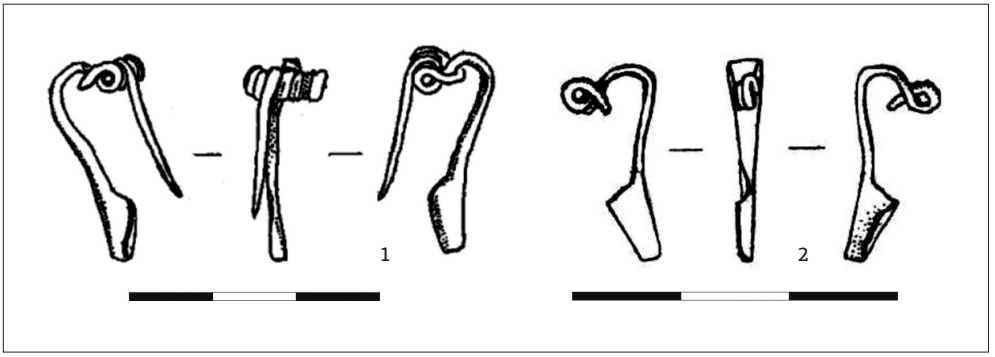

Fig. 4. Fibule filiforme cu coardă interioară.
Fig. 4. Filiform Fibulae with internal chords.

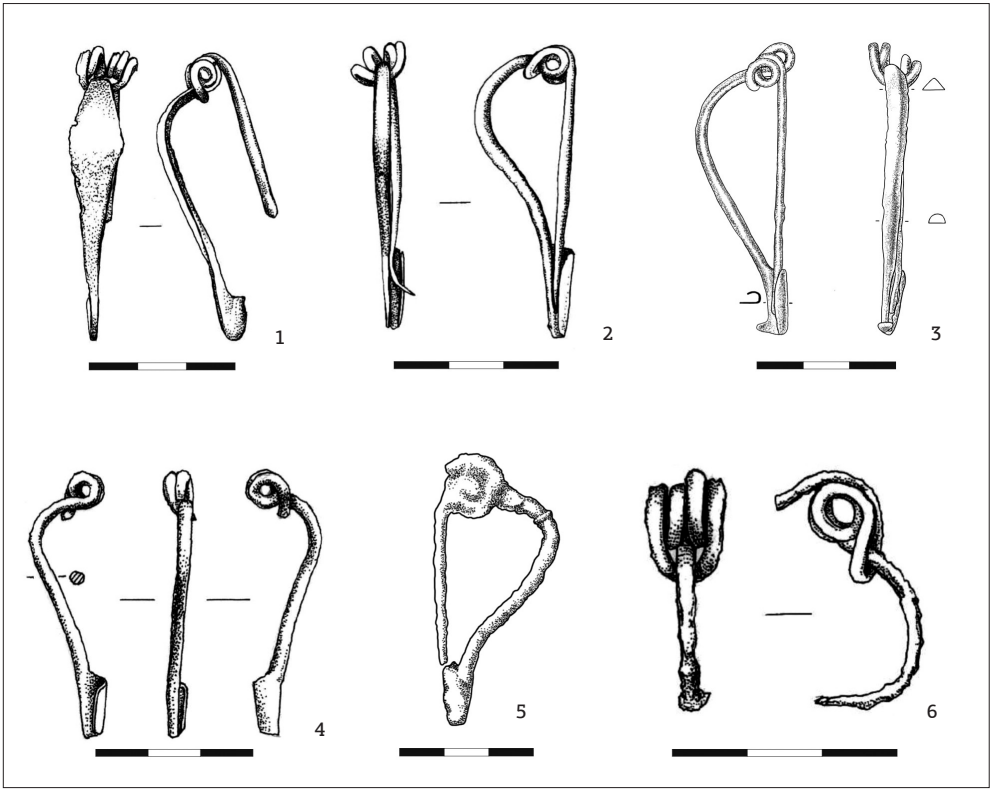

Fig. 5. Fibule filiforme cu coardă interioară.
Fig. 5. Filiform Fibulae with internal chords.

Celelalte cinci fibule, care aparțin acestei categorii, din care trei din bronz (fig. 5/2-4) și două din fier (fig. 5/5, 6), pot fi încadrate în tipul 9 definit de A. Rustoiu, respectiv *fibule filiforme cu resort scurt și coardă interioară (fibule „soldățești")* (Rustoiu 1997, 42). Acestea au resort bilateral scurt, format din patru spire (2+2), arc simplu, portagrafa plină, de formă triunghiulară sau trapezoidală.

În ceea ce privește datarea, fibulele filiforme au o circulație în timp destul de mare, începând cu a doua jumătate a sec. I a. Chr. și până la mijlocul sec. I p. Chr. pentru tipul 8, în timp ce tipul 9 poate merge până la sfârșitul sec. I p. Chr. (Rustoiu 1997, 41-42; Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 28-29).

3. Fibule cu resort bilateral mare și coarda înfășurată pe arc. Au fost descoperite șapte exemplare, dintre care unul din argint, două din bronz și patru din fier. Piesele de acest tip se caracterizează printr-un resort bilateral mare și coarda înfășurată în zona de contact a arcului cu resortul. Tipologic, ele se înscriu *tipului 10,* definit de A. Rustoiu (Rustoiu 1997, 43), cu trei variante, din care variantele *10a* cu portagrafă-cadru și *10b* cu portagrafa plină, sunt prezente și la Pietroasa Mică.

În varianta *10a* pot fi incluse trei fibule – una din argint, una din bronz și una din fier. Fibula din argint este de mici dimensiuni, are resortul bilateral format din zece spire (5+5), arcul ușor aplatizat, coarda înfășurată pe arc și portagrafa în formă de cadru (fig. 7/1). A doua fibulă are resortul bilateral foarte mare, compus din 25 spire (13+12) și portagrafa în

The other five fibulae in this category, three bronze (fig. 5/2-4) and two iron specimens (fig. 5/5, 6), can be classified as type 9 as defined by A. Rustoiu, that is, wire-like fibulae with a short spring and an internal chord ("soldier's fibulae") (Rustoiu 1997, 42). These have a short bilateral spring consisting of four coils (2+2), a simple bow, and a solid, triangular or trapezoidal catch-plate.

Regarding their dating, wire-like fibulae circulated over a fairly long period: from the second half of the 1st century BC to the mid-1st century AD for type 8, while type 9 may extend until the end of the 1st century AD (Rustoiu 1997, 41-42; Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 28-29).

3. Fibulae with large bilateral springs and bow-wrapped chords. Seven specimens were discovered, one made of silver, two of bronze, and four of iron. Pieces of this type are characterized by a large bilateral spring and a chord wrapped around the point where the bow meets the spring. Typologically, they correspond to type 10 as defined by A. Rustoiu (Rustoiu 1997, 43), which includes three variants, two of which, variant 10a with a frame-type catch-plate and variant 10b with a solid catch-plate, are present at Pietroasa Mică.

Three fibulae can be included in variant 10a: one made of silver, one of bronze, and one of iron. The silver fibula is small, with a bilateral spring consisting of ten coils (5+5), a slightly flattened bow, a chord wrapped around the bow, and a frame-shaped catch-plate (fig. 7/1). The second fibula has a very large bilateral spring, consisting of 25 coils (13+12), and a frame-shaped catch plate

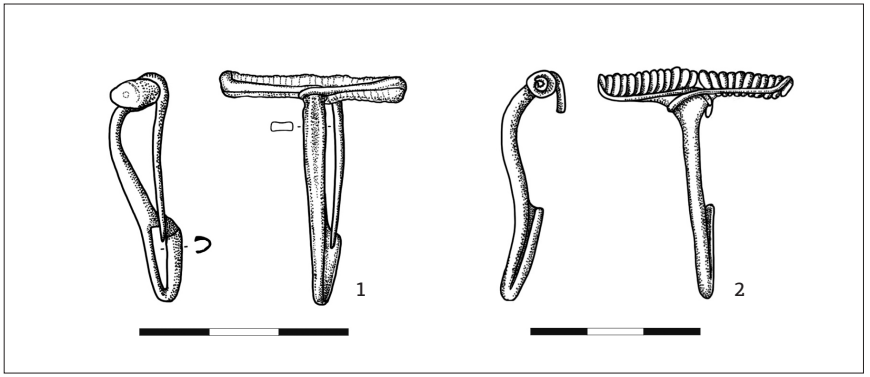

Fig. 6. Fibule cu resort bilateral mare și coarda înfășurată pe arc.
Fig. 6. Fibulae with large bilateral springs and bow-wrapped chords.

formă de cadru (fig. 6/1). A treia fibulă, din fier, are resortul bilateral compus din 12 spire (6+6), arcul aplatizat și portagrafa în formă de cadru (fig. 7/2).

Celelalte patru fibule – una din bronz (fig. 6/2) și trei din fier (fig. 7/3-5) – aparțin variantei *10b* și sunt caracterizate de resorturi bilaterale foarte mari, două dintre ele având 24 spire (13+11), respectiv 25 de spire (12+13) și portagrafe pline, din care una ruptă din vechime (fig. 6/2; 7/5). Cele două fibule din bronz au introdu-se cate o tijă din fier în interiorul resortului.

După tipologia lui V. Zirra, toate cele șapte fibule aparțin tipului *49a* (Zirra 2017, 80-81).

Fibulele de acest tip sunt descoperiri relativ frecvente în marile dave de pe Siret, la Poiana (Vulpe, Teodor 2003, 589, fig. 13-15), Brad (Ursachi 1995, 500, fig. 205/3) și Răcătău (Căpitanu 1984, 79-80, fig. 6/12; 7/1-3, 5, 7, 8), precum și în cele din Muntenia, la Popești (Turcu 1979, 151, fig. 25/1) și Ocnița (Berciu

(fig. 6/1). The third fibula, made of iron, has a bilateral spring composed of 12 coils (6+6), a flattened bow, and a frame-shaped catch plate (fig. 7/2).

The other four fibulae, one made of bronze (fig. 6/2) and three made of iron (fig. 7/3-5), belong to variant 10b and are characterized by very large bilateral springs, two of them having 24 coils (13+11) and 25 coils (12+13) and solid catch plates, one of which is broken since antiquity (fig. 6/2; 7/5). Both bronze fibulae have an iron rod inserted inside the spring.

According to V. Zirra's typology, all seven fibulae belong to type 49a (Zirra 2017, 80-81).

Fibulae of this type are relatively common finds in the major Siret Valley *davae*, such as Poiana (Vulpe, Teodor 2003, 589, fig. 13-15), Brad (Ursachi 1995, 500, fig. 205/3), and Răcătău (Căpitanu 1984, 79-80, fig. 6/12; 7/1-3, 5, 7, 8), as well as in those from Wallachia, at Popești (Turcu 1979, 151, fig. 25/1) and

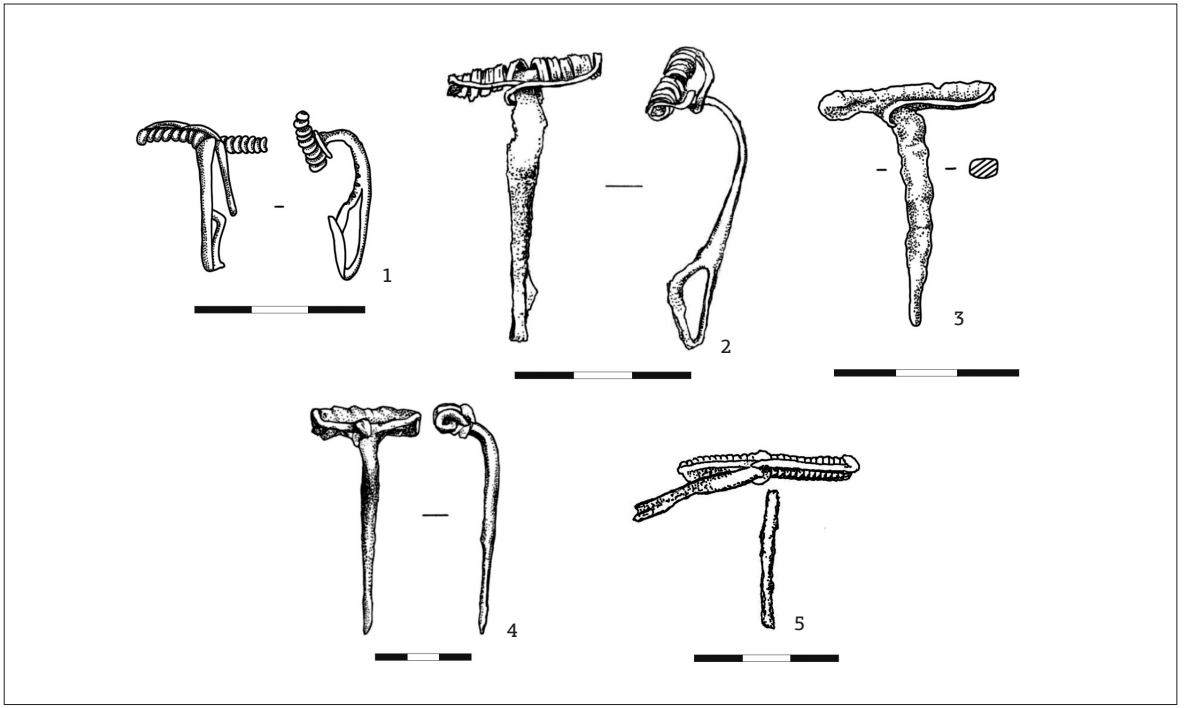

Fig. 7. Fibule cu resort bilateral mare și coarda înfășurată pe arc.
Fig. 7. Fibulae with large bilateral springs and bow-wrapped chords.

1981, 88, fig. 20/4; 102/17). De asemenea, ele nu lipsesc nici din Transilvania, cum ar fi la Sighișoara (Andrițoiu, Rustoiu 1997, 118, fig. 122/4-6).

În ceea ce privește datarea lor, pe baza asocierilor cu alte piese, A. Rustoiu le încadrează între sfârșitul sec. I a. Chr. și al treilea sfert al secolului I p. Chr., fiind sincrone cu fibulele-linguriță (Rustoiu 1997, 43-44). Nu departe de Pietroasa Mică a fost descoperit

Ocnița (Berciu 1981, 88, fig. 20/4; 102/17). They are also present in Transylvania, for example at Sighișoara (Andrițoiu, Rustoiu 1997, 118, fig. 122/4-6).

Regarding their dating, based on the associations with other artefacts, A. Rustoiu places them between the end of the 1st century BC and the third quarter of the 1st century AD, synchronously with spoon-shaped fibulae (Rustoiu 1997, 43-44). Not far from Pietroasa Mică,

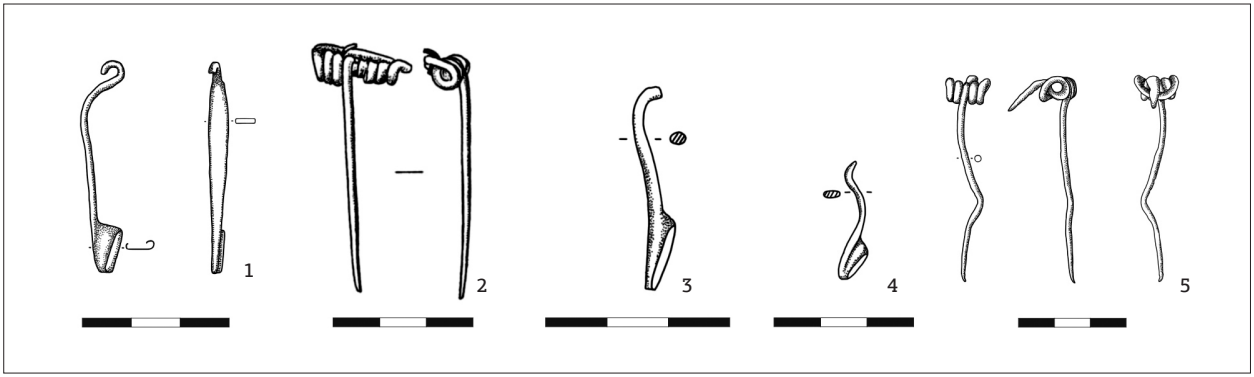

Fig. 8. Fibule de schemă Latene târziu (fragmente).
Fig. 8. Fibulae of Late La Tène Schema (fragments).

recent un tezaur compus din trei podoabe din argint și 19 denari romani republicani, ultima moneda fiind din anul 41 a. Chr. Din tezaur făcea parte și o fibulă cu coarda înfășurată pe arc, fapt ce confirmă că începuturile producerii acestor fibule sunt, aproximativ, în perioada augusteică (Matei, Isvoranu 2022, 208, fig. 1/3).

Tot din categoria fibulelor de schemă Latène târziu mai fac parte alte 13 piese, care, din cauza faptului că se păstrează fragmentar, nu au putut fi încadrate mai precis într-un tip anume. Dintre acestea cinci exemplare sunt din bronz (fig. 8/1-5), iar opt exemplare sunt din fier (fig. 9/1-8).

4. Fibulă cu arc curbat și coardă interioară (Kostrzewski N). A fost descoperită o singură fibulă din fier, de la care lipsește acul și o parte din resort (fig. 10). Are arcul puternic curbat, descriind forma

a recently discovered hoard consisting of three silver ornaments and 19 Republican Roman denarii, with the latest coin dating to 41 BC, also included a fibula with its chord wrapped around the bow, confirming that the beginnings of the production of these fibulae lie somewhere in the Augustan period (Matei, Isvoranu 2022, 208, fig. 1/3).

Also belonging to the category of late La Tène-style fibulae are another 13 pieces which, due to their fragmentary preservation, could not be assigned precisely to a specific type. Of these, five specimens are made of bronze (fig. 8/1-5) and eight are made of iron (fig. 9/1-8).

4. Fibula with curved bow and internal chord (Kostrzewski N). A single iron fibula was discovered, missing its pin and part of its spring (fig. 10). It has a strongly curved bow, forming the shape of the letter

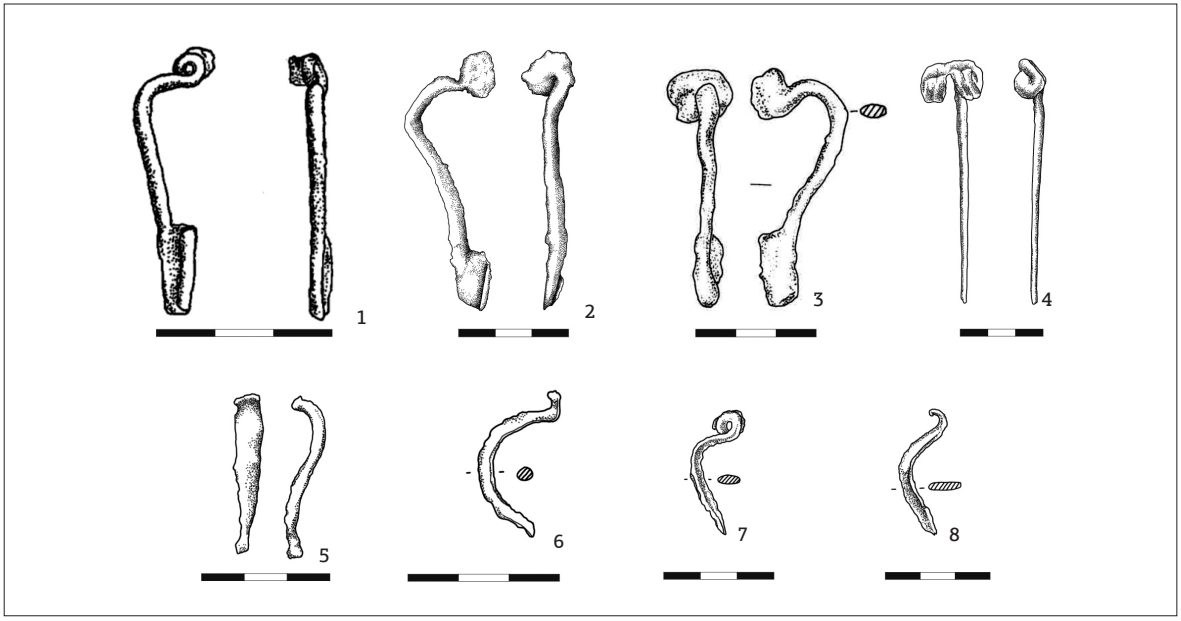

Fig. 9. Fibule de schemă Latene târziu (fragmente).
Fig. 9. Fibulae of Late La Tène Schema (fragments).

literei „S", resort bilateral scurt și coardă interioară. În zona mediană, între arc și picior, se află un mic nod; portagrafa este plină, de formă triunghiulară (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 29-30).

Ceea ce o face deosebită față de fibulele de schemă Latène descrise mai sus este tocmai forma arcului și prezența nodului, care are bune analogii în mediul culturilor Przeworsk și Oksywie (Völling 1994, 199-200; Völling 2005, 124-126). Tipologic, fibula noastră se înscrie în tipul *Völling Na-b*, care preia tipologia lui Kostrzewski, *varianta N*.

"S," a short bilateral spring, and an internal chord. In the middle area, between the bow and the foot, there is a small knob; the catch-plate is solid and triangular in shape (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 29-30).

What distinguishes it from the late La Tène-type fibulae described above is precisely the shape of the bow and the presence of the knob, which has good analogies in the Przeworsk and Oksywie cultural environments (Völling 1994, 199-200; Völling 2005, 124-126). Typologically, our fibula falls within Völling type Na-b, which follows Kostrzewski's typology, variant N.

Aceste fibule sunt foarte rare în Dacia preromană, ele fiind prezente doar în davele de pe Siret, la Poiana – cinci exemplare (Vulpe, Teodor 2003, 579-580, fig. 100/14-15; 101/2, 7, 14), și la Răcătău – două exemplare (Căpitanu 1984, 78, fig. 1-2). Foarte rar, fibule de acest tip apar și în mediul culturii Poienești-Lucașeuca, varianta *Babeș III.3*, respectiv în partea de nord a arealului, la Dolinjany (Babeș 1993, 219, Taf. 48/22g).

În ceea ce privește datarea acestor tipuri de fibule, ele încep să circule în ultimele două-trei decenii ale sec. I a. Chr. și continuă și la începutul sec. I p. Chr. Piesa de la Pietroasa Mică a fost descoperită într-un context stratigrafic datat în prima jumătate a sec. I p. Chr. (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 29-30).

5. Fibule-linguriță. La Pietroasa Mică au fost descoperite trei fibule-linguriță – toate din bronz. Ele au arcul de forma unei calote, de unde și denumirea de *linguriță*. Corpul fibulelor este de formă lamelară, cu portagrafa plină, de formă triunghiulară. Așa cum era de așteptat, niciuna dintre fibule nu păstrează resortul și acul, acest lucru datorându-se faptului că ele erau sudate destul de superficial, pe partea interioară a calotei.

Prima dintre fibule are corpul zvelt, decorat cu incizii longitudinale, care merg și pe arcul în formă de linguriță, parțial păstrat (fig. 11/1). Cea de-a doua fibulă are corpul triunghiular, cu o calotă destul de mare, comparativ cu corpul fibulei (fig. 11/2).

These fibulae are very rare in Pre-Roman Dacia, being present only in the Siret Valley *davae*, at Poiana, with five specimens (Vulpe, Teodor 2003, 579-580, fig. 100/14, 15; 101/2, 7, 14), and at Răcătău, with two specimens (Căpitanu 1984, 78, fig. 1-2). Very rarely, fibulae of this type also appear in the Poienești–Lukaševka cultural environment, Babeș variant III.3, specifically in the northern part of the distribution area, at Dolinjany (Babeș 1993, 219, Taf. 48/22g).

As for the dating of this type of fibula, they begin to circulate in the last two or three decades of the 1st century BC and continue into the early 1st century AD. The piece from Pietroasa Mică was discovered in a stratigraphic context dated to the first half of the 1st century AD (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 29-30).

5. Spoon-shaped fibulae. Three spoon-shaped fibulae were discovered at Pietroasa Mică, all made of bronze. Their bow has the shape of a small calotte, hence the name "spoon". The body of the fibulae is lamellar, with a solid, triangular catch-plate. As expected, none of the fibulae preserve their spring or pin, since these were rather superficially soldered to the inner side of the calotte.

The first fibula has a slender body decorated with longitudinal incisions that also extend onto the partially preserved spoon-shaped bow (fig. 11/1). The second fibula has a triangular body with a dome that is quite large in proportion to the fibula's body (fig. 11/2).

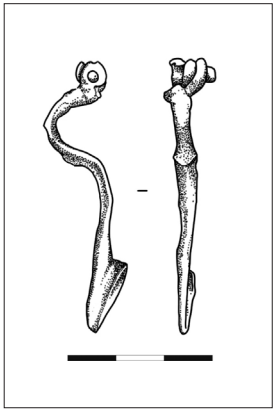

Fig. 10. Fibulă cu arc curbat și coardă interioară (Kostrzewski N).
Fig. 10. Fibula with curved bow and internal chord (Kostrzewski N).

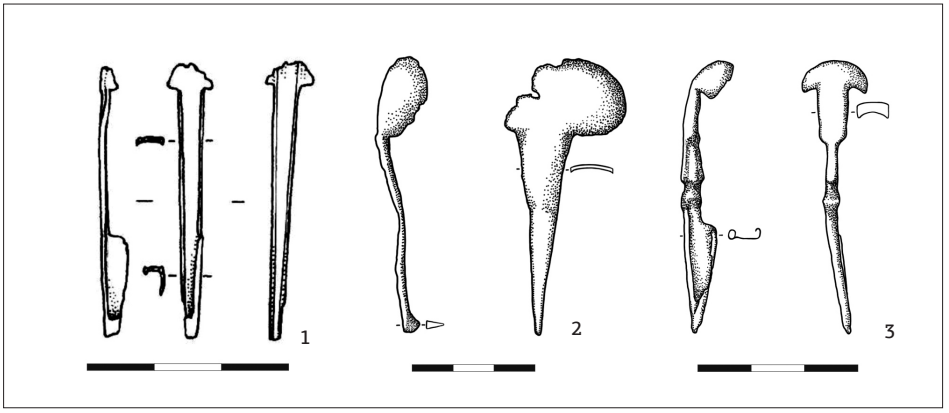

Fig. 11. Fibule linguriță.
Fig. 11. Spoon-shaped fibulae.

Ambele fibule pot fi încadrate, fără rezerve, în tipologiile existente: *Horedt A4c* (Horedt 1973, 133), *Rustoiu 16c* (Rustoiu 1997, 48), *Zirra 50a* (Zirra 2017, 82).

A treia fibulă descoperită la Pietroasa Mică este, deocamdată, un unicat, prin modul cum a fost produsă. Astfel, arcul compus dintr-o calotă îngustă continuă sub forma unei plăci rectangulare, urmată de un picior subțiat, decorat cu un nod, și, apoi, de portagrafa plină, de formă triunghiulară (fig. 11/3). Cea mai apropiată analogie ar putea fi o fibulă de la Ocnița, publicată recent (Sîrbu et al. 2025, 14), unde

Both fibulae can be confidently assigned to established typologies: Horedt A4c (Horedt 1973, 133), Rustoiu 16c (Rustoiu 1997, 48), and Zirra 50a (Zirra 2017, 82).

The third fibula discovered at Pietroasa Mică is, for now, a unique item in terms of how it was produced. Its bow, made of a narrow dome, continues as a rectangular plate, followed by a narrowed foot decorated with a knob, and then a solid triangular catch-plate (fig. 11/3). The closest analogy may be a fibula from Ocnița, recently published (Sîrbu et al. 2025, 14), where the bow, missing the calotte, appears as a rectangular plate that continues with a foot adorned with a knob. However, unlike the

se poate observa că arcul, din care lipsește calota, are o formă de placă rectangulară, care continuă cu un picior ornat cu un nod. Spre deosebire de piesa de la Pietroasa Mică, cea de la Ocnița este bogat decorată.

Fibulele-linguriță au o răspândire importantă în tot spațiul Daciei Preromane. Sunt bine reprezentate în davele de pe Siret, în special la Poiana (Vulpe, Teodor 2003, 581-582, fig. 102-103) și Răcătău, ele nelipsind nici de la Brad (Ursachi 1995, 499, fig. 6). Apar, de asemenea, în așezările importante din Muntenia, ca la Popești (Turcu 1979, 151, fig. 2-4), Ocnița (Berciu 1981, 87-89, fig. 20/1-3; 28/5; pl. 36/5, 48/6-8) și Spâncenata (Preda 1986, 63-64, pl. LII/1, 2, 4, 5), sau în cele din Ardeal, ca la Sighișoara (Andrițoiu, Rustoiu 1997, 117-118, fig. 122/1-3) și Tilișca (Lupu 1989, 150, pl. 26/16).

V. Zirra, în monografia dedicată fibulelor de schemă Latène din Romania, înregistrează 142 de fibule-linguriță, din care marea majoritate sunt confecționate din bronz și sunt prezente cu precădere în așezări (Zirra 2017, 82). Exemplarele din argint, 37 la număr, apar mai ales în tezaure (Spânu 2012, 47-49) și mai puțin în așezări.

În privința datării fibulelor-linguriță, analiza contextelor din așezări și a asocierilor din tezaure converg spre o datare a acestora în ultimele două-trei decenii ale sec. I a. Chr. - până spre mijlocul sec. I p. Chr., poate, și puțin după – pentru o serie de fibule cu decor pseudo-filigranat sau zoomorf (Rustoiu 1997, 49-50; Rustoiu 2019, 222-223; Rustoiu 2020, 21-22; Spânu 2012, 143; Spânu 2019, 180-182; Spânu 2021, 113-115).

item from Pietroasa Mică, the Ocnița fibula is richly decorated.

Spoon-shaped fibulae have a significant distribution throughout the territory of Pre-Roman Dacia. They are well represented in the Siret Valley *davae*, especially at Poiana (Vulpe, Teodor 2003, 581-582, fig. 102-103) and Răcătău, and are also present at Brad (Ursachi 1995, 499, fig. 6). They likewise appear in major settlements in Wallachia, such as Popești (Turcu 1979, 151, fig. 2-4), Ocnița (Berciu 1981, 87-89, fig. 20/1-3; 28/5; pl. 36/5, 48/6-8), and Sprâncenata (Preda 1986, 63-64, pl. LII/1, 2, 4, 5) – as well as in Transylvania, at Sighișoara (Andrițoiu, Rustoiu 1997, 117-118, fig. 122/1-3) and Tilișca (Lupu 1989, 150, pl. 26/16).

In his monograph dedicated to La Tène-type fibulae in Romania, V. Zirra records 142 spoon-shaped fibulae, the vast majority made of bronze and found primarily in settlements (Zirra 2017, 82). The silver examples, numbering 37, appear mostly in hoards (Spânu 2012, 47-49) and only rarely in settlements.

Regarding their dating, analyses of settlement contexts and hoard associations converge toward placing them in the last two or three decades of the 1st century BC up to the mid-1st century AD, possibly even slightly later for some fibulae with pseudo-filigrane or zoomorphic decoration (Rustoiu 1997, 49-50; Rustoiu 2019, 222-223; Rustoiu 2020, 21-22; Spânu 2012, 143; Spânu 2019, 180-182; Spânu 2021, 113-115).

6. Fibule cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc. Acest tip de fibulă, realizat dintr-un singur fir sau bandă de metal, are drept caracteristică piciorul întors pe dedesubt și apoi înfășurat pe arc.

La Pietroasa Mică au fost descoperite două fibule de acest tip, ambele din fier. Din prima fibulă se păstrează arcul, care constă dintr-o bară cu secțiunea pătrată, cu piciorul lățit, întors pe dedesubt și înfășurat pe arc de patru ori. Resortul este compus din patru spire, cu coardă exterioară. Portagrafa și arcul sunt rupte din vechime (fig. 12/1). A doua fibulă are arcul lățit sub forma unei bande, cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat de trei ori pe arc. Portagrafa, realizată din aceeași bandă, este deformată; resortul și acul nu se păstrează (fig. 12/2).

Fibulele de acest tip își au originea în spațiul nord-pontic, utilizând ca prototip morfologic fibulele de schemă Latène mijlociu, după care ele se răspândesc spre Europa și Asia de Vest (Hellström 2018, 45-50). Tipologic, cele două fibule pot fi încadrate în tipul *IB.1c* stabilit de K. Hellström și se datează între mijlocul sec. I p. Chr. - începutul sec. II p. Chr. (Hellström 2018, 51-54).

Cea mai apropiată piesă de acest tip a fost descoperită la Lehliu, jud. Călărași, în inventarul unui mormânt sarmatic (Sîrbu et al. 2014a, 53-54, fig. 22/3a-d). Mormântul de la Lehliu este pus pe seama prezenței unui grup sarmatic care pătrunde în Câmpia Munteniei în a doua jumătate a sec. I

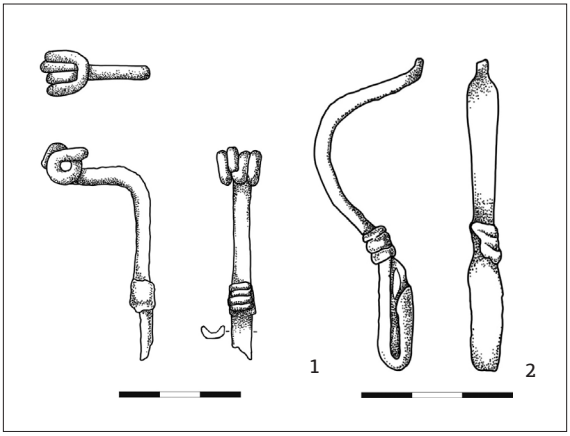

Fig. 12. Fibule cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc.
Fig. 12. Fibulae with the foot turned over the bow and wrapped around the bow.

6. Fibulae with the foot turned underneath and wrapped around the bow. This type of fibula, made from a single wire or metal strip, is characterized by the foot being bent underneath and then wrapped around the bow.

At Pietroasa Mică, two fibulae of this type were discovered, both of iron. From the first fibula, the bow is preserved; it consists of a bar with a square cross-section, with the widened foot bent underneath and wrapped around the bow four times. The spring is made of four coils, with an external chord. The catch-plate and the bow are broken since antiquity (fig. 12/1). The second fibula has a widened bow in the form of a strip, with the foot bent underneath and wrapped around the bow three times. The catch-plate, made from the same strip, is deformed, and the spring and pin are not preserved (fig. 12/2).

p. Chr. (Bârcă 2013, 253). Alte piese asemănătoare au fost identificate în spațiul dintre Prut și Nistru, tot în contexte funerare, la Glubokoe și Mărculești (Bârcă 2006, 314, 327, fig. 172/1, 3).

Cele două fibule de la Pietroasa Mică au fost descoperite în partea superioară a nivelului de sec. I p. Chr., ceea ce indică o datare, cel mai probabil, către finalul acestui secol sau începutul sec. II p. Chr., când incinta fortificată își încetează existența.

Fibule de tip roman

1. Fibule de tip puternic profilat. La Pietroasa Mică au fost descoperite două fibule din bronz, aproape identice, în același complex (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 32, fig. 76/1, 2). Ele se încadrează în tipul *Almgren 69*, *Bojovic 3*, *Rustoiu 19c* (Rustoiu 1997, 52).

Cele două fibule au resortul bilateral compus din opt spire (4+4), o coardă exterioară susținută de un cârlig, iar arcul, puternic profilat, este decorat cu un nod. Portagrafa este plină, de formă trapezoidală, în timp ce capătul piciorului este decorat cu un buton (fig. 13/1, 2).

Fibulele romane puternic profilate au o răspândire importantă în Imperiul Roman, fiind extrem de apreciate, în special în provinciile nord-estice, cum ar fi Pannonia sau Moesia. Ele pătrund în număr mare și în Dacia Preromană, unde apar mai des în marile dave de pe Siret, de la Poiana, Brad,

Fibulae of this type originate in the North Pontic area, morphologically based on Middle La Tène fibulae, after which they spread toward Europe and Western Asia (Hellström 2018, 45-50). Typologically, the two fibulae can be assigned to Hellström type IB.1c and are dated between the mid-1st century AD and the early 2nd century AD (Hellström 2018, 51-54).

The closest piece of this type was discovered at Lehliu, Călărași County, in the inventory of a Sarmatian grave (Sîrbu et al. 2014a, 53-54, fig. 22/3a-d). The Lehliu grave is attributed to a Sarmatian group that entered the Wallachian Plain in the second half of the 1st century AD (Bârcă 2013, 253). Other similar pieces were discovered in funerary contexts between the Prut and Dniester rivers, at Glubokoe and Mărculești (Bârcă 2006, 314, 327, fig. 172/1, 3).

The two fibulae from Pietroasa Mică were discovered in the upper part of the 1st century AD occupation layer, indicating a date most likely toward the end of this century or the beginning of the 2nd century AD, when the fortified enclosure ceased to exist.

Roman-type fibulae

1. Strongly profiled fibulae. Two nearly identical bronze fibulae were discovered at Pietroasa Mică, in the same context (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 32, fig. 76/1, 2). They belong to type Almgren 69, Bojović 3, Rustoiu 19c (Rustoiu 1997, 52).

Both fibulae have a bilateral spring with eight coils (4+4), an external chord supported by a hook, and a strongly profiled

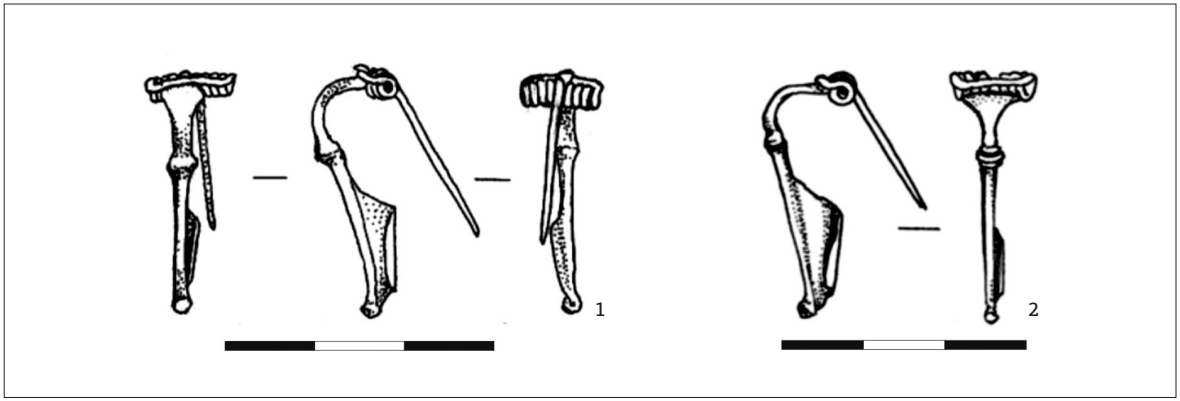

Fig. 13. Fibule de tip puternic profilat.
Fig. 13. Strongly profiled fibulae.

Răcătău, precum și la Onița, în Oltenia, sau Șimleul Silvaniei, în Transilvania (Rustoiu 1997, 52-53).

Din punct de vedere cronologic, fibulele puternic profilate se datează pe tot parcursul sec. I p. Chr., când ating și perioada maximă de utilizare, chiar dacă ele încep să fie produse mai devreme, la sfârșitul sec. I a. Chr. (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 32).

2. Fibule de tip norico-pannonic. Au fost descoperite două fibule de acest tip, dintre care una întreagă, iar cealaltă având lipsă acul și părți din resort (fig. 14/1, 2).

Morfologic, sunt asemănătoare cu fibulele puternic profilate, în sensul că au resort bilateral și coardă exterioară susținută de un cârlig, în timp ce arcul, puternic profilat, este decorat cu două noduri. Cele două fibule de la Pietroasa Mică au portagrafa în

bow decorated with a knob. The catch-plate is solid and trapezoidal, while the foot ends in a button (fig. 13/1, 2).

Strongly profiled Roman fibulae are widespread throughout the Roman Empire and highly appreciated, especially in the northeastern provinces such as Pannonia and Moesia. They enter Pre-Roman Dacia in considerable numbers and appear frequently in the major *davae* along the Siret – Poiana, Brad, Răcătău, as well as at Ocnița in Oltenia and Șimleul Silvaniei in Transylvania (Rustoiu 1997, 52-53).

Chronologically, these fibulae date throughout the 1st century AD, representing their peak moment of use, although they begin to be produced already in the late 1st century BC (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 32).

2. Norico-Pannonian fibulae. Two fibulae of this type were discovered, one complete and the other missing the pin and parts of the spring (fig. 14/1, 2).

formă de cadru, ceea ce le include în tipul *Garbsch A236c* și *Rustoiu 24c* (Rustoiu 1997, 57).

Acest tip de fibulă este o raritate în mediul dacic preroman, piese asemănătoare de tip *24c* fiind descoperite la Barboşi (Sanie, Sanie 2011, 116-117, pl. XXXVIII/4), Şimleul Silvaniei (Rustoiu 1997, 67, fig. 68/7) și, recent, la Târcov-*Piatra cu lilieci* (Matei 2016, 391, pl. 2/4) și Ocnița (Sîrbu et al. 2025, 21). Fibule de tip norico-pannonic, dar alte varietăți, s-au mai găsit la Ocnița (Berciu 1981, fig. 22/6, pl. 4/16, 36/6), Brad (Ursachi 2005, 230, pl. 203/15) sau Sprâncenata (Preda 1986, 64-65, pl. LII/3).

Varianta 24c cu portagrafă-cadru sunt cele mai târzii exemplare, ele datându-se în a doua jumătate a sec. I p. Chr., în unele cazuri – și mai târziu (Rustoiu 1997, 58).

3. Fibule de tip „Alesia". La Pietroasa Mică a fost descoperită o fibulă de acest tip (fig. 15/1), posibil, și o a doua, din care s-a păstrat doar piciorul, terminat cu un mic buton și portagrafă (fig. 15/2).

Prima fibulă s-a conservat relativ bine, lipsind doar acul, care era fixat printr-un ax din fier de sistemul de închidere cu balama specific acestui tip de fibulă. De altfel, în această zonă se observă un conglomerat feros lipit de balama, care reprezintă, cel mai probabil, parți din ax și ac, care au ruginit între timp. Arcul este curbat, de formă triunghiulară, ajurat, în timp ce piciorul se termină cu un buton. Portagrafa este plină, de formă dreptunghiulară (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 32).

Morphologically, they resemble the strongly profiled fibulae, with a bilateral spring and external chord supported by a hook, but the bow, also strongly profiled, is decorated with two knobs. The two fibulae from Pietroasa Mică have a frame-type catch-plate, placing them in Garbsch type A236c and Rustoiu 24c (Rustoiu 1997, 57).

This type of fibula is rare in Pre-Roman Dacia; similar 24c pieces were found at Barboși (Sanie, Sanie 2011, 116-117, pl. XXXVIII/4), Șimleul Silvaniei (Rustoiu 1997, 67, fig. 68/7), and more recently at Târcov-*Piatra cu Lilieci* (Matei 2016, 391, pl. 2/4) and Ocnița (Sîrbu et al. 2025, 21). Other Norico-Pannonian type fibulae were discovered at Ocnița (Berciu 1981), Brad (Ursachi 2005), or Sprâncenata (Preda 1986).

The 24c variant with frame-type catch-plate represents the latest examples, dated to the second half of the 1st century AD, and in some cases even later (Rustoiu 1997, 58).

3. "Alesia" type fibulae. One fibula of this type was discovered at Pietroasa Mică (fig. 15/1), and possibly a second one, from which only the foot ending in a small button and the catch-plate are preserved (fig. 15/2).

The first fibula is relatively well preserved, missing only the pin, which was fixed by an iron axis to the hinge system typical of this type. A ferrous conglomerate attached to the hinge likely represents the corroded remains of the axis and pin. The bow is curved, triangular in shape, open worked, while the foot ends in a button. The catch-plate is solid and rectangular (Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 32).

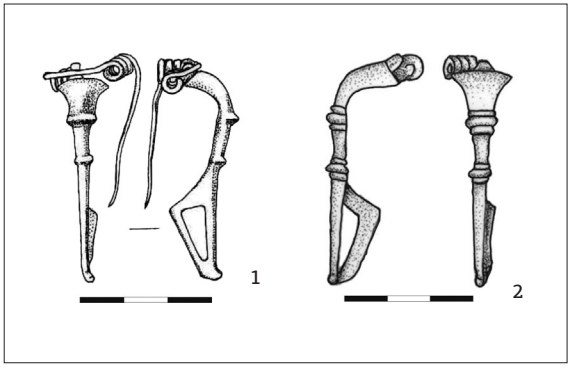

Fig. 14. Fibule de tip norico-pannonic.
Fig. 14. Norico-Pannonian fibulae.

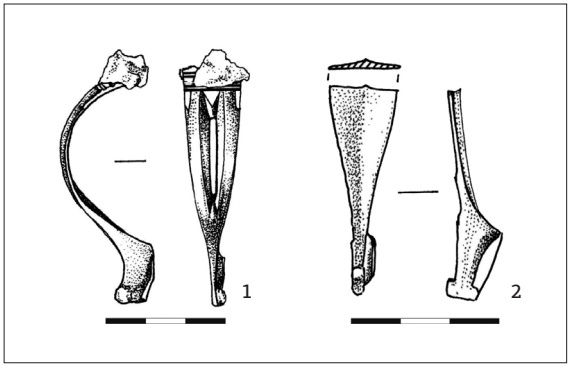

Fig. 15. Fibule de tip „Alesia".
Fig. 15. "Alesia" type fibulae.

Tipologic, piesa de la Pietroasa Mică poate fi încadrată în tipul *Feugère 21a3* (Feugère 1985, 299) și *Rustoiu 28a* (Rustoiu 1997, 59), respectiv fibule cu arcul ajurat și margini drepte.

Fibulele de tip „Alesia" sunt specifice Galiei și zonelor alpine, dar ajung mai rar și în vestul și nord-vestul Peninsulei Balcanice (Feugère 1985, 301). În Dacia preromană se cunosc doar cinci exemplare, descoperite la Căpâlna (Glodariu, Moga 2006, 126, fig. 96/8, 11), Popești (Vulpe 1961, 332-333, fig. 9/3), Sprâncenata (Preda 1986, 65, pl. LII/6) și Grădiștea (Sîrbu 2004, 87-88, fig. 9/5). Singura fibulă identică cu piesa noastră este cea de la Popești, în timp ce restul sunt ușor diferite.

În ceea ce privește datarea fibulelor de tip „Alesia", toate datele converg către a doua jumătate a sec. I a. Chr. (Feugère 1985, 306). Piesele din spațiul

Typologically, the piece can be assigned to Feugère type 21a3 (Feugère 1985, 299) and Rustoiu 28a (Rustoiu 1997, 59).

Alesia type fibulae are specific to Gaul and the Alpine regions, but occasionally appear in the western and northwestern Balkans (Feugère 1985, 301). In Pre-Roman Dacia only five examples are known – at Căpâlna (Glodariu, Moga 2006, 126, fig. 96/8, 11), Popești (Vulpe 1961, 332-333, fig. 9/3), Sprâncenata (Preda 1986, 65, pl. LII/6), and Grădiștea (Sîrbu 2004, 87-88, fig. 9/5). The only one identical to our piece is the one from Popești.

The dating points toward the second half of the 1st century BC (Feugère 1985, 306). In Pre-Roman Dacia, they are dated to the last three decades of the 1st century BC (Rustoiu 1997, 60; Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 32).

Daciei preromane pot fi datate în ultimele trei decenii ale sec. I a. Chr. (Rustoiu 1997, 60; Sîrbu, Matei, Dupoi 2005, 32).

4. Fibule cu aripioare laterale. Fibulele cu aripioare fac parte tot din categoria fibulelor cu balama, fiind caracteristice provinciilor vestice ale Imperiului Roman (Feugère 1985, 333-334).

La Pietroasa Mică a fost descoperită o singură piesă, din care îi lipsește doar acul și axul de prindere în balama. Arcul este curbat și decorat cu caneluri și două aripioare răsucite, decorate și ele cu caneluri. Arcul este despărțit de picior de un mic registru decorat cu profilaturi transversale. Piciorul de formă dreptunghiular-alungită este decorat cu caneluri, iar portagrafa este triunghiulară și perforată cu patru orificii (fig. 16).

Tipologic, fibula poate fi încadrată în tipul *Feugère 23d1* (Feugère 1985, 331) și *Rustoiu 30a* (Rustoiu 1997, 61).

În Dacia Preromană, fibulele cu aripioare sunt extrem de rare. Notăm două piese descoperite la Ocnița (Berciu 1981, 114, pl. 92/12) și Merești (Crișan 2000, 140, pl. 114/11). Niciuna din ele nu seamănă cu piesa de la Pietroasa Mică, așa încât putem considera că reprezintă un unicat.

Cronologia acestui tip de fibulă este una destul de precisă, ea fiind încadrată de Feugère în intervalul 20 - 60/80 p. Chr. (Feugère 1985, 335).

4. Fibulae with side-wings. These belong to the hinge-fibula category and are characteristic of the western Roman provinces (Feugère 1985, 333-334).

At Pietroasa Mică one example was found, missing only the pin and axis. The bow is curved and decorated with grooves and two twisted, also grooved wings. A small register with transversal profiles separates the bow from the foot. The elongated rectangular foot is grooved, and the triangular catch-plate is perforated with four holes (fig. 16).

Typologically, the fibula fits Feugère 23d1 (Feugère 1985, 331) and Rustoiu 30a (Rustoiu 1997, 61).

These fibulae are extremely rare in Pre-Roman Dacia, with only two finds known at Ocnița (Berciu 1981, 114, pl. 92/12) and Merești (Crișan 2000, 140, pl. 114/11). Neither resembles the piece from Pietroasa Mică, which appears to be unique.

The chronology of this type of fibula is very precise, being dated by Feugère to between 20 - 60/80 AD (Feugère 1985, 335).

5. Flat fibulae with "peacock tail". This type has its spring protected by a tube that forms a unit with the bow. The single case from Pietroasa Mică has a discoidal plate-like bow and a trapezoidal foot resembling a peacock tail. The sheath-like catch-plate is attached to the foot (fig. 17).

Typologically, the item belongs to Feugère 20c, widespread mainly in Gaul and Britannia (Feugère 1985,

5. Fibule plate cu „coadă de păun”. Acest tip de fibulă are resortul protejat într-un tub, care face corp comun cu arcul. Singura piesă descoperită la Pietroasa Mică are arcul în formă de placă discoidală, iar piciorul are o formă trapezoidală, asemănătoare unei cozi de păun. Portagrafa în formă de teacă este atașată de picior (fig. 17).

Tipologic, piesa se încadrează în tipul *Feugère 20c* și este răspândită preponderent în Gallia și Britannia (Feugère 1985, 293-296, fig. 37). Singura piesă asemănătoare cu cea de la Pietroasa Mică a fost descoperită în cetatea dacică de la Porumbenii Mari (Crișan 2000, 140, pl. 114/3). O altă piesă de acest tip, dar cu placa rombică, a fost descoperită la Șimleul Silvaniei (Pop 1992, 132, fig. 91).

Fibulele *Feugère 20c* au fost găsite, de obicei, în contexte datate în perioada Claudius-Nero, astfel că ele acoperă intervalul de timp situat în a doua treime a sec. I p. Chr.

6. Fibulă în formă de disc. La Pietroasa Mică a fost descoperită o singură piesă de acest tip (Dupoi, Sîrbu 2001, 38, fig. 56/9). Are forma unui disc ornamentat cu cercuri concentrice incizate, iar pe margine prezintă șase mici protuberanțe. Închiderea este de tip balama, care, împreună cu portagrafa, sunt sudate pe spatele discului (fig. 18).

Tipologic, piesa se încadrează în tipul *Feugère 24a* și este răspândită, cu precădere, în Gallia și Britannia (Feugère 1985, 335-338, fig. 48). Singurele piese, relativ asemănătoare, au fost descoperite la Divici

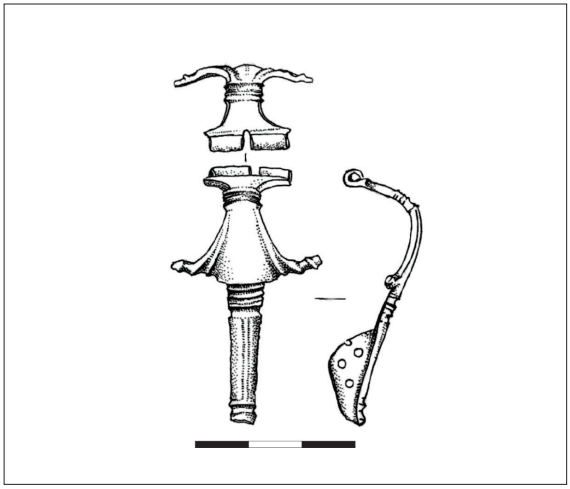

Fig. 16. Fibule cu aripioare laterale.
Fig. 16. Fibulae with side-wings.

293-296, fig. 37). The only similar example in Dacia was found at Porumbenii Mari (Crișan 2000, 140, pl. 114/3); another one, with a rhombic plate, was discovered at Șimleul Silvaniei (Pop 1992, 132, fig. 91).

Feugère 20c fibulae were usually discovered in contexts dated from the Claudius-Nero period, so they cover the time period in the second third of the 1st century AD.

6. Disc-shaped fibula. One specimen of this type was found at Pietroasa Mică (Dupoi, Sîrbu 2001, 38, fig. 56/9). It has the form of a disc decorated with incised concentric circles, with six small protrusions along the edge. The hinge and catch-plate are soldered on the back (fig. 18).

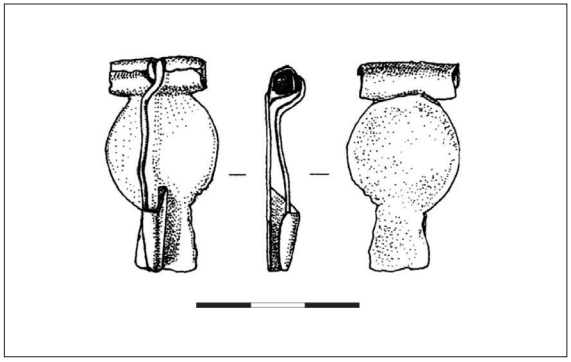

Fig. 17. Fibule plate cu „coadă de păun"
Fig. 17. Flat fibulae with "peacock tail".

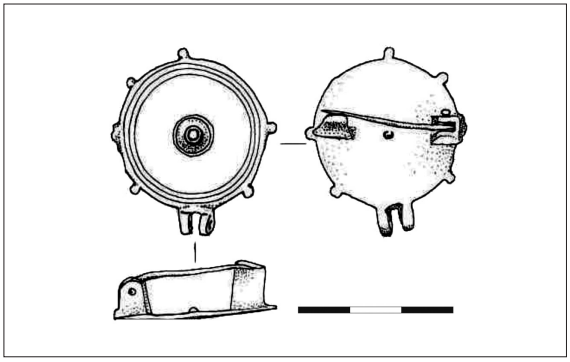

Fig. 18. Fibulă în formă de disc.
Fig. 18. Disc-shaped fibula.

(Rustoiu 2007, 19-20, fig. 2/9), Ocnița (Berciu 1981, 53, pl. 36/14, 16), Tinosu (Vulpe, Vulpe 1924, 212, fig. 34) și Căpâlna (Glodariu, Moga 2006, 127, fig. 96/12).

Fibulele *Feugère 24a*, la fel ca și cele din tipul *20c*, au fost identificate în contexte datate în perioada Claudius-Nero, motiv pentru care M. Feugère le datează în intervalul 30/40 - 60/70 p. Chr. (Feugère 1985, 344).

Concluzii

Așa cum se poate constata, fibulele descoperite la Pietroasa Mică se eșalonează, cronologic, de la sfârșitul sec. II a. Chr. până la cucerirea romană (101/102 - 105/106 p. Chr.), când, cel mai probabil, dacii au părăsit promontoriul de la *Gruiu Dării*.

Typologically, it fits Feugère 24a, widespread mainly in Gaul and Britannia (Feugère 1985, 335-338, fig. 48). Similar pieces were found at Divici (Rustoiu 2007, 19-20, fig. 2/9), Ocnița (Berciu 1981, 53, pl. 36/14, 16), Tinosu (Vulpe, Vulpe 1924, 212, fig. 34), and Căpâlna (Glodariu, Moga 2006, 127, fig. 96/12).

The Feugère 24a fibulae, like those of type 20c, were discovered in contexts dated to the Claudius-Nero period, which is why M. Feugère dates them to the interval 30/40 - 60/70 AD (Feugère 1985, 344).

Conclusions

As can be observed, the fibulae from Pietroasa Mică span chronologically from the late 2nd century BC to the Roman conquest (AD 101/102 - 105/106), when the Dacians likely abandoned the *Gruiu Dării* promontory.

Fibulele datate la sfârșitul sec. II și în prima jumătate a sec I a. Chr. sunt destul de puține. Prezența lor crește exponențial în a doua jumătate a sec I a. Chr. și începutul sec. I p. Chr., când cetatea de la *Gruiu Dării* devine un punct important în zona Carpaților de Curbură. Odată cu finalul cetății și debutul incintei sacre, fibulele scad ca prezență, dar numărul lor devine iarăși ridicat, în special în a doua jumătate a sec. I p. Chr. și până în preajma cuceririi romane.

O altă concluzie importantă este marcată de varietatea tipologică și culturală a fibulelor de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*, care reflectă o serie de contacte și schimburi cu populații aflate la mari distanțe.

Prezența celor două fibule de schemă Latène mijlociu, precum și a altor piese de podoabă specifice, sugerează faptul că fibulele respective provin, cel mai probabil, din spațiul scordisc. La fel de interesantă este și prezența fibulei cu arc curbat și coardă interioară (Kostrzewski N), care marchează legături cu neamurile germanice din nordul Daciei.

Începând cu ultima treime a sec. I a. Chr. se constată apariția în cetatea de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării* și a primelor importuri romane, cum ar fi, de exemplu, fibula de tip Alesia, însoțită și de alte categorii de piese romane. Pe parcursul sec. I p. Chr. numărul fibulelor romane crește. Foarte interesantă este prezența unor fibule – cum ar fi cea cu aripioare, coadă de păun și în formă de disc – care au fost produse și au circulat predominant în provinciile vestice ale imperiului (de ex., Gallia și Britannia).

Fibulae dated from the late 2nd and early 1st century BC are relatively few. Their presence increases considerably in the second half of the 1st century BC and the early 1st century AD, when the fortress at *Gruiu Dării* becomes a major centre in the Carpathian Curvature region. With the end of the fortress and the rise of the sacred enclosure, the fibulae become fewer but increase again in number later, especially in the second half of the 1st century AD and up to just before the Roman conquest.

The typological and cultural variety of the fibulae illustrates extensive long-distance contacts and exchanges.

The presence of the two Middle La Tène fibulae, along with other specific adornments, suggests that the respective fibulae most likely come from the Scordiscian space. The fibula with curved bow and internal chord (Kostrzewski N) indicates links with the Germanic peoples north of Dacia.

From the last third of the 1st century BC onward, the first Roman imports appear at Pietroasa Mică, such as the Alesia-type fibula, followed by more Roman types during the 1st century AD. Particularly striking is the presence of fibulae produced almost exclusively in Gaul and Britannia (e.g., with wings, peacock-tail, disc-shaped), showing the remarkable distances travelled by some artifacts.

Această constatare ne atrage atenția asupra distanțelor enorme pe care unele artefacte le-au parcurs pentru a ajunge la Pietroasa Mică.

O altă populație cu care dacii de la *Gruiu Dării* au interacționat sunt sarmații. Prezența celor două fibule cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc este un argument pentru contactele timpurii pe care dacii le-au avut cu sarmații, cel mai probabil, încă din a doua jumătate a sec. I p. Chr. Probabil, o parte din numeroasele mărgele policrome descoperite la *Gruiu Dării* au fost preluate tot de la sarmați.

În final, putem concluziona că podoabele și accesoriile vestimentare de la Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*, în special fibulele, sunt mai numeroase decât în majoritatea cetăților și așezărilor din Dacia Preromană, ele având o importantă relevantă – atât cronologică, cât și sub aspectul relațiilor interregionale la mare distanță.

Contacts with the Sarmatians are also evident, as shown by the two fibulae with the foot wrapped around the bow, an indicator of early interactions, likely beginning in the second half of the 1st century AD. Some of the numerous polychrome beads found at *Gruiu Dării* were probably acquired from the Sarmatians as well.

In conclusion, the jewellery and dress accessories from Pietroasa Mică-*Gruiu Dării*, especially the fibulae, are more numerous than in most other fortresses and settlements of Pre-Roman Dacia, and they hold major chronological significance as well as evidence of extensive long-distance interregional contacts.

Bibliografie / Bibliography

Andrițoiu, Rustoiu 1997: I. Andrițoiu, A. Rustoiu, Sighișoara-Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică (București 1997).

Babeș 1993: M. Babeș, Die Poienești-Lukaševka Kultur (Bonn 1993).

Bârcă 2006: V. Bârcă, Istorie și civilizație. Sarmații în spațiul est-carpatic (sec. I a. Chr. - începutul sec. II p. Chr.) (Cluj-Napoca 2006).

Bârcă 2013: V. Bârcă, The Items in the Sarmatian Grave at Lehliu (Călărași County) and its Dating Issue. Ephemeris Napocensis XXIII, 2013, 243-260.

Berciu 1981: D. Berciu, Buridava dacică (București 1981).

Căpitanu 1984: V. Căpitanu, Fibule de tip Latene descoperite în așezarea e tip „dava" de la Răcătău, comuna Horgești, județul Bacău. Carpica XVI, 1984, 61-83.

Crișan 2000: V. Crișan, Dacii din estul Transilvaniei (Sfântu Gheorghe 2000).

Dupoi, Sîrbu 2001: V. Dupoi, V. Sîrbu, Incinta dacică fortificată de la Pietroasele - Gruiu Dării, jud. Buzău (Buzău 2001).

Feugère 1985: M. Feugère, Les fibules en Gaule Méridionale de la conquête à la fin du Ve s. ap. J.-C. (Paris 1986).

Glodariu, Moga 2006: I. Glodariu, V. Moga, Cetatea dacică de la Căpâlna (Alba Iulia 2006) (reeditare).

Hellström 2018: K. Hellström, Fibeln und Fibeltracht der Sarmatischen Zeit im Nordschwarzmeergebiet (2. Jh. v. Chr. - 3. Jh. n. Chr.) (Bonn 2018).

Horedt 1973: K. Horedt, Die Dakischen silberfunde. Dacia N.S. XVI, 1973, 127-167.

Horedt 1976: K. Horedt, Fragen der dakischen Latènechronologie. Thraco-Dacica 1, 1976, 127- 130.

Lupu 1989: N. Lupu, Tilișca. Așezările arheologice de pe Cățănaș (București 1989).

Matei 2016: S. Matei, Elements for a Chronological Framework of the Dacian Fortress from Târcov, Buzău County. In: (Ed. S. Berecki) Iron Age Chronology in the Carpatian Basin (Cluj-Napoca 2016), 389-394.

Matei, Isvoranu 2022: S. Matei, Th. Isvoranu, The hoard of silver jewellery and coins discovered at Cândești, Buzău County. In: (Eds. V. Sîrbu, D. Ștefan, M.M. Ștefan) Hidden Landscapes. The Lost Roads, Borders and Battlefields of the South-Eastern Carpathians (Târgoviște 2022), 107-119.

Pop 1992: H. Pop, Observații de topografie arheologică la Șimleul Silvaniei. Așezarea civilă dacică. Acta Mvsei Porolissensis XVI, 1992, 129-138.

Preda 1986: C. Preda, Geto-dacii din bazinul Oltului Inferior. Dava de la Sprâncenata (București 1986).

Rustoiu 1997: A. Rustoiu, Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n. - I e.n.) (București 1997).

Rustoiu 2007: A. Rustoiu, În legătură cu datarea fortificației de la Divici (jud. Caraș-Severin). Ephemeris Napocensis XVI-XVII, 2006-2007, 17-30.

Rustoiu 2019: A. Rustoiu, recenzie la V. Zirra, Fibulele de schemă La Tène din România, Craiova, 2017. Ephemeris Napocensis XXIX, 2019, 215-232.

Rustoiu 2020: A. Rustoiu, Commentaria archaeologica et historica (III). Chronology of the Dacian silver hoards. Ephemeris Napocensis XXX, 2020, 11-38.

Sanie, Sanie 2011: S. Sanie, Ș. Sanie, Cetățuia geto-dacică de la Galați-Barboși. In: (Eds. S. Sanie, T.E. Marin) Geto-dacii dintre Carpați și Nistru (secolele II a. Chr. - II p. Chr.) (Iași 2011), 46-161.

Sîrbu 2004: V. Sîrbu, Două bordeie dacice din dava de la Grădiștea, jud. Brăila. Istros XI, 2004, 83-110.

Sîrbu, Matei, Dupoi 2005: V. Sîrbu, S. Matei, V. Dupoi, Incinta dacică fortificată Pietroasa Mică-Gruiu Dării (II) (Buzău 2005).

Sîrbu, Matei 2013: V. Sîrbu, S. Matei, Pietroasa Mică-Gruiu Dării: établissement, citadelle et lieu de culte à l'époque géto-dace (IVe s. av. J.-C - Ier s. ap. J.-C. Thraco-Dacica S.N. IV-V, 2012-2013, 109-134.

Sîrbu et al. 2014a: V. Sîrbu, L. Oța, A. Vâlcu, M. Neagu, V. Oprea, Sudul Munteniei în sec. I a. Chr. - III p. Chr. (Brăila 2014).

Sîrbu et al. 2014b: V. Sîrbu, S. Matei, M.M. Ștefan, D. Ștefan, The Geto-Dacian Cult Place from Pietroasa Mică-Gruiu Dării, Buzău County (Romania). In: (Eds. V. Sîrbu, S. Matei) Residential Centre (dava, emporium, oppidum, hillfort, polis) and Cult Place in the Second Iron Age of Europe, Proceedings of the International Colloquium, Buzău (Romania) 23rd-26th October 2014. Mousaios, XIX, 2014, 343-371.

Sîrbu et al. 2025: V. Sîrbu, D. Măndescu, C. Terteci, S. Purece, M. Iosifaru, I. Tuțulescu, C.A. Tulugea, Buridava dacică jefuită. Piese din metal de interes deosebit (sec. I a. Chr. - I p. Chr.), descoperite în zona centrului rezidențial dacic de la Ocnele Mari, jud. Vâlcea (Brăila 2025).

Spânu 2012: D. Spânu, Tezaurele dacice. Creația în metale prețioase din Dacia preromană (București 2012).

Spânu 2019: D. Spânu, Core issues of Late La Tène periodization in Romania. Peuce S.N. XVII, 2019, 167-206.

Spânu 2021: D. Spânu, Fibulae clamabunt. Mousaios XXIV, 2021, 113-128.

Turcu 1979: M. Turcu, Geto-dacii din Câmpia Munteniei (București 1979).

Ursachi 1995: V. Ursachi, Zargidava. Cetatea dacică de la Brad (București 1995).

Vulpe 1959: R. Vulpe, Șantierul arheologic Popești (r. Domnești, reg. București). Materiale şi cercetări arheologice VI, 1959, 307-324.

Vulpe 1961: R. Vulpe, Șantierul arheologic Popești. Materiale și cercetări arheologice VII, 1961, 321-338.

Vulpe, Teodor 2003: R. Vulpe, S. Teodor, Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana (București 2003).

Vulpe, Vulpe 1924: R. Vulpe, E. Vulpe, Les fouillles de Tinosu. Dacia I, 1924, 166-223.

Vulpe, Vulpe 1933: R. Vulpe, E. Vulpe, Les fouilles de Poiana. Dacia III-IV, 1927-1932 (1933), 252-351.

Völling 1994: T. Völling, Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit. Bericht des Römish-Germanischen Kommission 75, 1994, 147-282.

Völling 2005: T. Völling, Germanien an der Zeitenwende. Studien zum Kulturwandel beim Übergang von der vorrömischen Eisenzeit zur älteren römischen Kaiserzeit in der Germania Magna. BAR International Series 1360, 2005.

Zirra 2017: V. Zirra, Fibulele de schemă La Tène din România (Craiova 2017).

Dr. Sebastian Matei

Muzeul Județean Buzău,
Buzău, România
0000-0003-2417-8906
e-mail: sebastianmatei@yahoo.com

Prof. dr. Valeriu Sîrbu

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București, Romania
0000-0002-6784-641X
e-mail: valeriu_sirbu@yahoo.co.uk; valeriusirbu@gmail.com

https://doi.org/10.59295/paatd2025.12

Când banii devin podoabe: încadrarea juridică a infracțiunii prevăzute la art. 199¹ din Codul Penal al Republicii Moldova

When coins become adornments: the legal classification of the offense provided for in Art. 199¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova

Artur Cotruță

Acest articol a fost elaborat în cadrul subprogramului 011501 „ArHe: Patrimoniul arheologic preistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică”.

This article was elaborated as part of the 011501 subprogram “ArHe: Prehistoric and Ancient Archaeological Heritage in the Forest-Steppe of the Republic of Moldova: interdisciplinary research and scientific development”.

Monedă-pandantiv Aureus

Deținător	**MNIM - Muzeul Național de Istorie a Moldovei**
Datare	288 - 289
Autor	IMPERIUL ROMAN, Maximianus (285-305), Cizicus.
Clasare	T - Tezaur
Domeniu	NUM - Numismatică
Categorie	Monede
Tip categorial	Monedă-pandantiv

© RPCNM

Cuvinte-cheie: patrimoniu mobil comun, bunuri mobile, clasare, Registrul patrimoniului cultural național mobil, incriminarea distrugerii și deteriorării bunurilor culturale.

Rezumat: Patrimoniul cultural al Republicii Moldova este caracterizat printr-un grad sporit de vulnerabilitate și supus frecvent actelor de degradare, aspect care reclamă, în mod evident, măsuri eficiente de valorificare și protecție. Prin prisma dreptului penal și a încadrării juridice a infracțiunii prevăzute la art. 199¹ din Codul Penal al Republicii Moldova, articolul prezintă o analiză a categoriilor de bunuri culturale mobile, vizate de etapele cercetării, clasării și înregistrării, precum și urmările deteriorării sau distrugerii acestora. S-a stabilit că un bun poate să constituie obiectul infracțiunii prevăzute de legea penală doar în cazul clasării acestuia și includerii în Registrul patrimoniului cultural național mobil sau, după caz, bunul să fie pasibil de clasare. Practica judiciară din Republica Moldova reține cauza penală cu nr. 1-29/19, care prezintă transformarea unor artefacte numismatice istorice (monede) în accesorii de podoabă (cercei).

Keywords: common movable heritage, movable goods, classification, Register of national movable cultural heritage, criminalization of destruction and damage of cultural goods.

Abstract: The cultural heritage of the Republic of Moldova is characterized by a high degree of vulnerability and is frequently subject to acts of degradation, an aspect that obviously requires effective measures for valorization and protection. From the perspective of criminal law and the legal classification of the offense provided for in art. 199¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova, the article presents an analysis of the categories of movable cultural property, targeted by the stages of research, classification and registration, as well as the consequences of their damage or destruction. It has been established that an asset can constitute the object of the offense provided for by criminal law only if it is classified and included in the Register of Movable National Cultural Heritage or, as the case may be, the asset is subject to classification. The judicial practice of the Republic of Moldova retains the criminal case no. 1-29/19, which presents the transformation of historical numismatic artifacts (coins) into adornments (earrings).

Introducere

Activitatea societăților umane din trecut este reflectată de urmele materiale lăsate de acestea. Amintim în mod special vestigiile diverselor categorii de patrimoniu cultural, precum: așezările fortificate ori nefortificate, necropolele tumulare, mormintele singulare și artefactele arheologice. Sub ambele forme – imobile și mobile – ele reprezintă

Introduction

The activity of past human societies is reflected in the material traces left by them. We mention in particular the vestiges of various categories of cultural heritage, such as: fortified or unfortified settlements, tumular necropolises, singular tombs and archaeological artifacts. In both forms – immovable and movable – they represent the heritage of humanity, and many of these

moșteniri ale umanității, iar multe dintre aceste piese și situri arheologice au fost înscrise ca bunuri și locuri în Lista Patrimoniul Mondial UNESCO.

Republica Moldova este semnatara mai multor acorduri și tratate internaționale, care vizează patrimoniul cultural și arheologic, care, la rândul lor, instituie mecanisme internaționale de protecție în cazul comiterii infracțiunilor împotriva bunurilor culturale.

Legislația națională stabilește, de asemenea, un regim de protecție a bunurilor culturale, denumite valori culturale, prin care este protejat nu doar bunul material în sine, ci și semnificația acestuia pentru patrimoniul cultural național, valoarea sa istorică, precum și cea economică.

Mecanismele naționale de protejare sunt asigurate prin votarea mai multor proiecte legislative axate pe tematica patrimoniului: Legea nr. 218 din 17.09.2010 privind protejarea patrimoniului arheologic, Legea nr. 280 din 27.12.2011 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, Legea muzeelor nr. 262 din 07.12.2017. Implementarea prevederilor legale a prilejuit adoptarea unei serii de acte normative aprobate prin Ordinul ministrului Culturii din 22.01.2014. Au fost vizate. în acest sens, diverse aspecte, precum: normele de clasare a bunurilor culturale; normele de conservare și restaurare a bunurilor culturale mobile clasate; normele privind autorizarea laboratoarelor și atelierelor de conservare și restaurare a bunurilor culturale mobile; normele

archaeological items and sites have been registered as goods and places on the UNESCO World Heritage List.

The Republic of Moldova is the signatory of several international agreements and treaties, which concern cultural and archaeological heritage, which, in turn, present international protection mechanisms in the event of crimes against cultural property.

National legislation also establishes a regime for the protection of cultural property, called cultural values, through which not only the material property itself is protected, but also its significance for the national cultural heritage, its historical value, also its economic value.

National protection mechanisms are ensured by the adoption of several legislative projects focused on the theme of heritage: Law no. 218 of 17.09.2010 concerning the protection of archaeological heritage, Law no. 280 of 27.12.2011 concerning the protection of the national movable cultural heritage, the Law concerning museums no. 262 of 07.12.2017. The implementation of the legal provisions led to the adoption of a series of normative acts approved by the Order of the Minister of Culture of 22.01.2014. Various aspects were targeted in this regard, such as: the rules for classifying cultural goods; the rules for conserving and restoring classified movable cultural goods; the rules for authorizing laboratories and workshops for conserving and restoring movable cultural goods; the rules for making copies, casts, and posthumous prints of cultural goods.

privind executarea copiilor, mulajelor, tirajelor postume de pe bunuri culturale.

Un rol deosebit în această privință îl are legislația penală, care asigură protecția împotriva infracțiunilor ce vizează, inclusiv, patrimoniul cultural, oferind cetățenilor dreptul de a beneficia de totalitatea valorilor și bunurilor, parte a acestuia. În acest context, art. 133 din Codul Penal al Republicii Moldova stipulează că „prin valori culturale cu caracter religios sau laic se înțeleg valorile indicate în Convenția Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură din 14 noiembrie 1970 privind măsurile îndreptate spre interzicerea și prevenirea introducerii, scoaterii și transmiterii ilicite a dreptului de proprietate asupra valorilor culturale".

Incriminarea distrugerii și deteriorării bunurilor culturale

Deși legislația Republicii Moldova cuprindea, la art. 197 din Codul Penal al Republicii Moldova, o prevedere intitulată „Distrugerea sau deteriorarea intenționată a bunurilor", legiuitorul a instituit o protecție distinctă și sporită pentru bunurile culturale ce fac parte din patrimoniul cultural, prin reglementarea unei norme speciale, menite să le acorde o atenție și o protecție juridică adecvată importanței acestor bunuri. Astfel, prin Legea nr. 75 din 21.04.2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, s-au oferit mai multe mecanisme de protejare a patrimoniului cultural, dar și de aplicare a pedepselor pentru infractori.

A special role in this respect is played by criminal legislation, which ensures protection against crimes that target, among others, the cultural heritage, giving citizens the right to benefit from all values and goods which are part of it. In this context, art. 133 of the Criminal Code of the Republic of Moldova stipulates that „by cultural values of a religious or secular nature it is meant the values indicated in the Convention of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization of November 14, 1970 on measures aimed at prohibiting and preventing the illicit introduction, removal and transfer of ownership of cultural values".

Criminalization of destruction and damage to cultural property

Although the legislation of the Republic of Moldova included, in art. 197 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, a provision entitled „Destruction or intentional damage to property", the legislator established a distinct and enhanced protection for cultural property that is part of the cultural heritage, by regulating a special norm, intended to give them attention and legal protection appropriate to the importance of these properties. Thus, through Law no. 75 of 21.04.2016 on amending and supplementing certain legislative acts, several mechanisms were provided for protecting cultural heritage, as well as for applying penalties to the offenders.

The provisions of Article 199¹ "Damage or destruction of cultural heritage assets" has an important role in this regard. The legal norm is structured in two paragraphs.

Prevederile articolului 199¹ „Deteriorarea sau distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural" ocupă un rol central, în acest sens. Norma juridică este structurată în două alineate. Primul alineat statuează că *degradarea* patrimoniului cultural atrage sancțiuni penale sub formă de amendă, privare de libertate sau interzicerea exercitării activității: „Deteriorarea bunurilor de patrimoniu cultural se pedepsește cu amendă în mărime de 850 până la 1350 unități convenționale sau cu închisoare de până la 1 an, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 1350 la 3350 unități convenționale sau cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 1 la 3 ani". În cazul celui de-al doilea alineat, *distrugerea* patrimoniului cultural atrage sancțiuni penale severe, variind de la amenzi substanțiale și detenție până la dizolvarea persoanei juridice: „Distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural se pedepsește cu amendă în mărime de la 3350 la 6350 de unități convenționale sau cu închisoare de la 1 la 3 ani, iar persoana juridică se sancționează cu amendă de la 6350 la 10350 de unități convenționale, cu (sau fără) lichidarea persoanei juridice".

Studiul de față se axează pe abordarea și interpretarea infracțiunilor stipulate la alin. (1) și (2) din cuprinsul art. 199¹ din Codul Penal al Republicii Moldova.

Obiectul juridic special al infracțiunii îl constituie relațiile sociale referitoare la starea fizică, utilizarea, valorificarea și protecția juridică a bunurilor culturale mobile, care fac parte din patrimoniul cultural național și internațional.

The first paragraph states that the *degradation* of cultural heritage attracts criminal sanctions in the form of a fine, deprivation of liberty or prohibition of the exercise of activity: "Damage to cultural heritage assets is punishable by a fine in the amount of 850 to 1350 conventional units or by imprisonment for up to 1 year, and the legal entity is punished by a fine in the amount of 1350 to 3350 conventional units or by deprivation of the right to exercise a certain activity for a term of 1 to 3 years". In the case of the second paragraph, the *destruction* of cultural heritage attracts severe criminal sanctions, ranging from substantial fines and detention to the dissolution of the legal entity: "The destruction of cultural heritage assets is punishable by a fine in the amount of 3350 to 6350 conventional units or by imprisonment for 1 to 3 years, and the legal entity is punished by a fine of 6350 to 10350 conventional units, with (or without) the liquidation of the legal entity".

The present study focuses on the approach and interpretation of the offenses stipulated in para. (1) and (2) of art. 199¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova.

The special legal object of the offense is the social relations relating to the physical condition, use, valorization and legal protection of movable cultural assets, which are part of the national and international cultural heritage.

The material legal object is represented by movable cultural assets that possess cultural value depending on their historical, archaeological, documentary, ethnographic, artistic, scientific, technical, literary,

Obiectul juridic material îl reprezintă bunurile culturale mobile care posedă valoare culturală în funcție de semnificația sau importanța lor istorică, arheologică, documentară, etnografică, artistică, științifică, tehnică, literară, cinematografică, numismatică, filatelică, heraldică, bibliofilă, cartografică ori epigrafică, determinate de vechimea, unicitatea sau raritatea acestora, fiind create în trecut de către om.

Conform prevederilor menționate în articolul 5 din Legea nr. 280 din 27.12.2011 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, bunurile mobile constituie două categorii: A. Tezaur (bunuri culturale de valoare excepțională pentru umanitate), B. Fond (bunuri culturale cu valoare deosebită pentru Republica Moldova). Conform normelor de clasare a bunurilor culturale mobile, aprobate prin Ordinul ministrului Culturii din 22.01.2014, bunurile culturale, care nu sunt clasate în categoriile A (Tezaur) și B (Fond), constituie o altă categorie distinctă: C. Patrimoniul mobil comun. Drept urmare, articolul 5 din legea sus-menționată este completat prin includerea categoriei de patrimoniu mobil comun, care vizează bunuri culturale de însemnătate locală, fără o semnificație aparte, cu tipologii comune, eventual, executate în serii mari.

Potrivit art. 4 din Legea nr. 280/2011, sunt stabilite criteriile de clasare în patrimoniul național pentru o gamă diversă de bunuri mobile. Sunt vizate vestigii arheologice, obiecte de cult, opere de artă, arhive și bunuri de importanță tehnică sau istorică, recunoscute pentru valoarea lor documentară sau

cinematographic, numismatic, philatelic, heraldic, bibliophile, cartographic or epigraphic significance or importance, determined by their age, uniqueness or rarity, being created in the past by man.

According to the provisions mentioned in Article 5 of Law No. 280 of 27.12.2011 on the protection of the national movable cultural heritage, movable assets constitute two categories: A. Treasury (cultural assets of exceptional value for humanity), B. Fund (cultural assets of special value for the Republic of Moldova). According to the classification rules for movable cultural assets, approved by the Order of the Minister of Culture of 22.01.2014, cultural assets that are not classified in categories A (Treasure) and B (Fund), constitute another distinct category: C. Common movable heritage. As a result, Article 5 of the aforementioned law is completed by including the category of common movable heritage, which covers cultural assets of local significance, without a particular significance, with common typologies, possibly executed in large series.

According to Art. 4 of Law no. 280/2011, the criteria for the classification in the national heritage are established for a diverse range of movable assets. This concerns archaeological remains, religious objects, works of art, archives and assets of technical or historical importance, recognized for their documentary or artistic value. Their protection is conditional on age thresholds ranging from 50 to 150 years (Tab. 1).

For a good to qualify as the object of the offense provided for in art. 199¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova, it is necessary to fulfill the special

Nr. / No.	Categorii / Categories	Prag de vechime / Age threshold (ani / years)
1.	Bunurile culturale din inventarele cultelor religioase / Cultural goods from the inventories of religious cults	> 50
2.	Obiecte arheologice (recuperate din descoperiri și săpături terestre sau subacvatice; provenite din situri și colecții arheologice) / Archaeological objects (recovered from terrestrial or underwater discoveries and excavations; originating from archaeological sites and collections)	> 100
3.	Elemente provenite din dezmembrarea unor monumente imobile artistice, istorice sau religioase, ce constituie părți integrante ale acestora / Elements resulting from the dismantling of immovable artistic, historical or religious monuments, which constitute integral parts thereof /	> 100
4.	Mozaicuri, desene realizate integral de mână, în orice tehnică și pe orice tip de suport / Mosaics, drawings made entirely by hand, in any technique and on any type of support	> 100
5.	Gravuri originale, stampe, serigrafii și litografii, împreună cu matrițele și primele exemplare imprimate ale acestora / Original engravings, prints, serigraphs and lithographs, together with their molds and first printed copies	> 100
6.	Producții originale de artă statuară sau sculpturi și copiile executate prin același procedeu ca și originalul / Original works of statuary or sculpture and copies made using the same process as the original	> 100
7.	Incunabule și manuscrise, hărți, partituri muzicale, în exemplare individuale sau în colecții / Incunabula and manuscripts, maps, musical scores, in individual copies or in collections	> 100
8.	Cărți, în exemplare izolate sau în colecții / Books, in single copies or in collections	> 100
9.	Arhive și componente ale acestora, de orice tip, în orice tehnică, inclusiv arhivele fono-, foto-, cinema- / Archives and their components, of any type, in any technique, including phono-, photo-, cinema-	> 50
10.	Specimene provenite din colecții de zoologie, botanică, mineralogie, paleontologie sau anatomie / Specimens from zoology, botany, mineralogy, paleontology or anatomy collections	> 150
11.	Bunuri culturale cu semnificație istorică și etnografică / Cultural goods with historical and ethnographic significance	> 50
12.	Bunuri cu semnificație artistică (opere de artă plastică: picturi, sculpturi, desene grafice, desene, gravuri, stampe etc.; opere de artă decorativă și aplicată: mobilier, tapiserii, covoare, piese din sticlă, ceramică, metal, lemn, textile și din alte materiale, podoabe; obiecte de cult: icoane, broderii, orfevrărie, mobilier etc.; proiecte și prototipuri de design; materiale primare ale filmelor artistice, documentare și de animație / Goods with artistic significance (works of fine art: paintings, sculptures, graphic designs, drawings, engravings, prints, etc.; works of decorative and applied art: furniture, tapestries, carpets, pieces of glass, ceramics, metal, wood, textiles and other materials, ornaments; religious objects: icons, embroideries, goldsmithing, furniture, etc.; design projects and prototypes; primary materials of feature films, documentaries and animations	> 50
13.	Bunuri de importanță tehnică: instrumente, instalații, aparataj; echipamente din domeniul științei, echipamente de producție, de uz casnic, cu destinație militară și/sau componente ale acestora / Goods of technical importance: instruments, installations, apparatus; scientific equipment, production equipment, household equipment, military equipment and/or their components	> 50

Nr. / No.	Categorii / Categories	Prag de vechime / Age threshold (ani / years)
14.	Automobile de epocă / Vintage cars	> 75
15.	Instrumente muzicale, inclusiv instrumente populare de autor / Musical instruments, including folk author instruments	> 50
16.	Mărci și efecte poștale, timbre fiscale și analoage ale acestora / Postage stamps and other postal items, revenue stamps and their analogues	> 50
17.	Monede, bonuri, bancnote, hârtii de valoare / Coins, vouchers, banknotes, securities	> 50
18.	Ordine și medalii (cu excepția celor personale, însoțite de legitimațiile de primire a acestora) / Orders and medals (except personal ones, accompanied by their receipts)	> 100

Tab. 1. Lista bunurilor culturale mobile pasibile pentru a fi clasate în patrimoniul cultural național mobil (conform prevederilor Legii nr. 280/2011).
Tab. 1. List of movable cultural assets eligible to be classified as national movable cultural heritage (according to the provisions of Law no. 280/2011).

artistică. Protecția acestora este condiționată de praguri de vechime cuprinse între 50 și 150 de ani (Tab. 1).

Pentru ca un bun să constituie obiectul infracțiunii prevăzute la art. 199¹ din Codul Penal al Republicii Moldova, este necesară îndeplinirea condiției speciale a clasării acestuia și includerii în Registrul patrimoniului cultural național mobil sau, după caz, bunul să fie pasibil de clasare.

În același timp, pot face obiectul juridic material al infracțiunii și bunurile incluse în Registrul patrimoniului cultural național mobil, care se află în proprietatea făptuitorului ori aparțin persoanelor fizice, ca parte a colecțiilor private, nu doar cele provenite din colecțiile de stat (Brînza, Stati 2016, 12-24).

condition of its classification and and of its inclusion in the Register of Movable National Cultural Heritage or, as the case may be, the asset to be subject to classification.

At the same time, the material legal object of the crime may also be the assets included in the Register of Movable National Cultural Heritage, which are owned by the perpetrator or belong to individuals, as part of private collections, not only those from state collections (Brînza, Stati 2016, 12-24).

The objective side of the crime provided for in paragraph (1) of art. 199¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova consists in the action or inaction of damaging the movable cultural property, which

Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute în alin. (1) art. 199¹ din Codul Penal al Republicii Moldova, constă în acțiunea sau inacțiunea de deteriorare a bunului cultural mobil, care presupune aducerea acestuia într-o stare fizică ce afectează integritatea ori funcționalitatea sa, fără a exclude definitiv utilizarea conform destinației funcționale și fără a face imposibilă restabilirea lui pe calea restaurării. Concretizăm aici că modul prin care a fost săvârșită acțiunea sau inacțiunea infracțională nu are importanță pentru încadrarea juridică a faptei. Fapta prejudiciabilă constă, astfel, în deteriorarea unui bun cultural clasat sau pasibil de clasare, inclus ori susceptibil de a fi inclus în Registrul patrimoniului cultural național mobil, în una dintre categoriile A (Tezaur) ori B (Fond).

Latura obiectivă a faptei încriminate prin alin. (2) art. 199¹ din Codul Penal al Republicii Moldova, constă în acțiunea sau inacțiunea de distrugere a bunului cultural, urmarea prejudiciabilă fiind producerea rezultatului material constând în încetarea existenței fizice a bunului sau în aducerea acestuia într-o stare în care utilizarea conform destinației funcționale este exclusă definitiv, bunul nefiind susceptibil de restabilire prin restaurare.

Bunul cultural va fi privat de utilitatea sa științifică, fiind, astfel, exclus din circuitul expozițional național și internațional. Această stare anulează, de fapt, perspectivele de evaluare, conservare și valorificare, limitând accesul cercetătorilor la investigarea piesei prin intermediul tehnicilor și procedeelor moderne. Prin urmare, prin distrugerea sau deteriorarea

involves bringing it into a physical state that affects its integrity or functionality, without definitively excluding its use according to its functional destination and without making it impossible to restore it through restoration. We specify here that the manner in which the criminal action or inaction was committed is not important for the legal classification of the act. The harmful act thus consists in damaging a cultural property classified or liable to classification, included or likely to be included in the Register of the National Movable Cultural Heritage, in one of the categories A (Treasure) or B (Fund).

The objective side of the act criminalized by paragraph (2) of art. 199¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova consists of the action or inaction of destroying the cultural property, the harmful consequence being the production of the material result consisting in the cessation of the physical existence of the property or in bringing it into a state in which its use according to its functional destination is definitively excluded, the property not being susceptible to restoration.

The cultural asset will be deprived of its scientific utility, thus being excluded from the national and international exhibition circuit. This state, in fact, cancels the prospects of evaluation, conservation and valorization, limiting the access of researchers to investigate the item through modern techniques and procedures. Therefore, by destroying or damaging the movable cultural asset, not only the interested community (central and local public authorities, specialized institutions, the scientific community) will be deprived of the cultural and scientific value of the antique, but the ordinary citizen himself.

bunului cultural mobil, nu doar comunitatea interesată (autoritățile publice centrale și locale, instituțiile de profil, mediul științific) va fi lipsită de valoarea culturală și științifică a anticarului, ci însuși cetățeanul de rând.

În această ordine de idei, trebuie să menționăm că distrugerea sau deteriorarea bunurilor culturale mobile care nu sunt incluse în cele trei categorii menționate mai sus, dar care fac parte din fondul bibliotecilor și arhivelor, primesc o încadrare juridică pe dispozițiile Codului contravențional al Republicii Moldova. Astfel patrimoniul bibliografic este reglementat în baza prevederilor art. 72 „Încălcarea modului de predare a exemplarelor de depozit, distrugerea sau deteriorarea intenționată a fondului bibliotecilor", pe când deteriorarea și distrugerea documentelor din fondul arhivistic al Republicii Moldova se califică potrivit art. 329 „Distrugerea sau deteriorarea documentelor din Fondul arhivistic".

Faptele de distrugere și deteriorare a bunurilor culturale mobile care fac parte din categoria C se califică drept contravenții, incriminarea operând în temeiul art. 104 „Distrugerea sau deteriorarea intenționată a bunurilor străine" din Codul contravențional al Republicii Moldova ori, după caz, drept infracțiune prevăzută la art. 197 din Codul penal al Republicii Moldova.

Practica judiciară din Republica Moldova reține cauza penală cu nr. 1-29/19, care prezintă deteriorarea a două piese numismatice și transformarea acestora în cercei. Conform informațiilor, pe avers era reprezentat chipul țarului rus Nicolae al II-lea. În opinia noastră,

In this regard, we have to mention that the destruction or damage of movable cultural assets that are not included in the three categories mentioned above, but that are part of the library and archive fund, are legally classified under the provisions of the Contravention Code of the Republic of Moldova. Thus, the bibliographic heritage is regulated under the provisions of art. 72 „Violation of the manner of handing over deposit copies, intentional destruction or damage to the library fund", while the damage and destruction of documents from the archival fund of the Republic of Moldova is qualified according to art. 329 „Destruction or damage of documents from the archival fund".

The acts of destruction and damage of movable cultural property belonging to category C are classified as misdemeanors, the incrimination operating under art. 104 „Destruction or intentional damage of foreign property" of the Misdemeanor Code of the Republic of Moldova or, as the case may be, as a crime provided for in art. 197 of the Criminal Code of the Republic of Moldova.

The judicial practice of the Republic of Moldova retains the criminal case no. 1-29/19, which presents the damage of two numismatic pieces and their transformation into earrings. According to the information, the face of the Russian Tsar Nicholas II was depicted on the obverse. In our opinion, the goods were damaged by the owner, the prosecution's task was to specify whether the goods were damaged by someone else or by the owner and whether the goods are part of the movable cultural heritage. Therefore, the act met the necessary conditions for the promotion of a

bunurile au fost deteriorate de către proprietar, în sarcina acuzării era să concretizeze dacă bunurile au fost deteriorate de către altcineva ori de proprietar și dacă bunurile sunt parte a patrimoniului cultural mobil. Prin urmare, fapta întrunea condițiile necesare pentru promovarea unei acțiuni penale conform componenței de infracțiune prevăzute de alin.(1) art. 199¹ din Codul Penal al Republicii Moldova. Trebuie să remarcăm că transformarea monedelor în piese de podoabă nu este un caz izolat în istoria patrimoniului arheologic descoperit în Republica Moldova, fiind documentate mai multe precedente (Niculiță 2018, 81, 154, 168) (fig. 1)[1].

Prin definiție, infracțiunea prevăzută la art. 199¹ din Codul Penal al Republicii Moldova, este o infracțiune materială și se consumă din momentul survenirii rezultatului infracțional, când bunul cultural clasat sau pasibil de clasat în Registrul patrimoniului cultural național mobil a fost deteriorat ori distrus.

Latura subiectivă se caracterizează prin vinovăție în formă de intenție directă sau indirectă.

Subiectul infracțiunii este persoana fizică care a atins vârsta de 16 ani; poate fi subiect și persoana juridică (cu excepția autorității publice). Infracțiunea prevăzută la art. 199¹ nu are un subiect special, deoarece pentru a deteriora și a distruge bunurile culturale nu este necesară deținerea unor cunoștințe de specialitate sau nu presupune vreo

[1] Alte cazuri similare au fost identificate în Registrul patrimoniului cultural național mobil (pandantive: F-440, F-441, F-442, F-444, F-450, T-050, T-051; aplici vestimentare: F-443).

criminal action according to the composition of the crime provided for in paragraph (1) of art. 199¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova. It should be noted that the transformation of coins into pieces of ornament is not an isolated case in the history of archaeological heritage discovered in the Republic of Moldova, with several precedents being documented (Niculiță 2018, 81, 154, 168) (fig. 1)[1].

By definition, the crime provided for in art. 199¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova is a material crime and is consumed from the moment of the criminal result, when the cultural property classified or liable to be classified in the Register of Movable National Cultural Heritage has been damaged or destroyed.

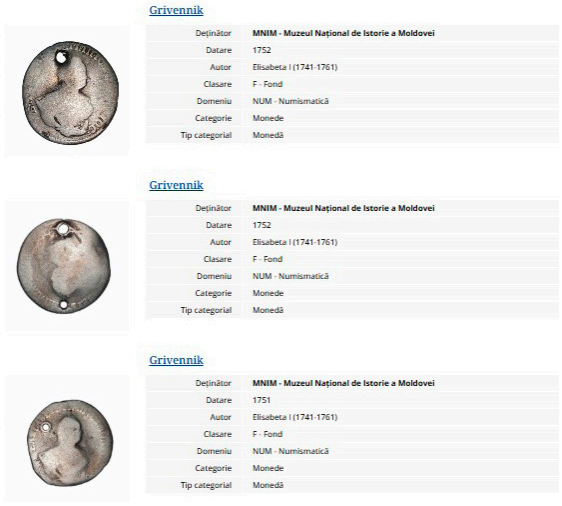
The subjective side is characterized by guilt in the form of direct or indirect intent.

The subject of the crime is a natural person who has reached the age of 16; a legal person may also be a subject (except for a public authority). The crime provided for in art. 199¹ does not have a special subject, because in order to damage and destroy cultural property, it is not necessary to have specialized knowledge nor does it require any distinct professional qualification. The reason and purpose of the crime of destruction or damage will be taken into account only after establishing the nature and degree of prejudice of the act, as well as when individualizing the punishment (Chiriță, Pilat 2022, 274).

[1] Other similar cases were identified in the Register of National Movable Cultural Heritage (pendants: F-440, F-441, F-442, F-444, F-450, T-050, T-051; clothing appliques: F-443).

1

Grivennik

Deținător	MNIM - Muzeul Național de Istorie a Moldovei
Datare	1752
Autor	Elisabeta I (1741-1761)
Clasare	F - Fond
Domeniu	NUM - Numismatică
Categorie	Monede
Tip categorial	Monedă

Grivennik

Deținător	MNIM - Muzeul Național de Istorie a Moldovei
Datare	1752
Autor	Elisabeta I (1741-1761)
Clasare	F - Fond
Domeniu	NUM - Numismatică
Categorie	Monede
Tip categorial	Monedă

Grivennik

Deținător	MNIM - Muzeul Național de Istorie a Moldovei
Datare	1751
Autor	Elisabeta I (1741-1761)
Clasare	F - Fond
Domeniu	NUM - Numismatică
Categorie	Monede
Tip categorial	Monedă

2

Fig. 1. Pandantive executate din monede antice și moderne (1 - după Niculiță 2018: 2 - după RPCNM).
Fig. 1. Pendants made from ancient and modern coins (1 - after Niculiță 2018; 2 - after RPCNM).

calificare profesională distinctă. Motivul și scopul infracțiunii de distrugere ori de deteriorare se va lua în considerare doar după stabilirea caracterului și a gradului prejudiciabil al faptei, precum și la individualizarea pedepsei (Chirița, Pilat 2022, 274).

Concluzii

Patrimoniul cultural al Republicii Moldova este caracterizat printr-un grad sporit de vulnerabilitate și supus frecvent actelor de vandalizare, iar acesta, evident, necesită măsuri eficiente de valorificare și protecție.

În prezent, nu se înregistrează condamnări pentru comiterea infracțiunii prevăzute la art. 199¹ din Codul

Conclusions

The cultural heritage of the Republic of Moldova is characterized by a high degree of vulnerability and is frequently subjected to acts of vandalism, and this, obviously, requires effective measures for valorization and protection.

Currently, there are no convictions for committing the crime provided for in art. 199¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova, and the lack of sentences can be explained by several factors. The responsible authority – the Service for Recording and Circulation of Cultural Property – is a relatively recently established institution, and the Register of National Mobile Cultural Heritage is still in a process of consolidation, although it has been established. At the current stage, individuals

Penal al Republicii Moldova, iar lipsa sentințelor poate fi explicată prin mai mulți factori. Autoritatea responsabilă – Serviciul de evidență și circulație a bunurilor culturale – este o instituție constituită relativ recent, iar Registrul patrimoniului cultural național mobil se află încă într-un proces de consolidare, deși a fost instituit. La etapa actuală, persoanele fizice manifestă o reticență moderată în clasarea și înregistrarea bunurilor culturale aflate în proprietatea lor. Atestăm și stadiul incipient al efortului de instruire a organelor de drept cu privire la bunurile culturale, cât și la obiectul infracțiunilor la care sunt supuse acestea. Mai putem indica și lipsa personalului implicat.

Totodată, trebuie să recunoaștem că un număr considerabil de bunuri culturale au ajuns pe teritoriul Republicii Moldova pe căi clandestine, atât în trecut, cât și în prezent, fapt care constituie un impediment suplimentar în procesul de înregistrare. Pentru bunurile de anticariat introduse ilegal în trecut, legislația națională nu prevede în prezent o procedură clară de legalizare și înregistrare a posesiei acestora, chiar dacă ele au fost moștenite de la predecesori.

Prin urmare, ar fi oportună o îmbunătățire a modului de protecție a patrimoniului cultural, precum și aplicarea mai eficientă a legii, iar cetățenii să fie mai bine informați cu privire la importanța conservării și valorificării bunurilor culturale. În contextul integrării europene, prestigiul extern al statului este fidel reflectat de calitatea bunurilor culturale și integrarea lor în circuitele muzeale.

show moderate reluctance in classifying and registering cultural property in their possession. We also attest to the incipient stage of the effort to train law enforcement agencies regarding cultural property, as well as the object of the crimes to which they are subject. We can also indicate the lack of personnel involved.

At the same time, we must recognize that a considerable number of cultural goods have arrived on the territory of the Republic of Moldova through clandestine means, both in the past and in the present, which constitutes an additional impediment in the registration process. For antique goods illegally introduced in the past, the national legislation currently does not provide a clear procedure for legalizing and registering their possession, even if they were inherited from predecessors.

Therefore, it would be appropriate to improve the protection of cultural heritage, as well as more efficient enforcement of the law, and for citizens to be better informed about the importance of preserving and valorizing cultural goods. In the context of European integration, the external prestige of the state is faithfully reflected by the quality of the cultural goods and their integration into museum circuits.

Bibliografie și surse / Bibliography and sources

Brînza, Stati 2016: S. Brînza, V. Stati, Protecția penală a patrimoniului cultural din perspectiva amendamentelor operate prin Legea 75/2016. Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe Sociale" 3 (93), 2016, 12-25.

Chirița, Pilat 2022: V. Chirița, S. Pilat, Delimitarea vandalismului de infracțiunea de deteriorare sau distrugere a bunurilor patrimoniului cultural. Revista Națională de Drept 1 (247), 2022, 271-278.

Niculiță 2018: A. Niculiță, Piese de giuvaiergerie antică din colecțiile Muzeului National de Istorie a Moldovei. Catalog / Древние ювелирные изделия из коллекций Национального Музея Истории Молдовы. Каталог (Chișinău 2018).

RPCNM: Registrul patrimoniului cultural național mobil. Serviciul de evidență și circulație a bunurilor culturale mobile. Disponibil: https://secbcm.gov.md/catalog-online?fltr_eq__extra_5=1

***

Dosarul 1-29/19. Sentința Judecătoriei Edineț, sediul Ocnița. Disponibil: https://jed.instante.justice.md/pigd_integration/pdf/Mjk2ZTY3ZTMtNTc2Zi00ZGNjLTk3N-GItZDRhMzY4ODZlNDA4 (accesat: 05.12.2025).

Codul Contravențional al Republicii Moldova. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=153356&lang=ro#

Codul Penal al Republicii Moldova. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=149992&lang=ro#

Legea muzeelor nr. 262 din 07.12.2017. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146416&lang=ro#

Legea nr. 75 din 21.04.2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=92569&lang=ro

Legea nr. 218 din 17.09.2010 privind protejarea patrimoniului arheologic. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=24109&lang=ro#

Legea nr. 280 din 27.12.2011 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=148798&lang=ro&

Ordinul Ministerului Culturii nr. 09 din 22.01.2014 cu privire la aprobarea actelor normative. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=43543&lang=ro

Artur Cotruță

Centrul de Arheologie „Ion Niculiță",
Universitatea de Stat din Moldova
0000-0003-4082-0356
e-mail: arturcotruta@yahoo.com

BONS

Casa Editorial-Poligrafică Bons Offices SRL
Chişinău, str. Feredeului 4/6, MD-2005
Tel./fax: +37322 50 08 94
Tel.: +37322 50 08 95, +37322 27 66 44
E-mail: bons@bons.md

ISBN 978-5-36241-683-6

